



ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ
Б. БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ



КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМ. Б. БЕЙСЕНОВА

ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ

*Б. Бейсеновтің 100 жылдық мерейтойына
арналған жас ғалымдардың халықаралық
ғылыми-теориялық конференциясының
материалдары*

2023 жылғы 12 сәуір

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ

*Материалы
международной научно-теоретической
конференции молодых ученых, посвященной
100-летию Б. С. Бейсенова*

12 апреля 2023 года

ҚАРАҒАНДЫ
2023
ҚАРАҒАНДА



УДК 34
ББК 67
З-22

Қазақстан Республикасы ИМ
Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының Ғылыми кеңесінің
шешімі бойынша басып шығарылады

Публикуется по решению ученого совета
Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан
им. Б. Бейсенова

Редакциялық алқа мүшелері: заң ғылымдарының кандидаты, доцент **Сейтжанов О. Т.**; гуманитарлық ғылымдар магистрі **Монай Қ.**; **Шаухар Д. Қ.**; заң ғылымдарының магистрі **Құсайынов Ж. Ш.**

Редакционная коллегия: кандидат юридических наук доцент **Сейтжанов О. Т.**; магистр гуманитарных наук **Монай Қ.**; **Шаухар Д. Қ.**; магистр юридических наук **Кусаинов Ж. Ш.**

3-22 «Заң ғылымын дамытудың заманауи үрдістері»: Б.С. Бейсеновтің 100 жылдық мерейтойына арналған жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-теориялық конф. мат-ры / Заң ғылымдарының кандидаты, доцент А. Дәрменовтің жалпы редакциясымен. — Қарағанды: Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2023. — 168 б. = «Современные тенденции развития юридической науки»: Мат-лы международ. науч.-теорет. конф. молодых ученых, посвященной 100-летию Б.С. Бейсенова / Под общ. ред. канд. юрид. наук доцента А. Дарменова. — Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, 2023. — 168 с.

ISBN 978-601-7499-47-1

«Заң ғылымын дамытудың заманауи үрдістері» Б.С. Бейсеновтің 100 жылдық мерейтойына арналған жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдарынан тұрады. Форумның жұмысына Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының және Қазақстан Республикасының, Ресей Федерациясының басқа да жоғары оқу орындарының жас ғалымдары, құқық қорғау органдарының практикалық қызметкерлері қатысты.

Жиінек жоғары оқу орындарының оқытушыларына, докторанттарына, магистранттарына, курсанттарына (студенттеріне) арналған.

Издание содержит материалы международной научно-теоретической конференции молодых ученых «Современные тенденции развития юридической науки», посвященной 100-летию Б. С. Бейсенова. В работе форума приняли участие молодые ученые Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, других вузов Республики Казахстан, Российской Федерации, Республик Узбекистан, практические работники правоохранительных органов.

Сборник адресован преподавателям, докторантам, магистрантам, курсантам (студентам) высших учебных заведений.

ISBN 978-601-7499-47-1

УДК 34
ББК 67

I.
**ЗАҢ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ:
МӘСЕЛелЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ**

•
**РАЗВИТИЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Абиев Е.С.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті)*

**Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғам:
теориялық және тәжірибиелік аспектілері**

Қазақстан Республикасындағы саяси өмірдің заманауи үрдісінде, азаматтық қоғам туралы көп ойлар мен ғылыми көзқарастар айтылатындығы ақиқат. Азаматтық қоғам жайлы түсініктің жай-күйі, азаматтық қоғам ұғымының өзі кеңестік кезеңде отандық теориялық тұрғыда заң білімінен алынып тасталып, ондаған жылдар бойы өзіндік орнын қалыптастырып келе жатқаны мәлім. Бұған қарамастан азаматтық қоғам ғылыми және саяси өмірдің айналымына еніп отыр, бірақ бұл белгілі бір айқындалған мәре ретінде, яғни пір тұтатын затқа айналмауы тиіс екендігін ескерген жөн. «Дамыған азаматтық қоғамсыз, демократиялық мемлекетті қалыптастыру мүмкін емес»^{1,168} — деген тұжырымдаманың шындық бейнесін жай ғана қабылдап қоймай, оның өзіндік ақиқатына жету қажет.

Сол үшін де отандық мемлекет және құқық теориясы, сондай-ақ осы ұғымның пайда болу бастауларына негіз болатын, бастапқы мазмұнына жүгінген жөн. Бірақ, өкінішке орай, мемлекет пен құқықтың мәжбүрлеуші сипаттары да бар екендігі ақиқат. Бұл тұста, Гегельдің аса бай теориялық-құқықтық мұрасын сыртқа қалдырып, одан философиялық ойларды ғана алуға болады, оның өзінде де, қоғамды коммунистік жарылқаушы қоғам етіп өзгертумен үндес келетін ойлар, диалектикалық логиканы ғана жетілдіре алды.

«Азаматтық қоғам» ұғымы Аристотель полисінің ойларына, табиғи құқық ойларына апарды. Қоғамның мүшесі болу, азамат болу — мемлекеттің мүшесі болуды, сол арқылы оның заңдарына сәйкес өзге азаматтарға зиян келтірместен, міндетті болуды және әрекет етуді білдірген болар еді. Аристотельдің пікірінше, мемлекетті азаматтық қоғаммен салыстыруға болмайды, олар өзара етене жақын ұғымдар, яғни азаматтық қоғамдық қатынаста мемлекет екеуінің арасын ашып қарсы қоюға да болмайтындығын көрсетеді. Себебі олардың әртүрлі жолдары ескі полистегі қоғамдық өмірде тығыз байланыста болады деп пайымдайды. Сонымен қатар жоғарыда айтылып өткендей, азаматтық қоғам жекелеген демократиялық организм ретінде тек саясатпен байланысты, яғни қағида жағынан, бұрынғы, көне полистер сияқты: мемлекеттік органдардың қызметтік мерзімі, биліктің тармақтарға жіктелуі сияқты ұғымдармен айқындалады.

Азаматтық қоғамның аса терең ой елегінен өткізілген ұғымы, жоғарыда айтылғандай, Гегель еңбектерінде, оның атақты «Құқық философиясында» көрініс тапты.

Гегель көзқарасы бойынша бұл, ең алдымен, жеке меншікке негізделген қажеттіліктер жүйесі, сонымен қатар, дін, отбасы, сословия, мемлекеттік құрылыс, құқық, мораль, борыш, мәдениет, білім беру, заңдар және одан туынайтын субъектілердің өзара заңды байланыстарының жиынтығын көрсетеді. Табиғи тұрғыда, «мәдениетті емес» жай-күйден «адамдар азаматтық қоғамға кіруі тиіс, яғни сол жағдайда ғана құқықтық қатынастар шындыққа, ақиқатқа ие болады»^{2, 32} — деп бейнеленген. Бұл ретте ол қазіргі әлемде ғана осындай қоғам болуы мүмкін деп атап көрсетті. Келесі қырынан айтар болсақ, азаматтық қоғам — жабайлыққа, дамымағандыққа, өркенетсіздікке қарсы болжанады немесе бағытталады. Бірақ бұл тұста таптық буржуазиялық қоғам ретінде түсіндіріледі.

Адам, оның қоғамдағы рөлі, функциялары, жағдайы азаматтық қоғам туралы Гегельдің ілімдерінде басты элемент болып қатысады. Гегельдік көзқарастарға сәйкес жекелеген тұлға өзі үшін және өзіндік мақсатқа жете алатын бағытта сипатталады, оның қызметі, ең алдымен, өзіндік қызметтіліктерін (табиғи және әлеуметтік) қанағаттандыруға бағытталған. Осы мағынада ол әлдебір эгоистік индивид болып көрінеді. Сол мезгілде тұлға өзге адамдармен белгілі бір қарым-қатынастарда бола отырып, өзінің талаптары мен тілектерін, қажеттіліктерін қанағаттандыруы мүмкін. Азаматтық

қоғамда әркім өзі үшін мақсат пен міндет және тағы басқа да ұғымдардың маңыздылығы жоқ екендігін көрсетеді. Алайда азаматтық қоғам белгілі бір қоғамдық қатынастарсыз нәтижеге жете алмайтындығы ақиқат.

Азаматтық қоғам туралы ойлар мен тәжірибиелердің жиынтығы «Қоғамдық шарт», «Халықтың егемендігі» және де тағы басқа да теориялармен байланыста Т. Гоббс, Дж. Локк, В фон Гумбольдтің және өзге де ағартушылардың еңбектерінде көрініс тапқан.

Азаматтық қоғам мәселесіне ерекше көзқарас марксизмде байқалды. К. Маркс өз кезегінде мемлекет сырттай қарағанда немесе тұтастай алғанда азаматтық қоғамды қамти отырып, іс жүзінде үстемдік етуші әлеуметтік топтардың меншік иелерінің мүдделеріне қызмет етеді. Ол келесідей мәселені қарастырады: «Өндіріс дамуының, айырбас пен тұтынудың белгілі бір сатысын алып қарасаңыз және сіз белгілі бір қоғамдық құрылыс, отбасы немесе топтардың белгілі бір ұғымын, бір сөзбен айтқанда белгілі бір азаматтық қоғамның бөлшегін аласыз. Белгілі бір азаматтық қоғамды алып қарасаңыз сіз азаматтық қоғамның ресми бетәлпеті ғана болып саналатын, белгілі бір саяси құрылысты аласыз»^{3, 112}.

В.И. Ленин азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет ұғымдарын мүлдем пайдаланған емес. Адамзаттың бостандық алуы таптық айырмашылықтарды жою және азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы бөлінуді жою, сонымен қатар жеке және ұжымдық өмір сүруді үйлестіруге және біріктіруге қол жеткізу нәтижесінде келеді деп саналған. Нәтижесінде жалпыға ортақ мүддені білдіруші және оның кепілі ретінде қарастырылған жағдайларды, мемлекет, нақты социализм жағдайларында толық өзіне бағындырып, қоғамды жұтып қойды^{4, 93-94}. Сол себепті Кеңестік қоғамтанудан азаматтық қоғам ұғымының мүлдем жоғалып кетуін қарастырып айтуға болады.

Белгілі италиялық социолог А. Грамшидің осы мәселеге деген көзқарасы қызықты болып көрінеді. Ол «мемлекеттік билік аппараттарына тікелей енгізілмеген: кәсіби, діни, қайырымдылық, сонымен қатар қоғамдық саяси топтар мен бірлестіктерді, әлеуметтік топтар мен жіктердің «жеке меншік» ұғымдарын азаматтық қоғам деп түсінді. Аталмыш экономикалық құрылымдармен, сол сияқты мемлекетпен өз шешімін негіздеп, үстемдік етудің саяси және құқықтық формаларын қабылдайтын ашық таптық күрес аренасымен тығыз байланыстыра отырып, азаматтық қоғамды экономикалық және саяси қоғамдар аралығына орналастырады»^{5, 10}. Осылайша А. Грамшидің көзқарасы қоғамдық қатынастарда жүзеге асырылып жатқан экономика және мүдделі топтар жиынтығының қағидаларын қоғам өмірінің айрықша бөлінбес қамалы ретінде сараптайтындығын байқауға болады.

Шетелдік және отандық әдебиеттерде азаматтық қоғамның әртүрлі анықтамалары беріледі және қалыптасқан. Мәселен, британ ғалымы Дж. Кин азаматтық қоғамға келесідей анықтама береді: «Азаматтық қоғам — бұл баламалы азаматтық бастамалармен қатынасатын, бір-бірімен және мемлекеттік билік органдарымен үнемі текетіресте болатын, мәжбүрлеушілік, өзін-өзі ұйымдастыру және өздік рефлексивтілік, соған тән болып саналатын, заңмен қорғалатын ескі және жаңа әлеуметтік институттар мен жекелеген тұлғалардың бір мезгілде күрделі динамикалық ансамблін сипаттайтын категория; мемлекеттік билік органдары олардың қызметін қорғайды, шектейді және мүмкін етеді; болашақты дамытудың әлеуметтік жобасын болжап, біліп отыратын категория»^{6, 87} ретінде пайымдайды.

К.С. Гаджиевтің пікірі бойынша, «азаматтық қоғам — бұл әлеуметтік, әлеуметтік-мәдени және рухани саланың өмірлік қызметін, оларды жаңғырту мен ұрпақтан ұрпаққа беруді қамтамасыз ету жүйесі, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың өзін-өзі көрсетуі үшін жағдайларды қамтамасыз етуге, жеке немес ұжымдық бола ма бәрібір, жеке мүдделер мен қажеттіліктерді жүзеге асыруды қамтамасыз етуге шақырылған, мемлекеттен тәуелсіз және дербес қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесі»^{7, 45} ретінде қарастырып өтілген.

Өкінішке қарай, қоғамдық ұйымдар мен қозғалыстарды талдау арқылы азаматтық қоғамға қалыптасқан көзқарас аса кең таралған болып саналады. Қазақстан Республикасында аталмыш әлеуметтік институттар сол себепті қалыптасуы мүмкін. Мәселен З.Т. Голенкованың пікірі бойынша, азаматтық қоғам: «өзінің азаматтық құқықтары бар азамат пен азаматтық (саяси емес және мемлекеттік емес) ұйымдар: қауымдастықтар, бірлестіктер, қоғамдық қозғалыстар мен азаматтық институттар олардың басты субъектілері болып саналатын қоғамдық коммуникациялардың, әлеуметтік байланыстардың, институттар мен құндылықтардың өзгешелік жиынтығы»^{8, 122} деп қарастырылған.

И.А. Гобозов келесідей анықтама береді: «Азаматтық қоғам — бұл әділет заңдары мен нормалары шеңберлерінде әрекет ететін және ресми билік органдарына айтарлықтай ықпал ететін әртүрлі саяси партиялар, ұйымдар, қозғалыстар, комитеттер, қауымдастықтар, жиналыстар, қоғамдық және тағы басқа ресми емес құрылымдар болып өмір сүретін қоғам жиынтығы»^{9, 42}.

Лондон экономика мектебінің Азаматтық қоғам орталығының ғалымдары тұжырымдаған: «Азаматтық қоғам — бұл мүдделерді, мақсаттар мен құндылықтарды бөлісуден туындайтын ұжымдық іс-қимылдар аренасы»¹⁰.

Теорияда азаматтық қоғамның институционалдық формасы мемлекет, отбасы және нарық үшін айқындалған осындай формалардан өзгешеленеді, алайда тәжірбиеде мемлекет, азаматтық қоғам, отбасы және нарық шекараларын ажырату қиын, бұлыңғыр және талқылауды қажет етеді. Азаматтық қоғам, әдетте тіркелген қайырымдылық мекемесі, даму жөніндегі мемлекеттік емес ұйымдар, қауымдастықтар, әйелдер ұйымдары, сенімге құрылған ұйымдар, кәсіподақ қауымдастықтары, кәсіпорындар, өзіне-өзі көмек көрсететін топтар, әлеуметтік қозғалыс, бизнес қауымдастықтары, қандайда бір көзқарастарды қорғау жөніндегі коалициялар және топ сияқты ұйымдардан тұрады» деген анықтама, ғылыми әдебиеттердегі ең ауқымы жоғары таралғаны болып саналады.

Келтірілген бүкіл анықтамлар (дефинициялар) өзара қайшы келмейді және азаматтық қоғам күрделі, көпқырлы және көп айғақтылыққа феномен ретінде байқалатындығын растауға болады.

Сонымен әртүрлі елдердің аса көрнекі саяси философия өкілдерінің азаматтық қоғам жайлы жоғарыда келтірілген көзқарастарынан төмендегідей тәжірибиелік тұжырымдамалар жасауға болады:

– азаматтық қоғам — құқықтық мемлекет құрудың бастапқы кезеңінде пайда болған адамзаттың тарихи дамуының бейнесі;

– барлық азаматтардың жеке меншік базасында экономикалық дербестік алу мүмкіндіктерінің пайда болуы азаматтық қоғамның пайда болуының міндетті жағдайы болып саналады;

– сословиялық артықшылықтарды жою және адамның тұлғалық өсуі, азаматтық қоғамды қалыптастырудың аса маңызды алғышарты болып саналады;

– азаматтық қоғамның қалыптасуы экономикалық және құқықтық қатынастардың дамығандығына және мемлекеттік билік құрылымдарына қоғамдық бақылау механизмінің пәрменділік дәрежесіне қатысты болады;

– азаматтық қоғам мемлекетпен тығыз байланыста болады.

Азаматтық қоғамның қазіргі түсінігі онда маңызды белгілер кешенінің болуын болжайды. Олардың кейбірінің жоқ болуы немесе дамымағандығы, әлеуметтік организмнің «денсаулық» жағдайы мен оның өзін-өзі жетілдірудің қажетті бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді деген қорытынды жасауға толық негіз бар.

¹ Өзбекұлы С., Копабаяева Ө. Мемлекет және құқық теориясы. — Алматы: Жеті жарғы, 2014. — 168 б.

² Әлімұлы А. Ең мықты ұлт қандай болуы тиіс // Фемида: Заң Медиакорпорациясы баспасы. — 2013. — № 2. — 32 б.

³ Резник Ю.М. Гражданское общество как понятие // Социально-гуманитарные знания. — 2010. — № 2. — 112 б.

⁴ Қосжанов А.С., Амантай А., Орынбеков А.С. Мемлекет және құқық теориясы пәніндегі құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қазіргі таңдағы теориясы мен тәжірбиесінің мәселелері. — М: Қарағанды, 2015. — 93–94 б.

⁵ Қосжанов А.С., Боранбаева А.Е., Амантай А., Қаржасова Г.Б. Құқықтық мемлекеттің негізі азаматтық қоғам: Оқу құралы. — Қарағанды, 2011. — 10 б.

⁶ Матузов Н.И. Гражданское общество: сущность и основные принципы // Правоведение. — 2012. — № 3. — 87 б.

⁷ Мұсатаев С.Ш. Қазақстандық азаматтық қоғам: қазіргі жағдайы мен келешегі // Заңгер «Print house gerona» баспасы. — 2013. — 45 б.

⁸ Шарипжанова А.С. Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет арақатынасы және өзара әрекеттесуі Қазақстан Республикасының Конституциясы — қалыптасқан мемлекеттің басты заңы атты халықаралық ғылыми-тәжірбиелік конференциясы. Гумилев атындағы ЕҰУ. — Астана, 2015. — № 2. — 122 б.

⁹ Баймаханов М.Т. Проблемы этатизма и ориентация на преимущественное использование правовых ценностей // Правовая реформа Казахстана. — 2018. — № 3. — 42 б.

¹⁰ С.А. Авакьян. Конституционное право России: В 2 томах. 5-е изд., перераб. и доп. — М., 2014. — Т. 1.

*Абиев Е.С.,
жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті)*

Әлеуметтік мемлекеттің құқықтық аспектілері

Құқықтық категория ретінде «Әлеуметтік мемлекет» ұғымы алғаш рет 1949 жылғы Германияның Конституциясында (негізгі заңында) пайда болды деп пайымдайтын болсақ, содан кейін ол 1958 жылғы Францияның, 1978 жылғы Испанияның, 1991 жылғы Румынияның мемлекетінде, 1991 жылғы Словенияның, 1991 жылғы Колумбияның, 1993 жылғы Перудің, 1996 жылғы Украина-ның, 1998 жылғы Эквадордың, 1999 жылғы Венесуэланың мемлекетінде, басқа да бірқатар елдердің Конституцияларында қалыптасты дейтін болсақ, Қазақстан Республикасының да Ата заңында өз бейнесін қалыптастырған. Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабының бірінші тармағына сәйкес «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары»¹ деп Ата заңымызда жазылған норманы жүзеге асыру механизмін жетілдіру қажет.

Алайда бұл ұғымның мәні мен мазмұны Қазақстан заңнамасында жүйелі ашылмаған. Сондықтан әлеуметтік мемлекет көп жағдайда халықтың белгілі бір топтарын атаулы әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ететін мемлекет ретінде түсіндіріледі.

Сонымен қатар бұл ұғым Л.С. Мамуттың пікірінше, әлеуметтік мемлекет деп «өз мүшелеріне белгілі бір әлеуметтік қызметтерді (саяси, әкімшілік, сот қызметтерінен басқа) көрсетуге» өзін-өзі байланыстыратын «қоғамның жария-билік ұйымы»² деп талдаса, М. В.Баглай әлеуметтік мемлекет — бұл «әлеуметтік әділеттілікке, өз азаматтарының әл-ауқатына, олардың әлеуметтік қорғалуына қамқорлық жасау міндетін өзіне алатын»³ мемлекет деп санайды. Сондай-ақ бірқатар авторлар әлеуметтік мемлекеттің мәнін түсінуді әлеуметтік қатынастарды реттеумен байланыстыратындығын атап өткен жөн.

Қазақ қоғамында әлеуметтік мемлекет институты орта ғасырлардың өзінде кең ауқым алғандығы мәлім. Нақты тоқталар болсақ, жетімі мен жесірін жылатпаған қазақ қоғамында асар, барымта, жылу және әменгерлік ұғымдары кең ауқым алған. Ол өз кезегінде Есім ханның ескі жолы, Қасым ханның қасқа жолы және Әз Тәуке ханның «Жеті жарғы» дала заң нормаларында дәстүрлі құндылықтар арқылы бейнесін тапты деп негізгі идеясын атап айта аламыз.

Мемлекет тарапынан бұл тұста, «Қазақстан — 2050» стратегиясы, «100 нақты қадам» бағдарламасы және «100 мектеп, 100 аурухана» бағдарламасы, «Жол картасы — 2020», «Болашақ» бағдарламаларының маңыздылығы зор. Атап айтқанда, халықтың әл-ауқатын көтеру, еңбек ресурстарын тиімді пайдалану мен білім беру жүйесінің де қарқынды дамуына үлесін қосып келеді. Алайда қоғам үшін жүйеленген нормативтік-құқықтық бекітілген заңдылықтың (Конституцияның) жоғарғы бір ізділенген жүйесін жетілдіру маңызды.

2022 жылдың 11 қаңтарында Мемлекет басшысы денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қолдау салаларындағы мәселелерді шешу үшін «Қазақстан халқына» қоғамдық әлеуметтік қорын құруды тапсырды. Қордың құрылған ұжымы бір ай ішінде қоғам, үкіметтік емес ұйымдар, тиісті министрліктер өкілдерімен фасилитативтік сессиялар мен талқылаулар өткізді.

Осы талқылаулардың нәтижесінде мүдделі тараптардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған және Қазақстан халқына көмек көрсетудің тиімді құралына айналған қор тұжырымдамасы жарық көрді. Тұжырымдама аясында қор қызметінің негізгі бағыттары мен қорға түсетін қаражат есебінен басым қолдау көрсетілетін халықтың негізгі санаттары анықталды. Әлеуметтік мемлекеттілікті жетілдіруде аталған қор жұмысының азаматтық қоғам институттарымен бірлескен ұзақ мерзімге арналған стратегиялық басымдықтарын айқындап алу қажеттілігі туындайды.

Бұл бірлескен жұмыста, әлеуметтік серіктестіктің алатын орны ерекше. Себебі «Әлеуметтік серіктестік» санаты ғылымның түрлі салаларының өкілдерімен зерттелді, сондықтан бірнеше мағыналы түсіндірмесі бар. Бұл ретте, ғалымдар әлеуметтік әріптестік туралы ойлардың пайда болу сәті мен осы қатынастарды дамуының эволюциялық уақыт шеңберіне сәйкестендіретіндігі әр қилы болып келетіндігі мәлім.

Бұл тарапта, мемлекет үшін арнайы заң нормасын жетілдіру қажет деп ойлаймыз. Атап айтар болсақ, Еңбек кодексін «Еңбек және әлеуметтік қорғау мен қамтамасыздандыру» Кодексімен алмастыра отырып, заң нормасын ұсынуға болады. Бұл заң нормасының маңызды аспектісі:

Біріншіден, атаулы әлеуметтік көмекке мұқтаж тұлғалардың құқықтық аспектілерін реттеуге бағытталса, екіншіден, адам және азаматтардың, жеке тұлғалардың, мүгедектердің, көп балалы отбасылардың, толық емес отбасылардың еңбекке қабілеттілігін айқындай отырып, мемлекетте халықтың әлеуметтік теңдігін қамтамасыз ету және санатына байланысты мемлекет тарапынан қолдау білдіру болып табылады.

Бұл заңнаманың басымдықтары, Қазақстан Республикасында әлеуметтік мемлекет ретінде, нақты, негізсіз қалыптасуы үшін келесі шаралар жүйесін жүзеге асыруды қамтамасыздандыру қажеттігін көрсетеді:

– Қазақстан Республикасында өмір сүру сапасы мен деңгейінің әлеуметтік стандарттарын халықаралық стандарттар деңгейінде белгілеу (ең төменгі күнкөріс деңгейінің, ең төменгі жалақының қазіргі көрсеткіштері физиологиялық тыныс-тіршілікті қолдауға мүмкіндік береді және азық-түлік емес тауарлар мен ақылы қызметтерге жұмсалатын барлық шығыстарды ескермейді);

– қалыпты прогрессивті салықты енгізу, табиғи ресурстарды пайдаланудан кірістерді қайта бөлу және Қазақстан Республикасының әрбір азаматына табиғи ресурстарды коммерциялық пайдаланудан рентадың дербес үлесін бөлу есебінен халықтың неғұрлым ауқатты бөлігі мен халықтың осал бөлігі арасында экономикалық, экологиялық және мәдени ресурстарды бөлудегі үлкен алшақтықты біртіндеп жою;

– әлеуметтік жәрдемақылардың, азаматтардың зейнетақы жинақтарының жай-күйі мен қозғалысына мемлекеттік және қоғамдық бақылауды күшейту;

– әлеуметтік кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау және көтермелеу, оның нормативтік-құқықтық базасын қалыптастыру;

– бизнес қоғамдастық өкілдері демеушілік ететін қайырымдылық, өзге де әлеуметтік қорларды кеңейту саясатын іске асыру;

– қазақ халқының туыстық байланыстарға, жерлестік пен мұсылман дініне негізделген әлеуметтік қолдау саласындағы дәстүрлі институттарын, әдет-ғұрыптарын белсенді пайдалану;

– бір жағынан Қазақстан Республикасының азаматтарына және арнайы шақырылған шетелдік мамандарға еңбекақы төлеудегі және Қазақстан Республикасының азаматтарына заңды еңбек мигранттарына еңбекақы төлеудегі арақашықтықты жою.

¹ 30 тамыз 1995 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы (01.01.2023 ж. соңғы өзгертулер мен толықтыруларды қоса алғанда).

² Социальное партнерство государства и религиозных организаций, коллектив авторов, 2018 г. // https://domknig.com/read_352280-2

³ Как происходит взаимодействие государства и религиозных объединений в Казахстане в 2018 году// <https://www.caravan.kz/news/kak-proiskhodit-vzaimodejstvie-gosudarstva-i-religioznykh-obedinenij-v-kazakhstane-v-2018-godu-504192/>

*Айтмеке К.А.,
докторант
(Alikhan Bokeikhan University)*

Қазақстанда конституционализмнің және онда әлеуметтік көріністерінің пайда болуы

Қазақстан Республикасы қоғамы мен мемлекетінің дамуының объективті себептеріне байланысты. Қазақстан Республикасы Конституциясында (1995 ж. 1-бап) елімізді «әлеуметтік мемлекет» ретінде орнықтырады делінген. Бұл ұлттық апатқа айналу қаупі бар қоғамның өзекті мәселелерін шешудің шұғыл қажеттілігінің көрінісі болды. Бұл проблемалар әсіресе экономикалық және әлеуметтік қатынастар саласында айқын көрінеді¹.

Жалпыхалықтық меншіктің жойылуы, стихиялық жеке меншік қатынастар кезінде ел халқының көп бөлігінің кедейленуі, қазақ қоғамының әлеуметтік жіктелуі, үнемі өсіп келе жатқан жұмыссыздық, әлеуметтік саланың инфрақұрылымының бұзылуы, осының бәрі қазірдің өзінде қоғамдағы маңызды қайшылықтарды ушықтырады.

Осы сұрақтарға жауап бере отырып, бұл қарама-қайшылықтардың шешілуі көбінесе қоғамда қалыптасқан идеологиялық көзқарастарға, қабылданған құқықтық нормаларға және мемлекет пен оның саяси институттарының әлеуметтік салаға қатысты конституционализмді дамыту, іске асыру және жетілдіру жөніндегі барлық қызметіне байланысты екенін атап өткен жөн.

Ғылыми құқықтық әдебиеттерде «конституционализм» термині кеңінен қолданылмады. Революцияға дейінгі әдебиетте ол «Конституциялық мемлекет» деген ұғыммен танылды. Кеңестік кезеңде бұл термин ұзақ уақыт бойы тек шетелдермен байланысты болды. Тек посткеңестік кезеңде ғана «Конституционализм» термині кеңінен қолданыла бастады, дегенмен, оған арналған зерттеулерде ғана. «Конституционализм» термині американдық саяси-құқықтық ойға байланысты. 1787 жылғы АҚШ Конституциясының негізін қалаушылар оларға жазбаша Конституцияның шығарылған заңдар мен басқа да құқықтық актілерден үстемдігін белгіледі. Алайда кейінірек құқықтық және басқа зерттеулерде бұл термин кеңірек мағынаға ие болды және әртүрлі мемлекеттердің әлеуметтік жүйесінің демократиясын сипаттау үшін қолданыла бастады.

Құқықтық ғылыми әдебиеттерде конституционализмнің бірыңғай тұжырымдамасы әзірленбеген. Сонымен «XVII–XVIII ғасырлардағы буржуазиялық конституционализм тарихы» монографиясының авторлары конституционализмді теориялық доктрина, идеялық-саяси қозғалыс және мемлекеттік-құқықтық тәжірибе ретінде қарастырды².

Конституционализм, ең алдымен, Конституцияның болуы және оның елдің саяси өміріне белсенді әсер етуі, Конституцияның үстемдігі және қолданыстағы заңнама жүйесіндегі негізгі заң ретіндегі шешуші рөлі, саяси қатынастардың конституциялық-құқықтық нормалармен делдалдығы, мемлекеттік жүйе мен саяси режимнің конституциялық реттелуі, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын, азамат пен мемлекет арасындағы қатынастардың құқықтық сипатын тану.

Конституционализм мемлекеттік жүйе мен саяси режимді конституциялық-құқықтық реттеуді, оның мемлекетпен қарым-қатынасындағы жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын конституциялық қорғауды көздейді. Қазақстан жерінде конституционализм, оның ішінде әлеуметтік конституционализм идеялары мәселелері бойынша әр уақытта Е.Б. Абдрасулов, К.К. Айтхожин, С.К. Амандыкова, А.Т. Ащевулов, М.Т. Баймаханов, Ж.Н. Баишев, Л.С. Жақаева, С.З. Зиманов, В.А. Ким, А.К. Котов, М.Х. Матаева, Э.Э. Дуйсенов, Л.Т. Жанузакова, Б.К. Нургазинов, В.В. Мамонов, А.А. Матюхин, В.А. Малиновский, Э.Б. Мухамеджанов, А.К. Мухтарова, С.Н. Сабикенов, Г.С. Сапарғалиев, С.С. Сартаев, Б.А. Тайторина, Қ.С. Мусин, А.А. Таранов, Н.А. Шайкенов, Б.Дж. Рысмендеев, В.Д. Шопин, А.А. Черняков және т. б. қарастырған.

Конституционализмнің заңды аспектілері туралы айта отырып, авторлар конституциялық актілерді талқылау және қабылдау тәртібін, олардың заңнама жүйесіндегі орны мен маңыздылығын, конституциялардың құрылымын, конституция мәтініндегі жалпы принциптер мен нақты нормалардың байланысын ажыратады. Кеңес конституцияларын, Кеңес мемлекеті мен құқығын зерттеу кезінде бұл ұғым қолданылмады. Кеңестік құқықтық сөздіктер мен энциклопедияларда «конституционализм» сөзі тіпті айтылмаған.

Позиция 70-жылдардың аяғынан бастап біршама өзгерді. Теориялық ойлауды жүзеге асыру тәртібімен КСРО мен шет социалистік елдердің конституциялық дамуындағы келесі қадамдарға, буржуазиялық конституционализм туралы мол монографиялық әдебиеттер аясында қарапайым болып көрінетін социалистік конституционализм доктринасының үзінді нобайлары бар басылымдар пайда бола бастады. Конституционализмдегі ең бастысы конституцияның болуы емес, кез келген адамның, адамдар тобының немесе билік органының күші мен күшін жою принципі. Ұлыбритания конституционализм елінің мысалы болып табылады, бірақ конституциясыз. Керісінше КСРО-дағы конституция ерекше мереке болып атап өтілетін, бірақ формальды болды³.

Осылайша конституционализм көп қырлы ұғым. Оны саяси-философиялық теория, конституцияға негізделген саяси процесс пен әлеуметтік-саяси институттарды ретке келтіру практикасы, сондай-ақ мемлекеттік билікті ұйымдастыру, оның салаларын, элементтерін бөлу және оларды өзара теңестіру тәсілі ретінде қарастыруға болады.

Конституционализм өте күрделі ұғым болғандықтан, оның маңызды сипаттамаларын қысқаша қарастырыңыз.

Батыс саясаттануында әдетте конституционализмнің келесі негізгі принциптері ажыратылады (Федералды мемлекеттерде федерализм принципі және федерация субъектілерінің құқығынан федералдық құқықтың үстемдігі аталған принциптерге қосылады).

Халықтың егемендігі принципі. Азаматтық қоғамда халық егеменді, яғни оған өз еркінің күші мен бірігу күшінен басқа ешқандай билік берілмейді. Мемлекеттік билік кеңістігі конституцияның нақты көрінісі болып табылатын қоғамдық шартпен анықталады. Экономикадағы, моральдағы, мәде-

ниеттегі барлық проблемалар, қайшылықтар мемлекеттің араласуынсыз қоғамның күшімен шешіледі. Барлық жағдайда мемлекет азаматтық қоғамның өмірін анықтамайды, бірақ азаматтық қоғам мемлекеттің міндеттерін анықтайды.

Құқық үстемдігі принципі немесе құқықтық мемлекет принципі. Бұл қағида қоғам мен мемлекетте басымдық бар екенін білдіреді, яғни билікке қарағанда құқықтың үстемдігі. Конституционализм саяси режимнің анықтаушы белгісі болып табылатын жерде конституция негізгі болып табылады. Билікке үстемдік ету принципі барлық мемлекеттік органдар мен шенеуніктер тек конституцияның аудармашылары мен орындаушылары екенін білдіреді. Теориялық тұрғыдан шексіз заңнамалық өкілеттіктерге ие өкілетті орган, ең алдымен, мемлекеттік билікке қарамастан, қолданыстағы құқықты заңды түрде беру құралы болып табылады⁴.

Билікті бөлу принципі мемлекеттік биліктің үш тармағының ұйымдық тәуелсіздігін болжайды: заң шығарушы, атқарушы және сот. Осы қағида бойынша биліктің бірде-бір тармағы биліктің басқа тармағына Конституциямен берілген құқықтарды пайдалана алмайды. Бір-бірінен автономды жұмыс істейтін биліктің барлық үш тармағында олардың өзара әрекеттесу процесінде өзара бақылау және тепе-теңдік механизмдері бар.

Федерализм принципі федералды құрылымы бар мемлекеттік аумақтық-саяси қауымдастықтарға ғана тән. Федеративті құрылғы — бұл біртұтас мемлекет ішіндегі мемлекет бөліктерінің автономиясының ең жоғарғы нысаны. Конституционализм тұрғысынан федерализм принципі әдетте мемлекеттік билікті тігінен бөлу ретінде қарастырылады — орталық (федералды) органдар мен аймақтық органдар арасында. Билік тармақтары арасындағы билікті көлденең бөлу сияқты федерализм принципі конституциялық мемлекетте билікті монополиялауға және теріс пайдалануға жол бермейтін құрал ретінде қолданылады.

Жоғарыда қарастырылған принциптер конституционализмнің бірыңғай теориялық жүйесін құрайды, ол нақты саяси тәжірибеде азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы қатынастардың өзіндік ерекшелігімен нақты тарихи модельдерге сәйкес келеді. Қазіргі уақытта конституционализмнің екі тұрақты моделін ажыратуға болады: ағылшын-американдық және еуроконтинентальды.

Англо-американдық конституционализм моделі индивидуализм идеологиясын қалдырды. Осы елдерде конституциялық басқарудың қалыптасу кезеңінде азаматтық қоғамның орталық қайраткері-өз проблемаларын өз бетінше шеше алатын, өзіне берілген еркін адам-меншік иесі болады. Сондықтан жеке тұлғаның егемендігі идеясы, оның табиғи құқықтары мен бостандықтарын қорғау, мемлекеттің азаматтық қоғамға араласпауы конституционализмнің ағылшын-американдық моделінің негізін құрады.

Континентальды Еуропа елдерінде мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы түбегейлі басқа қатынастар қалыптасты. Мұнда XIX ғасырда әлсіз мемлекеттің дәстүрлері үстемдік еткен Ұлыбритания мен АҚШ-тан айырмашылығы, бірқатар объективті тарихи жағдайларға байланысты әлеуметтік тәртіпті сақтауға және өз аумақтарын қорғауға қабілетті мемлекеттік билікті нығайту міндеті тұрды. Сондықтан конституционализмнің еуроконтиненттік моделінің негізінде құқықтық мемлекет тұжырымдамасында көрініс тапқан күшті мемлекет идеясы жатыр. Бұл тұжырымдама XIX ғасырда Германияда тұжырымдалды және кең таралды. Орталық және Шығыс Еуропаның саяси ойының орталығы болды.

Құқықтық мемлекет теориясы азаматтық құқықтар мен жеке бостандықтар идеясын күшті мемлекеттілік дәстүрімен біріктіреді. Жеке адамның бостандығы мемлекеттің күшіне байланысты, өйткені тек күшті бола отырып, мемлекет адам құқықтарының қорғалуына, оның жеке бостандығына, қоғамдағы тәртіпке кепілдік бере алады. Тек саяси тәртіп жағдайында жеке тұлғаның еркін даму мүмкіндігі бар. Басқаша айтқанда, күшті мемлекет болмаса, шынайы бостандық болуы мүмкін емес, бірақ мемлекет конституция, құрмет пен қорғау, жеке тұлғаның табиғи құқықтары, биліктің бөлінуі, заң алдындағы барлығының теңдігі негізінде қоғамдағы тәртіпті сақтауға арналған.

Осылайша жоғарыда қарастырылған модельдердегі елеулі айырмашылықтарға қарамастан, конституционализм тұрақтылықты сақтауға және әлеуметтік тәртіпті сақтауға ықпал ететін мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы қатынастарды анықтайтын және реттейтін нақты, заңға негізделген механизмдер жүйесі болып табылады⁵.

Қазақстан құқықтық, конституциялық мемлекет болып табылады, оның басты мақсаты адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын нақты қамтамасыз ету болып табылады. Қазақстандық мемлекеттіліктің қалыптасу кезеңдері Бұл Қазақ хандығы құрылған сәттен бастап Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымына дейінгі ұзақ тарихи процесс, соның арқасында ел демократиялық құқықтық мемлекеттің қазіргі даму деңгейіне жетті, сондықтан бұл оқиға біздің мемлекетіміз үшін тарихи маңызға ие.

- ¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды (01.01.2023 ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
- ² Кравченко А.И. Общая социология: Учеб. пос. для вузов. — М.: Юнити, 2017. — 479с.
- ³ «Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 286-VI Заңы (2022.14.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000286>
- ⁴ Добренъков В.И. Социология: Краткий курс / Добренъков В.И., Кравченко А.И. — М.: Инфра-М., 2018. — 231 с.
- ⁵ Каташинских В.С. Методы сбора социальной информации: Учеб. пос. / Науч. ред. Ю.Р. Вишнеvский. — М-во образования и науки Российской Федерации: Урал. федер. ун-т. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2017. — 124 с.

Ж.Е. Айтжанов,
криминалистика кафедрасының аға оқытушысы полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Баллистикалық зерттеудің объектілерін оқ-дәрілер санатына жатқызудың криминалистикалық аспектілері.

Адамзат қызметінің әртүрлі салаларындағы және білім салаларындағы мамандар объектілерді оқ-дәрілерге жатқызу үшін жиі ғылыми негізсіз дәлелдерді ұсынады. Криминалист-мамандардың тұжырымдары мен қылмыстық істерде кездесетін жекелеген объектілерді құқықтық бағалау практикасы арасында оқ-дәрілер ұғымын қалыптастырудың әртүрлі көзқарастарының болуы негізгі қайшылықты тудырады.

Егер біз әскери қызметке қатысты оқ-дәрілер ұғымын қарастыратын болсақ, онда ең кең және нақтылы емес мағынада әскери-техникалық әдебиеттерде тұжырымдалған оқ-дәрілер ұғымы бар. Әскери-техникалық аспектіде оқ-дәрілер ретінде күш пен техниканы тікелей зақымдауға, құрылыстарды, бекіністерді бұзуға және арнайы тапсырмаларды орындауға (жарықтандыру, түтін шығару, үгіт-насихат әдебиеттерін таратуға және т. б.) арналған қарудың құрамдас бөлігі болып саналады.

Әскери терминдердің түсіндірме сөздігінде оқ-дәрілердің мағынасы біршама тарылды: «...жаудың күшін, жауынгерлік техникасын және оның қорғаныс және басқа да маңызды объектілерін бұзуға (жоюға) арналған қару-жарақ заттары».

Кеңестік энциклопедиясында оқ-дәрілер ұғымы одан әрі нақтыланған және барлық қару түрлерінің тізімі түрінде баяндалған. Бұл жағдайда оқ-дәрі ретінде келесі объектілер де қарастырылған: жарықтандыру және сигналдық патрондар, оқ-дәрілердің жекелеген элементтері (капсюльдер, дәрі зарядтары, капсюль-детонаторлар, оқсауыттар және тіпті картуздар), олардың құрамдас бөліктеріне немесе қосалқы құралдарына жатады.

Қылмыстық кодекстің ғылыми-практикалық түсініктемелерінде нысананы зақымдауы мүмкін немесе мүмкін еместігі, есепке ала отырып, оқ-дәрілер тар және нақты мағынада қарастырылады.

Сот-баллистикалық зерттеу теориясы мен практикасының негізгі терминдерінің сөздігі оқ-дәрілердің келесі анықтамасын береді:

1. Жаудың күші мен техникасын зақымдау мақсатындағы барлық түрдегі атыс қаруынан, оның ішінде ойықты аңшылық, артиллериялық зеңбіректерден атуға арналған заттар: гранаталар, миналар, артиллериялық снарядтар және басқалары

2. Жануарларды зақымдау мақсатындағы аңшылық тегіс ұңғылы мылтықтардан атуға арналған заттар — зауыттық немесе қолдан жасау тәсілімен жабдықталған патрондар, оқ-дәрі, снарядтар (оқ, бытыра, картечь), тығындар, төсемдер, тығыздағыштар.

Осылайша, бұл ұғымға аңшылық қаруға арналған толық патрондар ғана емес, сонымен қатар олардың жабдықтарына арналған элементтер де кіреді. Сонымен қатар ойық ұңғылы атыс қаруына арналған оқ-дәрілердің ұқсас компоненттері оқ-дәрі ретінде қарастырылмайды.

Оқ-дәрілерге нақты түсініктеме беруге көптеген криминалист-ғалымдар әрекет жасады. Мысалы, Е.Н. Тихонов оқ-дәрілерді «оқ-дәрінің немесе басқа жарылғыш заттың жарылуы нәтижесінде құрылымы мен заряд қуаты бойынша тұтандырғыш құрылғысы бар, нысананы зақымдауға арналған снарядпен (бір зарядты әрекеті), жарықшақпен немесе фугастпен, термиялық немесе басқа әсердің көмегімен зақымданудың нақты мүмкіндігін қамтамасыз ететін құралдар (заттар)» деп анықтама берген болатын.

Ол сондай-ақ оқ-дәрілердің негізгі белгілерін анықтады:

– оқ-дәрінің немесе өзге жарылғыш затпен жару немесе ату арқылы нысананы зақымдауға арналған;

– снарядпен (бір зарядты әрекеті), жарықшақпен немесе фугастпен, термиялық немесе басқа әсердің көмегімен зақымдану;

– тұтандырғыш құрылғысы бар;

– бір реттік сипатқа ие.

Е.Н. Тихоновтың тұжырымдамасы белгілі бір артықшылықтарға ие, өйткені онда әртүрлі әрекет ету тәсіліндегі оқ-дәрілерге тән белгілердің нақты тізімі көрсетілген. Алайда шамадан тыс егжей-тегжейге байланысты бұл тұжырымдама біршама күрделі болып көрінеді және оны қабылдау қиын. Кез келген тұжырымдама мүмкіндігінше қысқа, ықшамды және толық болуы керек. Оқ-дәрілердің нысанаға әсер ету түрі сияқты олардың кішігірім маңызды емес белгілерін қосу артық деп санау қажет: «... снарядпен, жарықшақпен немесе фугастпен, термиялық немесе басқа әсердің көмегімен». Жекелеген криминалистердің пікірінше, оқ-дәрілердің мақсатын қажетсіз нақтылау тағы бір нысапсыздық: «... оның құрылымы мен заряд қуаты, нысананы нақтылы зақымдаудың мүмкіндігін қамтамасыз етеді». Өйткені кез келген мақсаты тиісті құрылымдық және жеткілікті қуатпен жүзеге асырылатыны белгілі.

Волгоград заң институтының сот-баллистикалық сараптамасы бойынша дәрістер курсында тұжырымдалған тұжырымдаманы заң бойынша қарапайым және әмбебап ұғым деп санауға болады. Оқ-дәрілердің негізгі белгілері де өте жақсы анықталған.

Сондай-ақ Е.Н. Тихонов, ең алдымен, белгілі бір объектілерді зақымдауға арнаған. Объектілердің зақымдануы деп әртүрлі құралдармен әсер ету түсініледі, нәтижесінде күшке қалыпты қарсы тұру немесе кедергілердің (тосқауылдардың) жұмыс істеу қабілетінің ішінара немесе толық жоғалуы қамтамасыз етіледі. Мақсаты снарядпен, жарықшақпен немесе фугастпен, термиялық немесе басқа әдістермен нысананы зақымдануды қамтамасыз ететін оқ-дәрілердің өзіндік құрылымымен жүзеге асырылады.

Тергеу және жедел-криминалистикалық тәжірибеде барлық қажетті белгілері бар, бірақ негізгі белгісі жоқ патрондар мен арнайы құралдар жиі кездеседі.

Мұндай объектілерге құрылыс-монтаждау тапаншаларына, сигналдық, газдық қаруларға және басқалары жатады. Олардың көпшілігі атылған кезде ұңғы арнасында 3200 атм дейін қысым жасайтынына қарамастан, егер де олар өзгерулерге ұшырамаса, оларды оқ-дәрілерге жатқызуға болмайды. Өзінің бастапқы күйінде (конструкцияларында) нысананы зақымдауды қамтамасыз ете алмайды.

Оқ-дәрілердің екінші міндетті белгісі — жарылыс немесе атыс қаруынан атыс жүргізу барысында зақымдау факторларына айналатын жарылғыш заттардың энергиясын пайдалану. Әрине бұл белгіні оқ-дәрілерді криминалистикалық тұрғыдан түсінуде басты деп атауға болады. Аталған белгі адамды зақымдайтын оқ-дәрілердің басқа құралдардан ажыратуға мүмкіндік береді: лақтыратын, пневматикалық және басқа қарулар.

Объектілерді (кедергілерді) зақымдау мақсатына жету үшін оқ-дәрілер өзара байланысты компоненттердің белгілі бір саны бар тиісті құрылымы болуы қажет. Осыған байланысты оқ-дәрілердің келесі үшінші белгісін — көп компонентті ажыратуға болады.

Көп компоненттілік объектіде мақсатқа жетуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін белгілі бір қасиеттері мен мақсаты бар кем дегенде екі элементтің болуын талап етеді. Атыс қаруын ату кезінде нысанаға тигізуге арналған оқ-дәрілердің конструктивті көп компоненттілігі, кейбір ерекшеліктерді қоспағанда, оларда келесі негізгі элементтердің болуын болжайды:

– оқсауыттар;

– лақтыру құрамы;

– тұтандырғыш құрылғысы бар;

– снаряд.

Ерекшелік G-11 неміс винтовкасына арналған оқсауытсыз патрондар және микрозымыран-патрондары заряд снарядтың өзіне орналастырылған.

Жарылғыш оқ-дәрілерге келетін болсақ, олар үш элементтің болуымен сипатталады: жарылғыш зат; жарылу құрылғылары; корпус. Алайда үш құрылымдық элементтің болуы тек өнеркәсіптік оқ-дәрілерге ғана тән. Қолдан жасалған оқ-дәрілерде корпустар немесе жарылғыш заттар болмауы мүмкін. Бірақ мұндай оқ-дәрілердің құрылымы олардың толықтығын және нысананы зақымдау мүмкіндігін көрсетуі керек.

Халық шаруашылығындағы жарылыс жұмыстарына арналған объектілер немесе дәстүрлі емес үлгідегі қолдан жасалған объектілер тергеу және жедел-криминалистикалық практикасында жарылғыш құрылғылар деп аталды.

Пайдаланғаннан кейін оқ-дәрілер кейіннен пайдалану үшін жарамсыз болып, ішінара немесе толық жойылуға ұшырағандықтан, төртінші негізгі белгіні-бір реттік деп бөлуге болады.

Кейбір авторлар арнайы тұтандырғыш құрылғыны қолдану арқылы әрекет ету сияқты белгіні ажыратады. Бұл белгіні бөліп қарастыратын болса, тек оқ-дәрі сияқты патронда болады. Оларды іске қосу үшін оқ-дәрілердің құрамдас бөлігі болып табылмайтын жеке құрылғының болуы қажет. Жарылғыш және басқа әрекеттердің оқ-дәрілеріне қатысты мұндай белгіні оқшаулау қажет емес, өйткені бұл оқ-дәрілердегі тұтану құралдары міндетті құрылымдық элемент болып табылады. Оларды бөлек қарастыруға болмайды, сондықтан көп компоненттілік сияқты белгімен қамтылады.

Оқ-дәрілердің берілген белгілерін ескере отырып, оның келесі әмбебап түсінігін құрастыруға болады.

Жауынгерлік керек-жарақтар (оқ-дәрілер) — бұл объектілерді (нысандарды) зақымдауға арналған, атыс қаруынан немесе жарылыстан атылған, жарылғыш заттарды қолдана отырып, конструкция бойынша бір реттік әрекетті көп компонентті бұйымдар.

Оқ-дәрілер ұғымына сүйене отырып, олардың оқшауланған жеке элементтері оларға жатпайтыны жөн, мысалы, оқтар, оқсауыттар, бытыра, картель, жарылғыш заттар, жарылғыш заттардың корпусы. Өздеріңіз білетіндей, жарылғыш заттарды иелену, қылмыстың құрамын дербес қалыптастырады.

Оқ-дәрілердің критерийлеріне объектілерді зақымдауға арналмаған арнайы құралдар мен патрондар кірмейді. Оларға бос оқ-дәрілері және оқу патрондары, бастапқы және құрылыс-монтаждау тапаншаларына, сондай-ақ тапаншалар мен револьверлерге (салпыншақтарға) патрондар, ұшақтардағы катапультациялаушы құрылғыларға, жарықтандыруға, түтіндетуге, үгіт әдебиеттертерін жеткізуге, сигналдарды беруге арналған көмекші маңызы бар құралдарға патрондар (серпінді зарядтар), сондай-ақ жарылғыш заттарға еліктеу құралдары жатады. Тізімдегі бірқатар объектілерде оқ-дәрілердің элементтері болса да, жеке имитациялық патрондар мен дойбылар жоғары жарылғыш әсерге ие, бірақ олардың мақсатына сәйкес олар тек имитациялық құралдар болып қала береді.

Жарылғыш заттардың ішінде оқ-дәрілерге тірі күш пен техниканы жою, ғимараттарды, құрылыстарды, бекіністерді жою үшін қолданылатын барлық әскери мақсаттағы объектілер жатады. Оларға мыналар жатады: ядролық оқ-дәрілер, артиллериялық және миномет атыстары, реактивті снарядтар, белсенді реактивті снарядтар, миналар, гранаталар, авиациялық бомбалар, атыс қаруының патрондары, қол және қару гранаталары, жарылыс құралдары, зарядтар.

Әскери, халық шарушылық және қылмыстық мақсаттарда қолданылатын барлық оқ-дәрілерді олардың тікелей мақсатын жүзеге асыру ерекшелігіне байланысты (ату немесе жарылыс арқылы) екі негізгі топқа бөлуге болатындығын атап өткен жөн:

1. Атыс қаруына оқ-дәрілер (патрондар, артиллериялық оқтар);
2. Жарылғыш құрылғылар (гранаталар, авиациялық бомбалар, инженерлік оқ-дәрілері, теңіз миналары, торпедалар, әртүрлі қолдан жасалған жарылғыш құрылғылар және басқасы).

*Амангельдиев Н.Е.,
магистрант факультета послевузовского образования,
старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Некоторые вопросы квалификации посягательства на жизнь сотрудника полиции

Уголовная ответственность за посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа, сотрудника специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря предусмотрена ст. 380-1 Уголовного кодекса Республики Казахстан. В силу своих особенностей насильственные преступления, предусмотренные данной статьей, в значительной части находятся в латентном состоянии. По данным регистрации их уровень является нестабильным и наблюдается тенденция к численному росту данных преступлений.

Согласно статистическим данным Комитета правовой статистики и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, по Республике Казахстан в 2019 г. совершено 3 посягательства на жизнь сотрудника правоохранительного органа, сотрудника специального государственного

ного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря в 2020 г. – 8; в 2021 г. – 11, а в 2022 г. – 12 преступлений, предусмотренные ст. 380-1 УК РК¹. Представленная статистика свидетельствует о необходимости комплексного исследования уголовно-правовых и криминологических проблем, касающихся квалификации и предупреждения рассматриваемого преступления.

Одним из потерпевших от посягательства, предусмотренного ст. 380-1 УК РК, являются сотрудники полиции, которые выполняют функции по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности, а также их близкие. Функциями по охране общественного порядка наделены и военнослужащие внутренних войск, задачами которых являются охрана общественного порядка, обеспечение общественной безопасности и обеспечение режима чрезвычайного положения.

Также потерпевшими от преступления, предусмотренного ст. 380-1 УК РК могут признаваться и их «близкие». Понятие «близкие родственники» раскрывается в п. 11 ст. 7 УПК РК, так близкими родственниками являются родители, дети, усыновители (удочерители), усыновленные (удочеренные), полнородные и неполнородные братья и сестры, бабушка, бабушка, внуки².

Верховный Суд Республики Казахстан в своем нормативном постановлении «О квалификации некоторых уголовных правонарушений против жизни и здоровья человека» от 11.05.2007 года отмечает, что под термин «близкие», подпадают и другие лица, которыми дорожит человек, осуществляющий служебную деятельность либо выполняющий профессиональный или общественный долг. При этом в каждом случае необходимо устанавливать заведомую осведомленность виновного об их близких взаимоотношениях³.

Исходя из анализа разъяснения, предложенного Верховным Судом Республики Казахстан, определенную сложность представляет элемент, заключающийся в заведомом для виновного характере взаимоотношений между «близкими». Поэтому в каждом случае требуется доказательство содержания интеллектуального момента умысла виновного.

При изучении непосредственного объекта уголовно-правовой охраны посягательства на жизнь сотрудника полиции, обратимся к существующим позициям ученых занимавшихся данной проблемой.

Анализ юридической литературы показывает, что существует точка зрения о понимании основного и дополнительного объектов посягательства на жизнь сотрудника правоохранительного органа, которая, в частности, представлена П.П. Осиповым. Этот автор утверждает, что непосредственным объектом посягательства на жизнь сотрудника правоохранительного органа «следует признать жизнь работников милиции и народных дружинников как субъектов управленческой деятельности в сфере охраны общественного порядка». Мотивируется это тем, что жизнь человека представляется значительно большей ценностью, чем порядок управления^{4, 461}.

Мы не согласны с данной позицией, поскольку она не согласуется с общим принципом уголовного законодательства и с общей теорией уголовного права. Согласно этой теории, основным объектом любого преступления являются общественные отношения, на нарушение которых направлен умысел виновного лица. Этот принцип уголовного права является приоритетным. Поэтому мы разделяем мнение И.Ш. Борчашвили, который полагает, что непосредственным объектом в составе ст. 380-1 УК РК необходимо признать общественные отношения, обеспечивающие деятельность органов управления и сотрудников правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащих, государственных инспекторов по охране животного мира, егерей. Дополнительным объектом выступают общественные отношения, гарантирующие защиту жизни вышеперечисленных сотрудников и их близких^{5, 510}.

Не менее сложным при квалификации данного преступления является определение причинной связи посягательства на жизнь сотрудника полиции. Сознание виновным лицом характера деятельности потерпевшего имеет существенное значение при квалификации. Посягательство на жизнь сотрудника полиции или его близкого лица в данном случае должно осуществляться именно «в связи с выполнением ими служебных обязанностей либо из мести за выполнение служебных обязанностей», как указано в самом законе (ст. 380-1 УК РК).

Дискуссионным в науке уголовного права является и вопрос о понятии – «посягательство на жизнь сотрудника полиции». Авторы, исследовавшие данное понятие, определяют его по-разному. Некоторые предлагают расширить объем самого понятия «посягательство на жизнь». Так, по мнению И.Ф. Гришанина и М.П. Журавлева, в понятие посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа следует включить: «Не только убийство и покушение на убийство, но и причинение тяжкого вреда здоровью, опасного для жизни»^{6, 30}. Согласно точки зрения С.В. Бородина, в данное понятие включается также «причинение тяжкого телесного повреждения, повлекшего смерть потерпевше-

го»^{7, 51}. По мнению Е.А. Козельцева, к посягательству на жизнь «относится только покушение на убийство сотрудника правоохранительного органа»^{8, 116}.

На наш взгляд, под посягательством следует понимать как убийство или покушение на убийство и вне зависимости от наступления преступного результата, которые следует квалифицировать как оконченное преступление. Поскольку состав ст. 380-1 УК РК является формальным, т. е. не требующим обязательных последствий, считаем, что посягательство на жизнь сотрудника полиции или его близкого лица нужно признать оконченным преступлением независимо от того, наступила смерть потерпевшего или нет. Важно лишь установить, что умысел преступника был направлен именно на лишение жизни сотрудника полиции или его близкого лица. Для правильного определения содержания и направленности умысла при посягательстве на жизнь сотрудника полиции, необходимо учитывать всю совокупность реальных обстоятельств общественно опасного деяния: характер оружия; направленность удара; степень тяжести вреда здоровью; последующее поведение виновного и т. д.

Необходимо отметить, что термин «в связи с исполнением должностных обязанностей», используемый в диспозиции ч. 1 ст. 380-1 УК, шире понятия «при исполнении служебных обязанностей».

Мы согласны с И.Ш. Борчашвили, по мнению, которого выражение «в связи с исполнением должностных обязанностей» означает, что мотив посягательства на жизнь связан и с прошлой деятельностью сотрудника полиции. Следовательно, выражение «в связи с исполнением обязанностей» охватывает как посягательство на жизнь во время исполнения ими своих должностных обязанностей, так и тогда, когда они эти обязанности не исполняют. То есть рассматриваемое преступление может быть совершено и тогда, когда указанные лица непосредственно не исполняют свои служебные обязанности, но посягательство на жизнь совершается в связи с исполнением этих обязанностей. Разрыв во времени между исполнением ими своих должностных обязанностей и посягательством на их жизнь или жизнь близких им людей в данном случае на квалификацию не влияет^{5, 512}.

Следует отметить, что умысел при посягательстве на жизнь сотрудника полиции состоит в том, что виновный осознает повышенный общественно-опасный характер совершаемых действий, предвидит наступления общественно опасных последствий в виде смерти и желает наступления смерти этих лиц. Обязательным признаком субъективной стороны исследуемого состава преступления является специальный мотив – исполнение потерпевшими служебных обязанностей либо месть потерпевшим за выполнение ими служебных обязанностей. Если посягательство совершено по другим мотивам, деяние следует квалифицировать по ст. 99 УК РК.

Законодатель определяет, что субъектом посягательства на жизнь сотрудника полиции является вменяемое физическое лицо, достигшее ко времени совершения преступления возраста шестнадцати лет (ст. 15 УК РК).

С учетом того, что исследуемая уголовно-правовая норма направлена на охрану лиц, находящихся на государственной службе, наделенными в установленном законом Республики Казахстан порядком распорядительными полномочиями РРрРРцелесообразно, на наш взгляд, в законодательном порядке скорректировать редакцию наименования ст. 380-1 УК РК и диспозицию этой статьи, изложив в следующей редакции:

«Статья 380-1. Посягательство на жизнь представителя власти.

Посягательство на жизнь представителя власти, а равно его близких в связи с выполнением служебных обязанностей либо из мести за выполнение служебных обязанностей.

Также на наш взгляд, квалифицирующий признак «группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, преступной группой» необходимо разъединить, как это предусмотрено в ч. 2 ст. 99 УК РК. Все-таки общественная опасность «преступной группы» выше чем «группы лиц и группы лиц по предварительному сговору». «Преступную группу» необходимо предусмотреть в п. 11 ч. 2 ст. 380-1 УК РК, изложив их следующим образом:

11) «совершенное преступной группой, а равно в условиях чрезвычайной ситуации или в ходе массовых беспорядков».

Рассматриваемый состав должен явиться главным предупреждением насильственных преступлений, направленных на воспрепятствование законной деятельности представителей власти не только связанной с охраной общественного порядка и общественной безопасности, но и с выполнением иных законных государственных функций.

¹ Статистические данные Комитета правовой статистики и специальных учетов Генеральной прокуратуры Республики Казахстан 2019–2022 гг. <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat>.

² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.2014 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/>.

-
- 3 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О квалификации некоторых уголовных правонарушений против жизни и здоровья человека» от 11.05.2007 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/>
 - 4 Осипов П.П. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. Т. 4 / Отв. ред. Н.А. Беляев. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. — 558 с.
 - 5 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть. Т. 3. — Алматы: Жеті жарғы, 2021.
 - 6 Гришанин П.Ф., Журавлев М.П. Преступления против порядка управления: Лекция. — М.: Изд-во ВШ МООП РСФСР, 1963. — 43 с.
 - 7 Бородин С.В. Квалификация убийств по советскому уголовному праву: Учеб. пос. — М.: ВШ МООП РСФСР, 1963. — 222 с.
 - 8 Козельцев Е.А. Преступления против деятельности работников милиции и народных дружинников по охране общественного порядка: Дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 1967.

Арипбаева А.К.,
магистрант факультета послевузовского образования
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Сыскные службы: зарождение и становление — исследование исторических и правовых аспектов

История сыскных служб восходит к древним временам, когда правительства использовали агентов и шпионов для сбора информации о врагах и потенциальных угрозах. Однако в более современном контексте сыскные службы стали формироваться вместе с развитием правовой системы и полицейской организации. Значительном распространении в древние времена разведывательно-розыскных мероприятий свидетельствует древнейший источник человеческой цивилизации — Библия¹. В исторических (или мифологических) текстах отдельных книг, составляющих Священное Писание, есть эпизоды, связанные с древним сыском, то есть, говоря современной терминологией, с оперативно-розыскной деятельностью. Тайным агентом римлян выступал и Иуда Искариот, который с помощью «условного сигнала» — поцелуя — позволил римлянам узнать и арестовать своего Учителя-Иисуса Христа. За эту услугу Иуда получил тридцать серебряных монет. Впоследствии выражение «тридцать Серебрянников» стало синонимом предательства.

Одним из первых разработчиков стратегии и тактики сыскной деятельности был прославленный полководец и теоретик военного искусства Китая Сунь-Цзы. Его знаменитый трактат «Искусство войны»², написанный в начале V в. до н.э., — классическое пособие по реализации агентурного метода борьбы. Обосновывая необходимость агентурной деятельности, Сунь-Цзы классифицировал шпионов на пять категорий: шпионы местные, шпионы внутренние, шпионы обратные, шпионы смерти и шпионы жизни. Под «местными шпионами» автор понимал тех местных жителей вражеского государства, которые предоставляли необходимую информацию во время нахождения там армии. К «внутренним шпионам» относились агенты чужого государства, которые были на службе у врага. «Обратный шпион» — это агент врага, который проник в чужое государство, разоблачен контрразведкой и использован против государства, которое его изначально направило для сбора интересующей информации. «Шпионами смерти» считались агенты, которых засылали с такими поручениями, выполнение которых вызывало смерть (например, сообщение врагу ложных сведений и т. п.). К «шпионам жизни» принадлежали свои агенты, которые засылались к врагу с разведывательной целью и от которых требовалось обязательно принести необходимые разведывательные данные. Отметим, что подобная классификация агентов, несмотря на длительное время, прошедшее после выхода этого трактата, существует и сегодня. Изменились только профессиональные сроки. В частности, первая категория — это информаторы, вторая — агенты в стане врага из числа его граждан, третья — двойные агенты, то есть агенты врага, четвертая — диверсанты и пятая — разведчики.

Следует упомянуть и выдающегося китайского мыслителя Шан-Яна, который еще в IV-III веке до н.э. предлагал, для управления государством систему распределения населения на определенные группы семей, члены которых были бы обязаны следить друг за другом и сообщать властям о нарушении закона. Шан-Ян уверял, что введение такой тотальной системы слежения и сбора сведений будет сдерживать граждан от совершения преступлений.

Охрана публичного порядка и борьба с преступностью всегда были приоритетными направлениями деятельности государства с момента его возникновения. В Древнем Риме розыск преступников и

предварительное дознание проводил следователь — квестор, который назначался царем. В распоряжении квестора был специалист по пыткам — квесторий, услугами которого пользовались в случае отказа преступника рассказывать о своих злодеяниях³.

В Древней Греции функции по охране публичного порядка и борьбы с преступностью выполняли надзиратели за соблюдением правил торговли, сборщики налогов, мытари, городская стража, надзиратели за публичными женщинами и тому подобное. При этом, действуя открыто и официально, они пользовались конфиденциальными источниками для сбора необходимой информации о совершенных преступлениях и розыске преступников⁴.

На Руси (IX–XIII вв.) не было специализированных органов охраны правопорядка с четкими функциями борьбы с преступностью. Защита правопорядка официально возлагалась на князя и его жену, наместников и волостных, сельскую общину. До княжеской эпохи существовали определенные приемы и средства розыска воров, своими действиями наносивших вред сородичам или «гостям» (иностранцам). В них четко прописаны действия сторон «по убийству греком славянина», розыск виновника, компенсация за убитого из имущества убийцы и тому подобное⁵.

Различные формы розыска позже нашли свое правовое закрепление в законодательных актах. Так, в «Русской Правде» (XI в.) упоминаются такие виды розыска, как «свод» и «гонение следа». Сущность «свода» заключалась в инициативном розыске потерпевшим предполагаемого преступника и похищенного имущества путем публичного заявления о преступлении в общественных местах для выяснения происхождения имущества, на которое претендует потерпевший. Вторым видом розыска было «гонение следа», суть которого заключалась в розыске преступника по оставленным им следам⁶.

Во времена феодальной раздробленности начали зарождаться элементы розыскного (инквизиционного) процесса, в соответствии с которым по делам о преступлениях против княжеской власти розыскные, следственные и судебные функции выполняли князья и уполномоченные ими лица.

В период русского государства (XV – нач. XVI в.) сыск и задержание преступников возлагались на представителей государственной власти — «особых сыщиков». Именно с тех пор возникало своего рода государственная сыскная служба, а «особых сыщиков» следует считать первыми сыщиками в России. Центральным полицейско-судебным учреждением в Российском государстве с 1539 г. стал Разбойный приказ. В Москве и Московском уезде (XVI в.) полицейские функции осуществлял Земский приказ, который ведал сбором налогов, надзором за порядком и благоустройством столицы, но и преследовал преступников.

В 1669 г. была создана должность сыщика, и она регламентировалась Указом Сената от 12.10.1711 г. «О беспрепятственном розыске, преследовании сыщиками злодеев, разбойников и их сообщников». В специализированных нормативных источниках⁷ сыщикам, в частности, разрешалось «осматривать, нет ли у кого фальшивых паспортов», а также применять пытки. Вместе с тем, им запрещалось казнить преступников и «вступать в частные и ненадлежащие им дела». Деятельность института сыщиков прекратилась во времена императора Петра III. Их функции были переданы местным полицейским органам — губернским, провинциальным и воеводским канцеляриям.

Во времена царствования Петра I сыскные функции выполняли различные правительственные учреждения: Петербургская полицейская канцелярия, которая положила начало созданию в России регулярной полиции, Тайная канцелярия розыскных дел (1718 г.) – в политических делах, Контора розыскных дел (1724 г.) и др. В 1719 г. губернаторам предписывалось «держат тайных агентов, чтобы между людьми не было какого-нибудь озорства»⁸.

В 1763 г. в Петербурге была образована Розыскная экспедиция, которую по праву можно считать первым специальным уголовно-розыскным учреждением в России. Ей поручалось вести «дела тайные, разбойные и убийственные». Однако деятельность этой экспедиции была недолгой, и уже в 1782 г. ее функции частично перешли к Палате уголовных дел, а частично — в следственное отделение Управы благочиния⁹.

Единая система сыска, следствия и суда в губерниях была установлена законодательными актами императрицы Екатерины II. Сыскные обязанности по уголовным делам в уездах возлагались на капитана-исправника, а в городах – на городничих и подчиненную им полицию. Принятый в 1782 г. «Устав Благочиния» (полицейский)¹⁰ окончательно отделил судебную власть от следственно-розыскной и передал последнюю в ведение общей полиции.

Время вносило свои коррективы в дальнейшую деятельность сыскных служб. Сыск подвергался различным незначительным преобразованиям, при этом неизменным в деятельности сыскных служб оставалась борьба с преступностью.

Значительный рост преступности в крупных городах в середине XIX в. и отсутствие действенных мер в борьбе с ней способствовали созданию в 1866 г. Сыскной части при канцелярии Петер-

бургского градоначальника. Ее личный состав был небольшим и состоял из начальника, его помощника, 4 чиновников по особым поручениям, 12 полицейских надзирателей (сыщиков) и 20 вольнонаемных агентов. Первым руководителем Петербургской сыскной полиции стал Д.И. Путилин, который за долгие годы службы зарекомендовал себя талантливым организатором сыска. Основой организации работы сыскной части стал территориальный принцип: чиновники по особым поручениям закреплялись за полицейскими частями (отделениями), а полицейские надзиратели – за участниками. В результате вся территория города находилась под наблюдением агентов.

Вслед за Петербургом сыскные части начали создаваться и в других крупных городах — Москве, Ростове-на-Дону, Киеве, Одессе, Риге, Тифлисе, Баку, но единой общегосударственной уголовно-розыскной системы не существовало. Структурно сыскные отделения состояли из четырех подразделений: 1) личного задержания; 2) наблюдения; 3) розыска; 4) справочно-регистрационного бюро, которое было главной частью внутренней организации сыскной полиции.

Организация работы чинов сыскной полиции строилась, как правило, по территориальному (районному) принципу, а также по видам совершенных преступлений, то есть специализацию отдельных видов профессиональной преступности. Устанавливались три категории специализации: 1) убийства, разбои, грабежи и криминальные поджоги; 2) кражи и профессиональные воровские организации (взломщики, конокрады, карманные, магазинные, железнодорожные и другие); 3) мошенничества, фальшивомонетничество, подделка документов, разного рода аферы, контрабанда, продажа женщин в публичные дома и за границу.

В сыскных отделениях крупных городов создавались так называемые «летучие отряды». На них возлагались обязанности по несению постоянных дежурств на вокзалах и рынках, в театрах и ломбардах, других местах скопления граждан, а также проведение обходов и облав на преступников. Основными методами деятельности сыскной полиции были использование тайной агентуры и наружное наблюдение. Действующие в то время нормативные акты гласили, чины сыскных отделений имеют систематический надзор за преступными и безнравственными элементами путем тайной агентуры и наружного наблюдения. Вознаграждение за предоставленную оперативную информацию агенты могли получать либо отдельно за каждое выполненное задание, либо в виде ежемесячной оплаты. Последнюю форму рекомендовалось использовать только в отношении лиц, которые не принадлежали к преступному элементу и заслуживали полного доверия. Но даже в этих случаях предлагалось отдавать предпочтение сдельной форме оплаты. Объяснялось это тем, что постоянный доход через определенное время порождает у агентов-информаторов соблазн выдавать себя за лиц, находящихся на полицейской службе.

Сыскные службы активно использовались во время Революции 1917 г. и Гражданской войны. Они играли важную роль в борьбе с контрреволюцией и провокаторами. Однако после установления советской власти в 1917 г. сыскные службы были реорганизованы и объединены в единую систему.

Таким образом, сыскные службы в различных их видах входили в единую систему правоохранительных органов, которая сегодня представляет собой государственную правомерную деятельность, заключающуюся в защите прав и свобод человека и гражданина, обеспечении правопорядка и законности, защите прав и законных интересов государственных и негосударственных организаций, борьбе с преступностью и другими правонарушениями.

¹ Библия [Электронный ресурс] // <https://bibleonline.ru/bible/rst66/mat/>.

² Сунь-Цзы Искусство войны. [Электронный ресурс] // <http://masters.donntu.org/2014/fknt/kebikov/library/article9.pdf>.

³ Сажина В.В., Тагунов Д.Е. История государства и права зарубежных стран: Курс лекций. — М.: ТетраСистемс, 2006. — С. 56.

⁴ Прудников М.Н. История государства и права зарубежных стран: Учебн. для бакалавров. 6-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2013. — С. 183.

⁵ Бабенко В.Н. История отечественного государства и права: Учебн. — М.: Юстиция, 2016. — С. 38.

⁶ Гапон О.А. Оперативно-розыскные и разведывательно-поисковые мероприятия: нормативное регулирование. — М., 2002. — С. 158.

⁷ Полное собрание законов Российской Империи с 1649 г. Т. I. 1649–1675. — СПб., 1830. — 694 с.

⁸ Полное собрание законов Российской Империи с 1649 г. Т. 5. 1713–1719. — СПб.: Печатано в тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. — 782 с.

⁹ Исиченко А.П. Оперативно-розыскная криминология: Учеб. пос. — М.: ИНФРА-М., 2001. — С. 36.

¹⁰ Полное собрание законов Российской Империи. Т. 21. — С. 1781 по 1783. — СПб.: Печатано в тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. — 941 с.

*Атанова Т.О.,
преподаватель, майор полиции
(Владивостокский филиал Дальневосточного юридического института МВД России)*

К вопросу об использовании опыта зарубежных стран в совершенствовании правоприменительной практики в отношении повторных правонарушений в области дорожного движения

Совершенствование правоприменительной практики в отношении повторных правонарушений в области дорожного движения является важной проблемой для снижения уровня дорожных происшествий и повышения безопасности на дорогах. Количество административных проступков, содержащих квалифицированные составы на основе критерия повторности, существенно возросло¹.

Ситуация с безопасностью дорожного движения остается серьезной проблемой во всем мире. Согласно данным Всемирной организации здравоохранения за 2022 год, ежедневно на дорогах погибает более 3000 человек, а около 50 миллионов человек получают травмы. В Европейских странах состояние безопасности дорожного движения является более благоприятным по сравнению с другими регионами мира. Однако существуют и определенные проблемы наибольшая — несоблюдение скоростного режима. Значительный процент ДТП вызывается нарушением правил перестроения и разворота, а также несоблюдением дистанции между транспортными средствами².

В тоже время Европейские страны прилагают значительные усилия для улучшения безопасности дорожного движения. Большое внимание уделяется внедрению новых технологий, повышению квалификации водителей и улучшению качества дорожного покрытия. Однако многие из этих мер не получают должного внимания со стороны правительств и общественности, поэтому смерти и травмы на дорогах продолжают иметь место. Среди европейских стран лидерами по безопасности дорожного движения являются скандинавские страны, а также Германия, Великобритания и Франция. Самый низкий уровень летальности в результате ДТП, по данным ВОЗ, наблюдается в Швейцарии и Норвегии. Самый высокий – в Таджикистане. Однако во всех Европейских странах продолжают прилагать усилия по улучшению безопасности на дорогах.

В Российской Федерации совершенствование механизмов реализации административно-деликтного законодательства в сфере дорожного движения нашло свое выражение, прежде всего, в увеличении административных санкций, а также введении дополнительных составов административных правонарушений, предусматривающих ответственность за повторное совершение нарушений норм законодательства в рассматриваемой сфере³. К наиболее распространенным причинам ДТП относятся:

- нарушение скоростного режима;
- управление транспортным средством в нетрезвом состоянии;
- нарушение правил перестроения и разворота;
- неправильный выбор скорости на поворотах;
- несоблюдение дистанции между транспортными средствами.

Однако отдельное внимание стоит уделить повторным правонарушениям в области дорожного движения. Повторные правонарушения могут существенно повлиять на количество ДТП и травм на дорогах, и это подтверждают данные Всемирной организации здравоохранения.

Повторные правонарушения могут быть связаны с несоблюдением правил дорожного движения, например, превышением скорости, резким маневрированием, использованием мобильных устройств во время вождения, управлением транспортным средством в состоянии опьянения. Повторные правонарушения могут быть особенно опасны, когда их совершает водитель, который уже привлекался к административной ответственности.

Одной из основных мер совершенствования правоприменительной практики в области дорожного движения является ужесточение наказания за повторные правонарушения. Это может включать в себя повышение размера штрафа, лишение права управления транспортным средством на более длительный срок или лишение права участия в дорожном движении на продолжительный период времени. Так, в Скандинавских странах (Дания, Швеция, Норвегия, Финляндия) существует жесткая политика в отношении повторных правонарушений в области дорожного движения. Поскольку безопасность на дорогах является одним из приоритетов в этих странах, правительства принимают меры для

укрепления законодательства и более жесткого наказания за повторные нарушения правил дорожного движения.

В этих странах штрафы за повторные правонарушения могут быть очень высокими, например, в Стокгольме, Швеция, за повторное нарушение скоростного режима штраф составляет от 1500 до 3000 шведских крон (около 170-335 долларов США) и включает в себя потерю права на вождение на 1-3 месяца. В Дании за повторное нарушение превышения скорости в течение 3 лет водитель может быть лишен прав на неопределенный срок, а в Норвегии за повторное нарушение правил безопасности дорожного движения могут наложить штраф до 10 000 норвежских крон (около 1200 долларов США)⁴.

В Скандинавских странах также применяются другие меры по сокращению повторных правонарушений. Например, водители могут быть привлечены к обязательной переподготовке, а также могут получить дополнительные штрафы или лишение прав на длительный срок. Благодаря такой жесткой политике в отношении повторных нарушений правил дорожного движения скандинавские страны имеют один из самых низких показателей смертности на дорогах в мире.

Важно также обратить внимание на профилактические меры, направленные на предотвращение повторных правонарушений. Это может включать в себя обучение водителей правилам дорожного движения и безопасности, проведение кампаний по предупреждению последствий нарушений и разработку программ поддержки для водителей, склонных к правонарушениям.

К основным мероприятиям повышения безопасности дорожного движения на участках концентрации ДТП можно отнести: 1) выявление участков концентрации ДТП и оценка их опасности по условиям движения; 2) диагностика участков концентрации ДТП, определение причин, способствующих их возникновению, и оценка роли дорожных условий; 3) плановость мероприятий по повышению безопасности дорожного движения; 4) снижение отрицательных дорожных факторов; 5) оценка фактической эффективности мероприятий по повышению безопасности дорожного движения⁵.

Так, в области дорожного движения европейские страны предпринимают широкий спектр профилактических мер, направленных на предотвращение повторных правонарушений, включая:

1) образовательные программы: во многих странах водители, которые нарушили правила дорожного движения, могут быть отправлены на обучающие курсы, направленные на повышение уровня знаний и снижение рисков повторных правонарушений;

2) ужесточение наказаний: законодательство Европы предусматривает значительные штрафы, а иногда и лишение прав на длительный срок, для тех водителей, которые допускают серьезные нарушения правил дорожного движения;

3) радар-контроль: во многих странах на дорогах ставятся радары, которые контролируют скорость проезжающих машин. Такие меры эффективно снижают вероятность серьезных нарушений правил дорожного движения;

4) нормативная дисциплина: страны Европы строго следят за соблюдением нормативной дисциплины на дорогах. Это включает в себя контроль за техническим состоянием автомобилей, соблюдением правил перевозки опасных грузов, а также требований к водителям, работающим в профессиональных областях (например, для грузовых перевозок);

5) кампании социального просвещения: проводятся кампании, направленные на повышение осведомленности общественности о правилах дорожного движения и связанных с ними рисках;

б) воздействие на особо опасных нарушителей: в разных странах Европы проводятся мониторинг поведения водителей и широкий спектр мер, направленных на предотвращение повторных правонарушений среди особо опасных нарушителей, например, лишение прав на длительный срок.

Кроме того, для совершенствования правоприменительной практики в области дорожного движения необходимо улучшить сбор и анализ данных о нарушениях и дорожных происшествиях, чтобы определить наиболее эффективные меры по предотвращению повторных правонарушений.

Так, интеллектуальные транспортные системы являются ключевым элементом обеспечения безопасности дорожного движения в Европе. Ниже перечислены несколько примеров интеллектуальных систем, которые используются для повышения безопасности дорожного движения в европейских странах:

1) автоматические системы экстренного торможения (АЕВ): эта технология использует радар и камеры для автоматического торможения автомобиля в случае обнаружения препятствий на пути. Она является примером интеллектуальной системы, которая помогает снизить количество аварий и обеспечивает безопасность водителей и пассажиров;

2) системы контроля дорожной полосы (LDWS): это технология, которая помогает предотвратить опасные ситуации. Система контроля дорожной полосы в Европе (LDWS) предназначена для предотвращения аварий, связанных с выездом за пределы полосы движения на автомобиле. Ее принцип дей-

ствия заключается в использовании камеры, установленной на лицевой части автомобиля, которая сканирует дорожную поверхность и определяет положение автомобиля по отношению к дороге. Если автомобиль начинает покидать свою полосу движения без включения поворотника, система начинает подавать звуковой или визуальный сигнал предупреждения водителю.

В некоторых моделях автомобилей система контроля дорожной полосы может также принимать дополнительные меры для предотвращения аварии. Например, она может автоматически производить корректировку направления движения автомобиля, чтобы вернуть его на полосу, или даже применять легкую тормозную силу на колеса, чтобы снизить скорость и предотвратить выезд за пределы полосы движения. Эта система является важной частью активной безопасности автомобиля, помогает уменьшить риски аварии и повысить уровень безопасности на дороге⁶.

Таким образом, в целях снижения количества повторных правонарушений и, соответственно, количества ДТП, необходимо более строго следить за соблюдением правил дорожного движения, повышать ответственность за нарушения и налагать более жесткие наказания на водителей, совершающих повторные правонарушения. Кроме того, необходимо проводить информационную работу среди водителей, повышать осведомленность об опасностях повторных правонарушений и последствиях ДТП. В целом, совершенствование правоприменительной практики в отношении повторных правонарушений в области дорожного движения является важным направлением для повышения безопасности на дорогах и требует наличия комплексного подхода и сотрудничества всех заинтересованных сторон, включая правительственные и неправительственные организации, водителей и общественность.

¹ Румянцев Н.В., Журавлев В.В. Повторность совершения административных правонарушений в области дорожного движения // Вестник экономической безопасности. — 2021. — № 1. — С. 221–225.

² ВОЗ. Информационный бюллетень. Ноябрь 2022 // Социальные аспекты здоровья населения. — 2022. — Т. 68. — № 6. — С. 11.

³ Калюжный Ю.Н. Повторность как квалифицирующий признак административных деликтов в области дорожного движения // Полицейская и следственная деятельность. — 2019. — № 2. — С. 55–62.

⁴ Ермаков Е.М. Анализ направлений научных исследований в области ДТП // Евразийский научный журнал. — 2017. — № 10. — С. 168–172.

⁵ Юшков В.С., Юшков Б.С., Бургонутдинов А.М. Система активной безопасности и снижение аварийности на автомобильных дорогах // Вестник МГСУ. — 2014. — № 10. — С. 168–176.

⁶ Weiwei Chen, Weixing Wong, Kevin Wong, Zhaoying Li. Lane departure warning systems and lane line detection methods based on image processing and semantic segmentation: A review // Journal of Traffic and Transportation Engineering (English Edition) 7 (6). — 2020. — С. 748–774.

Аубакирова Г.А.,

жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі;

Шарова Н.А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Жеке және жария құқық арақатынасының кейбір мәселелері

Қазіргі қоғам өмірі үшін осы тақырыптың өзектілігі құқық жүйесін жеке құқық және жария құқық салаларына бөлу болып табылады. Римде ежелгі уақытта құқықтың екі саласы — мемлекеттік және жеке құқық, жариялылық құқығы және жеке өмір құқығы (*ius publicum* и *ius privatum*) ерекшеленді. Тит Ливиус (б.з. I ғ.) қазірдің өзінде қалыптасқан терминологияны қолдана отырып, XII кесте заңдары барлық мемлекеттік және жеке құқықтың қайнар көзі болып табылады дейді¹.

Осылай бөлуді алғаш рет дәлелдеген Ежелгі Рим заңгері Ульпианның (170–228 жж.) есімімен байланысты. Ол жария құқық — бұл Рим мемлекетінің жағдайына қатысты, ал жеке құқық жеке адамдардың пайдасына қатысты деген пікір білдірді. Яғни жария құқықтың мәні – қоғамдық мүдделер саласы (қоғамның, тұтастай мемлекеттің мүдделері), ал жеке құқықтың мәні – жеке істер мен мүдделер саласы.

Жеке және жария құқық айырмашылығының негізгі мәні мемлекеттің жеке тұлғалар мен олардың бірлестіктерінің мүліктік және өзге де мүдделері саласына басып кіру шегін белгілеу болып табылады. Бұл саладағы мемлекет тек төреші және азаматтық айналымға қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін сенімді қорғаушы ретінде әрекет етуі керек.

Жеке құқық — азаматтар мен заңды тұлғалардың мүлдіктік және басқа да қатынастарын реттейтін құқық салалары.

Өзінің мәні бойынша жеке құқық елдің құқықтық жүйесінің белгілі, өте кең бөлігін емес, белгілі бір құқықтық принциптердің болуы мен әрекетін және осы мағынада құқық рухын білдіреді.

Қысқаша айтқанда осылай айтуға болады: жеке құқық — бұл құқыққа негізделген бостандықтың егеменді аумағы.

Жеке құқық саласында жеке, автономды тұлғаның бостандығы таза түрде және шынайы мағынада ашылады. Жеке құқық саласындағы бостандық — бұл жеке тұлғаның автономды және қорғалған құқық субъектісі мәртебесінде және оның қорғалған субъективті құқықтарға ие болуында көрсетілген толық және егеменді дербестігі. Сонымен қатар құқық субъектісінің мәртебесі де, субъективті құқықтар да абсолютті тәртіптің негізінде құқықтық құбылыстардың сипатына ие. Яғни олар өздеріне, қалауы бойынша негізінен осыған байланысты мінез-құлқына кеңістік ашады да біреудің осы «бостандық саласына» араласуына жол бермейді.

Жеке құқық адамдарға, жеке азаматтарға, олардың бірлестіктеріне, заңды тұлға ретінде әрекет ететін ұйымдарға — белгілі бір қарым-қатынас шеңберінде «өз қожайыны» болуға-өз мүдделеріне, өз еркіне сәйкес еркін әрекет етуге, өз мінез-құлқының шарттарын дербес анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ретте мұндай мемлекеттік билік қатынастарына қатысты шетте қалғандай, оның жеке құқықтық қатынастарға ерікті түрде араласуға құқығы жоқ деп болжанады немесе тікелей декларацияланады. Мемлекеттік билік, табиғаты бойынша, оны қоршап тұрған қатынастарға араласуға «бейімделген», жеке ерік-жігер мен жеке мүдделердің үстемдігі орнынан бас тартады.

Жария құқық — мемлекеттік органдардың қызметін, азаматтар мен мемлекет органдары арасындағы қатынастарды реттейтін құқық салалары (конституциялық құқық, әкімшілік құқық)².

Жариялылық ұғым ретінде латынның «publicus» сөзінен аударғанда қоғамдық, ашық, үлкен мазмұнды қамтиды. Жария құқық көптеген салаларды қамтиды. Бұл — мемлекет пен биліктің, өзін-өзі басқару мен ұйымдастырудың құрылымы, қоғамдық мүддені экономикалық, әлеуметтік және т. б. салалардың әрқайсысында жиынтық, орташа әлеуметтік қызығушылық ретінде білдіру. Бұл — барлық құқық субъектілерінің іс-әрекеттері үшін жалпыға бірдей танылған мақсат қою, құқықтық жүйенің негіздерін қалыптастыру және жұмыс істеуін қолдау, заң шығару мен құқық қолданудың бірыңғай қағидаттарын қамтамасыз ету.

Жария құқықтың генетикалық тамыры жеке құқық сияқты дамып келе жатқан қоғамдық қатынастарда жатыр. Қоғам, мемлекет және азамат өмірінің салаларында қоғамдық-құқықтық реттеуді қажет ететін процестер мен құбылыстар пайда болады. Қанағаттануы әлеуметтік мүдделерге сәйкес келетін қажеттіліктер қалыптасады. Жария құқыққа қатысты жалпы қажеттіліктерді, қатынастарды, мүдделерді білдіреді, онсыз жеке мүдделерді де, жалпы қоғамның маңызды, қоғамдық мүдделерін де қанағаттандыру мүмкін емес.

Қоғамның тұрақтылығы және оның өмірі, саяси, экономикалық, әлеуметтік салалар институттарының жұмыс істеуі жеке құқықты іске асырудың өзіндік шарты мен кепілі болып табылады. Демек мемлекеттік және жеке құқық органикалық түрде өзара байланысты және өзара әрекеттеседі деген қорытынды жасауға болады.

Жеке және жария құқықтың арақатынасы туралы мәселе айқын прагматикалық сипатқа ие, өйткені мемлекеттің азаматтардың жеке өміріне, экономикалық, кәсіпкерлік және басқа салаларға араласу құқығы оның шешіміне байланысты.

Жеке және мемлекеттік құқық арасындағы тарихи қатынасты екеуінің де бастапқы бірігу күйімен сипаттауға болады. Мемлекеттік және жеке құқық баяу тарихи процесс арқылы біртіндеп дамиды.

Осыған байланысты жария және жеке құқықты бөліп қана қоймай, жіктеуге де болады. Бұл тұжырымдамалық тәртіпті бөлу. Бұл құқықтың негіздеріне, оның орны және адамдардың өміріндегі рөліне, оны анықтайтын құндылықтарға қатысты болып табылады.

Жария құқық — бұл мемлекеттік мүдделерге, «мемлекеттік істерге» негізделген құқықтық сала, яғни мемлекеттің өзін-өзі реттеуі және мемлекеттік билік ретіндегі қызметі, мемлекеттік аппараттың, лауазымды адамдардың, мемлекеттік қызметтің қызметін реттеу, құқық бұзушыларды қылмыстық қудалау, қылмыстық және әкімшілік жауапкершілік және т. б., бір сөзбен айтқанда, «тік» жазықтықта, билік пен бағыныштылықтың басында, бағыныштылық, субординация принциптерінде құрылған институттар.

Осыған сәйкес жалпы мемлекеттік заң «орталық» жария құқыққа тән, бағыныштыларға және осыларға бағытталған императивті ережелер мен тыйымдармен сипатталады.

Сондықтан жария құқық белгілі бір заңды тәртіппен сипатталады, «билік-бағыну» тәртібі — бұл билікке ие адамдар біржақты және тікелей, негізінен басқа инстанциялардың қосымша шешімдерінсіз

басқа адамдардың мінез-құлқын анықтауға құқылы және соған сәйкес бүкіл жүйе үстемдік етеді, мәжбүрлеу мекемелері бұйрықтар мен билік командаларының толық және дәл орындалуын қамтамасыз етуге міндетті, ал «барлық басқа» адамдар оларға бағынуы керек.

Осыдан жария құқықтың барлық басқа принциптері шығады: адамдардың құқықтық мәртебесінің айырмашылығы, әртүрлілігі, жағдайдың иерархиясы және үстем тұлғалардағы билік өкілеттіктерінің әртүрлі көлемі, өзінің «ведомстволық» юрисдикциясының болуы, тәуелсіз соттың даулы мәселелерді шешуге бағдарлану болуы. Демократия дамыған сайын жоғарыда айтылғандай, бұл принциптер жоғары демократиялық тәртіп институттарымен кеңейтіліп, гуманистік құқықтың барлық басқа бөлімшелерімен үйлесімді бола бастайды, бірақ бұл қоғамдық-құқықтық принциптердің мәнін, табиғатын өзгертпейді.

Осыған байланысты революцияға дейінгі ең ірі отандық өркениетші И. А. Покровскийдің көзқарасын жазған орынды: «Мемлекет шектеу қоя алады, тіпті міндетті, яғни белгілі бір шеңберге жеке бостандықты енгізіп, осы мағынада жеке мүдделерді қоғамға құрбан ете алады деген күмән жоқ. Бірақ мемлекет билігі бұл тұрғыда шексіз бе? Ол адамға «жалпы игіліктің» мүддесі үшін қажет болатын барлық талаптарды қоя ала ма, әлде, керісінше, ешқандай сыртқы шабуылға жол берілмейтін жеке өмірдің осындай жақтары бар ма?»³.

Жеке құқық орталықсыздандырудың басталуын, жекелеген субъектілердің бостандығын білдіреді. Мұнда белгілі бір өмірлік жағдайды шешу мүмкіндігі белгілі бір дәрежеде заңдық нормаларда алдын ала бағдарламаланып қана қоймай, сонымен бірге жағдайды шешуді өздері, автономды, өз еркімен және өз мүдделерімен анықтайтын қатынастарға қатысушыларға беріледі.

Сондықтан жеке құқықтың жария құқықтан айырмашылығы субъектілердің заңды теңдігіне, олардың еркі мен мүдделерін үйлестіруге негізделген «көлденең» қатынастар басым болады. Ондағы басым позицияны императивті ережелер емес, тыйым салулар емес, заңды рұқсаттар алады.

Жеке құқық өзінің (жеке) мүдделерін іске асыратын, реттелетін, қатынастардың заңды тең қатысушыларының қызметін үйлестіру (келісу) негізінде құрылған, сондықтан оларды орталықтандырып реттеу, негізінен өзін-өзі реттеу жүйесі болып табылады. Керісінше, жария құқық қызметі мемлекеттік және қоғамдық (жария) мүдделерді жүзеге асырумен байланысты, сондықтан тиісті қатынастарды орталықтандырып реттеу жүйесі болып табылатын тең емес субъектілерді бағыну (бағыну) қағидатына негізделген⁴.

Осылайша «жеке — жария» түріндегі құқықты құрылымдау мемлекеттік билікті шектеуге бағытталған, құқық субъектілерінің «бостандық аймағына» мемлекеттің құдіреттілігінің көріністерінен кепілдік береді. Құқықтың мұндай бөлінуі объективті түрде өзінің табиғаты бойынша екі салыстырмалы түрде тәуелсіз саланың — азаматтық қоғам мен мемлекеттің болуын көрсетеді. Бұл салалар рұқсат етілген және тыйым салынған әртүрлі шаралармен сипатталады; кейбір міндеттер жария құқық шеңберінде шешіледі, ал басқалары жеке болып табылады.

Жария құқық — жария мүдделерді іске асыру саласын айқындайтын, жария-құқықтық қатынастарды реттейтін құқық нормаларын, институттар мен салаларды қамтитын құқықтық блокпен қамтамасыз етілетін орталықтандырылған реттеу жүйесі, жария билік органдарының өзара қарым-қатынасы, сондай-ақ жеке тұлғалар мен олардың бірлестіктері арасындағы субъектілерді субординациялау негізінде құрылған қатынастар. Ол қоғамдық биліктің құқықтық режиміне байланысты ерекшеліктермен сипатталады: негізінен құқықтық реттеудің рұқсат етілген тәсілі, тиісті құқықтық қатынастардың қатысушылары ретінде билік органдарының біржақты ерік-жігері, иерархиялық байланыстар және осы жерден туындайтын құқықтық нормалардың императивтілігі.

Жеке құқық — құқық нормаларын, жеке мүдделерді іске асыру саласын айқындайтын, жеке құқықтық қатынастарды реттейтін институттар мен салаларды қамтитын құқықтық блокпен қамтамасыз етілетін орталықтандырылмаған реттеу жүйесі, жеке тұлғалар мен олардың бірлестіктерінің өзара қарым-қатынасы, субъектілерді үйлестіру бастауларында құрылған шарттық байланыстар еркіндігін бекітеді. Ол негізінен автономияның бастауларымен, субъектілердің құқықтық теңдігімен, олардың бағынбауымен және осыған байланысты құқықтық нормалардың диспозитивтілігімен ерекшеленетін құқықтық реттеудің жалпыға бірдей рұқсат беру әдісімен (азаматтық-құқықтық әдіс) сипатталады.

Жеке және жария құқықтың аражігін ажырату ресми критерийге негізделуі керек, яғни жеке және жария құқыққа тән құқықтық қатынастарды құру және реттеу тәсіліне байланысты айырмашылық жасалуы керек. Формальды критерийлерінің ішіндегі ең қолайлысы — субъектінің құқықтық қатынастардағы жағдайы және құқықтық реттеуді орталықтандыру немесе орталықсыздандыру белгісі. Объективті себептерге байланысты жеке құқық экономиканы нарықтық ұйымдастыруға негізделген кез келген құқықтық тәртіптің негізін құрайды. Барлық заманауи дамыған құқықтық жүйелердегі

жеке және жария құқық қоғамдық қатынастарға құқықтық әсер етудің екі түрлі түрі ретінде құқықтық реттеудің екі тәуелсіз тармағы ретінде өмір сүруді жалғастыруда.

Жеке және жария құқықты зерттеудегі белсенділікке қарамастан, осы уақытқа дейін қоғамдық қатынастардың негізгі салаларын нормативтік-құқықтық реттеу механизмінде олардың арақатынасының бірыңғай ғылыми тұжырымдамасын әзірлеу мүмкін болмады. Бұл құқық құбылысының табиғатының күрделілігімен, сондай-ақ жан-жақтылығымен, оның қалыптасуы мен мемлекеттік және жеке құқықтың дамуы туралы әртүрлі, тіпті сәйкес келмейтін көзқарастардың болуымен түсіндіріледі.

¹ Перетерский И.С., Новицкий И.Б. Римское частное право. — М.: Юриспруденция, 1999.

² Марченко М.Н. Общая теория государства и права. — М., 2004. — С. 87.

³ Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права (серия «Классика российской цивилистики»). — М., 1998. — С. 79.

И.К. Әбдіқамалова,

*қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру пәні бойынша тәжірибелік сабақты өткізу әдістемесі

2021 жылы 1 қыркүйекте Қазақстан Республикасының президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өзінің жолдауында «Құқық қорғау жүйесінде елеулі өзгерістер басталды. 2021 жылғы 1 шілдеден бастап әкімшілік әділет жүйесі жұмыс істей бастады. Бұл институт мемлекеттік аппарат пен азаматтардың өзара қарым-қатынасын жаңадан қалыптастырады. Сот қызметінің заманауи үлгісі енгізіліп, артық сот үдерістері қысқартылуда. Заңнамадағы барлық қайшылықтар мен көмескіліктер азаматтар мен бизнестің мүддесіне орай түсіндірілетіні заң жүзінде қамтамасыз етілді. Үш буынды модель енгізілгеннен кейін қылмыстық процеске қатысушыларды қорғау күшейді. Бірнеше өңірде полицияның сервистік моделі пилоттық режимде жұмыс істей бастады. Келесі кезең — оның ауқымын кеңейту. Бұл жұмыстың табысты болуы көбіне жергілікті билік органдарының осы үдеріске қатысуына байланысты болады. Олар жаңа өзгерістердің мән-маңызын түсініп, полицияға қолғабыс етуге тиіс»¹ деп көрсетті.

Осыған орай құқық қорғау органдары сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысанында қылмыстық істерді ашу және сапалы тергеу, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау барысы бүгінгі таңдағы өткір сұрақтардың бірі болып отыр. Бұл азаматтардың қылмыстық процестегі құқықтарын қорғауды күшейту, қылмыстық қудалау органдардың мамандық қызметін жоғарлату және дұрыс ұйымдастыруын жүзеге асыруға қажетті кәсіби деңгейін, жауапкершілігін жоғарлату көзделінген. Сондықтан, қылмыстық процессуалдық кодекстегі өзгеріс нормаларын дұрыс түсініп, оны тәжірибеде қолдана білу құқық қорғау органдарының бүгінгі таңның басты мақсатының бірі болып табылады. Болашақ маманның кәсіби қызметінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын цифрландыру арқылы болашақ заңгердің алдағы уақытта еркін мүлтіксіз жұмыс жасауына барынша дағдылануы тиіс. Бұдан басқа, құқықтық жағдайларды айқындауда цифрландыру қоғамның құқықтық жүйесінде жеке элементтерді дамытуды болжайтын сәтке жол береді. Бұл тергеушінің қызметін ақпараттық-техникалық қамтамасыз етуі жаңа көзқараста және сапалы жұмыс істеуі мүмкін. Сондықтан, оқу үрдісінде курсанттар жоспарлаған барлық процессуалдық әрекеттер мен тиісті процессуалдық актілерді толтыру арқылы тергеу іс әрекетінің имитациясы цифрландыру түрінде сабақ жүргізілуі қажет. Осыған орай білім жүйесі, яғни кәсіби мамандарды дайындау саласында мемлекеттің әлеуметтік қажеттілігіне сәйкес болу үшін, өзгеріссіз күйде қала алмайды. Қоғамның экономикалық, әлеуметтік тынысындағы түбегейлі өзгерістер, жаңа қылмыстық құқықтық актілердің қабылдануы, азаматтың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында, құқыққа тәуелді салалар және жаңа салалардың пайда болуы және дамуы, жоғары білім беру органдарынан жаңаша кәсіби мамандарды дайындауда іскерлік ойындар арқылы, тәжірибелік тұрғыда сабақ өткізуге тура келеді.

Оқу барысында осығанға дейінгі жиі қолданатын іскерлік ойын-танымдық және оқыту әдісі ретінде ежелгі әрекеттердің бірі болып саналды. Дидактикалық ғылым және пәннің оқу-әдістемелік кешенін жасап шығаруды дамытудың әртүрлі кезеңдерінде оны оқу үрдісінде қолданылатын әдіске жатқызды. Кеңестік педагогикалық ғылымда іскерлік ойындар 60-шы жылдардан бастап өте белсенді түрде қолданысқа енгізіле бастады және іскерлік ойын оқытудың белсенді әдістерінің қатарына енді.

80-ші жылдары оқу үрдісінде іскерлік ойындарды қолдану заманауи оқу әдісін қолдану ретінде анықталды. Алайда, жекелеген заң пәндері бойынша тәжірибелік сабақтарды өткізу барысында іскерлік ойындарды әртүрлі нысандар мен түрлері бойынша тікелей қолдану теориялық негізделу және осы дидактикалық материалдың даму процесін едәуір ілгерілетті. Осындай жағдай іскерлік ойын процесінде оқу міндеттерінің толық кешенін шешу қабілетілігін растайды және бұл өз кезегінде оның тиімділігін көрсетті^{2, 17}.

Заң білімін жетілдірудің заманауи бағыттары білім берудің жаңа технологияларын құрумен, цифрландыру арқылы білім беруді негіздейді. Олар өздеріне бірқатар міндеттерді кіргізеді, солардың ішінде келесілерді бөлуге болады:

- оқу үрдісін тәжірибеге жақын түрдегі имитациялар мен мысалдарды келтіру;
- білім алушының творчестволық және жеке кәсіби қасиетін анықтауға және дамытуға мүмкіндік беретін белсенді әрекеттің түріне алмастыру;
- ғылым мен тәжірибенің байланысын нығайту;
- республикалық және халықаралық деңгейде білім үрдісін арттыру болып табылады.

Оқыту әдісі білім беру қызметі құрылымының міндетті элементі ретінде тәжірибелік тұрғыда білім берудің міндеттерін арттыруға ықпал етуі тиіс. Тәжірибелік сабақта бір жағынан көрсетілген міндеттерді, тапсырмаларды шешуге ықпал етсе; екінші жағынан — біздің елімізде тәжірибеде болып жатқан кейбір мәселелерді анықтап сол мәселелерді жоюға бағытталуы қажет³.

Сабақ барысында тәжірибелік тұрғыда тергеушінің кәсіби қызметін сипаттайтын қатынастар жүйесін құрудың нысанын құрайды. Тәжірибелік тұрғыда білім берудің заманауи талаптарына бағындыра отырып (оқытудың техникалық құралдарын, соның ішінде компьютерлік бағдарламаларды қолдану, творчестволық және жеке кәсіби қасиеттерді ынталандыру және бейне камераны тиімді пайдалану т. с. с.), цифрландыру арқылы іскерлік ойындарды өткізудің жалпы қағидаларын жүзеге асыру қажет, яғни оларды ескере отырып іскерлік ойындарды қолданудың ұйымдастырушылық нысандарын таңдау қажет.

Қылмыстарды алдын ала тергеудің сипаты, мазмұны мен міндеттері осы пәнді оқыту барысында іскерлік ойынды қолдану қажеттілігімен негізделеді. Сабақ өткізу барысында іскерлік ойын оқу сабақтарын ұйымдастырудың өзіндік нысаны және сол уақыттағы оқу-танымдық міндеттерді шешудің әдісі болып табылады. Бұл оқытудың белгілі бір кезеңінде курсанттардың өз білімдерін тергеуші ретіндегі қабілетін қалыптастыруға, оларды құқық қорғау қызметінде жүйелі түрде қолдана білуіне, құқықтық міндеттерді тәжірибелік тұрғыда шеше білуіне арналған. Бұдан басқа, іскерлік ойын курсантқа оның теориялық және нормативтік материалды қаншалықты ұққаны, өзіне белгісіз ситуациялық жағдайлар кезінде құқықтық міндеттерді дұрыс анықтап, негізделген түрде шеше білуі, өз біліміндегі «кемшіліктерді» таба анықтай білуі бойынша өзін тексеруге мүмкіндік береді. Іскерлік ойын топтың барлық курсанттардың қатысуын белсендендіреді және сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Тәжірибелік бағытта іскерлік ойынды өткізу қылмыстарды алдын ала тергеу пәнінің келесі тақырыптарына қатысты тиімді болып табылады, яғни жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу тәсілі (оқиға болған жерді тексеру, жауап алу және т. б.); қылмыстардың жекелеген түрлерін тергеу әдісі; тергеулік болжамдар шығару және қылмыстың нақты бір түрін тергеудің бастапқы кезеңіндегі жоспарлау, басқаша айтқанда тергеушінің ролін толықтай жүзеге асыру болып табылады. Оқытушы тәжірибелік сабақта іскерлік ойындарды өткізу арқылы алдын ала ұйымдастырушылық, басқарушылық және басқа да дайындықты талап ететін тергеушіге қатысты мәселелер анықталуы тиіс:

- тақырыпқа сәйкес шешуге жататын сұрақтарды алдын ала анықтау;
- шешуге жататын сұрақтардың шеңберін, олардың түрлерін, сипатын (қылмыстық-процессуалдық, криминалистикалық, қылмыстық-құқықтық тұрғыда зерттеуге жататын мәселені) анықтау;
- қандай нысанда іс жүргізуді анықтау (алдын ала тергеудің нақты түрі, қандай тергеу әрекеті қолданған жөн және т. б.);
- ойналатын тәжірибелік ситуацияның мазмұнын алдын ала кафедрада талқылап алу;
- курсанттардың сабақ барысындағы рөлдерін бөле отырып әр қайсынысының қызметін анықтау;
- іскерлік ойынды өткізудің бірзділігі (мазмұны мен қандай мақсатқа жетуді көзделінуі);
- тәжірибелік сабаққа қатысты материалдық заттарды, құжаттарды қолданудың процессуалдық жағдайы мен қажеттілігі;
- іскерлік ойынның барысы мен нәтижелерін бекітуге қажетті техникалық құралдарын (бене камера, криминалистикалық чехмодан, диктафон т. б.) дайындау;
- іскерлік ойынды аяқтаудың нысанын анықтау (белгілі мақсатқа жетті ме әлде);

– іскерлік ойынды өткізіп болған соң, жан жақты талдау.

Іскерлік ойындарды жүргізу тек қана оқытушының бағалауын ғана қамтымайды, сонымен бірге «ойынға қатысушының» өзінің, сондай-ақ курсанттардың — «көрермендердің» баға беруімен ұштасады. Бұл кезде оқу тобында оқытушының жеке өзі қойған бағасы мен курсанттардың ұжымдық бағалауы бір бірімен мүмкіндігінше үйлесуі қажет.

Өткізілген іскерлік ойынға талдау жасау және баға беру курсанттардың бойында өздеріне қатысты сын қоя білуге, өз білімдерін қолдана білумен қатар өз кәсіби қасиеттері мен заң сауаттылығын бағалай білуге ықпал етуі тиіс.

Осылайша, іскерлік ойынды жүргізу оқытушының өзінің педагогикалық, кәсіби және әлеуметтік құзіреттілігін талап етеді. Іскерлік ойынның міндеттеріне оны өткізуге алдын ала мұқият дайындалу нәтижесі бойынша қол жеткізуге болады, ал ойын өзін өзі реттеу қағидасы тұрғысында құрылуы тиіс. Оқытушының белсенді рөлі іскерлік ойынды бастамас бұрын міндеттерді түсіндірудің алдында, сондай-ақ ойын аяқталғаннан кейін атқарылуы тиіс.

Тәжірибелік сабақты өткізу барысында оқытушы және аудиторияда отырған курсанттардың тергеу әрекетін жүргізуге криминалистикалық полигондағы тергеуші рөліндегі әрбір курсанттың әрекетіне жаңаша цифрландыру арқылы бақылау жүргізе отырып оларға баға беру арқылы қадағалау мүмкіндігіне ие болды.

Жалпы мұндай іскерлік ойындар цифралық жүйеде сабақ өткізу арқылы курсанттардың теориялық білімін тәжірибелік деңгейде жүзеге асырып, тәжірибелік дағдыларын арттыру мақсатында бағытталған. Қорыта айтсақ, аталмыш игі істер әлі де жалғасын табады десек болады.

¹ <https://primeminister.kz/kz/addresses/01092021>

² Петрук А. И. Деловая игра как активная форма обучения в подготовке юристов // Юридическое образование и наука. — 2002. — № 2. — С. 17.

³ Биекенов Н. А. Об оптимизации системы подготовки кадров и повышении эффективности научного обеспечения правоохранительной деятельности // Развитие образования Казахстана: проблемы и перспективы: Мат-лы международ. науч.-практ. конф. — Костанай, 2010.

Қ.М. Әлімбаев,

қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Оқыту үдерісіндегі инновациялық технологияларды қолдану

Қазіргі жағдайда оқыту әдістемесін жүзеге асыра отырып, білім беру технологиялары бір орында тұрмайтындығын ескеру керек.

Соңғы жылдары интерактивті оқыту әдістемесінің дербес тармағы — бағдарламаланған компьютерлік қашықтықтан оқыту мен білімді бақылау форматында сабақтар өткізу үрдісі орын алды.

Оқытудың заманауи әдістерін оқыту процесінің мысалында ең тиімді деп есептеуге болады, өйткені бұл сабақтар көптеген техникалық-криминалистикалық құралдар мен әдістерді қолдануды қамтиды. Бұл жағдайда дәстүрлі оқыту әдістері сақталатын және жаңа әдістермен толықтырылуы мүмкін ереже бастапқы болып табылады.

Білім алушылардың кәсіби дағдыларын қалыптастыру үшін теориялық базасынан басқа оқытудың екпіні қазіргі заманғы оқыту технологиялары арқылы өзіндік жұмыс пен өзін-өзі оқытуға көбірек ауысуы керек. Бұдан басқа білім алушылардың кәсіби даярлық деңгейі мынадай бағыттар бойынша оқытудың практикалық құрамдас бөлігін күшейту арқылы арттырылатын болады: практикадағы қызметкерлерді оқу процесіне тарта отырып іскерлік ойындар, тергеу әрекеттерінің нәтижелерін талдау, сараптама қортындыларымен және қылмыстық іс материалдарымен танысу.

Егер сабақ түрлері бойынша қарастыратын болсақ, онда дәріс зерттелетін материал туралы ақпараттың бастапқы көзі болып табылады. Онда іргелі ережелерден басқа оның соңғы жетістіктері қамтылған және олардың практикамен байланысы көрсетілген. Дәріс мазмұнының көп бөлігін (маңызды ұғымдары, санаттары және т. б.) лектор түсіндірмелер арқылы ашады. Алайда бұл жағдайда кері байланыс мүлдем жоқ, өйткені білім алушылардан бір нәрсе қажет — ұсынылған материалды түсіну және түсіндіру. Ғылыми-техникалық құралдарды, соның ішінде мультимедиялық проекторды қолдану дәрістің мәнін өзгертпейді, ол ақпарат көзі ретінде дәстүрлі мағынаға ие, бірақ көрнекілік бағытын арттырады.

Сонымен қатар егер оқытудың жаңа формалары тұрғысынан дәріс оқуға жақындасаңыз, онда ол материалды ұсынудың осындай әдістерін қамтуы керек, бұл тек естігенді түсінуге ғана емес, сонымен бірге оны шығармашылық тұрғыда қабылдауға, түсінуге итермелейді. Алайда егер біз барлық білім алушылар адал, позитивті және білімді қабылдауға тиісті ниеті бар болса, классикалық тұрғыдан қарастыруға болады.

Мұнда дәріс барысында оқытушы білім алушыларға зерттелетін материалды шығармашылық және жиі сын жағынан қабылдау үшін қажет эмоционалды жағдайдың пайда болуына ықпал ететін проблемалық сұрақтар қоя алады.

Проблемалық мәселелерді шартты түрде екі топқа бөлуге болады: а) бірден емес, дәрісте емес, кейінірек семинарға немесе практикалық сабаққа дайындық кезінде өзіндік жұмыс кезінде «іске қосылатын» сұрақтар; б) дәріс барысында белгілі бір мәселені тікелей шешуге деген ұмтылысты тудыратын сұрақтар¹.

Білім алушы оқулықты немесе басқа дереккөзді зерттей отырып, дәрісте алынған және бастапқы көзден алынған ақпарат көлеміндегі айырмашылықтарға (және оны алдын ала анықтауға болады) назар аударады. Соңғы ақпараттың үлкен көлемі жаңа материалды дәріс мазмұнымен өз бетінше түсінуге және байланыстыруға деген ұмтылысты тудырады. Керісінше лектордың дәрісте барлық материалды ұсынуға деген ұмтылысы ең жақсы жағдайда оның пассивті жинақталуына әкеп соғуы мүмкін, бұл материалды өз бетінше түсінуге деген ұмтылысты әлсіретеді.

Семинар сабақтарына келетін болсақ, оларға жиырмадан астам түр жатады: семинар-әңгіме, тақырыптық, рефераттық, баяндама, проблемалық, монографиялық, ғылыми-теориялық, ғылыми-практикалық, оқу-зерттеу, сондай-ақ семинар-диспут, арнайы семинар және нұсқаулық-көрсету семинары және т. б.²

Семинар сабағын сапалы өткізу үшін білім алушылардың өзін-өзі тәрбиелеуге бағытталуы қажет, оны екі жолмен арттыруға болады — пәнге деген қызығушылықты ояту және үнемі жаңа білім алу қажеттілігінде көрінетін білім алушының уәждемесін қалыптастыру.

Қашықтықтан оқыту шеңберінде сабақтардың осы түрлерінің тиімділігін арттыру үшін арнайы техниканың, техникалық құралдардың үлгілерін, тергеу әрекеттерінің барысы мен нәтижелерін тіркеу технологиясын және олардың перспективтік әзірлемелерін көрсету үшін презентацияларды шебер пайдалану ерекше маңызға ие.

Практикалық сабақтарды өткізу әдістемесі, әсіресе жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу тактикасы «мен сияқты жаса» қағидаты бойынша құрылады, яғни оқытушы көрсеткен әрбір қабылдауды немесе тапсырманы орындауды қамтамасыз ететін әдістер жүйесін білім алушының жаңғыртуына болады. Содан кейін олар практикалық тапсырмаларды тәуелсіз, жеке орындауға көшеді. Міндетті деп саналатын жалғыз әдістемелік шарт — практикалық сабақтардың жағдайын шындыққа барынша жақындату. Практикалық сабақтың шарттары нақты тергеу жағдайына неғұрлым жақын болса, практикалық дағдыларды игеру деңгейі соғұрлым жоғары болады³.

Тергеу әрекетіне қатысты ойын — бұл бір немесе бірнеше өзара байланысты тергеу жағдайларын криминалистикалық құралдармен шешу үшін қылмысты тергеп-тексерудің белгілі бір кезеңін оқу мақсатында модельдеуден тұратын практикалық сабақтың бір түрі, ол үшін білім алушы тергеуге қатысатын ішкі істер органдарының лауазымды тұлғаларының бірі ретінде әрекет ете отырып, білім мен дағдыларды қолдануы керек. Бұл жағдайда аудиовизуалды оқыту құралдарын, ең алдымен ойындарда визуалды-динамикалық кіріспе ретінде қолданылатын фильмдер мен олардың үзінділерін белсенді пайдалану қажет⁴.

Жоғарыда аталған сабақтар үшін арнайы бағдарламалар болып табылатын виртуалды оқу-әдістемелік кешендер («оқиға орнын қарап-тексеру», «тінту», «тергеу эксперименті» және басқа да ситуациялық жағдайлар) ең танымал болып табылады. Олар әртүрлі тергеу әрекеттерін имитациялайтын интерактивті 3D көріністерін жасау құралы болып табылады⁵.

Заманауи әдістемелік әлеуеті іргелі теориялық ережелерді зерделеуге, практикалық дағдыларды қалыптастыруға, алған білімдерінің, дағдыларының сапасын арттыру мақсатында заманауи ғылыми жетістіктер мен технологияларды пайдалана отырып, оқу материалын кешенді беруге негізделеді.

Осылайша, білім беру процесіне инновациялық технологияларды енгізу оқытудың интерактивті сипатымен ұштастыра отырып, оқыту тұжырымдамасының мазмұны мен құрылымын одан әрі дамытуды қалыптастырады.

¹ Краевский В.В. Проблемы научного обоснования обучения: Методологический анализ. — М., 1977. — С. 9.

-
- ² Салтевский М.В. Частная методика курса криминалистики на базе среднего специального юридического образования (некоторые проблемы криминалистической дидактики). — Киев, 1986. — С. 44.
- ³ Порубов Н.И. Научно-методические проблемы преподавания криминалистики в системе заочного обучения // Вопросы совершенствования преподавания криминалистики и спецтехники. — Минск, 1980. — С. 17-18.
- ⁴ Коломацкий В.Г. Курс криминалистики (дидактика и методика): Учебн. — М., 1991. — С. 326–330.
- ⁵ Степанов В.В. Избранные научные работы: в 2 т. — Саратов: Альянс-Т. — 2011. — Т. 1. — 480 с.

Байтакова А.С.,
магистрант факультета послевузовского образования,
старший лейтенант полиции;
Салкебаев Т.С.,
начальник кафедры административной деятельности ОВД,
доктор философии (PhD), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

К вопросу о взыскании административных штрафов в Республики Казахстан

В Республике Казахстан одной из наиболее актуальных проблем являются дорожно-транспортные происшествия, которые влекут за собой очень большие потери для государства выражающихся в виде материальных либо человеческих потерь.

Согласно отчету ВОЗ «Доклад о безопасности дорожного движения в мире» в Республике Казахстан на 100 тыс. населения количество смертей в среднем равняется показателю 12,7¹, а по данным правовой статистики за 2022 г. зарегистрировано – 14 834 ДТП с пострадавшими, среди которых погибло – 2 425, ранено – 19 135 человек².

Мерой воздействия государства на сложившуюся проблему является применение административно-юрисдикционных мер. Так сотрудники ОВД ежедневно выявляют факты нарушения пунктов ПДД, начинают производство по данным правонарушениям, после чего оставляют в своем ведении либо направляют дело в суд и после тщательного рассмотрения дела, должностное лицо в компетенции которого входит вынесение взыскания назначает его.

Одним из основных видов административных взысканий в Республике Казахстан согласно ст. 44 КоАП Республики Казахстан является административный штраф, который является мерой материального воздействия, налагаемый на лицо признанным виновным в совершении административного правонарушения.

В свою очередь административные взыскания преследуют определённые цели (ч. 2 ст. 40 КоАП РК), в которые входят:

- воспитание правонарушителей в духе соблюдения закона и уважения верховенства права;
- предотвращение совершения правонарушителями и другими лицами новых правонарушений.

Как правило наложенное взыскание в виде административного штрафа либо предписания о необходимости уплаты штрафа лицом, признанным виновным в совершении административного правонарушения подлежит уплате не позднее 30 суток со дня вступления постановления в законную силу (ст. 893 КоАП РК).

В случае, если по делу об административном правонарушении применяется сокращенное производство привлекаемое лицо может оплатить административный штраф в размере 50 % от полной суммы в течении 7 суток.

Кроме того, отечественное административное законодательство предусматривает и отсрочку, либо рассрочку исполнения постановления о наложении административного взыскания, предписания о необходимости уплаты штрафа. В таком случае лицо может получить отсрочку до 1 месяца, либо рассрочку до 3 месяцев (ст. 888 КоАП РК).

Следует отметить, что ежемесячно и ежеквартально с целью выявления лиц, не уплачивающих административный штраф и проведения с ними разъяснительных бесед, территориальными подразделениями ОВД проводятся оперативно-поисковые мероприятия «Борышкер». В частности, участковые инспектора полиции проводят подворовой обход на своем участке, а сотрудники патрульной полиции осуществляют проверку транспортных средств на дорогах. В случае выявления граждан, уклоняющихся от уплаты, транспортные средства водворяют на штраф стоянку.

Вместе с тем, несмотря на принимаемые меры в этом направлении, процент взыскаемости штрафов в Республике Казахстан остается не высоким. Так, согласно данным правовой статистики

сумма наложенных административных штрафов за 2022 год составила – 159 561 430 256 тенге, (139 190 489 818 тенге за аналогичный период предыдущего года, рост составил 14,6 %), взыскано 124 707 372 726 тенге, (82 646 995 832 тенге за аналогичный период предыдущего года, рост составил 50,9 %). В целом, взыскиваемость административных штрафов составила – 78,2 % (за аналогичный период предыдущего года – 59,4 %), остаток невзысканной суммы – 34 854 057 530 тенге².

Такое положение дел указывает на неэффективность государственного механизма работы с лицами, уклоняющимися от административного взыскания. Более того, если в течении года со дня окончания исполнения административного взыскания лицо каким-то образом избежало уплаты административного штрафа за совершенное правонарушение, то оно просто «сгорает». Таким образом, можно сказать, что государство, в частности, местные бюджеты республики за два года недополучили в свое распоряжение сумму в размере 34 854 057 530 тенге. Это колоссальные деньги, которые можно было бы потратить, к примеру, на ремонт и строительство казахстанских дорог, развитие инфраструктуры и т. д.

Если обратиться к зарубежному опыту, то, например, в Российской Федерации лица, которые не уплачивают в срок административный штраф, привлекаются к ответственности. В частности, ч. 1 ст. 20.25 Кодекса об административных правонарушениях Российской Федерации говорит о том, что неуплата в установленный срок административного штрафа влечет наложение административного штрафа в двукратном размере от суммы неуплаченного административного штрафа, либо административный арест на срок до 15 суток, либо обязательные работы на срок до 50 часов³.

Подобная практика нам представляется весьма эффективной, поэтому полагаем целесообразным рассмотреть возможность ее внедрения и в Республике Казахстан. Это позволит устранить имеющиеся лазейки в вопросе взыскания административного штрафа. Особенно примечательным для нас является факт наличия альтернативных мер, таких как административный арест, либо обязательные работы.

С другой стороны, в Республике Казахстан довольно-таки высокие административные штрафы и обязанность выплаты в двукратном размере суммы неуплаченного штрафа может иметь следующий эффект.

Во-первых, наличие такого положения в отечественном законодательстве позволит добиться высоких процентных показателей в вопросе взыскиваемости административных штрафов в установленный срок, так как никто не захочет платить его впоследствии в двукратном размере.

Во-вторых, возможность применения альтернативных мер позволит не ущемлять принцип социальной справедливости. Ведь учитывая проблемы в социальной сфере жизни нашего общества, практика взыскания значительных денежных средств с тех, кто не в состоянии оплатить может привести к трагическим последствиям. К слову, в средствах массовой информации имеется множество сюжетов о том, как доведенные до отчаяния люди из-за финансовых проблем и долгов публично совершают акт самоубийства, в частности, путем самосожжения.

Однако действующее административное законодательство Республики Казахстан не предусматривает такую меру административного взыскания, как обязательные работы. Применять же ко всем малоимущим гражданам нашей страны административный арест как альтернативу штрафу нам представляется несправедливым. В таком случае сразу же вспоминается сатирический роман известного писателя Николая Носова — «Незнайка на луне», где помимо всего прочего повествуется о том, как неспособных оплатить штраф граждан полиция помещает в каталажку.

Таким образом нам представляется следующий порядок административного взыскания за уклонение от уплаты штрафа.

Лицо, уклоняющееся от уплаты административного штрафа за совершение административного правонарушения, однозначно должно нести ответственность. Вместе с тем предполагаемая норма Кодекса об административных правонарушениях, предусматривающая ответственность должна содержать и альтернативное взысканию денежных средств наказание, но не административный арест. Например, лишение специального права, либо самый оптимальный, на наш взгляд, вариант – обязательные работы. В свою очередь, суд за уклонение от административного взыскания в установленный срок может наложить штраф в двукратном размере от суммы неуплаченного административного штрафа. В случае если правонарушитель обратиться с ходатайством о применении к нему альтернативной меры административного взыскания за данное правонарушение, то суд может применить к лицу меру взыскания — «лишение специального права».

На основании вышеизложенного предлагается дополнить КоАП Республики Казахстан статьей в следующей редакции:

Статья 461-1 КоАП Республики Казахстан «Уклонение от исполнения административного взыскания»

1. Неуплата административного штрафа в срок, предусмотренный настоящим Кодексом, – влекут на физических лиц административный штраф в двукратном размере от суммы неуплаченного административного штрафа, либо лишение специального права на срок до 1 года, на юридических лиц штраф в двукратном размере от суммы неуплаченного административного штрафа.

В случае, если ввести в административное законодательство такой институт, как «обязательные работы», то предлагаемая статья могла бы быть в следующей редакции:

Статья 461-1 КоАП Республики Казахстан «Уклонение от исполнения административного взыскания»

1. Неуплата административного штрафа в срок, предусмотренный настоящим Кодексом, – влекут на физических лиц обязательные работы сроком от 60 до 100 часов, лишение специального права на срок до 1 года либо административный арест на срок до 15 суток, на юридических лиц штраф в двукратном размере от суммы неуплаченного административного штрафа

2. Самовольное оставление места отбывания административного ареста, – влечет административный арест на срок до 30 суток либо обязательные работы на срок от 160 до 200 часов.

3. Уклонение от отбывания обязательных работ, – влечет административный арест на срок до 30 суток.

Наиболее предпочтительным нам представляется второй вариант. Подобный порядок позволил бы в полной мере реализовать принцип неотвратимости наказания, дисциплинировать граждан особенно автовладельцев и повысить эффективность работы с системными правонарушителями.

¹ Рейтинг стран по уровню смертности в ДТП // <https://nonews.co/directory/lists/countries/mortality-road-traffic>

² Показатели правовой статистики // <https://qamqog.gov.kz/crimestat/indicators>

³ Кодекс Российской Федерации «Об административных правонарушениях» от 30 дека.2001 г. № 195-ФЗ (ред. от 18.03.2023) Электронный источник: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/

Дейкало Е.Ю.,

*докторант факультета послевузовского образования, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Криминологические основы противодействия преступности в сфере недропользования

В соответствии со ст. 6 Конституции Республики Казахстан — Земля и ее недра, воды, растительный и животный мир, другие природные ресурсы принадлежат народу. От имени народа право собственности осуществляет государство. Земля может находиться также в частной собственности на основаниях, условиях и в пределах, установленных законом.

Характер пользования природными ресурсами, национальными богатствами является одним из самых чувствительных индикаторов цивилизационной зрелости общества.

Мировой опыт показывает, что экологизация всей социально-экономической системы любого государства является основой успешного решения экологических проблем и предотвращения экологических катастроф. Экологическая безопасность, как составная часть национальной безопасности, является обязательным условием устойчивого развития и выступает основой сохранения природных систем и поддержания соответствующего качества окружающей среды¹.

Криминальная эксплуатация природы — это проявление варварства, самый точный диагноз кризисного состояния общества. Интенсивное воспроизведение экологической преступности в целом и преступности в сфере недропользования, в частности, предстает вызовом основам человеческого бытия и не только в его естественно научном измерении, но и в этическом, и нравственном. Поэтому проблемы противодействия уголовному недропользованию, как и другим видам эксплуатации природы, проявляют себя, как наиболее значимые для обеспечения прогрессивного общественного развития государства.

В уголовном кодексе, (ст. 161) раскрывается содержание понятия экоцид -массовое уничтожение растительного или животного мира, отравление атмосферы, земельных или водных ресурсов, а также совершение иных действий, вызвавших или способных вызвать экологическую катастрофу².

Криминальная статистика «наполняется» фактами преступных нарушений правил охраны и пользования недрами, не имеющими большой степени общественной опасности, в то время как наибольшая опасность – это преступная деятельность финансово-промышленных и организованных групп в сфере недропользования, которая остается вне зоны досягаемости в значительной степени политизированной системы уголовного правосудия. Таким образом, преступность в сфере недропользования – это сверхприбыльная разновидность политико-экономических, криминальных практик казахстанского общества, что при отсутствии надлежащей правовой базы и слабом государственном контроле способствует увеличению теневой составляющей экономики. Значительное количество уголовных правонарушений, совершаемых в сфере недропользования, остаются латентными, вследствие чего государство недополучает крупные суммы налогов в бюджет.

Незаконная добыча полезных ископаемых опирается на развитую криминальную систему снабжения, обеспечение трансконтинентального движения полезных ископаемых, что позволяет рассматривать криминальное недропользование как элемент транснациональной преступности. Выражается это, прежде всего, в количественном росте организованной преступности, распространившей свое влияние на сферу обращения нефтегазопродуктов.

В Республике Казахстан большое внимание уделяется нарушениям правил охраны и использованию недр при проектировании и проведении операций по недропользованию, а также общим экологическим требованиям на всех стадиях недропользования (ст. 333 УК РК), а также самовольному пользованию недрами, а равно самовольной добыче полезных ископаемых (ст. 334 УК РК)³.

Согласно правовой статистике, за 2022 год зарегистрировано 420 уголовных дел по факту нарушения правил охраны и использования недр и самовольного пользования недрами⁴.

Если говорить о характеристике лиц, совершающих преступления в сфере недропользования в Казахстане установлено, что 80 % лиц являются гражданами Казахстана, в подавляющем большинстве – мужчины. Преобладающей является возрастная группа от 30 до 50 лет. Несовершеннолетних в структуре лиц преступников недропользователей – зарегистрировано не было⁵.

Криминальное и посткриминальное поведение лица, которое совершает преступление в сфере недропользования, механизм принятия и реализации решения о совершении преступления в сфере недропользования, проявляются в зависимости от правового статуса лица, у которого имеются или отсутствуют специальные полномочия в указанной сфере. Установлено, что в большинстве случаев, принятие должностным лицом решения о незаконной добыче полезных ископаемых общегосударственного значения, осуществляется при наличии специального разрешения (лицензии), на такое недропользование, срок действия которой в ближайшее время истекает.

Кроме того, реализация решения о совершении преступления осуществляется должностным лицом опосредованно, с использованием труда наемных работников, которые, как правило, не осознают факта незаконности своих действий. Непосредственное преступное поведение лица без специального правового статуса в сфере недропользования зависит от характера его деятельности как исполнителя (соисполнителя) или организатора преступления.

Индивидуальные меры противодействия преступности в сфере недропользования сливаются в единство криминологических, индивидуальных и уголовно-превентивных мер, подчиняющихся логике и их реализации.

Подводя итог можно сказать, что индивидуальными мерами предотвращения преступлений в сфере недропользования являются.

- 1) профилактическая беседа с лицом, обнаружившим намерение на совершение преступления;
- 2) информирование членов семьи такого лица;
- 3) реализация криминологических комбинаций направленных на дезинтеграцию групп лиц, которые организовались, сговорились на совершение преступления в сфере недропользования:
 - а) компрометация лидера группы;
 - б) привлечение лидера к ответственности за другие правонарушения, преступления на этапе подготовки к уголовному правонарушению в сфере недропользования;
 - в) дезинформация группы о деятельности ее членов, в том числе и о сотрудничестве с правоохранительными органами;
 - г) переориентирование деятельности группы в социально позитивное русло.

¹ О проекте распоряжения Президента Республики Казахстан «О Концепции экологической безопасности Республики Казахстан» от 1 августа 2003 г. № 772 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/P030000772_

- ² Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
- ³ Статистические отчеты // <https://qamqor.gov.kz>.
- ⁴ «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» Послания Президента К.-Ж. Токаева народу Казахстана от 24.03.2023 года // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>
- ⁵ Закон Республики Казахстан «О недрах и недропользовании» от 27 декабря 2017 г. №. 125-VI // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000125>

Еркебек М.Н.,

*жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ПИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Мал ұрлығының сараланушы белгілеріне қылмыстық-құқықтық баға беру

Мал ұрлығы (Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабы) Қазақстан Республикасы КК жасалған қылмыстың дербес құрамы ретінде осы қылмыс нысанын баса назар аудара отырып, бөтеннің мүлкін жасырын жымқыру түрінің заңнамалық оқшаулануының нәтижесі болды. Осы құрамның сараланушы және ерекше сараланушы белгілерінің жиынтығын Қазақстан Республикасы ҚК Ерекше бөлігінің 6-тарауына енгізілгенде қылмыстық құқық бұзушылықтардың басқа құрамдарына сәйкестігі қажет екендігі ескерілген. Сонымен осы уақытта Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабының сараланушы белгілерінің жиынтығы мыналарды қамтиды: 1) алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған; ірі мөлшерде (ҚР ҚК 188-1-бабының 2-бөлігі); 2) бірнеше рет; тұрғын үй-жайдың, кәсіпорынның, ұйымның, мекеменің, мал қораның, қашаның немесе өзге де қойманың ауласына кірумен жасалған (ҚР ҚК 188-1-бабының 3-бөлігі); 3) қылмыстық топ; аса ірі мөлшерде жасалған (ҚР ҚК 188-1-бабының 4-бөлігі).

Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабының құрамы шеңберінде сараланушы және ерекше сараланушы белгілерді есепке алудың айрықша сипаттамасы баптың тиісті бөліктері санкцияларымен (Қазақстан Республикасы ҚК 188-бабымен «Ұрлық») салыстырғанда, неғұрлым қатаң жаза тағайындалуы болып табылады. Іс жүзінде үй-жайға ену белгісі ғана белгілі бір сипаттамаға ие: Қазақстан Республикасы ҚК 188-бабында «тұрғын, қызметтік немесе өндірістік үй-жайға, қоймаға не көлік құралына заңсыз кірумен жасалған ұрлық» деп белгіленсе, ҚР ҚК 188-1-бабында тиісті үй-жайдың түріне оның тек мал шаруашылығының қажеттіліктері үшін бейімделуін көрсете отырып, спецификация жасалған. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың құрамына сараланушы және ерекше сараланушы белгілерді енгізу жасалған іс-әрекеттің ауырлығына қарай қылмыстық жауаптылықты саралауға мүмкіндік беретін белгіленген заңнамалық тәжірибе болып табылады. С.В. Бородин қылмыстық заңдағы саралаушы белгілер екі үлкен топқа бөлінетінін атап өтті: 1) қылмыстық заңның жалпы бөлігінде тіркелген (ҚР ҚК 54-бабында көрсетілген); 2) қылмыстық заңның Ерекше бөлігінің баптарында тікелей көрсетілген¹. ҚК баптарының мәтініне тікелей енгізілетін ауырлататын мән-жайларға келетін болсақ, Э.В. Кабурнеев олардың, соның ішінде қол сұғушылықтың сапалық сипаттамасын (сипатын) анықтау үшін қажет екенін атап өтті².

Саралаушы белгілерді анықтаудың маңызды шарты оларды қолданудың біркелкілігі болуы керек. Белгілі бір саралаушы белгіні тең есепке алмау шамадан тыс репрессияға немесе керісінше кінәлі адамға негізсіз ізгілік танытуға байланысты теріс нәтижеге әкелуі мүмкін. Сондықтан саралаушы белгілер әлеуметтік негізделген және заңды түрде тексерілген болуы керек. Дәл осы себептен көптеген монографиялық зерттеулерде қылмыстық-құқықтық теорияны саралау белгілерінің тізімін анықтау, қылмыстардың жекелеген құрамдарының қылмыстық жазалануын белгілеу кезінде оларды есепке алу және т. б. контексте жүйелеу ұсынылады³.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың саралау белгілері бірінші кезекте қылмыстық жауаптылықты саралайды. Алайда М.А. Нокербековті пікірінше, олар көп жағдайда қылмысты емес, қылмыскердің жеке басын сипаттайды⁴. Сонымен қатар көптеген саралаушы белгілер (мысалы, бірнеше рет, ірі немесе аса ірі зиян келтіру, топпен қылмыс жасау тәсілі және т. б.) «өтпелі» сипатқа ие, өйткені олар тек бір баптың (тараудың) шеңберінде ғана емес, сонымен қатар көптеген қылмыстық құқық бұзушылық топтарының құрылымында жиі қолданылады. Мәселен, Қазақстан Республикасы ҚК 6-тарауы шеңберінде «алдын ала сөз байласу бойынша адамдар тобы жасаған» белгісі 13 рет

пайдаланылады; «бірнеше рет» белгісі – 15 рет; «қылмыстық топ» белгісі – 13 рет; «ірі мөлшер» (немесе ірі залал) – 14 рет; «аса ірі мөлшер» (зиян) – 10 рет қолданылған. Басқа да саралаушы белгілер (егер оларды қылмыстық-құқықтық қорғау объектісі бойынша туыстық қылмыстық құқық бұзушылықтарды қамтитын Қазақстан Республикасы ҚК 6-тарауына қатысты бағалайтын болсақ) сирек қолданылады. Мысалы, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 6-тарауы аясында мәтіндік ресімдеудің әртүрлі нұсқаларында үй-жайға ену туралы төрт рет айтылған.

Алдын ала сөз байласу бойынша адамдар тобының іс-әрекет жасауы Қазақстан Республикасы бүкіл ҚК шеңберінде жиі айтылатын саралаушы белгілердің бірі болып табылады. Қылмыстық күш-жігерді біріктірудің ең көп тараған нұсқасы — бұл криминологиялық тәжірибе мен қылмыстық статистика арқылы расталған «адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен жасалған» деген белгі. Бұл ретте Қазақстан Республикасы ҚК 6-тарауының құрамдары шеңберінде «адамдар тобы», яғни екі және одан да көп адамның алдын ала келіспей қылмыс жасау жағдайлары сияқты қатысудың нысаны саралау белгісі ретінде аталмайды. «Адамдар тобының» қатысуы әрқашан өзінің сипаты мен іске асырудың сыртқы механизмі бойынша ситуациялық болып келеді, мұнда бір адамның іс-әрекеті қалыптасқан жағдайға сүйене отырып, екіншісінің іс-әрекетіне қосылады⁵.

Мүлікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарының көпшілігіне қатысты «адамдар тобы» саралаушы белгісін типтік деп тануға болмайтындығына күмән жоқ. Тиісінше, оны есепке алу (егер нақты қылмыс тетігінде дәл осы қатысу нысаны орын алса) қылмыстық жауаптылықты ауырлататын мән-жайлар шеңберінде қарастырылуы мүмкін (ҚР ҚК 54-бабы). Дегенмен, мал ұрлығының құрамында (ҚР ҚК 188-1-бабы) бұл белгі қылмыстық актілерде нақты көрініс табуы мүмкін: бір адам жылқыны жайылып жүрген табыннан жасырын түрде алып кетеді; жағдайды бағалаған басқа адам осындай әрекеттерді жасайды. Бұл жағдайда екеуі де жасалған әрекеттердің сипатын түсінеді, бұл қылмыстың іздерін жасыру үшін күш-жігерді біріктіру мүмкіндігін болжайды. Мұндай жағдайды «адамдар тобының алдын ала сөз байласуы арқылы» белгісі шеңберінде бағалау мүмкін емес, себебі «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы 2003 жылғы 11 шілдедегі нормативтік ЖСНҚ 8-тармағына сәйкес «Кінәлі адамдардың әрекеттерін топ болып алдын ала сөз байласып жасау белгілері бойынша саралау кезінде екі және одан да көп адамның кез келген түрдегі уағдаластығының, тікелей бөтеннің мүлкін заңсыз иемденуге бағытталған, яғни ең болмаса орындаушылардың бірі қылмыстық құқықтық бұзушылық құрамының объективті жағын орындағанға дейін сөз байласудың болғанын анықтау қажет»⁶.

Қылмыстық құқық ғылымында қатысудың кез келген нысаны іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесін арттыру үшін жеткілікті әлеуетке ие (оның ішінде алдын ала сөз байласпай адамдар тобының жасауы) деген пікір басым болатынына назар аударылады. Кейбір авторлардың пайымдауы бойынша қылмыста жәбірленуші болса (кем дегенде, үлкен зиян келтіру бар болса), топтық түрде қылмыс жасау сөзсіз маңызды деп санайды⁷. Көптеген авторлар қылмыстың кез келген топтық формасы қоғамдық қауіптіліктің жоғарылауына ие деп санайды, өйткені бұл қылмыс жасау механизмін айтарлықтай жеңілдетеді⁸. Тиісінше мал ұрлығы құрамының саралаушы белгілеріне (Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабы) «адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша» белгісінен басқа «адамдар тобы» белгісі де енгізілуі тиіс деп есептейміз. Бұл шешім ұрлық пен мүлікке қарсы басқа да қылмыстық құқық бұзушылықтар аясында орынды болмақ. Қазақстан Республикасы ҚК 6-тарауы баптарының құрылымында бірнеше рет айтылған арнайы саралаушы белгі «тұрғын үйге, қызметтік, өндірістік үй-жайға немесе қоймаға заңсыз кіре отырып» белгісі болып табылады (Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабының контекстінде, біз атап өткендей, бұл белгі өзге мәтіндік вариацияда көрсетілген). Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі № 8 нормативтік қаулысына сәйкес «Заңсыз кіру — бұл тұрғын үйге, қызметтік, өндірістік үй-жайға, қоймаға не көлік құралына ұрлық, тонау немесе қарақшылық жасау мақсатында жасырын немесе ашық кіру. Бұл саралаушы белгі, шын мәнінде жасырын немесе ашық заңсыз кіруге дейін бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену ұрлық жасау пиғылы пайда болған жағдайларда ғана орын алуы мүмкін»⁶.

Қылмыстық құқық ғылымында мұндай белгіні енгізудің орындылығы туралы мәселе іс жүзінде даулы емес, өйткені үй-жайға кіру фактісі әрқашан қол сұғу кезінде болуы мүмкін адамдарға зиян келтірудің ықтимал қаупін болжайды⁹. Зерттеушілер қылмыстық заңда «ену» терминінің заңды анықтамасын оның ең типтік формаларын (еркін қол жеткізу, бұзу, арнайы әдістерді қолдану, зорлық-зомбылық, басып кіру) көрсете отырып тұжырымдауды ұсынады¹⁰. Н.К. Иманғалиев өз жұмысында кінәлі үй-жайға кіре отырып ұрлықты жоспарлағанда, қылмыскер әрқашан қылмыс орнында болуы

мүмкін адамдарға зиян келтіру мүмкіндігін болжайды және бұл осы қол сұғушылықтың қоғамдық қауіптілік дәрежесін едәуір арттырады¹¹. Дегенді айтады.

Мал ұрлығы құрамындағы осы белгінің ерекшелігіне қатысты заңнамалық шешім (Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабы) толықтай қолайлы нұсқа емес деп есептейміз. Бұл жағдайда, егер ол Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабында көрсетілген белгілерге сәйкес келмесе, үй-жайға кіре отырып, мал ұрлығын қалай дұрыс саралау керектігі туралы анықтық жоқ. Атап айтқанда, малды вагоннан, жүк көлігінен ұрлап әкетуге болады (бұл ретте Қазақстан Республикасы ҚК 188-бабында көлік құралына ену ескеріледі, ал 188-1-бапта бұл ескерту жоқ). Малды тұрғын жайдан ұрлап әкету жағдайларын бағалау одан да қиын болады (мысалы, иесі оған күтім жасау үшін тұрғын үйге уақытша орналастыра алатын жас жануарлар). Келтірілген негіздемелерді ескере отырып, Қазақстан Республикасы ҚК 6-тарауының мәтінінде «үй-жай немесе қойма» деген сөзбен шектеліп, үй-жайдың белгілерін егжей-тегжейлі көрсетуден бас тарту қажет деп есептейміз. Зерттеушілер бұл мәселе жайлы «мазмұны бойынша сәйкес келетін белгілерді анықтаған кезде терминологиялық алшақтық байқалады, заң шығарушы бірдей аталатын саралаушы белгілер жағдайларына әр түрлі мағына беруі мүмкін» деп өте дұрыс айтқан деп пайымдаймыз¹².

Осылайша Қазақстан Республикасы ҚК 188-1-бабының саралаушы белгілерін қалыптастыру шеңберінде ҚР ҚК 6-тарауының басқа құрамдарымен де байланысты жекелеген даулы жайттар бар. Мал ұрлығының қоғамдық қауіптілік дәрежесін арттыру қабілеті бар «адамдар тобы» белгісінің заң шығарушы тарапынан ескерілмегендігін байқаймыз. Керісінше мал ұрлығын қылмыстың аса қауіпті түрі ретінде жіктеуге мүмкіндік беретін үй-жай белгілерінің спецификациясы тиісті қол сұғушылықтар үшін қылмыстық жауапкершілікті біркелкі іске асыруға ықпал етпейді деп ойлаймыз.

¹ Бородин С.В. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. — М.: Юрист, 1994. — С. 41.

² Кабурнеев Э.В. Понятие квалифицирующих признаков и их роль в дифференциации уголовной ответственности за убийство // Законы России. — 2007. — № 4. — С. 70.

³ Трахов А.И. Уголовный закон в теории и судебной практике: Автореф.: дис. ... д-ра юрид. наук. — Майкоп, 2002. — С. 18.

⁴ Нокербекоев М.А. Соотношение норм уголовного и уголовно-процессуального права, касающихся предмета доказывания // Труды Института философии и права АН Каз. ССР. — Алма-Ата, 1963. Т. 7. — С. 189.

⁵ Смагулова Ж.А. Общественная опасность группового соучастия // Вестник науки Костанайского социально-технического университета им. академика Зулхарнай Алдамжар. — 2017. — URL: <https://articlekz.com/article/28267> (дата обращения: 18.03.2023)

⁶ О судебной практике по делам о хищениях: Нормативное постановление Верховного Суд РК от 11 июля 2003 г. № 8 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/P03000008S_

⁷ Гордеев Р.Н. Общественная опасность группового преступления // Уголовное право и современность: Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 9 / Сибирский юридический институт МВД России // Отв. ред. И.А. Кириллов. — Красноярск, 2005. — С. 194.

⁸ Тулиглович М.А. Проблемы соучастия в преступлениях против собственности // Международные юридические чтения: Материалы научно-практической конференции. — Омск, 2008. — С. 162.

⁹ Филимонов В.Д. Криминологические основы уголовного права. — Томск, 1981. — С. 106.

¹⁰ Елисеев С.А. О незаконном проникновении в жилище, помещение или иное хранилище как квалифицирующим признаке кражи, грабежа, разбоя // Вестник Томского государственного университета. — Право. — 2015. — № 2 (16). — С. 49–50.

¹¹ Имангалиев Н.К. О совершенствовании уголовно-правовых норм об ответственности за кражу чужого имущества // Вестник Института законодательства и права Республики Казахстан. — 2017 — № 3 (48). — С. 77.

¹² Рогова Е.В. Правила построения квалифицирующих и привилегирующих признаков состава преступления // Пробелы в российском законодательстве. — 2013. — № 5. — С. 172.

Есембаев Д.Р.,

*магистрант факультета послевузовского образования
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Объект уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 302 УК РК

Установление объекта уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 302 УК РК, является существенным моментом в раскрытии содержания данного вида посягательств, определении характе-

ра и степени общественной опасности, социальных последствий, правильной квалификации, отграничения от сходных составов и так далее.

Общий объект преступления, как известно, — вся совокупность общественных отношений, которая представляет собой систему элементов, определенным образом связанных между собой. Эта система обладает своими функциями, отличными от функций входящих в нее элементов^{1, 26}. Статья 2 УК РК предусматривает круг наиболее важных общественных отношений, охраняемых уголовным законом.

Для определения родового объекта преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, в число которых и входит деяние, предусмотренное ст. 302 УК РК, следует установить, каким общественным отношениям причиняется вред при организации или содержании притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и предоставлении помещений для тех же целей.

Подавляющее большинство ученых-юристов считает, что родовым объектом рассматриваемого преступления является здоровье населения^{2, 3}. Данная точка зрения, как показал проведенный анализ юридической литературы, в науке уголовного права является общепризнанной.

Статья 302 УК РК «Организация или содержание притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и предоставление помещений для тех же целей» расположена в Главе 11 УК РК «Уголовные правонарушения против здоровья населения и нравственности». Здоровье населения и нравственность — это взаимосвязанные понятия, поэтому законодатель поместил преступления, посягающие на указанные интересы, в отдельную главу Уголовного кодекса. Физическое и моральное здоровье наших граждан является залогом существования и цивилизованного развития казахстанского общества и нормального функционирования его систем.

Высказываясь об объекте притоносодержательства, некоторые авторы придерживаются мнения о наличии одновременно нескольких родовых объектов данных преступлений. К числу таковых можно отнести С.П. Дидковскую, М.Г. Икрамову, О.В. Колесник, Г.А. Левицкого и других^{4, 5}. Другие признают за содержанием притонов один родовый объект. Большинство из них (Н.И. Загородников, Е.В. Кичигина, А.А. Музыка и другие) в качестве родового объекта определяют народное здоровье⁶.

Третья группа ученых в качестве родового объекта содержания притонов определяют общественный порядок (О.Е. Козлов, В.И. Ткаченко и другие)^{7, 5}.

По мнению Н.М. Абдирова, преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств или психотропных веществ, посягают не только на здоровье населения, но и на общественную безопасность. При этом, как отмечает автор, учитывается повышенный общественно опасный характер этих преступлений, специфика и динамика распространения наркотиков, высокая степень угрозы генофонду нации и перспектива экономического, социального, нравственно-психологического развития общества^{8, 68}.

Таким образом, с учетом анализа уголовно-правовой литературы, спорных точек зрения ученых-юристов мы приходим к выводу о том, что родовым объектом преступления, предусмотренного ст. 302 УК РК, является здоровье населения, под которым следует понимать совокупность общественных отношений, обеспечивающих нормальное физическое и психическое здоровье.

В.Н. Смитиенко разработал систему определения здоровья населения, которая включает в себя: здоровье как социально-политическую ценность; здоровье как ценность духовной жизни людей; здоровье как необходимый элемент социального образа жизни или морально-эстетическую ценность. По мнению автора, действующее уголовное законодательство, предусматривающее защиту здоровья, состоит из трех уровней. На первом уровне действуют нормы, охраняющие жизнь и здоровье индивида. На втором уровне действуют нормы уголовно-правовой защиты не только индивида, но и определенных социальных групп, куда входят различные преступления, которые способны причинить им ущерб. На третьем, специальном уровне защиты предусматривается применение запретов, действующих в отношении преступного нарушения здоровья населения, куда входят и нарушения правил обращения с наркотическими средствами^{9, 36}.

Проведенные опросы осужденных различных категорий, а также работников правоохранительных органов свидетельствуют о том, что обычно притоны организуются и содержатся тайно, без всяких нарушений общественного порядка. На наш взгляд, именно это обстоятельство выступает основной причиной повышенной латентности рассматриваемого вида преступлений, которое не только трудно выявить, но и столь же трудно доказать, вменить в вину обвиняемым^{10, 34}.

Более того, следует отметить, что характер преступления и цели, преследуемые при его совершении, напротив, побуждают виновных, а также лиц, посещающих притоны, принимать все необходимые меры предосторожности, чтобы их деятельность была как можно более незаметной и не вызы-

вала нарушений общественного порядка. В этих целях, к примеру, лицам, употребляющим наркотические средства, в начале предлагается отдохнуть, а затем в нормальном состоянии покинуть притон. Организаторы притонов осуществляют подбор «клиентов» с расчетом на то, что при принятии наркотиков и после этого они будут вести себя достаточно «прилично», не будут нарушать общественный порядок, тишину и своими действиями не вызовут каких-либо подозрений у окружающих. В этой связи, неслучайно употребление наркотических средств и психотропных веществ в притонах всегда происходит «при закрытых дверях», чтобы никто из посторонних не стал свидетелем противоправных действий, которые могут привести к разногласиям и недовольству со стороны законопослушных лиц. «Порядок» же в самом притоне обеспечивается его организатором, содержанием, а также посетителями.

Необходимо учитывать и то, что злоупотребление наркотическими средствами и психотропными веществами причиняет вред не только организму людей, но и в целом негативно влияет на генофонд страны, поэтому здоровье человека и населения рассматриваются как общие социальные блага.

Не менее большое значение имеет установление непосредственного объекта уголовного правонарушения. В теории уголовного права в качестве непосредственного объекта, охраняемого конкретной нормой уголовного права, выступают единичные или группа сходных общественных отношений. Иными словами, непосредственный объект — это конкретные общественные отношения, которые поставлены законодателем под охрану уголовного закона и которым причиняется ущерб преступлением, подпадающим под признаки данного состава^{11. 37}.

В рассматриваемом общественном отношении осуществляется взаимосвязь субъектов, в связи с чем содержание основного непосредственного объекта раскрывается через «механизм» причинения вреда здоровью населения.

Анализ уголовно-правовой литературы свидетельствует об отсутствии единого мнения при определении непосредственного объекта уголовного правонарушения, связанных с наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами.

Согласившись, что непосредственным объектом организации или содержания притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов является народное здоровье, далее мы обязаны признать, что организация или содержание притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов всякий раз непосредственно причиняет вред здоровью людей. В этом случае всем лицам, совершившим преступление, предусмотренное ст. 302 УК РК, следует вменить в вину все те довольно многочисленные последствия, наступающие в связи с употреблением наркотиков (к примеру, ухудшение физического состояния людей, нарушения в психике наркоманов, утрата социальных связей людей, посещающих притоны).

Однако все эти реальные последствия достаточно редко охватываются умыслом виновного лица.

Сложность выявления непосредственного объекта уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 302 УК РК, помимо прочего, заключается и в том, что законодатель прямо не рассматривает содержание общественных отношений, на которые оно посягает, побуждая обратиться к рассмотрению механизма уголовно-правового регулирования в связи с данной нормой.

С учетом функций, присущих уголовному праву, в частности, с учетом его охранительной функции, следует признать, что нормой, закрепленной в рассматриваемой статье, законодатель предпринимает попытку достижения двух целей как минимум:

- сохранить установленный порядок потребления наркотических средств как одного из средств, изъятых из свободного обращения;
- разрушить иной, не предусмотренный законом порядок потребления наркотических средств.

Как следует из анализа действующего уголовного законодательства, на достижение этих целей направлен целый ряд норм, предусматривающих уголовную ответственность за незаконное обращение с наркотическими средствами (ст. ст. 296-303 УК РК).

Одновременно все отношения по производству, учету, хранению, отпуску, приобретению и применению в медицинских и иных общественно полезных целях наркотических средств регулируются инструкциями и приказами Министерства здравоохранения Республики Казахстан, которые в обязательном порядке должны выполняться всеми должностными лицами и организациями, подведомственными и не подведомственными данному министерству.

Установив уголовное преследование за организацию или содержание притонов для потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов законодатель тем самым старается обеспечить, с одной стороны, необходимый порядок, а с другой — не допустить возникновения каких-либо иных отношений по поводу немедицинского потребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов.

В качестве дополнительного объекта преступления, предусмотренного ст. 302 УК РК, в уголовно-правовой литературе названа общественная нравственность, мораль^{12, 634}. В широком смысле слова мораль есть некоторая совокупность норм, принципов и правил, которыми руководствуются люди в процессе совместной деятельности и общения. Мораль оперирует понятиями «совесть», «хорошо», «плохо», «добро», «зло», «справедливость», «несправедливость», «гуманизм» и так далее. Они ограничивают социальные реалии, отношения людей друг к другу и к обществу. На протяжении тысячелетий выработались такие нормы и принципы морали, без соблюдения которых общество не может нормально функционировать, оно погибнет.

Среди всех форм общественного сознания (религии, права и других) мораль занимает особенное, специфическое место, появившись тогда, когда человек стал осознавать необходимость ведения отношений с подобными им лицами, таким образом, чтобы не навредить в первую очередь себе, своим родным и близким^{13, 78}. Мораль — правила нравственности, а также сама нравственность^{14, 331}. Нравственность — это синоним морали, заключающийся «... в добровольном, самостоятельном согласовании чувств, стремлений и действий членов общества с чувствами, стремлениями и действиями соотечественников, с интересом и достоинством всего общества в целом»^{15, 309}.

Следует отметить, что при определении морали как дополнительного объекта уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 302 УК РК, необходимо с учетом философского понимания морали как формы общественного сознания оперировать понятием именно «общественная мораль», поскольку существует еще и понятие личной морали, то есть системы принципов, норм, правил поведения, которыми руководствуется конкретное лицо в обществе.

Таким образом, завершая рассмотрение вопроса, связанного с объектом и предметом уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 302 УК РК, необходимо, на наш взгляд, сформулировать следующие выводы:

– родовым объектом анализируемого уголовного правонарушения является здоровье населения, под которым следует понимать совокупность общественных отношений, обеспечивающих нормальное физическое и психическое здоровье;

– дополнительным объектом уголовного правонарушения выступает общественная нравственность, мораль.

¹ Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Курс лекций / Под общ. ред. И.Ш. Борчашвили. — Алматы, 2006. — 632 с.

² Карпович Г.Ф. Уголовное право Республики Казахстан. Часть Общая. — Алматы, 1997. — 184 с.

³ Каиржанов Е.И. Уголовное право. Часть Общая. — Алматы, 1998. — 220 с.

⁴ Икрамова М.Г. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. — Ташкент, 1982. — 77 с.

⁵ Колесник О.В. Уголовно-правовые меры борьбы с наркоманией: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1978. — 21 с.

⁶ Загородников Н.И. Советское уголовное право. Общая и Особенная часть. — М., 1975. — 501 с.

⁷ Ткаченко В.И. Квалификация преступлений против общественного порядка: Учеб. пос. — М.: ВЮЗИ, 1982. — 82 с.

⁸ Абдиров Н.М. Основные положения современной концепции уголовной ответственности в Республике Казахстан за общественно опасные деяния в сфере наркотических средств и психотропных веществ // Научные труды Карагандинской Высшей Школы ГСК РК. — Караганда: КВШ ГСК РК, 1997. Вып. № 1. — С. 65–69.

⁹ Смитиенко В.Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения. — Киев, 1989. — 64 с.

¹⁰ Уметов А.У. Уголовно-правовая характеристика организации или содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, или предоставления помещений для тех же целей: Учебное пособие / Под общ. ред. д.ю.н., про. Н.М. Абдирова. — Караганда: КЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2009. — 80 с.

¹¹ Сильченко Е.В. Уголовно-правовые средства борьбы с наркобизнесом: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Краснодар, 2008 — 24 с.

¹² Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / Под ред. И.Ш. Борчашвили, Г.К. Рахимжановой. — Караганда: РГК ПО «Полиграфия», 1999. — 960 с.

¹³ Гвоздецкий В. Мораль и преступность в социально-философском измерении // Культура. — 1998. — № 2. — С. 77–81.

¹⁴ Ожегов С.И. Словарь русского языка. — М., 1973. — 846 с.

¹⁵ Философская энциклопедия. — М., 1964. Т. 3. — 584 с.

Есенжолов Н.Е.,
докторант, құқық магистрі
(Қазақстан Республикасы Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.)

Қазақстандағы әкімшілік юстицияның қазіргі мәселелері

Әкімшілік юстиция мәселесі қоғамдағы басқарушылық қатынастардағы дауларды шешуді көздейді. Бұл институттың Қазақстанда басымдық алуы оның адам мен азаматтың әкімшілік басқарушылық қатынастарда конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау¹. Аса маңызды құқықтық құжат — Конституцияның ережелерінде көзделген әлеуетті дамытуды жалғастырған жөн, өйткені конституциялық құқықтар мен кепілдіктерді мүлтіксіз сақтау мемлекеттің алдына қойылған міндеттерге қол жеткізудің кепілі болып табылады². Бұған дейін азаматтар мен ұйымдардың мемлекеттік органдармен байланысты даулары азаматтық сот өндірісімен шешілген болатын.

Қазақстанның құқықтық мемлекет ретінде дамуы мен тиімді атқару билігін құруда және «халық үнін еститін мемлекет» тұжырымдамасын дамытуда әкімшілік қатынастарда бірнеше бағыттарда жұмыстар жүргізілмек. Олар:

Әкімшілік басқарудың тиімді жүйесін құру;

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын заман талабына сай қорғау мен қамтамасыз ету;

Әкімшілік заңнамалар мен құқықтық қатынастарды жетілдіру;

Бұқаралық құқықтық дауларды қараудың тиімді жүйесі мен институттарын құру;

Осы мәселеде әкімшілік юстицияның маңызы мен ықпалы зор деуге болады. Аталған механизм жоғарыдағы бағыттардың әрқайсысына тиімді әсер етеді. Атқару билігінде мемлекеттік органдардың қызметіне бақылау орнатады, олардың заңдылықты сақтауы мен адам құқықтарын жүзеге асыру бойынша қызметтеріне бақылау жасалады³. Егер мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың әрекеттерінде құқық бұзушылықтар мен кемшіліктер анықталса, оларды қалпына келтіріп, құқық қолдану практикасына тиімді құқықтық ережелер мен ұстанымдарды қалыптастырады. Себебі мемлекеттік басқарудың басым бөлігінде қалыптасқан «әкімшілік прецедентке» негізделі отырып, шешімдер қабылдай салу басым. Бұл көбінесе жоғары тұрған органның нұсқаулықтарын орындау немесе басқару сферасында қалыптасып отырған тәжірибелерден шықпай басқаруды ұйымдастыру. Сонымен қатар мемлекеттік қызметшілердің әкімшілік қалауының жүзеге асуында сыбайлас жемқорлық негіздер бойынша айыпталу қаупінің болуы (құқық қорғау органдары тарапынан сыбайлас жемқорлық негіздерді анықтауы) мемлекеттік қызметшілер үшін тәуекел шегі болады. Бұндай тәуекел жоғары мәселеде мемлекеттік қызметші әкімшілік басқару мен заңдардың орындалуында қауіпсіз жағдайды таңдауы қалыпты жағдай болады (қасақана кедергілер жасауды қоспағанда). Сондықтан бұл қатынастарды дамытуда азаматтардың тәуелсіз құрлымдарды таңдауы (даулауы) әкімшілік басқару саласында мәселенің тәуелсіз қаралуына, жан-жақты талдануына, жақсы басқарушылық практиканың қалыптасуына мүмкіндік береді.

Қазақстанда әкімшілік юстиция институтының құрылуында арнайы сот арқылы жүргізу көзделген. Маманданған ауданаралық әкімшілік соттардың құрылуымен және әкімшілік процестік заңнаманың (арнайы нысанның) қабылдануымен аталған жүйе ерекше сипат алып отыр. Соңғы жылдардағы әкімшілік қатынастардағы практиканы қарайтын болсақ, «тиімді үкімет» тұжырымдамасын қалыптастыруда әкімшілік істер бойынша соттарда басқарушылық саладағы істердің көлемі артып, азаматтар мен ұйымдардың мүддесіне істердің 50 % шешілуде. Бұл әкімшілік құқықтық қатынастардың барынша соттық бақылаумен қамтамасыз етіліп, заң үстемдігін соттар арқылы нығайтады және билік тармақтарының тепе-теңдік тежемелік қағидасын қамтамасыз етуде^{4, 40}.

Қазақстанда әкімшілік юстицияны сот арқылы жүргізу көзделген, ал кейбір елдерде атқару билігінің тармағына кіретін әкімшілік трибуналдар сияқты тәуелсіз құрылымдармен жүреді. Әкімшілік юстицияның англосаксондық моделінде әкімшілік трибуналдар мен мекемелер арқылы квазисоттық функцияларды орындайды. Олардың негізгі мақсаты атқару билігі мен сот билігінің арасында қызмет ету. Бұл модель АҚШ, Англия, Израиль, Австрия сияқты елдерде құрылған^{5, 171}. Бұндай жүйе сотқа қарағанда басқарудың белгілі бір салаларында арнайы мамандардың кәсіби біліктілігі мен білімінің болуына байланысты істі қарау өкілеттігін ескере отырып жасалуда. Сотқа қарағанда атқару билігіндегі осындай тәуелсіз арнайы құрылымдар әкімшілік басқару саласымен жақсы таныс деп қаралады. Бұл жүйе жұмыс істеу үшін ғасырлар бойы қалыптасқан тәуелсіз трибуналдар дәстүрі мен заңнама жүйесі қажет. Менің ойымша қазақстандағы қалыптасып отырған әкімшілік юстиция жүйесі

қазіргі уақытта біз үшін тиімді деуге болады. Атқару билігінен бөлек болуы оның ведомствалық мүддеге бағынуын болдырмайды, іс бойынша тәуелсіз көзқарас пен ұстанымдарды бере алады. Екіншіден, сот өндірісі арқылы қалыптасқан процессуалдық тәртіппен істер барынша талдаудан өтумен ақиқатқа, әділдікке жетуге болады.

Теорияда әкімшілік өндіріс пен процесті анықтауға байланысты бірнеше көзқарас бар. Ол әкімшілік процесс жалпы мемлекеттің атқару қызметіндегі кез келген процесс па, әлде бұл тек әкімшілік сот өндірісі процесі ме деген мәселе туындайды. Теорияда әкімшілік процесті кең көлемде және тар көлемде қарастыру мәнінен туындап отыр. Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік процестік кодексі мемлекеттік органдармен азаматтар арасында жолданымдар бойынша туындайтын қатынастарды әкімшілік рәсімдер ұғымымен реттеуді бекітсе, даулау бойынша соттық қатынастарды сот өндірісі деп анықтайды. Бұдан әкімшілік процесс жалпылаушы ұғым ретінде барлық әкімшілік қатынастарда, оның ішінде сот өндірісін қамтитын теориялық ұғым ретінде сақталып отыр. Ю. Страйлов әкімшілік процесті тек сот процесімен^{6, 63} ғана шектеп түсіну керектігін ұсынады. П. Кононов әкімшілік процесті көпжақты ұғым ретінде қарастырады, «ол дауларды шешу бойынша ғана емес және сотта ғана емес, сонымен бірге сотпен қатар мемлекеттік және мемлекеттік емес органдармен даулы және даулы емес жеке заңды істерді қарау барысы». Осы тұжырым негізінде әкімшілік құқықтық қатынастарда әкімшілік юстицияның кең (ауқымды) жүйесі қалыптасады. Нәтижесінде әлемдік практикада сот билігінен тыс әкімшілік юстицияның нысандары қалыптасады. Қазақстан үшін бұл жүйе тиімсіздеу болуы мүмкін. Себебі ең алдымен әкімшілік процесті (әділетті) жүргізетін органның атқару билігінен тәуелсіз болуы қажет. Екіншіден, ықпалды сот билігі атқару билігіне әсер ете алады, заңдар мен құқық қолдану практикасына кәсіби түсіндірме беріп, іске жете талдау жасай алады. Дегенмен, қазақстандық заңнама әкімшілік істерді сотқа дейін өкілетті органдарда өзінде қарау механизмін сақтап отыр. Бұл мемлекеттік органдарға тағыда бір рет көрсеткен қызметтері мен әрекеттерін пысықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар атқару билігінің өзінің негізгі функциясын сақтап, нәтижелі жұмысын жалғастыруға басымдық береді. Барлық мәселелерді атқару билігінен сот билігіне ысыруға жол бермеу керек, бұл соттардың қызметінде жүктемелерді ұлғайтып, өзінің функционалдық қызметін тікелей атқаруға кедергі келтіреді. Кейбір елдерде әкімшілік әділетті атқару билігіндегі тәуелсіз құрылым жүзеге асырады, бұл билік тармақтарындағы сот билігінің атқару билігіне өтіп кетпеуін қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келгенде, қазақстандағы әкімшілік юстиция институтының соттық жүйесінің қалыптасуы жалпы әлемдік жүйелердің негізінде деуге болады. Жаңадан қалыптасып отырған әкімшілік соттар бұқаралық құқықтық қатынастар бойынша азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауда және атқару билігін жетілдіруде жақсы тәжірибені қалыптастыруда. Сондықтан әкімшілік юстиция арқылы жүргізілетін бақылау қызметі жүйелі сипатта мемлекеттік билік пен заңдылықтың қалыптасуына зор үлес қоспақ.

¹ Нурпеисов С. Что важно знать казахстанцам об административной юстиции. [https://kazpravda.kz/n/chtovazhno-znat-kazahstantsam-ob-administrativnoy-yustitsii/#:~:text=\(қаралған күн 01.04.2023\)](https://kazpravda.kz/n/chtovazhno-znat-kazahstantsam-ob-administrativnoy-yustitsii/#:~:text=(қаралған күн 01.04.2023))

² Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (қаралған күн 01.04.2023)

³ Стариков Ю. Административная юстиция в условиях модернизации государства, административного и административно-процессуального законодательства Российской Федерации. // <https://journal.zakon.kz/4578107-administrativnaja-justicija-v.html> (қаралған күн 01.04.2023 ж.)

⁴ Жетписбаев Б.А., Миразов Г.Т. Административная юстиция: проблемы теоретико-методологического моделирования // Вестник. Серия юридическая. — 2017. — № 2 (82). — С. 35–47.

⁵ Жетписбаев Б.А., Байсалов Г.Т. Административно-правовые отношения: генезис и эволюция идей. — Алматы: Қазақ Университеті. — 2014. — 408 с.

⁶ Актуальные проблемы административной юстиции // Научный вестник Омской академии МВД России. — 2007. — № 1 (25) // <file:///C:/Users/%D0%9C%D1%83%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80/Downloads/aktualnye-problemy-administrativnoy-yustitsii.pdf> (қаралған күн 01.04.2023)

*Жаманкараева Г.С.,
докторант
Матаева М.Х.,
проректор, заң ғылымдарының докторы
Майшекина Э.С.,
(PhD) философия доктор
(Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.)*

Адам құқықтарын қорғаудың халықаралық құқықтық нормалардағы құқықтық аспектілері: тәжірибесі мен маңыздылығы

Адам құқықтарының жалпы сипаттамасы 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының кіріспесінде баяндалған. Әлемдегі барлық адамдардың қадір-қасиетін, теңдігін және ажырамас құқықтарын тану бостандықтың, әділеттіліктің және әлем бейбітшілігінің азаматтардың құқықтары мен бостандықтары Адам құқықтарының жалпы декларациясында қарастырылған¹. Халықаралық құқықта адам құқықтарының маңыздылығын кеңінен мойындағанына қарамастан, олардың нақты сипаты туралы бірқатар қате түсініктер бар. Тіпті «құқық» ұғымының мағынасы туралы әртүрлі пікірлер бар. Мысалы, кейбір «құқықтар» тікелей міндеттерге, ал басқалары болашақтағы мінез-құлық ережелеріне сілтеме жасайды. Халықаралық құқықтағы адам құқықтарына байланысты мәжбүрлеу мен санкциялар конституциялық құқықтағы ерекше мәселе болып табылады.

Халықаралық адам құқықтары құқығы мемлекеттердің құқықтық міндеттемелерін анықтайды, оған сәйкес олар жеке адамдардың немесе адамдар топтарының адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын ілгерілету және қорғау мақсатында белгілі бір тәсілдермен әрекет етуге немесе белгілі бір әрекеттерден бас тартуға міндетті.

«Адам құқықтары» термині БҰҰ Жарғысында жеті рет аталып, адам құқықтарын қолдау мен қорғауды Біріккен Ұлттар Ұйымы жұмысының басты мақсаты мен жетекші қағидасына айналдырады.

1948 жылы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы адам құқықтары мәселелерін халықаралық құқық саласына жатқызды. Содан бері Ұйым құқықтық құжаттарға сүйене отырып, адам құқықтарын қорғау миссиясын ыждағаттылықпен атқарып келеді.

Халықаралық адам құқықтары құқығы БҰҰ-ның адам құқықтары жөніндегі кеңсесінің жұмысына және ол қолдайтын механизмдерге негізделеді. Бұл құқықтық база адам құқықтарының негізгі құқықтарын бекітетін тарихтағы бірінші құжат болып табылатын Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының қабылдануымен қалыптасты¹.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы және екі халықаралық пакт Адам құқықтары туралы халықаралық билльді құрайды. 1948 жылы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы қабылданғаннан кейін адам құқықтары саласындағы міндетті халықаралық шарттар, декларациялар және басқа да келісімдер тізбегі бекітілді, олар бүгінде БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі басқармасының қызметінің негізін құрайды.

Біріккен Ұлттар Ұйымы жүйесінде адам құқықтарын бақылау механизмдерінің екі түрі бар: шарттық органдар және жарғылық органдар. Құрамына тәуелсіз сарапшылар комитеттері кіретін он адам құқықтары жөніндегі келісім-шарттық орган адам құқықтары жөніндегі негізгі халықаралық құжаттардың орындалуын бақылайды. Жарғылық органдарға Адам құқықтары жөніндегі кеңес, арнайы процедуралар, әмбебап мерзімді шолу және Адам құқықтары жөніндегі кеңес рұқсат берген тергеулер кіреді. БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі басқармасы осы механизмдердің барлығына кеңестер мен қолдау көрсетеді².

Халықаралық құқықтағы адам құқықтарына идеологиялық көзқарастар Халықаралық адам құқықтарына батыс әлемінің көзқарасы, жалпылай алғанда, адамның негізгі азаматтық және саяси құқықтарына баса назар аударады. Басқаша айтқанда, Үкімет билігінің адам құқықтарын өз қалауынша реттеуіне шектеу қойылады. Ондай құқықтардың қатарына тиісті құқықтық процедура, ой-пікір еркіндігі, жиналу және діни наным-сенім еркіндігі, сондай-ақ, басқару процесіне саяси қатысу жатады. Тункиннің жазуынша, халықаралық құқықтағы адам құқықтарын құрметтеу принципінің мазмұны жеке тұлғаның емес, мемлекеттің міндеттеріне көбірек мән береді. Себебі жеке тұлға халықаралық құқық субъектісі емес және халықаралық адам құқықтары туралы шарттар адамдарға тікелей құқық бере алмайды. Бұл ұстанымның кілті - мемлекеттің үстемдігі немесе орталық рөлі.

Мұндай жағдайларда экономикалық және әлеуметтік мәселелерге екпін салып, дәстүрлі азаматтық және саяси құқықтардың рөлі төмендетіледі³.

2018 жылдың 19 қаңтарында Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас хатшысы Антониу Гутерриш бейбіт келісімде көзделгендей Малиде Халықаралық тергеу комиссиясын құрды. Халықаралық тергеу комиссиясы үш мүшеден тұрады: Лена Сундх (Швеция), төраға; Саймон Мунзу мырза (Камерун); және Винод Булелл мырза (Маврики). Комиссия 2012 жылдың 1 қаңтарынан бастап бүкіл Малиде жасалған қақтығыстарға байланысты сексуалдық зорлық-зомбылық туралы мәлімдемелерді қоса алғанда, халықаралық құқықты, адам құқықтарын және халықаралық гуманитарлық құқықты теріс пайдалану және өрескел бұзу туралы мәлімдемелерді тексеруге міндетті. Комиссия өз жұмысының соңында Бас хатшыға өз баяндамасын ұсынды⁴.

Халықаралық әдеттегі құқықтың тиісті нормаларымен байланысты Адам құқықтары туралы конвенцияның I-бөлігіне қатысушы мемлекеттер адам құқықтарын бұзған кезде өз әрекеттерін ақтауға сылтау ретінде мәдени айырмашылықтарды пайдалана отырып, өз әрекеттерін ақтауға тырысуы мүмкін. Кейбір негізгі принциптер бойынша Ұлттық юрисдикция Халықаралық құқықтың негізгі нормасы, оған сәйкес мемлекеттер басқа мемлекеттің ішкі істеріне араласа алмайды, мемлекеттердің теңдігі мен егемендігінен туындайды. Бұл халықаралық құқықтың негізгі нормасы. Сонымен қатар, ол адам құқықтары саласындағы жаңа түсіндірменің объектісіне айналды⁵.

Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл адам мен азаматтың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіруге жәрдемдеседі, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын ілгерілетуге ықпал етеді. Көптеген адамдар әлемде адам құқықтарының дұрыс орындалу тетіктерінің жоқтығынан нашар сақталатынын айтады. Көбінесе алынған ұсынымдарды орындау немесе орындау туралы шешім мемлекеттердің өз еркінде қалады⁶.

Ең алдымен, мемлекеттердің ұлттық деңгейде адам құқықтарына кепілдік беруін қамтамасыз ету және кез келген бұзушылықтарды жоюдың тиісті тетігін әзірлеу қажет. Бұл ретте мемлекеттерге құқықтық санкцияларды қолдануды көздейтін тетіктер шеңберінде міндеттеме беруі үшін оларға қысым көрсету қажет.

Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде тәуелсіз болады және мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдарға есеп бермейді». Бұл конституциялық жаңа норманың мазмұны дәл көрсеткендей, Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты басталған кезеңде тұр. Енді конституциялық заң қабылдаған соң сол институттың конституциялық-құқықтық мәртебесінен бөлек, оның құзыреттері мен өкілеттіліктері, сондай-ақ құқықтары мен міндеттері анық білінеді деп білеміз. Демек, аталған конституциялық-құқықтық институттың қызметі жаңа қарқынмен жанданады деп үміттенеміз.

¹ Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы // Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсандағы № 217 А (III) қабылданған // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001/links>

² <https://www.who.int/ru>

³ Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл органының ресми сайты. <http://www.ombudsman.kz/kz/about/>

⁴ Денсаулық сақтаудың жалпы қағидалары // www.aiha.com/russian/confwork/ju100bud/clough/tsld009.htm

⁵ Шо-Малколы Н. Халықаралық құқық: 1-кітап // Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. — Алматы, 2019.

⁶ Имплементация норм международных договоров в области прав человека гражданские и политические Казахстан: Научное издание. Ж.О. Кулжабаевой. — Астана: Казахстан», 2019

Кабдрашит А.А.,

*научный сотрудник центра по исследованию истории ОВД НИИ, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Формирование милицейских кадров в условиях первых послевоенных лет

В Казахской ССР послевоенный период характеризовался разгулом уголовной преступности, прежде всего бандитизма. Милиционерам пришлось вести борьбу с устойчивыми бандгруппами, на вооружении которых было огнестрельное, в том числе и автоматическое, и холодное оружие. Трудности послевоенного периода привели к тому, что большой проблемой, как и для всего Союза была спекуляция продовольственными и промышленными товарами на рынках городов и районов региона.

Особенностью послевоенных лет явилось то, что большинство особо опасных преступлений, в том числе, убийства, вооруженные грабежи, кражи, дерзкие случаи хулиганства — совершались лицами, ранее судимыми и лицами без определенного рода занятий, а также демобилизованными из армии и не желавшими устраиваться на работу.

В выполнении своих задач органы внутренних дел Казахстана опирались на помощь трудящихся, общественные организации, повсеместно создавались группы охраны общественного порядка, бригады содействия милиции. Так, в апреле 1947 г. в республике существовало 1012 групп охраны общественного порядка, помогавших сельской милиции, в которых было 9 тыс. человек. Они участвовали в патрулировании, обходах, дежурили в учреждениях, организациях, детских комнатах милиции, помогали сотрудникам милиции в задержании преступников, проверяли состояние паспортного режима, выступали с докладами на правовые темы в школах, на предприятиях, по месту жительства. В третьем квартале 1946 г. только в 11 областях республики они сделали около 1500 докладов. В июле-сентябре 1946 г. ими было задержано 410 преступников¹.

Сотрудники милиции оказывали помощь колхозам в строительстве пунктов сбора зерна, элеваторов, шоссейных дорог. В соответствии с постановлением Совета Министров Казахской ССР от 23 января 1948 г. на ряд предприятий МВД было возложено оказание шефской помощи в строительстве сельских электростанций (в Карагандинской области – 2, Семипалатинской – 3). Активно прошла подписка работников милиции республики на Государственный заем восстановления и развития народного хозяйства страны.

В годы войны казахская территория превратилась в мощный военный лагерь, где формировались воинские части и подразделения, сформировано 12 стрелковых, 4 кавалерийские дивизии, 7 стрелковых бригад, около 50 отдельных полков и батальонов различных родов войск.

Мобилизация взрослого мужского населения на фронт резко сократило количество работников сельского хозяйства. Во многих колхозах до 80 % работающих составляли женщины. Мужественно преодолевая трудности и лишения, труженики села за годы войны дали фронту продукции больше, чем за последние пять довоенных лет: хлеба – на 30, 8 млн. пудов, мяса – на 15,8 тыс. центнеров, картофеля и овощей – на 14,4 тыс., шерсти на 176 тыс. центнеров.

На территорию Казахстана было эвакуировано около 1,5 млн. человек, куда входили репрессированные слои населения, а также депортированные народы: поляки, немцы, корейцы, чеченцы, ингуши и др. В том числе, были эвакуированы многие предприятия, размещенные в основных городах республики. Всего в 1941–1945 гг. было построено 465 предприятий, включая и эвакуированные. Казахстан стал давать 85 % союзного производства свинца, 70 % добычи полиметаллических руд, 65 % металлического висмута, 50 % медной руды, 30 % черной меди, 20 % вольфрама, 60 % молибдена. Шахтеры Караганды за годы войны выдали 34 млн. тонн угля, на 39 % возросла добыча нефти. Таким образом, промышленное производство республики выросло за военные годы на 37 %, что на 2 % выше прироста ее продукции за 4 предвоенных года.

Началась перестройка экономики на мирный лад. Особое внимание уделялось развитию основных отраслей промышленности: черной и цветной металлургии, горной и угольной индустрии. К этому еще добавилось всемерное развитие оборонной мощи. Казахстан стал превращаться в крупнейшее звено военно-промышленного комплекса. Наряду с созданием инфраструктуры военного производства здесь началось строительство атомного полигона под Семипалатинском и других военных объектов, а позже космодрома Байконур (февраль 1955 года).

В эти суровые и грозные годы были заложены прочные основы боевых и трудовых традиций казахстанской милиции, которые постоянно крепили и умножались, оказывая положительное влияние на воспитание молодых кадров. В сложных условиях становления и упрочения новой власти была решена проблема создания силовой структуры, способной решать многоплановые задачи по охране общественного порядка в государстве. Сложившаяся в этот короткий период система и принципы подбора, расстановки, обучения и воспитания кадров милиции заложили прочный фундамент для дальнейшего развития и укрепления органов внутренних дел страны.

Именно в этот период началось качественное совершенствование структуры правоохранительного органа, коренизация его аппарата, связанная с решением задач экономического возрождения республики. Милиция довольно успешно решала задачи, связанные с восстановлением народного хозяйства. Прежде всего, следует отметить вклад правоохранительных органов республики в борьбу с голодом и его последствиями.

Сложившаяся в этот период система и принципы подбора, расстановки, обучения и воспитания кадров милиции заложили прочный фундамент для дальнейшего развития и укрепления органов внутренних дел страны. В годы войны сотрудники милиции Казахской ССР принимали активное

участие в сборе средств на строительство военной техники, теплых вещей и белья для Красной Армии и подписке на государственные военные займы. Успешная работа органов милиции в годы войны во многом зависела от поддержки ее деятельности всем народом. Милиции в этот период активно помогали группы охраны общественного порядка, бригады содействия милиции, состав которых полностью обновился, и каждый честный гражданин. Именно эта всенародная помощь сыграла основную положительную роль в обеспечении общественного порядка и успешной борьбе с преступностью.

Советское правительство высоко оценило самоотверженный труд и ратные дела работников милиции Казахстана. За верность присяге, Родине в смертельных схватках с фашизмом, за добросовестную службу по охране правопорядка в тылу тысячи сотрудников милиции награждены орденами и медалями. Многие из них стали Героями Советского Союза и полными кавалерами ордена Славы. Казахстанская милиция на последующих этапах своего развития добросовестно боролась с уголовной преступностью, нарушениями законности и правопорядка, обеспечивала охрану мирного труда и прав трудящихся.

Это требовало от ее сотрудников хорошей служебной подготовки, гражданского мужества. Обращение к истории советской милиции жизненно необходимо для сегодняшней работы казахстанской полиции, для решения задач обеспечения правопорядка в современных условиях. Опыт прошлых поколений и боевые традиции казахстанской милиции должны являться примером для молодых полицейских работников, которые стоят на страже правопорядка и общественной безопасности суверенного Казахстана.

¹ Алдабергенов А.Т. История органов внутренних дел Республики Казахстан: Курс лекций. — Алматы: Алматинская академия МВД Республики Казахстан, 2010. — 153 с.

Кейсов Ж.Т.,

магистрант факультета послевузовского образования,

подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

О реформах, проведенных в сфере кадровой политики органов внутренних дел Республики Казахстан с 1991 года

Кадровые вопросы в деятельности Министерства внутренних дел Республики Казахстан как крупнейшего правоохранительного органа страны всегда относились к приоритетным направлениям совершенствования. Таким образом, практически каждая реформа, проведенная в органах внутренних дел независимого Казахстана (т. е. с 1991 года), была связана с развитием системы кадрового обеспечения.

Проведенные реформы в органах внутренних дел Республики Казахстан можно условно разделить на две категории: реформы системно-структурного (организационно-штатного) и содержательного характера. Значительная часть реформ в ОВД была связана с масштабными организационно-штатными преобразованиями, поиском оптимальных подходов и моделей управления для наращивания и поддержания эффективного кадрового потенциала.

Формирование единой правоохранительной системы было неизбежно связано с масштабным перераспределением функций между различными правоохранительными и другими государственными органами. МВД Республики Казахстан в этом направлении провело большую работу. Из наиболее значимых системно-структурных реформ следует отметить образование в структуре ОВД Военной полиции (1997 г.), Национальной гвардии (2014 г.), объединение дорожной полиции и патрульно-постовой службы (2013 г.), создание Местной полицейской службы (2016 г.)¹.

Данные шаги значительно укрепили и оптимизировали систему охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности. На это, прежде всего, указывает криминальная статистика: с 2016 года ежегодно отмечается снижение уровня регистрации уголовных правонарушений в среднем на 8 %, в совокупности снижение уровня зарегистрированных уголовных правонарушений с 2016 года составило 60 % (с 74 тыс. в 2016 году до 30 тыс. в 2022 году)².

Комплексная и последовательная работа проведена по оптимизации организационно-штатных структур, сокращению штатной численности и исключению несвойственных функций в деятельности полиции. Так, в период с 1998 по 2010 годы штатная численность сотрудников ОВД сокращена более

чем на 20 %¹. В результате проведена общая ревизия функций, организационно-штатные структуры получили компактное оформление с сохранением эффективного потенциала.

Параллельно с организационно-штатными изменениями началось комплексное реформирование полицейской системы по исключению несвойственных функций (учет правовой статистики, осуществление криминалистических экспертиз, раскрытие и расследование экономических правонарушений, содержание медицинских вытрезвителей, центров временной изоляции, адаптации и реабилитации несовершеннолетних, функция государственного технического осмотра автотранспорта). В ходе данного направления реформ из штатов МВД в соответствующие ведомства было передано около 5 % штатных единиц от общей штатной численности ОВД страны¹. Этот важнейший блок реформ позволил высвободить значительные силы и средства полиции, переведя их на укрепление основных направлений деятельности по обеспечению правопорядка.

Среди системно-структурных реформ полиции также необходимо выделить проекты, не оправдавшие ожиданий: передача в ведение Министерства юстиции пенитенциарной системы и системы следственных изоляторов (2001 г.), системы документирования и регистрации населения (2004 г.), передача в ведение Министерства труда и социальной защиты населения и Министерства бюджетного планирования функций по реализации государственной политики в области миграции населения (2013 г.)¹. Каждый из этих проектов, в итоге, завершился восстановлением статус-кво (возвращением к исходному положению). В качестве основных факторов, не позволивших реализовать данные инициативы, на наш взгляд, следует считать быструю (в один этап) целостную имплементацию (рецепцию) зарубежных моделей управления с недостаточным учетом местной специфики, проблематики и других условий в системе государственной службы Казахстана. Вместе с тем, данный опыт во многом сыграл положительную роль, позволив своевременно изменить курс к собственной, уникальной модели развития казахстанской полиции.

Отдельной вехой реформирования полиции следует считать период, начавшийся с 2012 года. С этого времени в содержании полицейских реформ наблюдается смещение акцента с системно-структурных вопросов к вопросам фундаментальной модернизации кадрового потенциала, кардинального изменения полицейской ментальности в соответствии с лучшими мировыми стандартами.

Началом данной кампании стала внеочередная аттестация всех сотрудников ОВД страны. Это беспрецедентное по масштабу и качественному подходу мероприятие позволило провести эффективную «чистку» рядов полиции от сотрудников, не соответствовавших новым качественным требованиям службы. В результате из ОВД выбыло порядка 10 % от общей штатной численности.

Следующим большим шагом по содержательному реформированию полицейской службы стало принятие в 2013 году Концепции кадровой политики правоохранительных органов Республики Казахстан (одобрена Указом Президента республики Казахстан от 31 декабря 2013 года № 720), которая в последующем вошла в План мероприятий по реализации Государственной программы дальнейшей модернизации правоохранительной системы Республики Казахстан на 2014 – 2020 годы. Данная реформа предусматривала принципиальное изменение всей системы управления кадрами и кадровыми процессами ОВД в соответствии с лучшими корпоративными практиками мира. Целью реформы было обеспечение меритократии, повышение эффективности и качественного потенциала кадров за счет внедрения передовых систем оценки эффективности и конкурентоспособности сотрудников, прозрачной системы карьерного роста, стандартизации служебных процессов и видов работ, а также внедрения эффективных методик профессиональной подготовки.

Несмотря на то, что в 2016 году указанная Концепция кадровой политики правоохранительных органов утратила силу, в период с 2013 по 2016 год МВД приняло широкий комплекс мер по реализации основных ее положений. Разработаны и внедрены соответствующие правила, методики и системы (Приказы Министра от 26 ноября 2015 года № 969 и от 7 декабря 2015 года № 998).

Вместе с тем, анализ практики применения новелл кадровой политики свидетельствует об определенных сложностях и недостаточном раскрытии их потенциала. В частности, проведен анализ проблем, возникших при реализации оценки эффективности, конкурентоспособности кадров, прогностической функции в кадровой работе. Основные сложности были связаны с отсутствием предварительной подготовки и последовательного (поэтапного) внедрения новшеств в рамках проектного подхода. В целом такое положение дел следует признать нормальным. Высокий уровень сложностей во внедрении новелл, их недостаточная начальная эффективность — характерная особенность практически всех проектов первой очереди при проведении крупных модернистских реформ.

Значительным вкладом в укрепление высшего управленческого звена как необходимого элемента модернизации полицейской системы стало образование в 2013 году Президентского резерва руководства правоохранительных и специальных государственных органов Республики Казахстан (Правила

формирования утверждены Указом Президента Республики Казахстан от 28 августа 2013 года № 624). Президентский резерв руководства правоохранительных и специальных государственных органов страны достаточно успешно функционирует по настоящее время (за 10 лет в Правила формирования Президентского резерва внесено всего 9 изменений 2-мя Указами). Слаженный системный подход к формированию пула наиболее квалифицированных и конкурентоспособных руководителей позволяет наиболее основательно и всесторонне оценивать кандидатов с позиции современных подходов, используемых в передовых практиках кадрового скрининга руководителей высшего звена.

Следующий этап существенных преобразований кадровой системы ОВД связан с реализацией Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019 – 2021 годы (утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2018 года № 897). Одним из направлений развития кадровой политики в рамках Дорожной карты стало упразднение излишних управленческих звеньев и общая оптимизация штанной численности. В целом штатная численность ОВД в рамках данной реформы сокращена более чем на 10 %. В результате уровень по количеству полицейских на 100 тыс. населения снижен с 471 до 372, тем самым достигнут средневропейский показатель (Бельгия – 412, Чехия – 383, Франция – 340)³.

Крупные преобразования коснулись системы отбора и подготовки кадров. Оптимизирована система ведомственного образования, оставлены 6 учебных заведений – 3 академии (Алматы, Караганда и Костанай), Актюбинский юридический институт, учебные центры городов Шымкент и Павлодар³. Подготовку по программам бакалавриата стала осуществлять только Карагандинская академия МВД.

В рамках реализации Дорожной карты заключено более 30 меморандумов о сотрудничестве с рейтинговыми вузами. Выпускники гражданских вузов направляются на 9-недельные курсы первоначального обучения, в зависимости от специализации³.

Внедрены новые специальные учебные курсы и дисциплины, наибольшим образом ориентированные на формирование у курсантов и слушателей востребованных практикой знаний, умений и навыков.

Для обеспечения практикоориентированности учебного процесса создан пул из 138 опытных сотрудников и специалистов гражданских вузов³.

Утверждены новые квалификационные требования, способствующие продвижению по службе молодых перспективных сотрудников, в том числе из других госорганов и негосударственного сектора.

Важным достижением Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019 – 2021 годы стало укрепление социальных гарантий сотрудников, что способствовало стабилизации кадрового потенциала полиции (сокращен фактор текучести кадров и кадровый некомплект). Так, заработные платы сотрудникам патрульной полиции, оперативных, следственных подразделений увеличены в среднем на 60 % от должностного оклада. Количество сотрудников из числа нуждающихся в жилье, обеспеченных жилищными выплатами, к 2022 году достигло 72,2 %³.

В настоящее время совершенствование кадровой политики органов внутренних дел осуществляется в рамках реализации раздела 5 Дорожной карты развития органов внутренних дел Республики Казахстан на 2022 – 2024 годы (утверждена распоряжением Премьер-министра Республики Казахстан от 9 сентября 2022 года № 146-р).

Данной Дорожной картой (раздел 5) предусмотрено 20 конкретных практических мер по укреплению кадровой политики и кадрового потенциала органов внутренних дел. Примечательно, что в заголовке и содержании раздела совершенствование ведомственного образования выделено в отдельное направление развития кадрового потенциала, которому уделено особое внимание.

С 2023 года во всех вузах МВД поэтапно восстанавливается бакалавриат. Четырехлетняя практика подготовки кадров в вузах МВД на основе ускоренных курсов первоначальной подготовки (без бакалавриата) позволила выявить важные конкурентные преимущества бакалавриата (4-х летнего очного образования) с учетом специфики ведомственной системы подготовки кадров.

Также важными направлениями развития кадрового потенциала следует отметить восстановление института наставничества, внедрение проектного подхода в управление кадровыми процессами, нормирование рабочего времени, внедрение новых подходов к повышению квалификации руководящего звена в соответствии с современными корпоративными стандартами.

Отдельно необходимо отразить два важнейших направления деятельности, сопровождающие практически все реформы кадровой системы ОВД:

- совершенствование подходов к обеспечению законности и дисциплины сотрудниками ОВД;
- повышение требований к соблюдению этических стандартов в службе.

Оптимизация антикоррупционного направления, укрепление дисциплины и законности всегда значились в числе приоритетных задач совершенствования полицейской системы. Работа в этом направлении продолжает носить системный и наступательный характер.

Совершенствование антикоррупционного направления деятельности в системе ОВД является одним из наиболее значимых с позиции формирования общественного доверия. Как показывают исследования, именно коррупционный фактор имеет наивысший коэффициент подрыва общественного доверия. Так, за последние 5 лет количество коррупционных преступлений среди сотрудников ОВД сократилось более чем на 45 %. Удельный вес преступлений, выявляемых силами подразделений собственной безопасности, достиг 75 %³.

Другим важным фактором формирования общественного доверия является соблюдение сотрудниками полиции этических норм. Целенаправленная комплексная работа по установлению этических стандартов в полиции началась в 2002 году с изданием Приказа Министра внутренних дел от 14 июня 2002 года № 424 «О вежливом и внимательном отношении сотрудников полиции к гражданам». Этот компактный документ декларировал лишь несколько общих требований по проявлению этичности при взаимоотношениях с гражданами.

Дальнейшее развитие этического направления в ОВД выразилось в принятии Кодекса чести сотрудников ОВД 2005 года и обновленного Кодекса 2011 года. Этими уже более систематизированными актами были установлены общие нормы нравственного и антикоррупционного поведения, требования к публичным выступлениям, взаимодействию со СМИ и поведению сотрудников в общественных местах.

В целом, работа по обеспечению этичности и нравственности в деятельности полицейских имела декларативный и недостаточно системный характер. Она проводилась в период, когда основной вектор реформ был смещен в сторону системно-структурных преобразований, и вопросы определения формы, структуры, распределения функций и другие насущные вопросы обеспечения правопорядка имели более приоритетное значение.

В настоящее время правовую основу этических стандартов в деятельности полиции составляет Этический кодекс сотрудников правоохранительных органов, органов гражданской защиты и фельдшерской службы Республики Казахстан (утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 2 января 2023 года № 81). В сравнении с единым для всех государственных служащих Этическим кодексом (Правилами служебной этики государственных служащих), (который распространялся на сотрудников правоохранительных органов с 2015 года), новый Этический кодекс устанавливает единые требования к поведению сотрудников с учетом особенностей правоохранительной службы и ограничений, связанных с ее прохождением. В современных условиях полицейской службы этот масштабный, детализированный правовой акт создает необходимые предпосылки к качественному привитию этических стандартов и конкретных моделей этического поведения.

Проведенный обзор реформ и точечных изменений в сфере кадровой политики органов внутренних дел, реализованных с 1991 года, позволяет сделать следующие важные выводы:

- подавляющая часть реформ вплоть до 2012 года в основном имела системно-структурный характер и, в сущности, не затрагивали институциональные вопросы системы кадрового обеспечения;
- институциональные реформы, проведенные в период с 2013 по 2016 год, определили ключевые направления и сформировали доктринальную основу качественного развития кадровых служб ОВД с учетом наиболее эффективных мировых практик;
- Дорожная карта по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019–2021 годы стала первым комплексным документом системного развития органов внутренних дел, позволившим укрепить кадровый потенциал органов внутренних дел и существенно сократить негативные тенденции по текучести кадров и штатной неуккомплектованности;
- важнейшую роль в развитии кадрового потенциала органов внутренних дел играет система ведомственного образования МВД; на современном этапе вопросы развития кадрового потенциала органов внутренних дел прямо зависят от эффективности развития системы ведомственного образования;
- основные недостатки реформирования системы кадрового обеспечения во многом объясняются недостаточным применением проектного подхода (стандартизированных методов проектного управления); реформирование органов внутренних дел, в том числе в сфере кадровой политики, необходимо осуществлять с использованием элементов проектного подхода и теории проектного управления на основе Национального стандарта Республики Казахстан по управлению проектами СТ РК ISO 21500-2014⁴.

- ¹ Справочно-аналитический материал по линии кадровой работы МВД за 2019 год / Архив Департамента кадровой политики МВД Республики Казахстан. — Астана, 2019.
- ² Материалы анализ криминальной статистики Генеральной прокуратуры Республики Казахстан с 2016 по 2023 годы // Электронный ресурс [режим доступа]: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/criminal>.
- ³ О реализации Дорожной карты модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019–2021 годы // Электронный ресурс [режим доступа]: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36125985&pos=4-98#pos=4;-98.
- ⁴ Национальный стандарт Республики Казахстан — руководство по управлению проектами — СТ РК ISO 21500-2014 (iso 21500:2012 guidance on project management, idt) / Электронный ресурс [режим доступа]: http://shop.ksm.kz/index.php?dispatch=products.view&product_id=249835.

Кудабаяев Р.А.,

главный научный сотрудник Межведомственного научно-исследовательского института

Ермекова З.Д.,

*старший научный сотрудник Межведомственного научно-исследовательского института
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан)*

Медицинское обследование лиц, вступающих в брак

В настоящее время Конституция Республики Казахстан, Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» не содержат требований об обязательном прохождении обязательного медицинского обследования на предмет бесплодия, генетических заболеваний, заболеваний передающихся половым путем (в т.ч. ВИЧ) лиц, вступающих в брак, а также относительно обучения молодых людей основам семейной жизни и разрешению семейных конфликтов.

Анализ международного опыта таких стран как Российская Федерация, Молдова, Украина, США, Великобритания, Италия, Франция, Узбекистан, Азербайджан, Латвия, позволяет прийти к выводу о том, что в мировой практике сложилось два самостоятельных подхода. С одной стороны, обязательное медицинское обследование, как условие заключения брака, ущемляет права человека и гражданина, а с другой – является необходимостью, так как довольно остро стоит вопрос о здоровье граждан конкретного государства.

Так, в Российской Федерации медицинское обследование лиц, вступающих в брак, является добровольным. Медицинское обследование лиц — это право, а не обязанность.

Семейный кодекс Молдовы ранее закреплял положения о том, что лица, вступающие в брак, подвергаются бесплатному обязательному медицинскому обследованию. О результатах медицинского обследования сообщается только обследованному лицу с выдачей ему справки, подтверждающей прохождении обследования, предъявляемой органам записи актов гражданского состояния.

Однако 11 мая 2015 года требования об обязательном медицинском обследовании были отменены, в связи с тем, что указанные положения дают право государству вмешиваться в личную жизнь граждан.

Вместе с тем, в отдельных странах ближнего и дальнего зарубежья порядок прохождения медицинского обследования лицами вступающими в брак является обязательным требованием¹.

Так, статья 30 Семейного кодекса Украины закрепляет обязанность новобрачных уведомлять друг друга о состоянии здоровья и результатах проведенного добровольного медицинского обследования. К тому же, согласно пункта 5 указанной статьи, сокрытие сведений одним из новобрачных, следствием чего может стать (стало) нарушение физического или психического здоровья другого новобрачного или их потомков, может быть основанием для признания брака недействительным.

В Соединенных Штатах Америки предусмотрено обязательное медицинское обследование лиц, вступающих в брак, утвержден перечень заболеваний, о которых вступающие в брак лица обязаны сообщить друг другу. Ряд заболеваний вообще препятствует заключению брака. При сокрытии лицом от другого супруга наличия заболевания или того, что оно раньше перенесло заболевание (к таким относятся, например, гепатит желтуха, ВИЧ, СПИД, венерические заболевания, психически расстройства и т. д.), включенное в специальный реестр заболеваний, является основанием для признания брака недействительным по требованию введенной в заблуждение стороны.

В Великобритании законодательство обязывает лиц, вступающих в брак, проходить медицинское обследование. И если заболевание включено в реестр заболеваний, то оно препятствует заключению брака².

Законодательство Италии устанавливает, что «заблуждение относительно личных качеств супруга имеет место, если оспаривающий действительность брака супруг не дал согласия на вступление в брак, если бы ему достоверно было известно, что другой супруг страдает физическим или психическим заболеванием либо аномалией или отклонением в сексуальной сфере, которые препятствуют ведению семейной жизни».

Статья 63 Гражданского кодекса Франции обязывает будущих супругов предоставить должностному лицу, ведущему акты гражданского состояния, медицинские свидетельства, удостоверяющие, что данные лица прошли медицинский осмотр перед вступлением в брак. Если же имеет место заблуждение относительно личности или основных качеств личности, то статья 18 Гражданского кодекса предусматривает возможность признания брака недействительными³.

В Узбекистане в 2002 году в Семейный кодекс внесены изменения и дополнения о необходимости прохождения обязательного медицинского обследования перед вступлением в брак. При этом лица, вступающие в брак старше пятидесяти лет, подлежат обязательному медицинскому освидетельствованию на ВИЧ-инфекцию.

В Азербайджане с 1 июля 2015 года приняты положения о прохождении лицами вступающими в брак, обязательного медицинского обследования (ст. 9 пункт 9.1 Семейного кодекса). К обстоятельствам, препятствующим заключению брака, относится отказ о предоставлении справки, удостоверяющей прохождение медицинского обследования, лицами желающие вступить в брак. Лица желающие вступить в брак, проходят медицинское обследование по заболеваниям, перечень которых установлен соответствующим органом исполнительной власти. Медицинское обследование лиц, желающих вступить в брак, а также консультация этих лиц по медико-генетическим, медико-психологическим вопросам и вопросам планирования семьи, осуществляется соответственно за счет средств государственного или местного бюджета.

Результаты медицинского обследования лиц, желающих вступить в брак, являются врачебной тайной. Если лицо, желающее вступить в брак, скрывает от другого лица наличие кожно-венерического заболевания и заболевания, вызванного ВИЧ, то они могут обратиться в суд с требованием о признании брака недействительным.

В Латвии до вступления в брак молодожены должны предоставить медицинское свидетельство из местных или государственных правительственных институтов о состоянии его или ее здоровья.

В науке также сложились две точки зрения по регулированию данного вопроса.

За обязательность медицинского обследования высказывается М.В. Антокольская⁴, Н.А. Матвеева⁵, И.А. Косарева⁶, Ю.С. Шишкина⁷. По мнению А.М. Нечаевой, обязательное медицинское обследование желательно, поскольку способствовало бы прочности брака и здоровью детей, хотя явилось бы своеобразным препятствием к браку⁸.

На сегодняшний день в Казахстане нет психологических служб которые ведут обучение по основам семейной жизни молодых людей вступающих в брак.

Вместе с тем, имеется положительный зарубежный опыт по психологическому поддержанию семьи.

В Узбекистане молодежь в центрах подготовки к семейной жизни, создаваемых при махаллях, обучаются правовым отношениям, психологии брака, планированию бюджета и основам репродуктивного здоровья. В центрах разъясняются «принципы образцовой современной семьи и концептуальные идеи «Семья-святое», «Здоровая семья-здоровое общество». Цель работы центров подготовки к семейной жизни – обеспечить прочность семьи, предотвращать разводы, прививать уважение семейных ценностей в браке, создавать здоровую духовную и нравственную среду в семьях и развивать родительские навыки. На сегодняшний день молодые люди данные курсы проходят на добровольной основе.

В США особую группу канселоров (консультанты), специалисты по семье и браку в психологической службе США (Marriage and family therapists). Они применяют психотерапевтические методы для разрешения конфликтных ситуаций в семье, учат людей искусству общения и взаимопонимания, выявляют и корректируют ошибки в восприятии партнера и в собственном поведении: если же развод неизбежен, помогают пережить связанный с ним стресс. Одной из новых и популярных в Америке профессий является «тренер по жизни» (Life coache), они помогают людям определить свои приоритеты и цели в работе, семье и в жизни вообще.

Высшими ценностями является человек его жизнь, права и свободы (статья 1 Конституции РК). Дискриминация по мотивам происхождения социального, должностного, имущественного положения, пола, расы или по любым иным обстоятельствам (в том числе по состоянию здоровья) запрещена

(ч. 2 статья 14 Конституция РК). В свою очередь, статья 39 Конституции РК запрещает ограничивать права и свободы по обстоятельствам, указанным в части 2 статьи 14 Конституции РК.

Исторические корни и ментальность народа Казахстана свидетельствует о приемлемости первого подхода т.е добровольность прохождения медицинского обследования лицами, вступающими в брак. В случае же ограничения и дискриминации прав (по состоянию здоровья) чревато возникновением негативных общественно-политических последствий.

Кроме того, с учетом положительного опыта Узбекистана, необходимо поручить уполномоченным органам изучить вопрос о возможности разработки государственной программы (в том числе на основе государственно-частного партнерства) по подготовке молодых людей к семейной жизни, изучению психологии брака, планированию бюджета, основам репродуктивного здоровья и получение консультаций на бесплатной основе по разрешению возникающих в семье ссор и конфликтных ситуаций.

¹ Семейный кодекс Республики Молдова от 26 октября 2000 г. // <https://online.zakon.kz>

² Чекушин Р.Х., Петров И.В., Крючков Д.А., Кеда А.В. Юридические аспекты медицинского обследования лиц, вступающих в брак. Фундаментальные исследования. — 2004. — № 5.

³ Бурдо Е.П. Медицинское обследование лиц, вступающих в брак. Марийский юридический вестник. — 2015. — № 2 (13).

⁴ Антокольская М.В. Семейное право. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма: Инфра-М, 2013. — 431 с.

⁵ Матвеева Н.А. Правовые аспекты медицинского обследования лиц, вступающих в брак, в Российской Федерации, Украине и Беларуси // Медицинское право. — 2007. — № 1. — С. 19–23.

⁶ Косарева И.А. Юридическое значение состояния здоровья лица, вступающего в брак // Медицинское право. — 2009. — № 1. — С. 16–19.

⁷ Шишкина Ю.С. Медицинское обследование лиц, вступающих в брак // Семейное и жилищное право. — 2013. — № 1. — С. 27–30.

⁸ Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации / Отв.ред. А.Н. Нечаева. — М.: Юрайт-Издат, 2008. — № 1. — 548 с.

Кудешев Р.А.,

докторант факультета послевузовского образования,

полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Меры предупреждения посягательства на жизнь и здоровье сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря

Криминологическое предупреждение преступности — это антикриминогенное воздействие на факторы преступности, которые способствуют и порождают ее возникновение и развитие. Г.Ф. Хохряков справедливо отмечает, что «предупреждение имеет своей целью преодоление, сдерживание процессов, порождающих преступность»^{1, 74}.

Процесс предупреждения преступлений — это достаточно длительный процесс, который требует определенного времени и проходит в несколько этапов.

А.И. Алексеев обоснованно выделяет три этапа в предупреждении преступности: 1) профилактика преступлений — это комплекс мер, способствующих выявлению и устранению детерминант преступлений (общая профилактика), а также мер по установлению и оказанию корректирующего воздействия на лиц, которые могут совершить преступление (индивидуальная профилактика); 2) предотвращение криминогенных действий — деятельность, направленная на недопущение замысливаемых или подготавливаемых преступлений; 3) пресечение — действия, обеспечивающие прекращение начатых преступных действий на стадии покушения либо длящихся преступлений или систематической преступной деятельности. Предотвращение и пресечение преступлений носит индивидуальный характер и осуществляется, главным образом, соответствующими службами и подразделениями органов внутренних дел»^{2, 84}.

Предупреждение насильственной преступности против сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря должно

осуществляться не только государственными органами и общественными организациями, но и отдельными лицами по реализации социальных, экономических, политических, правовых и иных мероприятий.

Особым объектом профилактического внимания, определяющим истоки насильственной преступности против указанных лиц, является правовое воспитание личности, которое первоначально формируется в семье и в образовательных учреждениях.

Правосознание неразрывно связано с правовым поведением и является его подготовительным этапом, формирующим правовую психологию. В связи с этим, Г.В. Плеханов справедливо отмечал, что «влиять на социальную психику, значит влиять на исторические события»^{3, 56}. Социальная психология формируется в семье, в которой зарождаются не только положительные, но и отрицательные качества детей. Это может происходить по двум, на наш взгляд, основным причинам: безразличное отношение к ребенку и проявление насилия в отношении него. По мнению Ю.М. Антоняна, М.И. Еникеева и В.Е. Эминова, в результате эмоционального отвергания родителями ребенка, недостатка заботы с их стороны, в его психике формируется тревожность, ощущение враждебности и даже агрессивности к окружающему миру. В большинстве случаев это приводит к отклоняющемуся поведению подростков, к их замкнутости, к отходу от нормального общества и от существующих в нем норм поведения, а в итоге — к образованию преступных групп в целях разрешения общих проблем. Такое отчуждение называется крайней формой «социальной аномии»^{4, 61}.

Другой ошибочный способ воспитания — применение насилия в отношении детей. Проведенный опрос 57 женщин-матерей из неблагополучных семей показал, что практически во всех случаях прослеживается связь насильственных действий родителей в отношении детей с употреблением этими родителями спиртных напитков по любым поводам, в том числе по поводу выходного дня. Около 40 % из них считают правильным физическое наказание детей. Остальные 60 % не настолько агрессивны по отношению к детям, но полагают, что наряду с пряником нужно применять и «кнут». Около 15 % из числа опрошенных матерей вообще потеряли уверенность в своих родительских способностях, заявляя, что все гуманные меры уже исчерпаны. Но главное, что почти 20 % матерей признались в том, что их дети сами совершают насилие в отношении своих сверстников в детских садах и в школах. В то же время 16 % детей, которые подверглись насилию со стороны родителей, трусливы и не способны противостоять любому насилию. Пассивная жертва может становиться со временем активной и повторять события, случившиеся с ним. Такое поведение можно наблюдать в среде учащихся средних школ, где формируется агрессия и жестокость трудновоспитуемых подростков.

Особая роль в борьбе с семейным насилием в отношении детей принадлежит правоохранительным органам. МВД Республики Казахстан вырабатывались новые профилактические методы работы с подростками: – в ряде регионов открыты центры социальной помощи жертвам семейного насилия (например, в Карагандинской области действует «Центр социальной помощи семье и детям «Мой дом»; проведены специализированные мероприятия с несовершеннолетними: «Подросток», Подросток — Закон — Безопасность» по вопросам организации деятельности по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних. В настоящее время правоохранительными органами проводится профилактическая работа с родителями (иными законными представителями), состоящим на учете, не исполняющих обязанностей по воспитанию и содержанию детей. Проведенные органами внутренних дел профилактические мероприятия с несовершеннолетними позволяют сделать вывод об отсутствии комплексного подхода в профилактике детского насилия и преступности несовершеннолетних. Организовывая профилактику правонарушений, необходимо помнить, что истоки всякого негативного поведения формируются в раннем детском возрасте.

Каждый школьник уже с начальных классов должен знать, что такое право и каковы его значение и роль в жизни общества, какова связь каждого закона с традициями, обычаями и религиями общества. Эти понятия должны присутствовать в воспитательных процессах не только школы, но и семьи, и детского сада. Это необходимо не только для правильной организации семейного, общественного и производственного быта, но и для предотвращения правонарушений, так как причина любого умышленного правонарушения, в том числе и насильственного преступления против законной деятельности представителя власти, заключается в изъянах социальной психологии личности.

Таким образом, правовую культуру можно определить как обязательный элемент общей культуры личности, выражающийся в знании правовых понятий и требований законов, в уважении к закону, к деятельности правоохранительных органов, к правам и законным интересам других граждан, к обычаям и традициям народов.

Рост насильственных преступлений против представителей власти в сфере порядка управления, совершенных лицами в состоянии алкогольного и наркотического опьянения, обусловлен ослаблени-

ем мер профилактического характера по оздоровлению криминогенной ситуации в общественных местах. Необходимо проводить профилактические мероприятия по предупреждению появления в общественных местах в состоянии алкогольного опьянения. Особое внимание в работе по предупреждению правонарушений следует уделять лицам, состоящим на профилактическом учете в наркологических диспансерах. Важные функции при проведении профилактических мероприятий с лицами данной категории выполняют участковые уполномоченные полиции.

Совершенствование системы лечебной, реабилитационной и профилактической работы с лицами, страдающими от алкогольной зависимости и наркомании, должно сосредотачиваться в первую очередь на оздоровлении населения путем снижения употребления алкоголя и наркотиков. Оздоровление населения должно проводиться не только медицинскими центрами и учреждениями, но и с помощью ряда профилактических мероприятий со стороны органов государственной власти.

В целях реализации мер по оздоровлению населения, страдающего от алкогольной и наркотической зависимости, необходимо:

- проведение мероприятий по профилактике злоупотребления спиртными напитками и наркотиками в образовательных учреждениях;
- создание эффективных программ лечения и реабилитации лиц, страдающих от алкогольной и наркотической зависимости;
- ведение учета граждан, обратившихся за помощью в наркологические диспансеры, независимо от их согласия;
- предотвращение нелегального ввоза алкоголя и наркотиков из-за границы, а также принятие мер по ликвидации их нелегального производства внутри страны;
- устранение преступных связей с международным наркобизнесом.

Значительные усилия в предупреждении насильственных преступлений против сотрудников правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря следует направить на укрепление позитивного мнения населения о деятельности правоохранительных органов, укрепление доверия и формирование уважительного отношения граждан к представителям власти. Отрицательное отношение населения к деятельности правоохранительных органов оказывает непосредственное влияние на криминогенную обстановку в стране. Негативные сюжеты в средствах массовой информации создают убежденность граждан о коррумпированности и произволе представителей власти. Наиболее широко распространено такое мнение в молодежной среде, то есть наиболее активной социальной группе населения. Представленное мнение имеет основания, поскольку имеются факты превышения власти со стороны сотрудников правоохранительных органов, в том числе, связанные с незаконным применением насилия в отношении граждан.

Исключительно важным направлением в борьбе с насильственными преступлениями, предусмотренными ст. 380-1 УК РК является групповая и индивидуальная профилактика. К объективным признакам, позволяющим определить возможность совершения преступлений против законной деятельности представителей власти, относятся:

- склонность лица к нарушению общественного порядка, демонстрация циничного и негативного отношения к сотрудникам правоохранительных органов и осуществляемой ими деятельности;
- устойчиво повторяющиеся конфликты с сотрудниками правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря с тенденцией их перерастания в насильственные преступления против законной деятельности;
- злоупотребление спиртными напитками и употребление наркотиков;
- безработица, бесцельное прохождение времени;
- общение с представителями криминальных структур;
- судимость за насильственные преступления;
- изготовление, приобретение, незаконное хранение и ношение холодного и огнестрельного оружия.

Важно учитывать и субъективные признаки личности: грубый характер, агрессивность в отношении сотрудников правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря, негативное отношение к деятельности указанных лиц и политике государства, озлобленность, циничность, специфические болезненные состояния (алкоголизм, наркомания, психопатия). Учет представленных факторов, на наш взгляд, имеет особое значение для криминологической диагностики, прогнозирования возможности совершения конкретными лицами

насильственных преступлений против представителей власти и определения методов индивидуальной профилактики.

Подводя итог, отметим, что успешная борьба с насильственной преступностью против законной деятельности представителей власти возможна только при комплексном применении общесоциальных и специально-криминологических мер, применяемых органами государственной власти, общественными организациями и гражданами.

Особого внимания в противодействии преступлениям, предусмотренным ст. 380-1 УК РК, на наш взгляд, заслуживают следующие меры:

1) устранение искусственной латентности данных преступлений (все преступления должны повлечь правовую реакцию государства независимо от заявлений представителей власти, ставших потерпевшими);

2) активизация борьбы с фактами незаконного оборота оружия и боеприпасов на территории Республики Казахстан;

3) активизация ответственности родителей или иных лиц, на которых законом возложены эти обязанности по воспитанию детей (ст. 140, 141, 142 УК РК), и организация правового воспитания в школах;

4) запрет телевизионных передач с демонстрацией насилия;

5) совершенствование системы лечебной, реабилитационной и профилактической работы с лицами, страдающими алкоголизмом и наркоманией;

6) формирование положительного отношения и доверия населения к представителям власти.

¹ Хохряков Г.Ф. Криминология: Учебн. / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. — М.: Юрист 1999. — С. 443.

² Криминология: Учебн. для юрид. вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой. — М.: Инфра — М-НОРМА, 1997. — С. 341–342.

³ Плеханов Г.В. Избранные философские произведения. В 5 т. Т. 1. — М.: Госполитиздат, 1956. — С. 644.

⁴ Психология преступника и расследования преступлений / Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. — М.: Юрист, 1996. — С. 61–63.; Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. — М.: Рос. право, 1992. — С. 108.

А.Қ. Мұса

(Карагандинский университет им. академика Е. А. Букетова)

Конституционно-правовой институт гражданства в Республики Казахстан

Конституционно-правовой институт основ статуса личности отражает существенные исходные начала, определяющие положение человека в обществе и гражданстве, принципы их взаимоотношения. Гражданство — один из элементов правового статуса личности. Гражданство является звеном между народным суверенитетом и свободой личности. В свою очередь, это неременная предпосылка для обладания лицом всей суммой конституционных и иных прав и свобод, возложения на него предусмотренных Конституцией и другим законодательством обязанностей, а также для защиты его прав и интересов не только внутри данного государства, но и за рубежом в дипломатическом порядке и других установленных в межгосударственном общении формах.

Одной из актуальных проблем, имеющих большую значимость как в общем плане, так и с точки зрения защиты прав человека, является проблема обеспечения права на гражданство. Это право, провозглашенное в ст. 15 Всеобщей Декларации прав человека, принадлежит к числу неотъемлемых прав человека, и по тому, как оно реализуется на практике, можно судить о степени демократичности того или иного государства¹.

В начальный период после обретения независимости в силу различных причин вопросы гражданства в Республике Казахстан приобрели особую остроту. Принятие новых нормативно-правовых актов для суверенного Казахстана, таких, как Конституция, закон о гражданстве, заключение целого ряда международных договоров и соглашений по вопросам гражданства, способствовало развитию устойчивой политико-правовой связи человека с государством².

Исследование проблем, связанных с приобретением, прекращением и осуществлением гражданства как статусного состояния, обуславливающего субъективные права и юридические обязанности, позволяет по-новому рассмотреть цели и задачи государственных органов в вопросах регулирования гражданства. В связи с этим в данной работе были определены следующие цели и задачи.

Нами проведен анализ конституционно-правовых и практических аспектов регулирования вопросов гражданства Республики Казахстан, выявление общего и особенного в основных характери-

стиках института гражданства, определение тенденций и направлений развития этого института, обоснование ряда теоретических выводов, предложений и рекомендаций, которые могут оказаться полезными как для дальнейших исследований данной проблематики, так и для использования в законодательской и правоприменительной деятельности³.

Названные теоретические и практические цели предопределили решение следующих основных задач:

- 1) раскрытие наиболее существенных черт права на гражданство как одного из неотъемлемых прав человека;
- 2) выяснение значения института гражданства для формирования суверенной государственности;
- 3) раскрытие многоаспектного характера института гражданства;
- 4) рассмотрение основных принципов гражданства и их влияния на содержание этого института;
- 5) исследование организационно-правового механизма регулирования вопросов гражданства.

На основании анализа мы пришли к следующим выводам:

1. Решение вопросов гражданства — неотъемлемое суверенное право государства. При этом гражданство выступает в качестве необходимой и обязательной предпосылки распространения правовых норм государства на лицо, являющееся его гражданином, чем достигается безусловное подчинение этого лица суверенной государственной власти. Важно отметить, что установление указанной правовой связи между государством, с одной стороны, и населением в лице его граждан, с другой, служит показателем проявления суверенного характера самой государственной власти.

2. В процессе введения института гражданства и отработки модели его законодательного регулирования в Республике Казахстан необходимо было учесть действие целого ряда факторов как объективного, так и субъективного порядка. К этим факторам можно причислить следующие:

- а) невозможность использования прежних правовых норм о гражданстве;
- б) отсутствие юридического оформления республиканского гражданства;
- в) наличие правовых пробелов в связи с практическим отсутствием института республиканского гражданства;
- г) стремление республиканского законодателя следовать в вопросах гражданства международным и европейским стандартам;
- д) нежелание использовать нормы о гражданстве, созданные в других постсоветских государствах, и другие факторы.

3. Важная особенность развития института гражданства в том, что законы о гражданстве отразили получивший закрепление в Декларациях о государственном суверенитете и подобных им актах курс на становление независимости и самостоятельной государственности.

Общей чертой законов о гражданстве Республики Казахстан является желание следовать международным нормам, связанным с правами человека, общечеловеческими ценностями, своим национальным интересам⁴.

4. Опыт независимого развития Республики Казахстан со всей очевидностью показал, что государство не может успешно существовать изолированно, в отрыве от других государств. И тому немало причин, обусловленных наличием исторических традиций, устоявшимися экономическими связями и общими социальными проблемами. Неслучайно поэтому при формировании своей нормативно-правовой базы по вопросам гражданства и защиты прав человека в Казахстане во многом учтены эти особенности.

Решение вопроса об упрощенном приобретении гражданства не нуждается в межгосударственном урегулировании и, скорее всего, должно осуществляться на основе усовершенствования национального законодательства о гражданстве. Разумеется, договоры и соглашения между Республикой Казахстан и другими странами ближнего зарубежья по вопросам гражданства не могут быть однотипными и строиться по единому шаблону. Они неизбежно должны учитывать специфику ситуации на территории того или иного государства, а также особенности состава его населения. Весьма полезным в плане создания гражданам одного государства преференциального режима на территории другого государства может оказаться принятие, например, в рамках СНГ решения о том, чтобы не считать граждан друг друга на своей территории иностранцами^{5, 14-20}.

5. Действующая Конституция Республики Казахстан и Закон о гражданстве Республики Казахстан являются основными демократическими источниками, в которых заключены нормы, регулирующие устойчивую правовую связь человека с государством, выражающуюся в совокупности их взаимных прав, обязанностей и ответственности, основанная на признании и уважении достоинства, основных прав и свобод человека. Помимо этого государство также защищает гражданские права чело-

века: личные, экономические, социальные и другие. Такие права закреплены в Конституции РК как основополагающие принципы правового демократического государства^{6, 121}.

Таким образом, государство не вправе допускать нарушения закрепленных в Конституции Республики Казахстан демократических принципов, в частности, связанных с гражданством, так как это нарушает демократические основы. Государство должно вести политику, направленную на поддержание не только общедемократических принципов, но и вопросов, касающихся гражданства, путем создания нормативно-правовых актов, законов и международных договоров.

Итак, гражданство является одним из основных показателей здоровья всего государства. Из этого следует, что защита и развитие этого института есть обязанность не только государства, но и человека.

¹ О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 // Казахстанская правда. 2009. 27 авг.

² Конституционный закон Республики Казахстан «О государственной независимости Республики Казахстан», 16 декабря 1991г. // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. — 1991. — № 51. — Ст. 622.

³ Конвенция «О сокращении безгражданства». Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций Конвенция 30.08.1961 г. г. Нью-Йорк. // www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/statelessness.shtml

⁴ Закон Республики Казахстан «О гражданстве» от 20 декабря 1991 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.05.2020 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000816

⁵ Балгимбекова Г.У., Исабекова В.С. Современные тенденции развития института гражданства // Вестник Карагандинского государственного ун-та им. Е.А. Букетова: Серия Право. — 2017. — № 3 (87). — С. 14–20.

⁶ Конституционное право: Учебн. / Отв. ред. А.Е. Козлов. — М.: БЕК, 1996. — С. 121.

Насиров И.С.,

*преподаватель кафедры деятельности по исполнению наказаний
(Академия МВД Республики Узбекистан, г. Ташкент)*

Либерализация уголовно-исполнительного законодательства — гарантия обеспечения прав, свобод и законных интересов осужденных

В последние годы в Республике Узбекистан проводится системная работа по укреплению законодательной и организационно-правовой базы защиты прав человека, имплементации международных стандартов по правам человека в национальное законодательство. Следует отметить, что проводимые широкомасштабные реформы непосредственно затрагивают и деятельность пенитенциарной системы. За последние пять лет принято 3 закона, 6 постановлений и 1 Указ Президента, 9 постановлений и распоряжений Правительства страны, более 14 ведомственных нормативно-правовых актов, направленных на совершенствование деятельности системы исполнения наказания.

Мероприятия по улучшению системы исполнения наказания, обеспечению защиты прав, свобод и законных интересов осужденных совершенствуются из года в год. Так, в соответствии с Указом Президента Республики Узбекистана № УП-60 «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы» от 28 января 2022 года определено:

– обеспечение трудовых, социальных и других международно признанных прав осужденных и отбывших наказание, внедрение эффективных механизмов содействия их социальной адаптации и реинтеграции в общество, налаживание совместной деятельности институтов государства и общества в данном направлении;

– усиление общественного контроля посредством неукоснительного обеспечения законности и внедрения цифровых технологий при применении мер, связанных с оказанием правового воздействия на граждан, в том числе ограничением свободы передвижения;

– дальнейшее упрощение системы учета по месту проживания граждан и создание дополнительных удобств населению, завершение реформ в данном направлении;

– последовательное продолжение политики совершенствования уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства, широкое внедрение принципа гуманности в систему уголовных наказаний и их исполнения;

– совершенствование превентивных механизмов по предупреждению пыток и принятие специального закона в данном направлении;

– формирование системы ювенальной юстиции и кодификация законодательства по правам ребенка¹.

В основе проводимых реформ лежат универсальные принципы, такие, как гуманность, приоритет человеческой жизни, свобода и права, личное достоинство, в частности:

- почти в два раза увеличены количества свиданий осужденных с родственниками, телефонные разговоры и передачи;

- впервые предоставлено право голосовать на выборах осужденным, совершившим менее тяжкие преступления и преступления, не представляющие большой общественной опасности;

- осужденным к лишению свободы, отбывающим наказания в колониях-поселениях, предоставлено право на получение пенсий. В настоящее время 163 осужденных получают пенсии (в их числе – 152 – по возрасту и 11 – по инвалидности)²;

- в 2019 году отдельные нормы Минимальных стандартных правил ООН в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) имплементированы в Уголовно-исполнительный кодекс;

- сотрудниками психологической службы учреждения по исполнению наказания оказывается психологическая помощь. Участие осужденных к лишению свободы в мероприятиях, связанных с оказанием психологической помощи, осуществляется только с их согласия; при необходимости оказания экстренной медицинской помощи осужденные к лишению свободы помещаются в территориальные учреждения Министерства здравоохранения Республики Узбекистан;

- в случае тяжелого заболевания осужденного к лишению свободы администрация учреждения по исполнению наказания с согласия осужденного к лишению свободы незамедлительно сообщает об этом его близким родственникам или иным лицам, указанным самим осужденным к лишению свободы;

- в случае тяжелого заболевания осужденному к лишению свободы предоставляется дополнительный телефонный разговор, а также с разрешения врача — дополнительное свидание³;

- принудительное лечение с изоляцией лица, страдающего психическим расстройством, от общества, в зависимости от его психического состояния осуществляется в отделении с общим наблюдением психиатрического учреждения общего типа или в специализированном реабилитационном отделении психиатрического учреждения общего типа, или в психиатрической больнице с интенсивным наблюдением⁴.

В 2020 году принят Закон «О внесении изменений и дополнений в Уголовно-исполнительный кодекс Республики Узбекистан, направленных на обеспечение надежной защиты прав и законных интересов осужденных», который направлен на:

- расширение мер по обеспечению личной безопасности осужденных во время отбывания наказания;

- предотвращение необоснованного применения физической силы и специальных средств во время обыска в местах лишения свободы;

- совершенствование порядка поощрения, исходя из моральных справедливых принципов;

- сняты ограничения на свидания несовершеннолетних осужденных с родителями и установлен особый порядок свиданий осужденных женщин с несовершеннолетними детьми;

- пересмотрены и утверждены с учетом повышения нормы питания для лиц, содержащихся в местах лишения свободы, нормы вещевого имущества приведены в соответствие с современными требованиями и климатическими условиями⁵.

В настоящее время созданы необходимые возможности для воспитания и обучения осужденных. На основании соответствующего постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан в филиалах 6 общеобразовательных школ Министерства народного образования обучаются 270 человек, а также 814 осужденных обучаются в 4 центрах профессионального обучения при Министерстве трудовых отношений⁶. В результате этих начинаний только в прошлом году 8 человек, освободившихся из воспитательной колонии № 24, поступили в престижные высшие учебные заведения. Среди них есть те, кто поступил в международные высшие учебные заведения.

С принятием Постановления Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по обеспечению занятости осужденных» от 29 января 2019 года осуществлены широкомасштабное обновление и модернизация производственных мощностей.

Также 25 февраля 2019 года утверждено совместное решение Ассоциации ремесленников, МВД и Министерства занятости и трудовых отношений о введении школ «Уста-шогирд» («Мастер-ученик») в местах исполнения наказаний. Из осужденных в возрасте до 30 лет, отбывающих наказание до 2022 года, 1008 молодых осужденных, окончивших школу «Уста-Шогирд», награждены удостоверениями Ассоциации «Хунарманд»⁶].

В этой связи необходимо отметить, что в целях дальнейшего совершенствования пенитенциарной системы на основании Указа Президента Республики Узбекистан от 26 марта текущего года Главное управление исполнения наказаний было реорганизовано в Департамент исполнения наказаний при МВД (ДИН)⁷. Все следственные изоляторы и пенитенциарные учреждения были выведены из структурно-функционального подчинения территориальных органов внутренних дел и переданы в подчинение Департамента. Для эффективной организации деятельности пенитенциарных учреждений и осуществления за ними ежедневного контроля в системе Департамента образованы 6 региональных координационных центра⁸.

В настоящее время в системе исполнения наказания проводятся широкомасштабные работы по поэтапному оснащению учреждений современными информационно-коммуникационными технологиями. Все учреждения системы оснащены устройствами видеонаблюдения со звукозаписывающими функциями.

В следственных изоляторах и колониях исполнения наказаний для встреч осужденных и заключенных под стражу с адвокатами созданы специальные комнаты, не оборудованные устройствами аудио- и видеонаблюдения, а также, исключающие присутствие и возможность прослушивания беседы адвоката и подзащитного со стороны посторонних лиц, но сохраняющие визуальную видимость.

В целях организации онлайн судов в учреждениях оборудованы специальные помещения для проведения судебных процессов в режиме онлайн.

Также в текущем году утверждена программа по дальнейшей цифровизации и автоматизации учреждений, оснащению их «умными» камерами, что позволит обеспечить прозрачность условий содержания и предотвращение нарушения закона как со стороны сотрудников, так и со стороны осужденных.

В целях обеспечения контроля и координации деятельности подведомственных подразделений, а также оперативного решения возникающих вопросов в системе исполнения наказаний руководителями Департамента проводится мобильный выездной прием лиц, содержащихся в учреждениях системы, а при необходимости приглашаются представители судов, прокуратуры и других государственных органов.

В системе исполнения наказания особое внимание уделяется обеспечению безоговорочного соблюдения прав и законных интересов осужденных, повышению знаний сотрудников системы по предупреждению пыток, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения с заключенными. Следует отметить, что за последние 5 лет в учреждениях системы исполнения наказания не выявлено ни одного случая, связанного с применением пыток в отношении осужденных и заключенных.

В каждом подразделении ДИН создан правовой уголок и оборудованы комнаты приёма граждан, график приёма граждан разработан с учётом времени лиц, обращающихся с какими-либо вопросами.

Также в целях предотвращения нарушений прав заключенных, применения в отношении них пыток или других форм дискриминации в колониях и следственных изоляторах Уполномоченным Олий Мажлиса по правам человека (Омбудсманом) и представителями общественности на регулярной основе осуществляются мониторинговые визиты.

¹ Постановление Президента Республики Узбекистан «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы» от 28 января 2022 года № ПП-60 // <https://lex.uz>. (Время обращения в электронную базу данных 01.04.2023г.).

² Мадиев Б.Т. Либерализация прав и свобод законных интересов государства в Новой стратегии Узбекистана // Обеспечение прав человека в местах лишения свободы: опыт Узбекистана: Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. (25 марта 2022 г.). — Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2022. — 33 с.

³ Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием механизмов защиты прав осужденных и лиц, находящихся под стражей» от 14 марта 2019 года № ЗРУ-530 // URL: <https://lex.uz/docs/4241351> (Время обращения электронного источника: 01.04.2023г.).

⁴ Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием системы оказания психиатрической помощи» от 12 сентября 2019 года № ЗРУ-567 // URL: <https://lex.uz/docs/4510602> (Время обращения электронного источника: 01.04.2023г.).

⁵ Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в уголовно-исполнительный кодекс Республики Узбекистан, направленных на обеспечение надежной защиты прав и законных интересов осужденных» от 30 июня 2020 года № ЗРУ-625 // URL: <https://lex.uz/docs/4877839> (Время обращения электронного источника: 01.04.2023г.).

-
- 6 Мадиев Б.Т. Либерализация прав и свобод законных интересов государства в Новой стратегии Узбекистана // Обеспечение прав человека в местах лишения свободы: опыт Узбекистана: Материалы международной научно-практической конференции (25 марта 2022 г.). — Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2022. — 35 с.
- 7 Указ Президента Республики Узбекистан О мерах по поднятию на качественно новый уровень деятельности органов внутренних дел в сфере обеспечения общественной безопасности и борьбы с преступностью от 26 марта 2021 года № УП-6196 // URL: <https://lex.uz/docs/5344121> (Время обращения электронного источника: 01.04.2023г.).
- 8 Постановление Президента Республики Узбекистан «О дополнительных организационных мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности органов внутренних дел в сфере обеспечения общественной безопасности и борьбы с преступностью» от 2 апреля 2021 года № ПП-5050 // URL: <https://lex.uz/docs/5353869> (Время обращения электронного источника: 01.04.2023г.).

Нургалиев Д.Т.,
магистрант факультета послевузовского образования,
подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Принудительный труд как форма эксплуатации человека: проблемы уголовно-правовой регуляции и борьбы

Принудительный труд является одной из самых распространенных форм эксплуатации человека, которая оставляет негативные следы на здоровье и жизненном уровне жертв. Она нарушает основные принципы прав человека и является преступлением, которое должно быть пресечено уголовным законодательством. Однако несмотря на все усилия в борьбе с принудительным трудом, эта проблема по-прежнему остается актуальной.

Под принудительным трудом следует понимать форму эксплуатации человека, при которой работник вынужден выполнять труд без своего добровольного согласия. Обычно принудительный труд связан с нарушением прав работников и ограничением их свободы и прав. В соответствии с определением Международной организации труда, принудительный труд является нарушением прав человека и может иметь различную форму, включая рабство, обязательные работы и насильственный труд¹.

Борьба с принудительным трудом заключается в предотвращении и устранении данной формы эксплуатации человека. Она направлена на защиту основных прав и свобод человека, таких как право на свободу, достойные условия труда и социальную защиту. Сущность борьбы с принудительным трудом заключается в комплексном подходе к решению этой проблемы.

Среди правовых мер можно выделить ужесточение уголовной ответственности за использование принудительного труда, разработку и реализацию международных договоров и конвенций, которые регулируют права и условия труда, а также создание органов государственной власти и общественных организаций, которые будут заниматься защитой прав работников и борьбой с принудительным трудом.

Признаки принудительного труда следующие:

- 1) отсутствие свободного выбора работника в отношении его занятости и места работы;
- 2) ограничение движения работника, например, запрет на выезд за пределы рабочего места;
- 3) отсутствие возможности уволиться или прекратить работу;
- 4) принуждение работать под угрозой насилия, наказания или других неблагоприятных последствий;
- 5) невыплата заработной платы или неправомерное удержание ее работодателем.

Принудительный труд является преступлением, которое подлежит уголовной ответственности. Несмотря на это, уголовно-правовая регуляция принудительного труда является сложной и вызывает много проблем.

Проблема заключается в том, что не всегда можно легко определить случаи принудительного труда. Некоторые работники могут соглашаться на работу из-за финансовых трудностей или взаимоотношений с работодателем. Поэтому необходимо определить конкретные признаки принудительного труда, чтобы уголовно-правовая регуляция была эффективной².

Одной из проблем является то, что принудительный труд может принимать различные формы, и это затрудняет его уголовно-правовую классификацию. Другой проблемой является сложность дока-

звания факта принудительного труда. Это связано с тем, что принуждение может быть скрыто или замаскировано под обычные рабочие условия. Кроме того, многие жертвы принудительного труда могут бояться сообщать о своем положении властям или работодателю из-за угрозы насилия или других неблагоприятных последствий.

Третьей проблемой является отсутствие единой международной системы уголовно-правовой регуляции принудительного труда. Каждая страна имеет свои законы и нормы, регулирующие принудительный труд, что затрудняет сотрудничество между странами в борьбе с этой проблемой³.

Для борьбы с принудительным трудом необходима комплексная стратегия, которая включает в себя правовые, экономические и социальные меры.

Среди правовых мер можно выделить следующие:

- разработка и ужесточение законодательства, регулирующего принудительный труд;
- ратификация и соблюдение международных конвенций и деклараций о правах человека;
- усиление контроля за соблюдением прав работников, включая механизмы обращения в суд и защиту свидетелей;

– обучение правоохранительных органов вопросам принудительного труда.

Экономические меры направлены на устранение причин, приводящих к принудительному труду:

- повышение уровня занятости и доходов работников;
- развитие социальной защиты работников, включая системы страхования от безработицы и социальной помощи;
- содействие созданию рабочих мест и развитию экономики в регионах с высоким уровнем принудительного труда.

Социальные меры направлены на повышение осведомленности и защиты прав работников:

- развитие системы образования и профессиональной подготовки, чтобы работники могли получить квалифицированную работу;
- проведение информационной кампании среди работников об их правах и свободах;
- создание общественных организаций, которые будут заниматься защитой прав работников и борьбой с принудительным трудом.

Кроме того, необходимо усилить международное сотрудничество по борьбе с принудительным трудом. Оно включает в себя:

- 1) сотрудничество правоохранительных органов разных стран;
- 2) обмен информацией и опытом в борьбе с принудительным трудом;
- 3) разработку и реализацию совместных проектов по борьбе с принудительным трудом.

Проведенное исследование позволяет прийти к выводу о том, что принудительный труд является одной из самых распространенных форм эксплуатации человека, которая нарушает основные принципы прав человека. Борьба с принудительным трудом — важная задача государства и международных организаций. Необходимо разработать и реализовать меры по предотвращению принудительного труда, выявлению и наказанию нарушителей, а также обеспечить поддержку жертв принудительного труда и предоставить им компенсации и возможность восстановления прав. Уголовно-правовая регуляция должна быть эффективной и учитывать конкретные признаки принудительного труда.

¹ Матвеева И.А. Проблемы борьбы с принудительным трудом на современном этапе // Юрист. — 2019. — № 2. — С. 59–63.

² Чернышева О.В. Борьба с принудительным трудом как формой нарушения прав человека // Известия Уральского государственного экономического университета. — 2019. № 3 (79). — С. 50–57.

³ Головина Н.В. Борьба с принудительным трудом в международном праве // Актуальные проблемы российского права. — 2018. — Т. 12. — № 4. — С. 68–72.

Нифталиева И.А.,
*преподаватель кафедры уголовного права учебно-научного комплекса
по предварительному следствию в органах внутренних дел
(Волгоградская академия МВД России)*

**Проблемы реализации принципа справедливости
в установлении уголовной ответственности
за незаконное осуществление медицинской деятельности
или фармацевтической деятельности**

Уголовный кодекс Российской Федерации (далее по тексту — УК РФ) в статье 6 закрепляет нормативное определение принципа справедливости: часть первая регламентирует положение о соответствии наказания и иных мер уголовно-правового характера, применяемых к лицу, совершившему преступление, характеру и степени общественной опасности преступления, обстоятельствам его совершения и личности виновного, а часть вторая – о недопустимости повторного привлечения лица к уголовной ответственности за одно и то же преступление.

В законодательной формулировке отражена только одна сфера действия справедливости – при назначении наказания. Одновременно с этим абсолютно очевидно, что данная идея является своеобразной призмой, через которую следует рассматривать уголовное законодательство и практику его применения на предмет соответствия определенным критериям.

Исследование действующего уголовного закона выявляет проблемы, затрудняющие реализацию принципа справедливости. Так, статья 235 УК РФ устанавливает уголовную ответственность за осуществление медицинской или фармацевтической деятельности лицом, не имеющим лицензии на данный вид деятельности, при условии, что такая лицензия обязательна. Состав данного преступления — материальный, обязательным признаком объективной стороны являются общественно опасные последствия в виде причинения по неосторожности вреда здоровью человека (ч. 1) или смерти человека (ч. 2).

Отсутствие в первой части рассматриваемой статьи указания на степень тяжести вреда здоровью человека породило в науке уголовного права острые дискуссии. В частности, одни ученые полагают, что применение данной нормы возможно при условии неосторожного причинения исключительно тяжкого вреда здоровью. Правоведы ссылаются на то, что в уголовном законе общая норма, устанавливающая ответственность за причинение по неосторожности легкого и средней тяжести вреда здоровью, не предусмотрена¹.

Другие специалисты в области уголовного права несколько расширяют сферу действия обозначенной нормы. Высказывается мнение, что ответственность по части 1 статьи 235 УК РФ влечет незаконное осуществление медицинской деятельности или фармацевтической деятельности, повлекшее по неосторожности средней тяжести или тяжкий вред здоровью человека².

Наконец, наиболее распространенной является точка зрения, согласно которой часть 1 статьи 235 УК РФ подлежит применению в случае неосторожного причинения вреда здоровью человека любой степени тяжести³. Полагаем, что с данным подходом следует согласиться. Вред здоровью причиняется хоть и по неосторожности, вместе с тем в результате незаконного осуществления медицинской деятельности или фармацевтической деятельности. Очевидно, что данное деяние обладает повышенной степенью общественной опасности. В связи с этим уголовная ответственность должна наступать даже при неосторожном причинении легкого вреда здоровью человека.

Из аналогичной позиции исходит и правоприменительная практика. Однако анализ приговоров свидетельствует о том, что за случаи незаконного осуществления медицинской деятельности, повлекшие по неосторожности вред здоровью разной степени тяжести (тяжкий и легкий), суды назначают одинаковое наказание.

Так, Центральным районным судом г. Читы установлено, что Т., имея умысел на незаконное осуществление медицинской деятельности по оказанию населению на дому услуг в виде оздоровительного массажа, проводил общий массаж малолетнему Ф., имеющему заболевание «детский церебральный паралич, спастический тетрапарез». На осуществление данного вида медицинской деятельности, подлежащего в соответствии с российским законодательством обязательному лицензированию, Т. лицензии не имеет. Во время массажа Т. допустил сильный изгиб ноги малолетнего Ф., приведший

к закрытому перелому правого бедра. В результате незаконно оказанной медицинской услуги малолетнему Ф. причинен тяжкий вред здоровью.

К обстоятельствам, смягчающим наказание подсудимому Т., суд отнес признание вины, раскаяние в содеянном и принесение извинений потерпевшей (матери малолетнего Ф.). Обстоятельств, отягчающих наказание, судом не установлено. Т. не судим, на специализированных учетах не состоит, является инвалидом по зрению, характеризуется положительно, женат, воспитывает малолетнего ребенка.

Центральный районный суд г. Читы признал Т. виновным в совершении преступления, предусмотренного частью 1 статьи 235 УК РФ, и назначил ему наказание в виде штрафа в размере 30 000 (тридцати тысяч) рублей⁴.

Одновременно с этим наказание в виде штрафа в размере 30 000 (тридцати тысяч) рублей было назначено Ш., признанной виновной в незаконном осуществлении медицинской деятельности, повлекшей по неосторожности причинение легкого вреда здоровью. Так, Ш., имея умысел на незаконное осуществление медицинской деятельности в кабинете спа-салона, в отсутствие лицензии, оказала косметологическую медицинскую услугу в виде удаления новообразования (бородавки) путем применения жидкого азота несовершеннолетней В. на ступнях обеих ног. В результате незаконно оказанной услуги Ш. был допущен дефект, выразившийся в причинении ожога <...>, менее 1 %, который расценивается как легкий вред здоровью.

Обстоятельством, смягчающим наказание, суд признал способствование расследованию преступления. Обстоятельств, отягчающих наказание подсудимой Ш., судом не установлено. Ш. характеризуется положительно, официально трудоустроена медицинской сестрой в ГБУЗ РК <...>, нареканий со стороны руководства к ней не имеется⁵.

Итак, в первом случае в результате незаконного осуществления медицинской деятельности по неосторожности причинен тяжкий вред здоровью, во втором – легкий. В первом – виновный проводил массаж малолетнему, страдающему тяжелым заболеванием, во втором – виновная, будучи медицинской сестрой, оказывала косметологическую услугу несовершеннолетней. Обстоятельства, отягчающие наказание, в обоих случаях не установлены. В результате суд назначил виновным одинаковое наказание.

Данные примеры демонстрируют проблемы реализации принципа справедливости при назначении наказания за незаконное осуществление медицинской деятельности или фармацевтической деятельности, повлекшее по неосторожности причинение вреда здоровью человека. Отсутствие усиления ответственности за деяние, предусмотренное частью 1 статьи 235 УК РФ, повлекшее по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью человека, влечет нарушение требования индивидуализации наказания.

Кроме того, в статье 235 УК РФ отсутствует квалифицирующий признак, выделяющий в качестве последствий причинение по неосторожности смерти двум или более лицам. Вряд ли такой законодательный подход следует признать оправданным и соответствующим принципу справедливости. Повышенная степень общественной опасности в случае причинения по неосторожности смерти двум или более лицам сомнения не вызывает.

В связи с изложенным предлагаем разграничить ответственность за осуществление медицинской деятельности или фармацевтической деятельности лицом, не имеющим лицензии на данный вид деятельности, при условии, что такая лицензия обязательна, если это повлекло по неосторожности причинение вреда здоровью человека, от ответственности за то же деяние, повлекшее по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью человека. Считаем целесообразным включить в статью 235 УК РФ квалифицирующий признак, выделяющий в качестве последствий причинение по неосторожности смерти двум или более лицам.

Необходимо обратить внимание на то, что Уголовный кодекс Республики Казахстан дифференцирует ответственность за занятие медицинской или фармацевтической деятельностью лицом, не имеющим сертификата и (или) лицензии на данный вид деятельности, если это повлекло по неосторожности причинение средней тяжести вреда здоровью человека (ч. 1 ст. 322), и ответственность за то же деяние, повлекшее по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью человека (ч. 2 ст. 322). Помимо этого, разграничена ответственность за анализируемое деяние, повлекшее по неосторожности смерть человека (ч. 3 ст. 322), от ответственности за то же деяние, повлекшее по неосторожности смерть двух или более лиц (ч. 4 ст. 322)⁶.

Закрепляя уголовно-правовые нормы, следует детально подходить не только к процессу криминализации деяний, к конструированию диспозиций и санкций этих норм, но и к дифференциации ответственности. От установления различных нормативных моделей ответственности в зависимости, в

частности, от характера и степени общественной опасности преступления напрямую зависит эффективность правоприменительной деятельности.

- ¹ См., например: Лихолетов А.А. Некоторые проблемы квалификации незаконного осуществления медицинской деятельности или фармацевтической деятельности // Вестник Волгоградской академии МВД России. — 2020. — № 1 (52). — С. 56.
- ² См., например: Уголовное право. Общая и особенная части: Учебн. / Под общ. ред. М. П. Журавлева, С.И. Никулина. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма: ИНФРА-М, 2014. — С. 580.
- ³ См., например: Ларичев В.Д. Объективная сторона незаконного осуществления медицинской деятельности // Безопасность бизнеса. — 2017. — № 5. — С. 44.
- ⁴ См.: Приговор Центрального районного суда г. Читы (Забайкальского края) от 30 января 2019 г. по делу № 1-1256/2018 // База данных судебных актов, судебных решений и нормативных документов // URL: <http://sudact.ru> (дата обращения: 15.02.2023).
- ⁵ См.: Приговор Ухтинского городского суда (Республики Коми) от 22 февраля 2018 г. по делу № 1-14/2018 1-518/2017 // База данных судебных актов, судебных решений и нормативных документов // URL: <http://sudact.ru> (дата обращения: 15.02.2023).
- ⁶ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 26.03.2023 г.) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 26.03.2023).

Райбаев Д.К.,
*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философии (PhD), майор полиции;*
Абдильда Е.М.,
*магистрант факультета послевузовского образования, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Особенности дисциплинарной ответственности сотрудников правоохранительных органов

Залогом эффективной служебной деятельности на протяжении многих лет остается служебная дисциплина. В это понятие вкладывается не только осознанное отношение к выполнению возложенных на сотрудника полиции обязанностей, но и обеспечение высокого качества и результативности служебной деятельности, а также рационального распределения служебного времени. Одним из определяющих факторов эффективной служебной деятельности органов внутренних дел выступает степень соблюдения служебной дисциплины сотрудниками полиции. Учитывая тот факт, что полностью искоренить девиантное поведение в органах внутренних дел нельзя, еще одним фактором, который существенно влияет на результативность практической деятельности правоохранительных органов, является степень выявления нарушений служебной дисциплины и неотвратимость привлечения виновных лиц к дисциплинарной ответственности.

Не так давно в Казахстане была проведена административная реформа, задачами которой стало построение и разработка прогрессивной системы государственного управления, а также усовершенствование деятельности государственного аппарата. В процессе проведения реформирования ключевая роль была отведена оптимизации функционирования органов исполнительной власти в процессе противодействия коррупции. Особое внимание было уделено правовому регулированию деятельности правоохранительных органов и успешному выполнению поставленных перед ними задач (что непосредственно обеспечивается неукоснительным соблюдением служебной дисциплины)¹.

Глава 7 закона Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» в ч. 1 ст. 54 дает понятие служебной дисциплины: «Служебной дисциплиной на правоохранительной службе является обязательное соблюдение сотрудником норм и правил, установленных законодательством Республики Казахстан, актами руководителей правоохранительных органов и уполномоченных руководителей»². Служебная дисциплина основывается на осознании сотрудниками органов внутренних дел сущности своих служебных обязанностей и верности Присяге. Одним из методов укрепления служебной дисциплины является дисциплинарное воздействие на ее нарушителя. Под дисциплинарным воздействием понимается привлечение сотрудников ОВД к дисциплинарной ответственности. Дисциплинарную ответственность в органах внутренних дел необходимо рассматривать как воздействие со стороны уполномоченного субъекта на лицо рядового или начальствующего состава, виновного в нарушении служебной дисциплины, путем применения дисциплинарного взыскания³. Дисциплинарная ответственность сотрудников органов внутренних дел является специ-

альной дисциплинарной ответственностью. Это обусловлено, в первую очередь, тем, что служба органов внутренних дел имеет ряд специфических особенностей, не свойственных гражданской службе. Учитывая сказанное, дисциплинарная ответственность сотрудников органов внутренних дел характеризуется: специальным субъектом дисциплинарного проступка (таким субъектом выступает исключительно лицо рядового или начальствующего состава, зачисленное в кадровый состав органов внутренних дел; работники органов внутренних дел подлежат дисциплинарной ответственности на основании трудового законодательства); особым характером дисциплинарного проступка (определяется родовым объектом дисциплинарного правонарушения — служебной дисциплиной, а также непосредственными объектами — служебными обязанностями, правилами соблюдения служебной дисциплины, общими правилами поведения государственных служащих вне службы); специальными видами дисциплинарных взысканий (наличие особых мер дисциплинарного воздействия, целью которых является поддержание служебной дисциплины, обеспечение режима законности в органах внутренних дел, предупреждение совершения в будущем подобных правонарушений как со стороны самого виновного лица, так и другими сотрудниками органов внутренних дел); особым порядком наложения и обжалования дисциплинарного взыскания (взыскание применяют в большинстве случаев прямые начальники (руководители); решение о наложении дисциплинарного взыскания оформляется приказом, изданию которого предшествует служебная проверка⁴. Применяя к сотруднику ОВД, совершившему дисциплинарный проступок, меры дисциплинарного взыскания, руководитель должен иметь четкую внутреннюю уверенность в виновности подчиненного, подтвержденную фактами. Также важно руководствоваться принципом справедливости и соразмерности дисциплинарного проступка с наказанием за его совершение)³.

Среди упомянутых особенностей отдельное внимание хотелось бы уделить перечню дисциплинарных взысканий. Так, Трудовым кодексом Республики Казахстан (далее — ТК РК) в ст. 64 «Дисциплинарные взыскания» закреплен перечень видов дисциплинарных взысканий⁵. Однако к сотрудникам ОВД, а равно и всем сотрудникам правоохранительных органов применяются несколько иные виды дисциплинарных взысканий, нежели те, которые перечислены в ТК РК. Согласно ч. 1 ст. 56 Закона Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.09.2022 г.) к сотрудникам ОВД, нарушившим служебную дисциплину, применяются следующие виды дисциплинарных взысканий: замечание; выговор; строгий выговор; предупреждение о неполном служебном соответствии; понижение в специальном звании или классном чине на одну ступень; увольнение из правоохранительного органа; увольнение с лишением почетных званий, нагрудных знаков, присвоенных или награжденных руководителями правоохранительного органа или уполномоченными руководителями; увольнение из правоохранительного органа с лишением специального звания или классного чина². Таким образом, дисциплинарная ответственность в органах внутренних дел и в целом в правоохранительных органах отличается от дисциплинарной ответственности, регулируемой ТК Республики Казахстан, перечнем мер дисциплинарных взысканий.

Еще одну отличительную черту дисциплинарной ответственности сотрудников ПО удалось выявить при анализе порядка привлечения к дисциплинарной ответственности за совершение коррупционных правонарушений. Так, из анализа законодательства о противодействии коррупционным проявлениям следует, что нарушение антикоррупционного стандарта поведения сотрудниками органов внутренних дел влечет применение института ограничений, связанных с замещением определенных должностей в ПО, что не относится к дисциплинарным взысканиям⁶. Однако, по нашему мнению, в некоторых случаях происходит слияние института дисциплинарной ответственности и ограничения в замещении определенных должностей. В частности, к подобному исходу приводит невыполнение обязанности по предоставлению сведений о своих доходах, имуществе и обязательствах имущественного характера, а также о доходах, имуществе и обязательствах имущественного характера своих супруги (супруга) и совершеннолетних детей либо представление заведомо недостоверных или неполных сведений. В таком случае возникает коллизия, когда представитель нанимателя при привлечении к ответственности не знает, как ему поступить: уволить сотрудника или ограничиться другой мерой воздействия (например, выговором).

Подводя итог, можем констатировать, что несмотря на законодательную деятельность, направленную на устранение пробелов в нормативно-правовом регулировании института служебной дисциплины, в рамках которого виновный сотрудник полиции может быть привлечен к дисциплинарной ответственности, многие вопросы, которые получили свое развитие в юридической науке, остаются нереализованными в нормотворческой практике и требуют урегулирования в действующем законодательстве.

- ¹ Козлов М.М. Особенности дисциплинарной ответственности сотрудников органов внутренних дел // Молодой ученый. — 2022. — № 18 (413). — С. 285–288. — URL: <https://moluch.ru/archive/413/91214/>
- ² Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.09.2022 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916650#activate_doc=2
- ³ Саранкина Ю.А. Служебная дисциплина в органах внутренних дел Российской Федерации: состояние, основные направления обеспечения и проблемные вопросы применения дисциплинарного законодательства // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Юридические науки. — 2021. — Т. 7 (73). — № 4. — С. 206–218.
- ⁴ Капустина И.Ю. Особенности привлечения сотрудников ОВД к дисциплинарной ответственности в соответствии с действующим законодательством // Экономика. Право. Инновации. — 2017. — № 1(3). — С. 60–61; Матвеев С.П. О правовом регулировании дисциплинарной ответственности сотрудников органов внутренних дел // Вестник ВИ МВД России. — 2014. — № 4. — С 1–8.
- ⁵ Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изм. и доп. по сост. на 07.03.2023 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34838929#activate_doc=2
- ⁶ О противодействии коррупции: Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗПК // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410/info>

А.Т. Раманкулова,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Заңсыз есірткі қылмыстарын тергеп-тексеру барысында тергеуші жасайтын болжамдардың кейбір ерекшелігі

Тергеу болжамдары нашакорлықпен байланысты қылмыстардың жекелеген түрлерін тергеу әдістемесінде жинақталған қылмыстарды жасаудың әртүрлі тәсілдерін және оларды тергеу ерекшеліктерін ескере отырып құрылады. Тергеу болжамдарын ұсыну және тергеп-тексеру мәселелеріне көптеген заңгерлер назар аударды^{1, 88}.

Есірткіге байланысты қылмыстық істерді тергеп-тексеру кезінде анықтау және алдын ала тергеу органдарына есірткі заттарын сатып алу және өткізу фактілері бойынша тергеу болжамдарын ұсыну қиынға соғады.

Сондықтан қылмыстардың осы санатын жасау тәсілі бойынша келесі тергеу болжамдары ұсынылуы мүмкін:

1. Есірткі дәрі-дәрмектің әртүрлі компоненттерін біріктіру арқылы жасалады.
2. Есірткі көкнәр сабанынан және көкнәр бастарынан жасалған.
3. Есірткі мақта тампондарын және басқа материалдарды көкнәр шырынын сіңдіру арқылы жасалады.
4. Есірткі келесі әдіс арқылы жасалады: ыстық күндерде жалаңаш адам қарасораның ұштарына тиіп, тозаң оған жабысып қалады. Осыдан кейін денеден сары-қоңыр, кейде қоңыр-жасыл түсті жабысқақ масса оралады.
5. Есірткі өсімдік гүлдеген кезде жиналған тозанды бумен пісіру арқылы қарасорадан жасалады. Бұл жағдайда әртүрлі су ыдыстарын, електерді, табақтар қолданылады және т. б.

Қылмыс жасау туралы болжамдарды, құралдар мен қылмыс нысанасын сақтау орнын тексере отырып, тергеушінің әрекеттері заңсыз әрекеттер мен бұзушылықтардың көзін, есірткі құралдарын өндіру, сатып алу, сақтау немесе жөнелту қағидаларын, сондай-ақ адамды есірткі қылмыстарымен айналысуды көрсететін заттарды табуға бағытталуы тиіс. Есірткі іздерін анықтау үшін қалталарды және есірткі табылған басқа жерлерді мұқият тексеру қажет.

Тексеру нәтижесінде олардың болуы немесе болмауы анықталған кезде ұсынылған болжамдар барған сайын нақтылануда. Қылмыстарды жасау және жасыру әдісі туралы нұсқаны әзірлеуде іздеу механизмін іздеу нұсқаларынсыз анықтау мүмкін емес. Олардың көмегімен қылмыс жасау құралдарына, есірткі құралдарын жасау, тасымалдау тәсіліне, оларды сақтау немесе өткізу орындарына, сондай-ақ іздестіру механизміне қатысты болжам жасалады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып алдын ала тергеу органдары кінәлілерді қылмыспен ұстау бойынша тактикалық операцияларды ұйымдастырады және жүргізеді^{2, 5}. Жоғарыда келтірілген болжамдар қылмыстарды тергеп-тексеру

мен ашудың типтік бағдарламаларын құруға негіз болып табылады. Н.Я. Якубовичтің пікірімен келісетін болсақ, «Криминалистикалық тактика әзірлеген жалпы ұсыныстар жедел-іздістіру қызметінде қолданыла алады», бұл жағдайда криминалистикалық әдістер іздістіру қызметін жүргізудің нақты жағдайларына бейімделуі керек^{3, 137}, яғни іздістіру қызметін есірткі қылмыстарымен күресу бөлімі және басқа да криминалдық полиция қызметтері қосалқы аппаратты пайдалана отырып жүргізеді. Есірткіге байланысты қылмыстық істер бойынша көп жағдайда қылмыс тақырыбына қатысты нұсқаларды құру қажеттілігі туындайды. Қылмысты адамдар тобы, бұрын есірткі саудасымен байланысты қылмыстардың бірін жасаған адам алдын ала сөз байласу арқылы қайталап жасауы мүмкін. Қылмыс анық емес жағдайда жасалса немесе ұсталған адам қылмыс жасау фактісін жоққа шығарса немесе жасалған әрекеттің куәлары болмаса, қылмыскер белгісіз және қылмыстың іздерін жасыру және оқиға орнында болу шараларын қолданған кезде оны анықтау қиындай түседі. Мұндай жағдайларда тергеудің негізгі бағыты кінәлінің жеке басын анықтау болып табылады.

Біздің ойымызша, болжамды ұсыну және кейіннен тексеру үшін бастапқы ақпарат туралы білім ерекше маңызға ие. Ол үшін қоршаған ортадағы оқиғаның көріну ерекшелігін, рефлексия нәтижесінде пайда болатын өзгерістер арасындағы байланыстың сипатын түсіну қажет: қылмыскерді сипаттайтын белгілерді, жағымсыз жағдайларды жіктеу; болжамдарды құру үшін маңызды жанама дәлелдерді анықтау; қылмысты жасыру әдісін және субъектіні жасыру мақсатын анықтау. Л.Я. Драпкина күдікті адам болған немесе қылмыскер анықталған, бірақ оның орналасқан жері белгісіз болған кезде іздеу болжамы ұсынылады деп санайды^{4, 172}. Тергеу-іздістіру болжамын тексеру және құру үшін мыналарды қамтитын ақпарат көлемі қажет: қылмыскердің өмір салты мен мінез-құлқын куәландыратын деректер; қылмыскердің жеке басы туралы деректер; тергеуден, соттан және жазадан жалтару уәждемесі іздістірілушінің туыстық, қылмыстық және өзге де байланыстары; оның бар құндылықтары, заттары, құжаттары туралы мәліметтер, қару және т. б. Тергеу мен соттан жасырынған адамдарды іздеудің тиімділігі көбінесе болжамды тексеру әдісін дұрыс таңдауға байланысты. Қылмыс субъектісі туралы жоғарыда келтірілген тергеу және іздістіру болжамдарызаңсыз есірткі саудасымен байланысты қылмыстық істерді тергеп-тексеру кезінде нақтылануы және пайдаланылуы мүмкін деп есептейміз.

Есірткінің заңсыз халықаралық айналымымен айналысатын адамдардың қылмыстық әрекеттері, әдетте, бір эпизодпен шектелмейді. Сондықтан әр жағдайда тергеуші шындықта болуы мүмкін барлық фактілер, яғни қылмыстық оқиғаның барлық эпизодтары бойынша әртүрлі болжамдарды құруы керек. Есірткіге байланысты қылмыстарды тергеу кезінде болжамдар тек тергеу әрекеттері арқылы ғана емес, сонымен бірге тергеу әрекеттерімен бірге жүргізілетін жедел-іздістіру шаралары арқылы да тексерілетінін атап өткен жөн. Бастапқы кезеңде қылмыстық істі тергеу кезінде тергеуші жиі ақпараттың жетіспеушілігін сезінеді. Нақты жалпы немесе жеке тергеу болжамдарын тұжырымдау тергеудің осы кезеңіндегі ақпаратқа байланысты. А.Р. Ратиновтың айтуынша «Тергеушінің фактілер қоржынының алдын ала ойластырылған белгіге дейін толтырылуын күтпейді, болжамдарды құрудан бас тарту талабы проблемалық жағдайда, белгісіздік жағдайында ойлауға тыйым салуға тең, бұл адам санасының табиғатына қайшы келеді»^{5, 16}. Типтік болжамдар жүйелері тергеушінің жұмысын алмастыра алмайды. Типтік нұсқаларды абсолюттеу мүмкін емес, оларды әр жағдайда белгілі бір сақтықпен қолдану қажет.

Қорыта келе, типтік болжамдар табиғаты бойынша криминалистикалық болып табылады, нақты болжамдардың айырмашылығы, олар белгілі бір қылмыстық іс бойынша ақпаратқа ғана емес, сонымен қатар басқа мәліметтерге де негізделген; типтік болжамдар жалпы қылмыстың барлық оқиғаларын қамтитын жалпы және қылмыстық шабуылдың жекелеген жағдайларын анықтайтын жеке болуы мүмкін; типтік болжамдар жүйелерін пайдалану қылмыстық құқық бұзушылықтың жеке жағдайларын белгілі бір қылмысты тергеуге шығармашылық көзқарасты жоққа шығарады және болжайды деген пікірдемін.

1 Белкин Р.С. Криминалистика: Проблемы, тенденции и перспективы. — М., 1988. — С. 88.

2 Дулова А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений. — Л., 1972. — С. 5.

3 Якубович Н.Я. Понятие криминалистической тактики, ее содержание и система. Криминалистика. — М., 1978. — С. 137.

4 Драпкин Л.Я. Построение и проверка следственных версий: Автореф.: дисс. ... канд. юрид. наук. — М., 1972. — С. 172.

5 Ратинов А.Р. Следственные версии. — М., 1976. — С. 16.

Сагинтаева А.А.,
старший преподаватель кафедры
профессионально-психологической подготовки и управления ОВД, подполковник полиции
(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Букенбаева)

Гиперопека несовершеннолетнего как один из опасных факторов

При анализе преступлений и правонарушений, совершаемых подрастающим поколением, становится ясно, что в данной группе риска могут быть дети как благополучных семей, так и из семей не имеющих необходимых возможностей для должного воспитания несовершеннолетнего лица. По каким причинам получается так, что дети страдают неврозами, депрессиями и даже испытывают нервные срывы, которые нередко приводят к плачевным исходам.

Каждое десятилетие диктует свой метод воспитания, соответственно разрывается и связанные с этим области медицины, образования, технологии. Сегодня немаловажный фактор — это стремление к материальному достатку. Однако родители, стремясь успеть заработать с целью «безоблачного» будущего ребенка, упускают важнейшие психологические элементы в коммуникации с ребенком¹.

Однако и чрезмерное желание членов семьи окружить ребенка бесконечной заботой зачастую не проходит бесследно. К сожалению, большинство детей, выросших в гиперопеке со стороны родных, в будущем как правило, сталкивается с рядом проблем. Гиперопека — это метод воспитания, при котором родители проявляют чрезмерную озабоченность ребёнком и его жизнью, чрезмерную заботу. В период младенчества это логично, однако если родители продолжают опекать в фазах взросления, где происходит становление и формирование личности подростка, это мешает развитию личности человека. Поэтому значительная часть взрослых проблем может быть следствием гиперопеки или того, что не смогли вовремя от нее избавиться.

Рассмотрим признаки личности в результате гиперопеки:

- безволие: сложно настоять на своем выборе или мнении, если несовершеннолетний слышит: «старшие лучше знают!»;
- безынициативность: последствия отсутствия выбора у ребенка, например, родители когда-то сами решали, с кем дружить, куда идти учиться, чем увлекаться, сколько выделить времени на личные интересы ребенку;
- отсутствие творческого потенциала: возникает, если родитель диктует, чем увлекаться;
- безответственность: отсутствие обязательств по дому, учебе, спорту и т. д., соответственно, вырабатывается привычка «перекладывать» обязательства на кого-либо;
- неуверенность в себе: если личность понимает, наблюдая за сверстниками с разными психотипами (без гиперопеки), что всю жизнь «решали за него», то со временем неминуем комплекс неполноценности;
- беспомощность и безынициативность: в период становления личности инициативу и помощь во всех обязательствах брал на себя родитель;
- эгоистичность;
- постоянная потребность во внимании;
- отсутствие личной жизни или большие трудности, с ней связанные;
- трудности в воспитании собственных детей;
- неуверенность в себе;
- невозможность выдерживать реальность;
- совершение преступлений и правонарушений.

Чаще всего такой ребенок не может обрести независимость, даже став взрослым.

Такие дети во взрослом возрасте будут испытывать трудности в общении с людьми. Вместо того, чтобы проявлять себя такими, какие они есть, будут чрезмерно пытаться понравиться обществу либо вступать в конфронтацию, если это не удастся. Немало фактов совершенных противоправных действий несовершеннолетнего связаны с его асоциальностью, так как перед тем, как устроиться на работу, ребенок встречается с общественными коллективами разного уровня (школа, вуз и т. д.), где все эти столкновения могут быть очень болезненными и травматичными, поскольку у него проблема с адекватной коммуникацией. Очевидно, развиваясь в условиях, когда все ключевые решения принимаются не им, а родителем, ребенок может не брать ответственность ни за обучение, ни за социаль-

ную адаптацию, ни за формирование межличностных связей. Он быстро привыкает, что его всегда будут гиперопекать².

Результаты указанного воспитания приводят к дезадаптации в обществе.

Гиперопека со стороны родителей делится на две группы:

– безнадзорность, отсутствие внимания, любви и заботы родителя, ребенок предоставлен сам себе, однако возможность полного материального обеспечения, и также удовлетворяют все потребности и просьбы ребенка;

– постоянное обожание. Согласно Оксфордскому толковому словарю по психологии, гиперопека — «термин, обычно используемый для характеристики родительского поведения, которое является снисходительным, балующим, заботливым, инкапсулирующим, покровительствующим и способствующим формированию чрезмерной зависимости». То есть, если ребенок не способен развивать нормальную независимость, значит, взрослые вокруг него — гиперопекающие.

Со стороны гиперопекающих родителей ответная реакция очевидна: это сопротивление, обиды и упрёки, но в реальности, оценивая ситуацию и результат, они осознают наличие не самого приятного процесса, и потребуется время, чтобы все привыкли к новым реалиям.

Безусловно, чрезмерно заботиться и быть внимательным, бояться за ребенка нужно, но если он серьезно болен или совсем маленький, когда есть риски того, что может что-то навредить ему. В остальных случаях они, как правило, абсолютно беспочвенны, так как ребенок должен иметь «свой» опыт познавания жизнедеятельности методом проб и ошибок.

Опираясь на статистику, можно определить родителя, буквально не сводящего глаз со своих «деток», даже если те уже давно учатся в среднем звене школы:

– родитель, испытывающий дефицит общения/ асоциальный – все свое внимание переключает на ребенка;

– родитель-меланхолик — постоянно беспочвенно «ждет» неприятностей и всячески пытается отгородить от них ребенка;

– родитель с доминантной позицией — ему всегда «до всего есть дело», он все и всегда должен решать за других.

Если малыш в семье один, то он также рискует стать «объектом» чрезмерной заботы, либо «поздний» ребенок — мать как бы «застрывает» в периоде младенчества ее ребенка и не желает осознавать, что необходимо менять тактику воспитания в зависимости от возраста ребенка, признавать умение несовершеннолетнего самостоятельно делать выбор и воспринимать как взрослого человека, ведь гораздо сложнее проникнуть в мир сформировавшейся личности, нежели диктовать свои требования.

Дисгармоничные семейные отношения между супругами часто становятся причиной того, что мама полностью направляет все свои чувства и эмоции на ребенка. Ей необходимо куда-то девать свою энергию и желание заботиться, а супругу это не нужно.

В качестве причины подобного поведения родители чаще всего будут приводить аргумент: «Я же его люблю и хочу для него только лучшего!» Однако это подмена понятий. Обычно словом «любовь» гиперопекающие взрослые называют попытку нейтрализовать собственную излишнюю тревогу. В реальности проявлением любви будет способность видеть и уважать желания ребенка, позволять ему следовать им, совершая на пути ошибки. Да, очень страшно, когда ребенок летит с пригорка на велосипеде, но падение гораздо вероятнее, если вы держите его за руку в тот момент, когда ему нужно управлять рулем.

Если подросток не может наладить адекватный контакт с матерью, то появляется серьезная проблема с социализацией. Отсюда и возникают деструкции, направленные на разрушение себя — это правонарушения и преступления совершенные несовершеннолетним, через которые он заявляет о своей индивидуальности, решительности, «зрелости», способности «определить» позицию, иначе говоря, проработать свои страхи и комплексы, которые ему дала гиперопека.

В целях профилактики последствий гиперопеки необходимо выработать механизм обучения:

– проблему нужно увидеть и осознать, чтобы создавать живую ситуацию, способствующую росту и развитию, следует вновь и вновь брать время, паузу, чтобы сориентироваться, в чем прямо сейчас нуждается ребенок. Если ему нужно прочувствовать напряжение при встрече с реальностью, тогда поддержкой для него будет присутствие родителя, но с увеличенной дистанцией: «Я здесь, тебе непросто, но все хорошо и все идет так как надо, продолжай». Если ему нужно расслабление, тогда поддержкой станут родительские объятия с уменьшением дистанции: «Я здесь и я поддерживаю то, как активно ты исследуешь мир»;

– обязательны курсы, кружки или секции: благодаря разнообразию коллективов происходит положительное влияние, а именно выстраиваются дружеские связи между детьми, критическое мышление, ребенок сравнивает условия, в которых он живет с условиями других детей, и понимает, что есть дети с идентичной «судьбой», справляющиеся самостоятельно, для которых это не является проблемой. В детской дружбе формируются важные качества для жизнедеятельности: проявление искренних эмоций, проработка проблемных вопросов и конфликтов, ответственность и вовлеченность в жизнь близкого, эмпатия. В случае отсутствия этого формируется личность, не способная созидательной деятельности и более того, ненавидящее других людей;

– необходимо помнить, что родитель — тоже человек, которому свойственно заблуждаться и ошибаться. А знать о том, чего хочет другой человек и что для него будет лучше, даже если это ваш ребенок, невозможно. Ребенок — это отдельная личность, и задача родителей — знакомиться с этой личностью, а не навязывать ребенку свои страхи и желания, дать возможность самостоятельно оценивать себя, свои поступки и действия. Если же вместо ребенка это всю жизнь будет делать кто-то, то самооценка подрастающей личности не может быть адекватной. Любой человек может её пошатнуть и повлиять на его мнение о себе. Из-за этого может возникнуть следующая проблема:

– невозможность рефлексии, анализа собственных переживаний. Способность к самоанализу — это наша возможность максимально объективно оценить свои поступки, действия и сделать из этого выводы;

– сепарация — это болезненный процесс. Он происходит через выстраивание правильных приоритетов, согласно которым центром жизни несовершеннолетнего является он сам, а не родители или кто-то ещё. Поиск собственной идентичности является обязательным пунктом сепарации и помогает узнать себя лучше, понять, какие желания собственные, а какие навязали, и осознать, чего хочет индивид на самом деле;

– научить подростка удовлетворять свои потребности в эмоциональном и личностном плане: заботиться о себе, любить себя и полностью удовлетворять все свои потребности — от материальных до духовных³;

– психотерапия. Это самый верный способ сепарироваться, если нет сил сделать это самостоятельно, нужно при возможности обратиться к специалисту.

Таким образом, гиперопека — это есть корень социальных проблем, приводящий к новым трагедиям... Необходимо признать: человек — это личность, самостоятельная и способная многие вопросы оставлять на свое усмотрение. И не имеет значения, сколько ему при этом лет.

¹ Анисимов В.В. Общие основы педагогики: Учебн. для вузов / В.В. Анисимов, О.Г. Грохольская, Н.Д. Никандров. — М.: Просвещение, 2006. — С. 574.

² Encyclopedia of Psychology / H.J. Eysenck, W. Arnold, R. Meili (EDS.). Herder&Herder. — N-Y., 1972. — Vol. 1. — P. 36.

³ Луцко Е.А. К вопросу об определении критериев и факторов эффективности адаптации // Вестник Санкт-Петербургского университета. — 2008. — Сер. 12. — Вып. 1. — С. 186.

Сайын Ғ.С.,

*магистрант факультета послевузовского образования,
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Меры противодействия уголовным правонарушениям в сфере высоких технологий

В соответствии со ст. 4 п. 5 Закона Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» информационная безопасность относится к видам национальной безопасности. В соответствии с данным законом информационная безопасность — состояние защищенности информационного пространства Республики Казахстан, а также прав и интересов человека и гражданина, общества и государства в информационной сфере от реальных и потенциальных угроз, при котором обеспечивается устойчивое развитие и информационная независимость страны¹.

Государственная политика в области информационной безопасности начата в 1998-2011 годах. В указанный период были приняты основные законы — ЗРК от 15 марта 1999 года № 349-1 «О государственных секретах», ЗРК от 23 июля 1999 года № 451-1 «О средствах массовой информации», ЗРК от 7 января 2003 года № 370 «Об электронном документе и электронной цифровой подписи», ЗРК от 5

июля 2004 года № 567 «О связи», ЗРК от 11 января 2007 года № 214 «О лицензировании», ЗРК от 11 января 2007 года № 217 «Об информатизации».

Особое место в обеспечении информационной безопасности Республики Казахстан занимают Концепции информационной безопасности Республики Казахстан. Первая «Концепция информационной безопасности Республики Казахстан была принята Указом Президента Республики Казахстан от 10 октября 2006 года № 199, вторая до 2016 года — была принята Указом Президента Республики Казахстан от 14 ноября 2011 г. № 174, третья Концепция кибербезопасности «Киберщит Казахстана» утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407.

В законодательстве об информационной безопасности можно выделить три основных направления правовой защиты объектов в информационной сфере:

– защита чести, достоинства и деловой репутации граждан и организаций; духовности и интеллектуального уровня развития личности; нравственных и эстетических идеалов; стабильности и устойчивости развития общества; информационного суверенитета и целостности государства от угроз воздействия вредной, опасной, недоброкачественной информации, недостоверной, ложной информации, дезинформации, от сокрытия информации об опасности для жизни личности, развития общества и государства, от нарушения порядка распространения информации;

– защита информации и информационных ресурсов прежде всего ограниченного доступа (все виды тайн, в том числе и личной тайны), а также информационных систем, информационных технологий, средств связи и телекоммуникаций от угроз несанкционированного и неправомерного воздействия посторонних лиц;

– защита информационных прав и свобод (право на производство, распространение, поиск, получение, передачу и использование информации; права на интеллектуальную собственность; право собственности на информационные ресурсы и на документированную информацию, на информационные системы и технологии) в условиях информатизации^{2, 113}.

Развитие информационной сферы становится одним из ключевых моментов, влияющих на общественное и государственное развитие. От степени развитости информационного общества зависит эффективность функционирования государственных институтов, экономики и обороноспособности государств. Необходимым условием состоятельности государства в условиях современности выступает наличие соотносимого с потребностями граждан информационного общества. Информационные системы государств подвержены угрозе компьютерных атак, являющихся одним из способов террористической деятельности. Меняется динамика уголовных правонарушений в сфере высоких технологий, для нее характерна устойчивая тенденция роста. С 2008–2022 гг. в Казахстане было зафиксировано 1095 уголовных правонарушений в сфере высоких технологий³.

В соответствии с Постановлением Правительства Республики Казахстан от 11 сентября 2002 года № 993 уполномоченным государственным органом по защите государственных секретов и обеспечению информационной безопасности является Канцелярия Премьер-Министра Республики Казахстан⁴. Также вопросы информационной безопасности находятся в ведении органов национальной безопасности, осуществляющих общую межведомственную координацию деятельности по обеспечению национальной безопасности.

Стремительное развитие глобальных информационных технологий поставило перед органами внутренних дел Республики Казахстан задачи по выявлению новых видов преступлений (правонарушений) в сфере высоких технологий, в том числе и компьютерных. Все чаще современные информационно-телекоммуникационные и компьютерные технологии стали применяться криминальным миром для осуществления хищений и мошенничеств, распространения порнографии. В этой связи в системе Министерства внутренних дел Республики Казахстан в Департаменте криминальной полиции (далее — ДКП) в апреле 2003 г. было создано новое подразделение — Управление «К» (специальной оперативно-аналитической работы и раскрытия преступлений в сфере высоких технологий).

В соответствии с Постановлением Правительства Республики Казахстан от 17 апреля 2008 года № 362 создано Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения «Центр технического сопровождения и анализа в области телекоммуникаций» Агентства Республики Казахстан по информатизации и связи, в дальнейшем в соответствии с постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 июля 2017 года № 457 «О некоторых вопросах государственной технической службы» Предприятие переименовано в Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения «Государственная техническая служба» Комитета национальной безопасности Республики Казахстан.

С учетом обусловленной многократным увеличением количества пользователей национальной информационной инфраструктуры, возрастающим количеством компьютерных инцидентов, на основе

международного опыта, в 2010 году создана Казахская Служба реагирования на компьютерные инциденты (далее — KZ-CERT), на которую возложены функции национального и международного координатора в сфере безопасного использования информационных технологий.

В настоящее время KZ-CERT выступает в качестве Центра реагирования на обращения пользователей национальных информационных систем, а также сети Интернет, которым необходимо оказание содействия в предотвращении компьютерных инцидентов, в обращении к казахстанским интернет-провайдером и официальным государственным структурам, осуществляющим реагирование на компьютерные инциденты, обеспечивающим консультативную и техническую поддержку в выявлении, устранении, оценке, прогнозировании и предотвращении угроз информационной безопасности⁵.

Одним из актуальных вопросов обеспечения безопасности информационного пространства является подготовка отвечающих современным требованиям специалистов в этой области. В целях развития сферы информационной безопасности и электронной промышленности Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 апреля 2018 года № 221 национальным институтом развития в сфере обеспечения информационной безопасности определено РГП на ПХВ «Институт информационных и вычислительных технологий» Комитета науки Министерства образования и науки РК.

Основными задачами национального института развития в сфере обеспечения информационной безопасности являются: участие в реализации государственной политики, разработка документов по стандартизации, осуществление научно-технической деятельности, проведение научно-технической экспертизы проектов, осуществление подготовки, переподготовки и повышения квалификации в сфере информационной безопасности⁶.

Анализ показывает, что национальное уголовное законодательство государств в сфере ответственности за уголовные правонарушения в сфере высоких технологий характеризуется относительным разнообразием. Развитие и изменение национального законодательства по противодействию уголовным правонарушениям в сфере высоких технологий в вышеназванных государствах обусловлены появлением и тенденциями развития уголовных правонарушений в сфере высоких технологий, и при подробном анализе обнаруживаются лишь некоторые закономерности.

Таким образом, в целях борьбы с уголовными правонарушениями в сфере высоких технологий вводятся законодательные акты, которые будут заслоном от совершения подобных уголовных правонарушений. Для обеспечения государственных органов полной, достоверной и своевременной информацией требуется принятие обоснованных решений, в том числе для защиты государственных информационных ресурсов, разработка средств защиты информации, совершенствования нормативной правовой базы в данной сфере. Так, в новом Уголовном кодексе от 3 июля 2014 года предусмотрена новая глава 7 «Уголовные правонарушения в сфере высоких технологий». В данной главе содержится 9 составов преступлений, за которые предусмотрена уголовная ответственность. А именно ст. 205 УК РК «Неправомерный доступ к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций», ст. 206 УК РК «Неправомерное уничтожение или модификация информации», ст. 207 УК РК «Нарушение работы информационной системы или сетей», ст. 208 УК РК «Неправомерное завладение информацией», ст. 209 УК РК «Принуждение к передаче информации», ст. 210 УК РК «Создание, использование или распространение вредоносных», ст. 211 УК РК «Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа», ст. 212 УК РК «Предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели», ст. 213 УК РК «Неправомерные изменения идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства».

Новые информационные технологии должны быть не только орудием, средством совершения преступлений нарушителями закона, но и должны стать эффективным наступательным инструментом в борьбе с различными угрозами и в том числе и преступностью во всех ее проявлениях, в связи с чем нужно привлекать в государственные структуры высококвалифицированных специалистов по борьбе с преступлениями в сфере высоких технологий.

¹ Закон Республики Казахстан: от 6 января 2012 г. № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» // <http://adilet.zan.kz>.

² Нурпеисова А.К. Правовые аспекты информационной безопасности в Республике Казахстан // Вестник Карагандинского юридического института МВД РК. — 2011. — № 3.

³ Статистические сведения о состоянии преступности в Республике Казахстан // <http://service.pravstat.kz>

-
- ⁴ Постановление Правительства Республики Казахстан от 11 сентября 2002 г. № 993 «Вопросы Канцелярии Премьер-Министра Республики Казахстан» <http://adilet.zan.kz/>
- ⁵ Интернет-портал <http://kz-cert.kz/>
- ⁶ Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 апреля 2018 г. № 221 «Об определении национального института развития в сфере обеспечения информационной безопасности» // <http://adilet.zan.kz/>

*Серік А.С.,
магистрант факультета послевузовского образования
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Экстремизм и терроризм в Республике Казахстан: реальность угрозы

В современном мире реальную угрозу национальной безопасности страны представляют экстремизм и терроризм. Они — одни из самых опасных и острых проблем современности. Сейчас они превратились в системную проблему, состоящую из отдельных явлений. Экстремизм и терроризм угрожают будущему целых стран и регионов.

Экстремизм — это приверженность крайним взглядам и, в особенности, мерам. Среди таких мер можно отметить провокацию беспорядков, гражданское неповиновение, террористические акции, методы партизанской войны. А приставка «религиозный» подразумевает приверженность к какому-либо вероисповеданию.

Терроризм же — это идеология насилия и практика воздействия на принятие решения государственными органами, органами местного самоуправления или международными организациями путем совершения либо угрозы совершения насильственных и (или) иных преступных действий, связанных с устрашением населения и направленных на причинение ущерба личности, обществу и государству¹.

Наиболее часто встречающиеся формы терроризма: это политический, националистический и религиозный. Организаторы зачастую преподносят теракт как «единственно возможный, наиболее действенный» способ отстаивания гражданских или иных прав. Целью является прямое давление на власти или конкретных политических лидеров с целью изменения проводимой ими политики.

Борьба с ними становится первоочередной задачей не только правоохранительных органов, но и государств, и союзов государств. Этот вопрос вынесен на уровень ООН, где недавно был даже создан пост заместителя генерального секретаря ООН-главы контртеррористического управления.

К сожалению, Казахстан не стал исключением. В нашей стране также ведется борьба с терроризмом и экстремизмом. Президент Н.А.Назарбаев в своей книге «Критическое десятилетие» отмечает: «Каковы бы ни были геополитические причины происхождения терроризма в лице отдельных террористов или террористических групп, терроризм окончательно вышел из-под контроля мировых и региональных держав.»

Противодействие насильственному экстремизму в Казахстане сопряжено с несколькими ключевыми моментами, которые отражают понимание, подход и меры государственных органов по решению данной проблемы. Во-первых, это касается терминологии. В Республике Казахстан отсутствует термин «насильственный экстремизм» в понятийном аппарате в принципе и, как следствие, на законодательном уровне. Широко употребляемый в англоязычной литературе и профессиональных кругах термин «violent extremism» не получил широкой поддержки и понимания на официальном уровне, хотя в работе с зарубежными партнерами и международными организациями продолжает использоваться обеими сторонами. Это же касается и значения терминов «противодействие/предупреждение» и «борьба».

В разрезе преступлений, совершенных на территории РК и связанных с экстремизмом и терроризмом, говорить сложно, поскольку правовая статистика, доступная в 2017 году на сайте Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК, на данный момент полностью отсутствует.

Однако можно попробовать обратиться к цифрам главного силового ведомства страны. Согласно пресс-службе Комитета национальной безопасности Казахстана (КНБ РК), по состоянию на 27 июня 2019 за преступления, связанные с терроризмом и религиозным экстремизмом, осуждены и отбывают наказание 662 гражданина Республики Казахстан, 14 из них — женщины. По сути, эта цифра сама по себе ни о чем не говорит: с одной стороны, доля осужденных по этим преступлениям в масштабах всего населения страны это капля в море. С другой стороны, это число неуклонно растет с годами, о

чем опять же свидетельствуют многочисленные публикации в масс медиа и статистика, озвучиваемая представителями профильных органов власти на пресс-конференциях. Кроме того, не стоит забывать о тех гражданах, кто все-таки выехал в зоны боевых конфликтов, в частности, в Сирию, для присоединения к ДАИШ за последние пять-шесть лет. Тем не менее, в совокупности эти цифры остаются достаточно низкими и нерепрезентативными.

К примеру, в 2022 году по статье 256 Уголовного кодекса РК «Пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма» зарегистрировано 54 уголовных дела, 33 из которых направлены в суд, при этом по ч.1 ст. 256 Уголовного кодекса Республики Казахстан зарегистрировано 22 уголовных правонарушения, 14 из которых направлено в суд².

Согласно КНБ РК, источниками распространения радикальной идеологии остаются граждане Казахстана, обучавшиеся в сомнительных зарубежных теологических учебных заведениях. Несмотря на принимаемые меры, проблема участия казахстанцев в террористической деятельности за рубежом остаётся актуальной. Если говорить о радикализации, то этот процесс является сугубо индивидуальным, и, как следствие, что для одного человека станет триггером или push/pull фактором, для другого будет вовсе не актуальным.

Наряду с традиционными мерами по повышению потенциала профильных силовых ведомств огромная работа проводится как в оффлайн, так и в онлайн пространстве. К примеру, «в целях ограждения пользователей Интернет и социальных сетей от влияния пропаганды терроризма проводится мониторинг информационного пространства».

По данным КНБ РК, на стадии подготовки предотвращено 3 теракта. Нейтрализована радикальная группа, планировавшая массовые беспорядки в период внеочередных президентских выборов. За совершение террористических и экстремистских преступлений осуждено 56 лиц. Пресечены попытки въезда в страну 134 иностранных граждан, причастных к терроризму и религиозному экстремизму. Техническими подразделениями КНБ отражено 341,8 млн кибер- и 2 954 DDoS-атак на объекты критической инфраструктуры³.

Вместе с тем профильные ведомства не раз подвергались критике за чрезмерную закрытость, блокировки и контроль, а также отсутствие креативности в выработке контрпропаганды и контрнарративов. В результате пресс-служба КНБ РК подготовила выпуски о спецоперации Жусан и документальный фильм «Цветы в оковах», который рассказывает о женщинах, отбывающих наказание за преступления, связанных с религиозным экстремизмом и терроризмом.

Глобальный индекс терроризма и глобальный индекс мира 2022 года, в которых РК занимает 93 и 97 место соответственно. При этом отмечается, что уже который год подряд идет тенденция снижения общего количества терактов и числа жертв по всему миру.

При этом отмечается, что участие граждан РК в деятельности террористических организаций за рубежом и их последующее возвращение. По данным КНБ РК с 2013 по 2016 годы – период активного рекрутинга и деятельности ДАИШ не допущен выезд в зоны террористической активности 546 рекрутов-казахстанцев (2013 год – 168, 2014 год – 136, 2015 год – 151, 2016 год – 91). Кроме того, в 2019 году около 600 граждан РК вернули в рамках спецоперации Жусан, среди которых более 400 детей. В совокупности и по отдельности эти компоненты могут свидетельствовать о том, какой уровень угрозы представляет собой религиозный экстремизм и терроризм в РК⁴.

Конечно, важно понимать как измерять эффективность реализации обозначенных мер и какими критериями оперировать, поскольку речь идет об идеологии. Не так давно международные эксперты, занимающиеся вопросами противодействия насильственному экстремизму и терроризму, пришли к выводу о том, что дерадикализация не является эффективной мерой, поскольку не представляет возможности говорить об эффективности и является ресурсоемким и времязатратным процессом. В этой связи особую актуальность обретает создание в казахстанском обществе иммунитета к радикальной идеологии, что крайне трудно измерить и просчитать.

Последний вопрос, который практически не представлен в информационно-коммуникационной стратегии Казахстана в борьбе с религиозным экстремизмом и терроризмом, связан с информированностью и диалогом с гражданами. В этом направлении предстоит еще многое сделать, хотелось бы начать с прозрачной статистики по судебным делам, иностранным боевикам-террористам, осужденным, чтобы проводить качественные исследования, помогающие процессу принятия политических решений. А главное — разъяснять гражданам, что такое экстремизм и терроризм, что разрешено или запрещено законодательством, коммуницировать с большинством граждан наравне с приверженцами деструктивных религиозных течений и не секьюритизировать проблематику.

В конечном счете для понимания реальной степени угрозы терроризма и экстремизма в РК важно обратить внимание на три момента, основной из которых — официальный дискурс, генерируемый

КНБ РК о том, что терроризм и религиозный экстремизм представляют угрозу национальной безопасности Казахстана. Согласно Госпрограмме по противодействию религиозному экстремизму и терроризму, проблема радикализации граждан, ведущая к насильственным акциям экстремистского характера и терроризму, остаётся реальной угрозой национальной безопасности Республики Казахстан.

¹ Комментарии к Уголовному кодексу Республики Казахстан // https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T9700167_1_

² Комитет правовой статистики Республики Казахстан // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>

³ <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-predsdatelya-komiteta-nacionalnoy-bezopasnosti-ermekasagimbaeva-190948>

⁴ Особенности противодействия насильственному экстремизму и терроризму в Казахстане // <https://cabar.asia/ru/osobennosti-protivodejstviya-nasilstvennomu-ekstremizmu-i-terrorizmu-v-kazahstane?pdf=25939>

Тулбаева Д.Т.,

докторант факультета послевузовского образования,

магистр юриспруденции, майор полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Взаимодействие прокурора и органов предварительного следствия в целях предупреждения и устранения нарушений, влекущих возвращение уголовного дела на дополнительное расследование

Дальнейшее укрепление законности в Казахстане тесно связано с повышением эффективности работы системы правоохранительных органов. Современная преступность характеризуется высоким уровнем адаптивности к принимаемым мерам борьбы с ней. Проблемы по защите прав и интересов личности в обществе, несанкционированному доступу к персональным данным граждан, борьба с наркобизнесом, экстремизмом и терроризмом приобретают международное значение. В этой связи важно целенаправленное развитие взаимодействия внутри правоохранительных органов в целях успешной реализации задач и целей уголовного процесса, недопущения нарушения прав и свобод граждан в уголовном процессе, укрепления государства на мировой арене.

В настоящее время деятельность следственных подразделений, к сожалению, часто подвергается разносторонней критике со стороны простых граждан и государственных органов, из-за допускаемых следователями нарушений и ошибок. Мы считаем, что в таких суждениях нельзя быть слишком категоричными, ибо от подобного рода ошибок никто не застрахован, включая прокуроров и судей. Именно поэтому современный уголовный процесс содержит действенный механизм выявления и исправления таких нарушений на различных стадиях уголовного судопроизводства, используя институты ведомственного контроля, прокурорского надзора и судебного контроля.

Однако именно следственная ошибка во многих случаях становится причиной судебных ошибок и неправосудных приговоров, приводит к тому, что виновные в тяжких преступлениях избегают заслуженного наказания. Взаимодействие следователя и прокурора имеет ключевое значение в целях предупреждения и устранения нарушений, которые могут помочь избежать подобных ошибок. Институт возвращения уголовного дела для дополнительного расследования исправно служит этой цели многие столетия.

Для решения единых для органов досудебного расследования задач уголовного судопроизводства важно избегать конфликтов между прокурором и следователем при возвращении уголовного дела для дополнительного расследования. При налаженном взаимодействии между органами прокуратуры и следствия количество возвратов существенно снижается. Значительная роль в поддержании успешных взаимоотношений принадлежит руководителю следственного подразделения. На регулярной основе необходимо проводить межведомственные совещания с участием представителей обоих ведомств, с обсуждением причин и основных нарушений, влекущих возвращение уголовных дел на дополнительное расследование, с выработкой действенных мер по их предотвращению.

Отсутствие понимания между прокуратурой и следователем приводит к дестабилизации психологического здоровья в коллективе, фактам повторных возвратов одного и того же уголовного дела для дополнительного расследования. Безусловно, следователю тяжело и физически и морально повторно расследовать уголовные дела, возвращённые для дополнительного следствия, так как необходимо возвращаться к тому делу, по которому уже однажды была высказана его позиция. Помимо прочего, следователю приходится сталкиваться с негативным восприятием данного факта со стороны

участников уголовного судопроизводства, которые зачастую недовольны необходимостью повторно участвовать в следственных и процессуальных действиях, укоряя органы предварительного следствия в волоките следствия¹.

В целях недопущения негативных последствий в виде возврата уголовных дел для дополнительного расследования и, как следствие, нарушения сроков досудебного расследования и сроков содержания подозреваемых под стражей нарушения необходимо стараться выявлять и устранять до окончания предварительного расследования.

Для успешного решения задач уголовного процесса в Казахстане была реформирована правоохранительная система, по примеру развитых стран ОЭСР внедрена «трехзвенная» система досудебного расследования, которую можно назвать одной из форм взаимодействия. Прокурор включён в ход досудебного расследования с первоначальных следственных действий с участием подозреваемых лиц, что даёт ему возможность не только осуществлять надзор за законностью следственных и процессуальных действий, но и выявлять и устранять нарушения законности до проведения этих действий, так как без согласования с прокурором некоторые процессуальные действия следователя становятся недействительными. Первые годы работы по новой модели дали свои результаты, количество возвращённых для дополнительного расследования уголовных дел значительно сократилось с 1250 дел в 2020 году до 967 дел в 2021 году. Также отмечено снижение роста фактов нарушения конституционных прав граждан в уголовном процессе с 79 случаев в 2020 году до 28 в 2021 году².

Однако «трехзвенная» модель судопроизводства не способна разрешить все имеющиеся проблемы относительно качества досудебного расследования, для этого необходим комплекс мер научного и организационного характера, направленный на повышение эффективности взаимодействия правоохранительных органов. Немаловажную роль в этом играют сами сотрудники. На фоне острого дефицита квалифицированных кадров не только в следственных подразделениях, но и в системе правоохранительных органов в целом, пристальное внимание необходимо уделить подготовке будущих сотрудников, повышению квалификации действующих, а также социально-бытовому обеспечению сотрудников, повышению престижа службы в правоохранительных органах. Выработка новых стандартов служения государства интересам своих граждан требует безусловного реагирования на назревшие проблемы. Нынешняя ситуация в стране предъявляет новые требования к правоохранительным органам, которые должны идти навстречу запросам граждан³.

¹ Муллагалеева Л.Р. Институт возвращения прокурором уголовного дела следователю: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2021. — С. 151.

² Статистические данные УКПСиСУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан Электронный ресурс: https://docs.yandex.ru/docs/view?url=ya-browser%3A%2F%2F4DT1uXEPRrJRXIUFOewruO_TznFYeFVWAtVOWlpLbCCYrgE9bNwYnxkOHAf8ZeOGHT1pZCM_hBYdTq0Md8aLVrOnzZP6sm79Hiz-YqMzOs31YIUr2TjzsLOBB9uCGI2LeLJ_1bg5LI7dBzjUgjL4Q%3D%3D%3Fsign%3Di8N6VTbEMpVm7shHPbv4Foau1-Pk-EEpRQqKbj0VLW8%3D&name=0220211E_ru.xlsx&nosw=1 (дата обращения 03.04.2023г.)

³ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 года // Казахстан в новой реальности: время действий. Электронный ресурс: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 03.04.2023г.)

А.Е. Туткушев,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Діни экстремизм мен терроризмді қаржыландырудың кейбір мәселелері

Қазақстан Республикасы тұрақты экономикалық даму өсімі бар, қоғамдық келісім мен орнықты саяси жағдайы қалыптасқан көп ұлтты және көп конфессиялы ел болып табылады. Еліміз өзінің алдына қойған мақсатына жету үшін дүниежүзіндегі дамушы мемлекеттер қатарына жету жолына нық қадам басуда. Дүниежүзілік аренада еліміздің айрықша орын алуына көз тігуші мемлекеттер қатары көбеймесе азаймағанын бәріміз білеміз. Елімізді әлсірету үшін көптеген себептер баршылық. Соның ішінде діни экстремизм мен терроризм әлемдік қоғамдастықты қатты алаңдатып отырған мәселеге айналды. Экстремизм мен терроризм қоғамның өмірін тұрақсыздандырып, әрбір мемлекеттің даму тұрақтылығын бұзады. Адамдар экстремизм мен терроризм жолдарына баратын себептері халықтың

тұрмыс деңгейінің төмен болуымен, халықтың діни сауатсыздығы мен жұмыссыздық деңгейінің өсуімен тікелей байланысып жатыр.

Бүгінгі күнгі қоғамның тұрақтылығының басты факторларының бірі — бейбітшілік, ынтымақтастықты сақтау және оның рухани-имандылығын жетілдіру болып табылады.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі бірден бір басымды бағыттарының бірі болып терроризмге және экстремизмге қарсы тұру әрекеті болып табылады. Бүгінгі замандағы терроризм ұйымдасқан трансшекаралық қылмыспен тығыз бірігіп отыр. Ал ондай тұтасудың негізгі себебі террористік ұйымдардың қаржыға тәуелділігіне байланысты болып табылады. Бұнда да, ең алдымен, дәстүрлі түрде есірткі бизнесінен, қару-жарактың заңсыз айналымынан, адамдарды ұрлап, саудалаудан алынған қаражаттар сол терроризмді қаржыландыруға бағытталып жатады¹.

Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы № 31 «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңы қабылданды. Экстремизмді қаржыландыруға 1-бапта келесідей түсінік беріледі: экстремизмді қаржыландыру жеке немесе заңды тұлғаларды, тұлғалар бірлестігін экстремистік мақсаттарда қаржылай қаражат, жылжымайтын мүлік, оқу, полиграфиялық және материалдық-техникалық база, телефон, факсимилді және басқа да байланыс түрлерін, ақпараттық қызмет көрсету, сондай-ақ өзге де материалдық-техникалық құралдар беру жолымен қаржыландыруды айтады.

Қазақстан Республикасының экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді және осы заң мен өзге де нормативтік-құқықтық актілерінен тұрады. Осы заңнаманың 14-бабында экстремизмді қаржыландыруға жол бермеу жөнінде сұрақтар қарастырылған. Оны келесідей түсіндіреді: Қазақстан Республикасының аумағында өз қызметін жүзеге асыратын шетелдік немесе халықаралық ұйымдарды қоса алғанда, жеке және (немесе) заңды тұлғалардың, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестіктерінің Қазақстан Республикасының аумағында экстремизмді қаржыландыруға бағытталған қызметіне тыйым салынады деп көрсетілген. Осы мән-жайлар байқалған жағдайда Қазақстан Республикасының аумағында өз қызметін жүзеге асыратын шетелдік және халықаралық ұйымдарды қоса алғанда, жеке және (немесе) заңды тұлғалар, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестіктері Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауаптылықта болады².

Қазақстан Республикасының 1999 жылғы № 461-І «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңы қабылданды. Ол заңда терроризмді қаржыландыруға келесідей түсінік беріледі: терроризмді (террористік қызметті) қаржыландыру — террористік қызметті жүзеге асыру үшін террористерге немесе террористік ұйымдарға ақша немесе өзге мүлік беру немесе жинау не қаржылай қызмет көрсету болып табылады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 24 сәуірдегі № 387 қаулысымен Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің құрамында Қаржы мониторингі комитеті құрылды. Терроризм мен діни экстремизмді кімдер, қалай қаржыландырып отырғанын анықтау қиынның қиыны. Өйткені террористік әрекеттерге бағытталған қаржы сақ әрі құпия аударылып жатады. Банктерден мүлде басқа мақсатқа жұмсалатындай етіп өтеді. Сондай бағыттағы өтіп жатқан операцияларды Қаржы мониторингі комитеті бақылайды. Қаржы мониторингі комитеті сырттан келіп жатқан қомақты қаржыларды қатаң бақылауға алып, оған мониторинг жүргізіп отырады. Әсіресе, терроризм жиі орын алатын елдерде, нақтырақ айтсам, Пәкістан, Ауғанстан, Үндістан сияқты мемлекеттерден аударылып жатқан қаржыны мұқият тексереді³.

Терроризмді қаржыландыру аясындағы қылмыс басқа қылмыстар секілді қоғамдық қауіп-қатерді, қылмыстық құқыққа қайшылық, қылмыстық жазаланушылық белгілеріне ие болады. Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінің 258-бабы бойынша террористік немесе экстремистік әрекетті қаржыландырғаны үшін мүлкі тәркіленіп, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Бірнеше рет жасалған немесе адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып не коммерциялық немесе өзге ұйымда басқару функцияларын орындайтын адам не қоғамдық бірлестік лидері не алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған не ірі мөлшерде жасалған дәл сол іс-әрекеттер үшін мүлкі тәркіленіп, бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасына тартылады делінген.

Террористік немесе экстремистік әрекетті қаржыландыруды және терроризмге не экстремизмге өзге де дем берушілікті күш қолдану қатерін төндіріп жүзеге асыратын және бұл туралы өз еркімен мәлімдеген, сондай-ақ қылмыстарды ашуға немесе оның жолын кесуге белсенді түрде ықпал еткен адам, егер оның әрекеттерінде өзге қылмыс құрамы болмаса, қылмыстық жауаптылықтан босатылады деп көрсетілген⁴.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің деректері бойынша Қазақстан Республикасы бойынша террористік немесе экстремистік әрекетті қаржыландыру бойынша 2011 жылы – 7, 2012 жылы – 11, 2013 жылы – 10, 2014 жылы – 15 факт анықталды⁵. Бұдан жылдан жылға терроризм мен діни экстремизмді қаржыландыру артып келетінін көріп отырмыз.

Терроризмді қаржыландыруға қарсы тұру мәселелеріне қатысты Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 28 тамызда «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы» Заңы қабылданды. Аталған заң қаржылық мониторинг субъектілері тізімін кеңейту, ішкі бақылау ережелерін жүргізу механизмдерін жетілдіру, клиенттерді, олардың өкілдеріне бенефициарлық меншік иелерін тиісті тексерулерден өткізу, күдікті операцияларды тежеу, инсайдерлік ақпаратты заңсыз қолданғаны үшін қылмыстық жолдармен алынған табыстар болып мүліктерді аударғаны үшін қылмыстық жауаптылық белгілеу жөнінде қарастырылған.

Қазақстан Республикасының арнайы мемлекеттік және құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылдың тиімділігін көтеру мақсатында қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастырумен (жылыстатумен) және терроризмді (экстремизмді) қаржыландырумен байланысты ақпараттармен алмасу және материалдарды тапсыру бойынша біріккен бұйрықтарға Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы, Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Ішкі істер министрлігі мен Экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі агенттігі (қаржы полициясы) қол қойды⁶.

2000 жылғы 10 қаңтарда Нью-Йорк қаласында «Терроризмді қаржыландыруға қарсы күресу туралы» халықаралық конвенция қабылданды. Қазақстан Республикасы Конвенцияға «Қазақстан Республикасының Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияға қосылуы туралы» 2002 жылғы 2 қазандағы № 347-ІІ Заңына сәйкес қосылды.

Біріншіден, діни экстремизмге және терроризмге қарсы әрекет ету аясында дамыған елдермен тығыз қарым-қатынасты дамытуымыз керек.

Екіншіден, Қаржы мониторингі комитетіне мамандарды жұмысқа қабылдаған кезде арнайы біліктілікті арттыру курстарынан өткізіп, олардың жұмыстарын қатаң қадағалау қажет.

Терроризмді қаржыландыруға тосқауыл қоюдың ең ұтымды жолы — ұрпаққа дұрыс тәлім-тәрбие беру, оларды отансүйгіштікке баулу, ел ретінде береке-бірлікте өмір сүруге талпыну, өзіміздің рухани, мәдени құндылықтарымызды бағалай отырып, тарихты дәріптеу.

Терроризм мен діни экстремизм — адамзаттың қас жауы! Жұртшылық осыны ұғынуы керек және ұлттық қауіпсіздікті сақтауда қоғам, мемлекет болып ат салысуымыз қажет.

¹ Экстремистік топтардың мақсаты // Орталық Азия аумағында орта ғасырдағы

² Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» № 31 Заңы //

³ Терроризмді қаржыландыруға тосқауыл қоюдың қандай тетіктері бар? // Электрондық ресурс // <http://news.nur.kz/201102.html>

⁴ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексі //

⁵ Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // Электронный ресурс: <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>

⁶ Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі Қаржы мониторингі комитетінің Төрағасының сұхбаты. Қаржы/Финансы № 8, 2014 // Электрондық ресурс: <http://www.kfm.gov.kz/>

Шаухар Д.Қ.,

преподаватель кафедры уголовного процесса,

старший лейтенант полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Обстоятельства, способствующие мошенничеству, совершаемому в отношении физических лиц

На сегодняшний день очень распространены случаи мошенничества. Львиную долю от общего числа составляют мошенничества, совершаемые в отношении физических лиц. В каждом случае причины совершения преступления индивидуальны. Но все же возможно обобщить некоторые обстоятельства, способствующие совершению преступления.

Самым главным обстоятельством в данном случае выступают личные качества потерпевших, к которым относятся:

- плохая бдительность;
- доверчивость;
- низкий уровень образования (интеллекта);
- алчность.

Само понятие мошенничества определяется как хищение путем обмана или злоупотребления доверием, то есть уже отсюда можно понять, что потерпевший дал себя обмануть и сам передал свое имущество во владение виновному.

Личность потерпевшего от мошенничества обладает рядом специфических, психологических, биологических и социальных свойств, влияющих на ее виктимность.

Женщины обладают повышенной виктимностью. Они составляют 57 % от числа всех обманутых, мужчины составляют 43 %. Данное обстоятельство объясняется тем, что женщины более доверчивы, легче поддаются внушению. Показатели занятости таковы: служащие – 44 %; рабочие – 38 %; учащиеся – 10 %; безработные – 8 %. Образовательный уровень потерпевших: 29 % – имели общее среднее образование; 28 % – среднее специальное; 32 % – неоконченное высшее¹.

Если рассматривать завладение чужим имуществом путем злоупотребления доверием, можно сделать вывод, что потерпевший знал виновного и доверял ему, значит, они состояли в каких-то личных отношениях, будь то дружеские отношения или даже родственная связь.

Низкий уровень образования или интеллекта человека предполагает, что он более подвержен обману. В отношении таких лиц виновные нередко осуществляют мошеннические действия, продавая им изделия, которые они выдавали за украшения или иные вещи, якобы представляющие ценность.

Мы рассматриваем алчность людей как одно из обстоятельств, способствующих совершению мошенничества, так как зачастую потерпевшие, имея умысел легко обогатиться, передают виновным свое имущество. Виновные убеждают потерпевших, что они непременно получают материальную выгоду, вложив денежные средства под процент или на иных условиях.

Плохая бдительность граждан также способствует совершению мошенничеств.

Одним из обстоятельств совершения мошенничеств в отношении физических лиц выступает развитие преступного мира. Зачастую преступниками выступают не маргинальные слои общества, а вполне нормальные граждане. Граждане, обладая определенными умственными способностями и способностями убеждать людей, пользуются этими качествами, направляя их в преступные действия.

Не редки случаи, когда мошенниками становятся высококвалифицированные специалисты в области юриспруденции или экономики. Данная категория людей обладает соответствующими познаниями и использует их для совершения мошенничества, маскируя свою деятельность под гражданско-правовые или экономические отношения. В таком случае очень трудно установить преступность деяния.

Следует отметить, что виновные являются хорошими психологами, которые четко знают к кому и когда можно обращаться, осуществляя свою преступную деятельность.

Высокий уровень преступности против собственности определяется также недооценкой криминологической опасности отдельных глобальных политических, экономических и социальных явлений и процессов, способствующих совершению преступлений против собственности².

Сложившаяся в стране на определенном этапе политическая, экономическая или социальная обстановка очень сильно влияет на благосостояние народа. Отсюда у граждан возникает необходимость находить средства на существование и создание для себя и своей семьи благоприятных условий.

Такой ситуацией в 90-е годы воспользовался знаменитый Мавроди, основатель компании «МММ». Его компания привлекала инвестиции под баснословные проценты, не выплачивая их гражданам. Его примером пользуются и по сей день.

Во время прохождения практики я столкнулся с подобной деятельностью. Гражданин Республики Казахстан «С.» создал инвестиционную компанию. Компания занималась привлечением инвестиций, на которые группа «специалистов» осуществляла ставки на спорт. Граждане, согласно условиям договора должны были получать ежемесячно 30 % от вложенной ими суммы в течение года. Отсюда и можно сделать вывод об алчности людей.

Гражданин «С.» работал с гражданами старше 40 лет, уповая на их неграмотность и плохую осведомленность об условиях осуществления ставок на спорт.

Мошенничества, в большинстве своем являются длящимися преступлениями. При необходимой внимательности можно установить факт мошенничества заблаговременно и принять меры к его недопущению.

Даже установив признаки мошенничества в действиях лица, сами потерпевшие могут ошибаться. Следовательно, в свою очередь, необходимо четко знать какие деяния в каких случаях будут являться мошенничеством.

В случаях, когда лицо получает чужое имущество или приобретает право на него, не намереваясь при этом исполнять обязательства, связанные с условиями передачи ему указанного имущества или права, в результате чего потерпевшему причиняется материальный ущерб, содеянное следует квалифицировать как мошенничество, если умысел, направленный на хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество, возник у лица до получения чужого имущества или права на него³.

Если самими гражданами будут выявлены обстоятельства, способствующие совершению мошенничества или обстоятельства, указывающие на признаки состава мошенничества, они могут обращаться как в полицию, так и в органы прокуратуры.

При наличии оснований полагать, что нарушение прав и свобод человека и гражданина имеет характер преступления, прокурор принимает меры к тому, чтобы лица, его совершившие, были подвергнуты уголовному преследованию в соответствии с законом⁴.

При выявлении обстоятельств, способствующих совершению мошенничества, необходимо принять меры к их устранению. Данное явление называется профилактикой совершения преступлений. Следователь должен не только раскрывать и расследовать преступления, но и принимать меры к их предупреждению.

Криминалистическая профилактика является составной частью методики расследования любого вида преступлений, в том числе и мошенничества. Одной из задач криминалистической профилактики является обеспечение достойной и безопасной жизни человека, возможность его свободной жизнедеятельности, что, как известно, является важнейшим институтом правового государства⁵.

Для устранения условий, которые способствуют совершению мошенничества, следователь направляет представления в компетентные органы. Такими органами выступают образовательные организации, в которых обучаются потерпевшие или виновные лица, места их работы. Также представления направляются в подразделения правоохранительных органов для повышения уровня качества их деятельности, что будет оказывать влияние на устранение ими обстоятельств, способствующих совершению данной категории преступлений.

Но, в случае расследования мошенничества, совершенных в отношении физических лиц, зачастую обстоятельствами служит, как отмечалось ранее, личные качества потерпевшего и виновного. В таком случае возникает необходимость проводить профилактические беседы с гражданами.

Если виновным лицом оказался сотрудник какой-либо организации, а его мошеннические действия напрямую связаны с деятельностью такой организации, необходимо направить представление в данную организацию.

Подводя итоги данного вопроса, мы пришли к выводу, что существует множество обстоятельств, способствующих совершению мошенничества в отношении физических лиц. В каждом случае обстоятельства индивидуальны, за исключением личных качеств участвующих в правоотношении лиц. Также общее политическое или экономическое состояние в регионах и в стране в целом, может способствовать распространению данного вида преступлений.

¹ Ситковский А.Л. Виктимологические проблемы профилактики корыстных преступлений против собственности граждан. — М., 1995.

² Криминология: Учебн. / Отв. ред. В.Е. Эминов. — М.: Проспект, 2017. — С. 215.

³ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 30 ноября 2017 г. № 48 «О судебной практике по делам о мошенничестве, присвоении и растрате» // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

⁴ Федеральный закон от 17.01.1992 г. № 2202-1 (ред. от 27.12.2018) «О прокуратуре Российской Федерации» // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

⁵ Методика расследования преступлений: Курс лекций. — М.: Юрлитинформ, 2013. — С. 103.

Шустикова М.В.,

адъюнкт

(Восточно-Сибирский институт МВД России, г. Иркутск)

Особенности преступной организованной группы

Прежде, чем перейти к рассмотрению преодоления противодействия расследования со стороны организованной преступной группой, занимающихся грабежами, необходимо обозначить, что понимают под организованной преступной группой в общем.

До того момента, как лица решили создать преступную группу, они, как правило, уже находились в дружеских или приятельских отношениях, т. е. были хорошо знакомы¹.

Стоит отметить, что число членов группы является фактором, предопределяющим специфику сговора, касающегося совершения грабежа. Как правило, в ходе сговора не происходит детального планирования совершения преступления^{2, 201}.

Субъекты, объединяющиеся для совершения грабежа, являют собой достаточно нестабильные криминальные образования, т. е. зачастую такие группы создаются достаточно стихийно.

В свою очередь, организатор занимается руководством деятельности преступной группы грабителей².

На основании научной позиции, высказанной Л.В. Глазковой, можно сказать, что группа лиц, осуществившая грабеж без четкого, заранее спланированного плана действий, может быть воспринята как организованная преступная группа даже с отсутствием выраженного лидера группы.

В организованных преступных группах могут отсутствовать отношения подчинения, жесткая иерархичность, даже при наличии организаторов. В итоге такие организованные преступные группы выстраиваются в соответствии с принципом комплементарности. Устойчивость в таких группах обеспечивается не посредством иерархичной структуры, что будет традиционным для организованной преступности. Прежде всего, образование таких групп держится на доверительных отношениях, существующих между участниками, а также на партнерстве².

Интересная точка зрения А.В. Шатилова, который выделил черты личности, характерные для членов преступных групп, что можно отнести и к участникам организованной преступной группы, совершающей грабежи.

Члены преступной группы обладают достаточно высоким уровнем общительности. Такой признак для них является вполне закономерным, т. к. лицо, осуществляющее грабежи в составе группы, должно согласовывать свои действия с другими членами группы. Весьма сложно такое взаимодействие было бы наладить замкнутому и необщительному человеку.

Члены преступной группы, совершающие грабежи, должны обладать достаточной уверенностью в себе. Прежде всего, уверенность заключается в том, что лицо вполне осознает правильность своего выбора, правоту своих решений.

Еще одна значимая характеристика члена организованной преступной группы — это высокая степень готовности к риску. Вне всякого сомнения, любое преступление, а особенно грабеж на открытой местности, всегда сопровождается риском оказаться застигнутым на месте преступления, столкнуться с активным сопротивлением потерпевшего. Таким образом, готовность к риску — это значимый фактор выбора антиобщественной поведенческой линии.

В ряде заключений психолого-психиатрических экспертиз было отмечено такое качество участников преступной группы, как бездумность, подразумевающая, что преступное лицо не способно к проведению глубокого самоанализа, к предвидению значительных негативных последствий. Иными словами — лицо не думает о своем будущем, довольствуется некоторыми достаточно аморфными и иллюзорными прогнозами о нем.

Еще одна особенность заключается в том, что члены организованных преступных групп, кроме лидеров, характеризуются проявлением соглашательских тенденций и доверчивости. В данном аспекте доверчивость проявляется к лидеру как ключевой фигуре. Зачастую члены группы безрассудно следуют его указаниям, перекладывая всю ответственность за преступные события на него.

По своей сути грабежи являются преступлениями, характеризующимися высоким уровнем общественной опасности. Это можно объяснить тем, что факт покушения может происходить не только на имущество потерпевшего. Под угрозу ставятся и здоровье, и жизнь жертвы грабежа. Кроме того,

среди грабителей существует высокая доля вероятности рецидивизма. По этой причине расследование грабежей — это она из приоритетных задач следственных органов.

Личность преступника, склонного к совершению грабежей, во многих случаях имеет типичные характеристики. Прежде всего, преступник характеризуется достаточно низким образовательным и культурным уровнем. Примерный возраст — от 18 до 30 лет, мужского пола. Зачастую данная категория преступников организует преступные группы, большинство членов которых являются ранее судимыми.

Наиболее тяжкими для расследования являются ситуации, когда грабеж совершен в условиях неочевидности. В таком случае следственной группе необходимо придерживаться методических рекомендаций, благодаря которым возможно максимальное извлечение информации из доступных источников, вещественных доказательств, а также благодаря свидетелям.

Целесообразным на этапе осмотра места происшествия представляется задействование кинолога с собакой, которая может указать на маршруты подхода и отхода грабителей, оказать помощь в поиске пропавших предметов.

Не менее значимым следственным действием считается допрос. В случае с грабежами, совершенных в составе организованной преступной группы, необходимо соблюдение последовательности в допросах преступных лиц. Так, тактически верным представляется допрос лидера преступной группы. Такую позицию можно обосновать тем, что в большинстве случаев именно он обладает большим преступным опытом и потенциалом, благодаря чему он может направить следствие по ложному пути.

При этом сложность может заключаться в том, что лидер преступной группы, стремящийся к приуменьшению своей вины может сообщить, будто не является главным человеком в преступной группе, из-за чего следствие может взять неверный след, а лица будут осуждены несоизмеримо своей вине. Для того, чтобы решить данную проблему, следствие должно произвести глубокий анализ межличностных отношений, существующих в группе. В частности, необходимо определение того, как группа взаимодействует не только во время совершения преступных деяний, но и в ходе повседневного совместного времяпровождения. Также необходимо тщательное изучение биографии преступных лиц, выяснение наличия у них прежних судимостей.

В ходе допроса членов группы выяснению подлежит целый ряд различных обстоятельств, среди которых важным является число совершенных грабежей, совершение иных преступлений, роль каждого участника преступной группы и т. д.

Что касается непосредственной характеристики преступной группы, занимающейся грабежами, то стоит отметить ее ярко выраженную антисоциальную направленность. При этом до сих пор не решен вопрос, который заключается в том, можно ли отнести к организованной преступной группе лиц, чья групповая принадлежность является неустойчивой. Так, существует позиция, будто лишь устойчивое образование с четкой иерархией можно подвести под понятие преступной группы. Однако имеет место и такая позиция, в соответствии с которой организованной преступной группой может являться группа, численность которой два или более человек без четкой иерархичности и лидера.

Ввиду своей сложности и численности, преступная группа может существенным образом оказывать противодействие следствию в отношении расследования грабежа. Особую сложность для расследования грабежей могут составлять случаи, когда у преступной группы имеется опытный лидер, который уже неоднократно подвергался допросам.

Известна и такая форма противодействия следствию, как частичный или полный отказ сотрудничества со следствием. Такая позиция может быть обусловлена как личностными мотивами подозреваемого, так и общими коллективными установками, в соответствии с которыми не допускается сотрудничество со следственными органами.

Также целесообразным будет периодическое повышение квалификации следователей, в рамках которых им разьяснялись бы достижения как в области психологии, так и в области криминалистики.

¹ Вдовиченко В.П. Криминологическая характеристика групп, совершающих грабежи // Общество и право. — 2011. — № 2 (34). — С. 200.

² Шипицина М.А. Квалификация грабежа, совершенного группой лиц по предварительному сговору и других формах соучастия [Электронный ресурс] // Право.про URL: <https://ugpravo.pro/vidy-prestuplenij/protiv-sobstvennosti/grabezih/souch.html> (дата обращения 31.03.2023).

II. Гендерлік зорлық-зомбылықты алдын алу және қауіпсіз қоғамды қалыптастыру

Профилактика гендерного насилия и формирование безопасного общества

*Асаинов А.С.,
магистрант факультета послевузовского образования,
старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Виктимологические аспекты предупреждения насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейных отношений

Согласно утвержденной Указом Президента РК «Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» от 15 октября 2021 г. № 674 «современная уголовно-правовая политика нацелена на обеспечение безопасности личности, ее прав и свобод, а также общества и государства от криминальных угроз»¹.

В государственной системе любой страны правоохранительные органы занимают особое место в связи с тем, что их компетенция распространяется практически на все сферы общественных отношений. Специфика деятельности сотрудников полиции заключается в ориентированности на противодействие различного рода уголовным правонарушениям^{2, 50}.

Сфера семейно-бытовых отношений не является исключением, так как компетенция сотрудников полиции охватывает два основных и взаимосвязанных направления — предупреждение и пресечение уголовных правонарушений.

Следует отметить, что в послании народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 г. К.-Ж. Токаев указал: «следует принять системные меры для снижения уровня насилия в обществе. В этом плане большую роль играет эффективное противодействие правонарушениям в сфере семейно-бытовых отношений. Сегодня участились обращения граждан и общественников по поводу необходимости ужесточения наказания за насилие в отношении женщин и детей. Ранее мною давалось указание определиться с целесообразностью криминализации подобных правонарушений. Поручаю Генеральной прокуратуре РК всесторонне изучить данный вопрос и решить эту проблему»³.

Обеспечение эффективной защиты всего комплекса прав потерпевших от насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений является важной задачей нашего государства. Гарантии прав потерпевших должны быть незыблемыми особенно в тех случаях, когда в силу своей беспомощности они не могут в полной мере самостоятельно осуществлять свои права и юридические обязанности, являясь наиболее уязвимыми членами социума.

Под насилием понимаются умышленные, общественно опасные, противоправные действия, выражающиеся в применении к посягающим лично или опосредованно вопреки воле потерпевшего физической силы или иное воздействие, создающие опасность для жизни или здоровья в момент причинения, влекущих нарушение различной степени тяжести телесной неприкосновенности, а также характеризующиеся угрозой причинения такого вреда. Обозначенная проблема актуализирует необходимость совершенствования теоретических, правовых и организационных основ виктимологической профилактики насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений.

Несмотря на то, что защита прав и свобод потерпевших является одной из основных насущных конструкций правового государства, многие механизмы, обеспечивающие эффективную защиту прав потерпевших действуют неудовлетворительно, что обоснованно порождает у последних чувство безысходности и недоверия к правоохранительным органам. К тому же многие положения уголовного и уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, касающиеся защиты жертв от преступления носят декларативный характер и, как правило, не применяются на практике.

В связи с повышением уровня виктимизации лиц от насильственных преступлений, особенно наиболее актуальным становится виктимологическая профилактика насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений, где необходимо учитывать не только криминальные, но и виктимогенные детерминанты в целях совершенствования профилактической деятельности.

Виктимологическое значение насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений содержится в том, что в значительной степени описывает личностные особенности как эвентуальных, так и реальных потерпевших от преступных деяний, круг их потребностей и интересов, житейских установок и ценностных ориентаций, влечений и желаний, что в конечном результате оказывает немаловажное воздействие на поведение жертв в механизме преступного поведения вообще^{4, 55}.

По результатам проведенного исследования личность потерпевшего от преступного посягательства характеризуется следующими типичными чертами: это в основном состоящие в браке (70 %) люди, из которых 72 % – женщины, в возрасте от 20 до 60 лет (55 %), имеющие среднее специальное или высшее образование (62 %) или находящиеся на пенсии (45 %) и другие.

Личность типичного преступника, совершающего насильственные преступления в сфере семейно-бытовых отношений, характеризуется тем, что, как правило, это мужчины (96 %) в возрасте 19 – 50 лет (61 %), состоящие в браке (56 %) и имеющие детей (44 %), без определенного рода деятельности (56 %), с неоконченным средним образованием (53 %), ранее привлекавшиеся к уголовной ответственности (64 %), злоупотребляющие спиртными напитками или наркотическими средствами (51 %).

Разработка системы мер противодействия насильственным преступлениям в сфере семейно-бытовых отношений является одним из важных направлений в профилактической деятельности правоохранительных органов.

Профилактика насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений должна осуществляться посредством нейтрализации ее предпосылок и условий, а равно защита от преступных посягательств.

Наиболее приоритетным направлением в профилактике насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений на общесоциальном уровне непременно выступает моральное и духовное воспитание людей: почтительное отношение к браку и семье, поэтому необходимо использовать средства массовой информации, интернет сети для популяризации идеи уважения брачно-семейных отношений, особенно в молодежной среде^{5, 105}.

Немаловажное значение для профилактики насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений является предотвращение их вторичной виктимизации, путем разработки социальной политики по защите потерпевших, направленная на компенсацию причиненного ущерба от преступлений данной категории, обеспечение правовой поддержки, оказание им психологической помощи. Реализация данной меры является главным показателем восстановления общественного порядка и стержнем системы восстановительного правосудия.

Процессы девиктимизации потерпевшего от насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений взаимосвязаны с возмещением ему ущерба.

На наш взгляд, возникла острая необходимость в переориентации уголовной политики в сторону усиления охраны прав и законных интересов жертв от насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений, способности которых в реализации и охране своих прав ограничены в силу психолого-физиологических особенностей, что нередко мешает им быть полноценными участниками уголовного процесса.

Виктимологическая профилактика насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений может значительно повлиять на снижение численности преступных посягательств лишь в случае слаженной работы всех субъектов, исполняющих профилактическую деятельность — правоохранительных органов, публичных организаций и предназначенных для этих целей социальных центров.

Профилактические мероприятия по изучению насильственных преступлений в сфере семейно-бытовых отношений связаны с повышенной виктимностью и оказанием соответствующего профилактического воздействия, которые должны включать в себя беседы разъяснительного характера с потерпевшими, с родственниками, с лицами из их близкого окружения путем разъяснения судебной практики, норм национального и международного законодательства.

- ¹ Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 25.05.2022).
- ² Гайдов В.Б. О некоторых полицейских полномочиях сотрудников правоохранительных органов // *Полицейское право*. — 2007. — № 1. — С. 50–58.
- ³ Послание К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Новый Казахстан: Путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 г. // <https://qostanay.tv/politika/poslanie-tokaeva-narodu-kazahstana-ot-16-03-2022-polnyj-tekst> (дата обращения: 20.05.2022).
- ⁴ Репецкая Ю.О. Виктимологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых в отношении лиц пожилого возраста: Автореф.: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2013.
- ⁵ Ситковский А.Л., Шикула И.Р., Шумейко С.Г. Виктимологическая профилактика насильственных преступлений в отношении лиц пожилого возраста: Монография. — М.: ФГКУ ВНИИ МВД России, 2014.

Ашимханова Ф.М.,

жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың алдын алу негіздері

Зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтарының едәуір бөлігі отбасы ішінде жасалады. Халықаралық қоғамдастық отбасы саласындағы қылмыстық зорлық-зомбылықты бүкіл дүниежүзінде кең тараған «індет» деп таниды.

Қазіргі заманғы отбасы көптеген қолайсыз, кейде тіпті криминогендік факторлардың аясында дағдарысты басынан кешіп отыр. Ер адам мен әйел арасындағы қарым-қатынастар заңды түрде бекітуді мұқтаж етеді. Ерлі-зайыптылар арасындағы өзара қарым-қатынастардың үйреншікті қалпы бұзылды: отбасы өз тұрақтылығынан айырылды, айырылысу ерекше фактіден қалыптыға айналды, ата-ананың ықпалы әлсіреді. Туыстар арасындағы даулар жиі қылмысты сипатта: ұрып-соғудан кісі өлтіруге дейін орын алуда.

Отбасы ішінде зорлық-зомбылықтың орын алуы және осы себептен жеке тұлғаның бала кезінде қолайсыз жағдайда қалыптасуы көбінесе қатыгездікті тудырады, келешекте балалардың құқық бұзушылық әрекеттерін жасауына итермелейді, қоғамға адамгершілік жағынан орны толмас зиян келтіреді. Отбасы ішіндегі агрессияның зияндылығы сол, жыл сайын жанжалды отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынастардағы барлық кісі өлімінің үштен аса бөлігін өздерін қорғай алмайтын балалар, қарттар, мүгедектер мен әйелдер құрайды. Зорлық-зомбылық әрекеттері ерекше қоғамдық пікірді қалыптастырады. Құқық қорғау органдарының, соттардың, денсаулық сақтау органдарының, әлеуметтік қамтамасыз ету органдарының қызметтеріне, отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарына баспана ұстауына және әлеуметтік сақтандыру жүйесіне едәуір ақшалай қаражат жұмсалады.

Қазіргі кезде отбасы ішіндегі қылмыстық зорлық-зомбылық маңызды әлеуметтік мәселелерінің бірі. Отбасы тұрмыстық саласындағы қылмысты мінез-құлық өзінің едәуір таралуына орай қоғамға елеулі зиян келтіреді.

Отбасы ішіндегі қарым-қатынастардың деформациясын зерттеуде отбасылардың типологиясы маңызды рөл атқарады. Өзінің криминологиялық маңыздылығы бойынша отбасыларын сау, бейімделген және девиантты деп бөлуге болады:

Сау отбасы — бұл бұзылған экономикалық және әлеуметтік-психологиялық үдерістердің ықпалына түспеген отбасы, оның мүшелері толық дене, рухани және әлеуметтік әл-ауқатының жағдайында өмір сүруде. Осындай отбасылар арасында бақытты отбасылар қалыптасады.

Бейімделген отбасы — бұл отбасы ішіндегі қарым-қатынастары келісушілікпен, өзара түсіністікпен, тұрақтылықпен сипатталатын отбасы. Сау отбасына қарағанда, ол жайсыздау, бірақ оның заңға бағынатын мүшелері отбасының басқа мүшелерінің мүдделеріне, мінездеріне, дәстүрлеріне, қылықтарына сәйкес негізгі мұқтаждықтарын қанағаттандырады, шеттету жоқ, оларда тұлғааралық қарым-қатынастардағы даулылықтың, шиеленушіліктің төмен деңгейі ерекшеленеді, тұрмысы өте жоғары деңгейде.

Девиантты отбасы — бұл жоғары әлеуметтік бақылауды қажет ететін отбасы.

Отбасы ішіндегі қылмыстық зорлық-зомбылық мән-жайларын анықтау — маңызды әрі өте күрделі міндет. Криминологияда қылмыс себептерінің мәселесі әрқашан ғалымдар мен практиктердің аса қызығушылықтарын туғызады, өйткені бұл мәселені шешу криминологиялық теорияның ғылыми

мазмұнын, оның қолданбалы бағыттылығын және құқық қорғау қызметінің негізгі жолдарын айқындайды.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық — бұл бақылау орнату мен өз билігін бекіту мақсатында күш көрсету, сөзбен, рухани және экономикалық қорлаудың қайталанатын, жиіленетін кезеңі, яғни бұл бір адам басқа адамның мінез-құлқы мен сезімін бақылайтын не бақылауға әрекет жасайтын жағдайы. Зорлық-зомбылық әдістері ретінде түрлі мінез-құлық болуы мүмкін, мысалы, жеке абырой сезімін кемсіту, өзін-өзі төмен бағалауына итермелеу, қорқыту, өзін кінәлі сезінуді, қорқуды, әлсіздігі мен толық тәуелді екендігіне сендіру.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық дүниежүзінің барлық елдеріндегі алуан түрлі отбасыларында (қоғамның түрлі топтарында) орын алады және отбасының барлық мүшелеріне қатысты жасалады. Алайда жалпыланған санат болып есептелетін үйдегі зорлық-зомбылық ішінде жәбірленушілер мен құрбандар арасындағы қарым-қатынастардың табиғатын айқындайтын өзгеше санаттар бар екенін айта кету керек. Оларға, мысалы, балаларға, зайыбына немесе серіктесіне, сонымен қатар қарт адамдарға қатысты жасалған зорлық-зомбылықты жатқызуға болады.

Зорлық-зомбылықтың отбасы өміріне кеңінен енуі отбасының құлдырауына және отбасылық тәрбиелеу деңгейінің төмендеуіне әкеп соғатын қолайсыздыққа ұшырататын келеңсіздіктер бар, бұл балалардың қараусыз қалуына әкеп соғады және кәмілетке толмағандар жасайтын құқық бұзушылық санының өсуіне (жеткіншектер маскүнемдікке, жезөкшелікке, сондай-ақ қылмыстық қызметке тартылады) мүмкіндік жасайды.

Жалпыланған санат ретіндегі үйдегі зорлық-зомбылық ішінде жәбірленуші және құрбан арасындағы қарым-қатынастардың табиғатымен, сонымен қатар өмірлерінің жағдайларымен айқындалатын өзгеше санаттар бар екенін айттық. Мысалы:

- балаларға қатыгездікпен қарау;
- зайыбына немесе серіктес адамына қарсы бағытталған зорлық-зомбылық;
- қарттарға қатысты зорлық-зомбылық.

Ғылыми зерттеулердің деректері бойынша белгілі бір түрдегі зорлық-зомбылық әр төртінші отбасы ішінде байқалады. Кісі өлтірудің жалпы санының шамамен 30 % отбасы ішінде жасалады. Тұрмыстық себептерге (қызғаншақтық, алкогольизм, бұзақылық) байланысты болып келеді, осыған дейін барлық қылмыстардың жартысы дерлік ұзақ уақыт отбасылық ұрыс-керістер болып келеді.

Отбасылық зорлық-зомбылықтан зардап шегетін тағы бір санат — балалар, олар өздеріне қатысты зорлық-зомбылық іс-әрекеттерін жасайтын адамдарға құқықтық жағынан тәуелді болады. Оларды қинаушылар, әдетте, заң бойынша олардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға міндетті ата-аналары болып табылады. 14 жасқа дейінгі баланы ата-анасы ұрады. Бұл кейде балалардың өліміне әкеп соғады, кейбіреулері ата-аналарынан құтылу үшін үйінен кетеді, ал кейбір кәмілетке толмаған балалар жоғалып, оларға іздеу жарияланған.

Ұлыбританияда өткізілген зерттеулерге сәйкес әр минут сайын тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы хабарлайтын 999 қоңырау тіркеледі, олардың құрбандарының 80 %-нан астамы әйелдер. Тұрмыстық зорлық-зомбылықты зерттеу жөніндегі жобаның директоры профессор Станко деректерге талдау жүргізіп, жыл сайын бүкіл мемлекет ауқымында жарты миллионнан аса тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары тіркелетінін көрсетті. Сонымен қатар ол нақты жағдай одан да көп екеніне назар аударды, себебі көптеген оқиғалар тіркелмейді екен.

Қазақстанның мемлекеттік органдарының 2022 жылы өткізген сауалнамасына сәйкес сұралған әйелдердің 28 % өздерінің тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбаны болғаны туралы айтқан. Сауалнамаға қатысушылардың көбісі тұрмыстық зорлық-зомбылық ретінде экономикалық құқықтарды кемсіту не психологиялық зорлық-зомбылықты емес, күш көрсету және жыныстық зорлық-зомбылық іс-әрекеттерін көрсеткен. Өкінішке орай, зорлық-зомбылықтың көп бөлігі балалар болған кезде жасалады, ұру мен зорлауды қоса алғанда, зорлық-зомбылық актілерінің шамамен 50 %-ы балалардың көзінше жасалады.

Елімізде 24 дағдарыс орталығы бар. Дағдарыс орталығының (зорлық-зомбылықты бастан кешірген әйелдер тобы құрған коммерциялық емес қоғамдық ұйым) сенім телефонына түскен қоңыраулар мен өтініштерге талдау және мониторинг жасалады, жұмыс кезінде орталық қызметтері бетпе-бет кеңес берулерді жүзеге асырады. Осыдан зорлық-зомбылық көбінесе туыстары тарапынан болатыны көрінеді, жиірек психикалық зорлық-зомбылықты пайдаланады.

Қазақстандағы отбасы жағдайын жақсарту тұжырымдамасы өз алдына мынадай мақсаттар мен міндеттерді белгіледі:

- отбасының кез келген мүшесіне қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу және оны жою;
- олардың құқықтарын қорғау.

Алайда көрсетілген мақсаттарға қол жеткізудің барлық құралдары орындалды деп айтуға болмайды. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу мәселесінде расында да құқық бұзушыны жазалау емес, отбасын қолдау және сақтау. Жазалау шараларынан гөрі алдын алу шараларын қарастыру, өмірлік қиын жағдайда жүрген әрбір адаммен жеке жұмыс жүргізу сияқты принциптер басшылыққа алынууда. Жасөспірімдер мен отбасына қатысты істерді қарайтын арнайы мамандандырылған соттар да құрылып жатыр. Демек тұрмыстық зорлық-зомбылық шараларының себеп салдарына тереңірек үніліп, алдын алу жұмыстарының арқасында оның деңгейін төмендетудің кешенді шаралары арту керек.

Дуашева А.Д.,

*жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Отбасындағы зорлық-зомбылықтың әлеуметтік болмысы

Қоғам үшін ең бастысы — тәуелсіздік, адам үшін бас бостандығы және уайым қайғысыз өмір. Оның кепілі — заңдылық. Тәуелсіздік төрімізден орын алған қоғамымыздағы ең басты құндылық — адам бостандығы.

Адамның және адамзаттың құқықтары мен бас бостандықтарын қамтамасыз ету және қорғау — конституциялық заңдылықтың басты талабы.

Қазақстанда салауатты өмір салтына қол жеткізуде, денсаулықты сақтау мен нығайтудағы басты міндеттің бірі — бала құқығын қорғау, зорлық-зомбылыққа қарсы күрес жүргізу. Егер зорлық-зомбылықты физикалық қасірет көрсету әрекеті деп анықтаған болса, онда тұрмыстық зорлық-зомбылықта осы әрекеттің бастауы мен айқындау нүктесі анық белгіленеді.

Ол — жанұя, яғни зұлымдықшы мен оның жемтігі ең жақын адамдар болады. Олар — жұбайлар мен балалар.

Отбасындағы зорлық-зомбылық мәселесі әлемнің әр елінде ертеден орын алған. Зорлық балалардың физикалық денелік және психологиялық денсаулықтары және жан-жақты дамулары үшін ауыр машақат болып табылады. Әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу және профилактикалық сипаттағы шараларды жүргізуде ақпараттық үгіттеушілік жұмыстарды өткізу қажет болып табылады^{1, 1}.

Зорлық-зомбылық құқықта «Бір адамның екінші бір адамға, оның жеке басына тиіспеушілік құқығын бұзатын тәни және психикалық ықпал жасауы» делінген. Тән азабын шектірген зорлық — адамның ағзасына тікелей әсер ету, ұрып-соғу, денесіне зақым келтіру, тағы басқа. Тән азабын шектірген зорлықтың салдарынан жәбірленушінің денсаулығына зиян келтірілуі мүмкін.

Жан азабын шектірген зорлық — жәбірленушінің қарсылық көрсетуіне, өз құқықтары мен мүдделерін қорғауына деген ерік жігерін жасыту үшін қорқыту, адамның психикасына әсер ету. Жан азабын шектірген зорлық жүйке ауруына немесе тіпті жан ауруына ұшыратуы мүмкін. Адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті әдіс қолданылып жасалған қылмыстар «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің» тиісті баптарына сәйкес жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар болып табылады.

Елімізде зорлық-зомбылыққа қатысты 20 дағдарыс орталығы бар.

Әйелдер мен балаларға арналған зорлық-зомбылық проблемасы елімізде елеулі мөлшерде асқынды. Статистикалық мәліметке қарағанда елде жыл ішінде 500-дей әйел мен бала тұрмыстағы зорлық-зомбылық құрбаны болады екен. Отбасылардың ажырасуының басты бір себебі — жанұядағы зорлық-зомбылық. «Отбасылық қарым-қатынаста дағдарыс туындағанда одан ешкімнің ештеңесі кетпейді» деген түсініктен арылу керек.

Кікілжіңі көп болатын отбасында өскен балалар есейген соң не әкесінің, не шешесінің отбасында өзін-өзі ұстау үлгісін алады^{2, 1-2}.

Зорлықтың түрлері:

- Эмоциялық зорлық — балағаттау, қорлау, сөгу, балалардың жеке өміріне қол сұғу;
- Физикалық зорлық — отбасы мүшелерін мас күйінде немесе сау күйінде ұруды қолданатын эмоциялық зорлық;
- Қауіп-қатер — отбасын тастап кетемін деп қорқыту, әйелін немесе балаларын ұру, өз-өзіне қол жұмсауға итермелеу;

– Балаларды анасына қарсы қолдану, әйелін өз балаларын ешқашан көрсетпейтіндігімен қорқыту, қорқытатын жолдауларды беру үшін балаларды қолдану.

Физикалық жағынан көңіл аудармау дегеніміз дер кезінде балаға медициналық көмек көрсетпеу, баланы үйден шығармау, тамақтандырмау келеңсіздіктері жатады. Эмоционалдық көңіл аудармау, баланың көзінше ата-аналардың ұрыс-керіс шығарып төбелесуі, ішімдік ішіп, темекі шегулері жатады. Физикалық зорлық-зомбылық — бұл кеңінен тараған жәбірленудің бір түрі. Осы жәбірленуде көбінесе отбасында баланы ұрып-соғу жағдайлары жиі кездеседі.

Сондай-ақ ата-ана тарапынан балаға қатаң талаптарды жүктеу арқылы да зорлық көрсету белгілері білінеді. Физикалық күштеу кезеңінде ата-аналар көбінесе баланың денсаулығында ақаулық бар деген 28 күдікте болады. Медициналық зерттеулер қорытындысына да жүгінеді. Алайда психологиялық аурудың бұл түрі балада емес, ата-анасында деген қорытындыға келеміз. Эмоционалдық зорлық-зомбылық балаларда жеті түрлі жағдайда кездеседі: балаға деген жайсыздықты ата-ананың жоққа шығаруы; жеке қамауда ұстау; баланы бопсалау; елемеушілік; балағаттау; сөз жүзінде жүйкесіне тию; балаға қысым көрсету; қазіргі таңда жоғарыдағы зорлық-зомбылықтардың он пайызы ғана хабарланғаны белгілі болып отыр. Бұл түрін сарапшылар баланың қорыққандығы мен үрейленгендіктен хабарланбайды деген қорытынды жасалып отыр^{3, 2-4}.

Жыл сайын 25 қарашада бүкіл әлемде әйелдердің қоғамдық ұйымдары зорлық-зомбылыққа қарсы акциялар өткізеді. Міне, он жылдай болды, бұл күн зорлық-зомбылықты жою жөніндегі халықаралық күн деп танылған. Ал негізгі әйелдер құқығын қорғау болып табылатын ұйымдарға әлемнің 91 елінің өкілдері қосылды. Республиканың барлық аумағында осы акцияны қолдау мақсатында «Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылыққа қарсы күрес жөніндегі онкүндік» акциясы өткізіледі.

Бейкүнә балаға қатыгездік жасау тек психикалық ауруға ұшырағандардың қолынан келеді. Балаға зорлық-зомбылық таныту отбасылық жағдайларда жиі кездеседі. Бұған себеп ата-ананың ұрыс-керісі, ішімдік, есірткінің зардаптары. Балаларды ұрлап кетіп, оны саудалау, ауыр жұмысқа салып қою немесе дене мүшелерін сату факторлары жиі кездесіп отыр. Зорлық-зомбылық көрген баланың бойын үрей билейтіні анық, осындай қылмысты балалардың жасырып қалуынан, зорлық-зомбылықтың алдын алу мүмкін болмай жатыр. Бала — еліміздің жарқын болашағы. Мұндай қатыгездіктердің алдын алып, балалардың өмірін қорғауымыз керек.

Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңды қабылдау қажеттігі туындады. Зорлық-зомбылық дағдарыстан шығу және даму кезіндегі еліміздегі адамзат әлеуетіне қажеттігі де туындап отырғандығын ескертеді.

Қазақ халқының дана сөзі бар: «Әйел адамға рухы әлсіз ер адам ғана қол көтереді». Бұны халық жазылмаған заң деп санап, осы уақытқа дейін сақтап келеді, алайда өкінішке орай кейбір ер адамдар ұмытып кеткен сыңайлы.

«Ата көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» — демекші балаға отбасы тәрбиесінің әсері мол. Тәрбиеге әсер беретін өскен орта, ата-ананың тәрбиесі дұрыс болмаса, жаман әсерлер адамды азғырып, түрлі жаман мінезді жұқтырады.

«Ана — сая болар бағың болса, әке — асқар тауың» дейді қазақта. Бір күн бар жылатар күн, жұбатар күн. Бір күн бар қуантар күн мұнайтар күн. «Жақсыдан жаман туады, бір аяқ асқа алғысыз, жаманнан жақсы туады, адам айтса наньсыз» дейді халқымыз.

Отбасындағы ата-ананың мінез-құлқы баланың көз алдындағы үлгі, өнеге алатын, оған қарап өсетін нысаны. Нашақорлық, темекіге, ішімдікке үйірлік бұзықтық жолға түсіп, зорлық-зомбылық жасауға мүмкіндік туғызады, еңбек етуге, қоғамға, денсаулыққа, ұрпаққа, отбасына зиянын тигізеді⁴.

Салауатты өмір сүрудің бір негізгі күрделі мәселесі — жаман қылықтардан, яғни зорлық-зомбылықтан аулақ болу. Ішімдікке үйір адам есінен айырылып, қасындағы адамдарға зиянын тигізеді, отбасын ойран етеді, отбасы мүшелеріне оғаш қылықтар көрсетіп мазасын алады. Бұл баланың психологиясына кері әсерін тигізеді. Бала өзіне керекті рухани дүниенің барлығын қоршаған ортадан алады. Зорлық-зомбылық тәрбиесіздіктен де туындайды. «Тәрбиесіздік — ол адамзаттың қас жауы, тәрбиесіз берілген білім келешекте адам өміріне апат әкеледі» деген болатын ұлы бабамыз Әбу Насыр әл-Фараби. Ұлтымыздың қанындағы ізеттілік дәрекілікке, қайырымдылық қатыгездікке, жомарттық тоғышарлыққа, адалдық арамдыққа, парасаттылық парасыздыққа ауыспасын деген үлкен үміт тұр. Отбасындағы тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтың алдын алуға бағытталған заңды нормалар жетілдірілді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің заң жобаларының жұмыстарын іске асыру жоспарының 29-тармағына сәйкес 2004 жылдың 13 желтоқсанында Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің тағайындауымен «Тұрмыстық зорлық-әлеуметтік зомбылыққа қарсы әрекет ету туралы» заң жобасы әзірленді.

Зорлық-зомбылықтың себептері өте көп. Олар әлеуметтік, психологиялық, экономикалық және өзге де факторлардың үйлесуімен айқындалады, олардың ешқайсысына осы құбылыс үшін жауапкершілік артылмайды.

Қоғамның мәдени дамуының жалпы деңгейі зорлық-зомбылықтың ең күрделі әрі маңызды себептерінің бірі болып табылады.

¹ Джекебаев У.С. О социально-психологических аспектах. — Алма-Ата, 1971.

² Абай. Қара сөздер // www.nabrk.kz.

³ Сарсенбаев Т.Е. Теория и практика охраны прав и законных интересов беспомощных жертв преступления в досудебном производстве (по материалам Казахстана и России): Автореф.: дисс. ... д-ра юрид. наук. — М., 2005.

⁴ Шестаков Д.А. Криминология: Новые подходы к преступлению и преступности: Противодействие преступности в изменяющемся мире: Учебн. 2-е изд., перераб. и доп. / Предисл. В.П. Сальникова. — СПб.: Издательство Р. Асланова Юридический центр Пресс, 2006.

III.

ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ӨЗЕКТІ ҚАУІП-ҚАТЕРЛЕРЛЕРГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: БУЛЛИНГ, ИНТЕРНЕТ-ҚЫЛМЫС, СИНТЕТИКАЛЫҚ ЕСІРТКІ

ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ АКТУАЛЬНЫХ УГРОЗ: БУЛЛИНГ, ИНТЕРНЕТ-ПРЕСТУПНОСТЬ, СИНТЕТИЧЕСКИЕ НАРКОТИКИ

D.A. Akhmetov,
Lecturer at the Department of Criminalistics,
Specialist of Law Police senior lieutenant
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov)

Issues of first responders working with digital evidences in Republic of Kazakhstan

Nowadays, the modernity of society is at significantly high level. Innovation process of the first two decades of millennium lead to expect any kind of development direction of technologies. It means that any sphere of fast and light interaction between states, societies and individuals is due to progress in development of electronic «ecosystem» such as internet, smartphones, personal computers, etc.

In light of those innovational processes, we equally observe the progress of ways of variable crimes being committed in this sphere too. The speed with which the criminal environment develops does not allow an objective approach to the police investigation. Unfortunately, growth of crimes committed using information technologies was expected due to the listed above facts. Data has been obtained according to statistical report of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan by the year 2022. During its research, it has been observed that the number of cybercrimes, including internet frauds, illegal information accesses, in information system or network of telecommunications and any other criminal offenses in the field of informatization and communication is increasing annually. Another key fact to pay attention on is that numerous cybercrime cases were dismissed or the pre-trial investigation periods are interrupted¹. Causes are different: beginning from evidence lack ending with wrong evidence collecting process during investigating crime scene or other investigation actions. Unfortunately, few studies have been carried out on cybercrime investigations.

Conversely, we cannot underestimate attempts of legislative and law enforcement organizations to prevent such kind of crimes and to cover all spheres of social relations that under law protection. It includes variety of methods, ways and tactics of investigating cybercrime from the point of view of criminalistics as science. Another key fact to remember is that for working with digital evidences, which is unsettled field of this science compared to the other ones, there is a need in special knowledge. As a consequence, an investigator as a head of operative-investigative group should have criminalistic-forensical skills and knowledge: firstly, to successfully solve tactical problems arising during the investigation; secondly, for the avoidance of multiple tactical mistakes, which are conscientious delusions based on insufficient professionalism².

Last, but not least fact to mention is that Kazakhstan is not member of Convention on Cybercrime of the Council of Europe, which was opened for signature in Budapest in 23rd of November, 2001. It remains the most relevant international agreement on cybercrime and electronic evidence. Membership keeps growing, while both the quality of implementation and the level of cooperation between Parties keep improving, and the treaty itself is evolving to meet new challenges³.

However, it is still a major problem with this kind of crime investigations is an absence of knowledge of first responding officers during crime scene investigation or committing any other types of investigative actions. This is a known concern with the law enforcement and investigating community.

This thesis intends to determine the ways of solution to these issues.

First and foremost, integration in educational process of higher educational establishments studying programs of cybersecurity basics. We agree with Chernyshov V.N. and Loskutova E.S., who reflected in their article «Problems of collecting and use of digital proofs» next statement: «features of collecting electronic evidence»:

- efficiency in the process of collecting digital evidence;
- participation of a competent person with sufficient knowledge;
- availability of special devices with the necessary functions for collecting evidence (personal computer, mobile device)⁴.

However, their conclusion would have been much more convincing if authors had included breaches in educational process, that should be subjected to correction. Deploying in studying programs Guidelines for digital forensics first responders developed by INTERPOL, Cyber security incident management guide developed by Belgium Centre for Cyber security, Cyber Security Incident Response Guide developed by CREST, Computer Security Incident Handling Guide developed by National Institute of Standards and Technology, Responding to IT Security Incidents developed by Microsoft TechNet, etc. would have a positive effect on learning environment.

Secondly, we suppose and allow that by entering Budapest Convention on Cybercrime of the Council of Europe, regulatory legal acts of Kazakhstan will synchronize and improve on that region of regulations to the level, so that investigating process of cybercrimes would be more convenient. And equally important that cybersecurity experience exchange among countries is one of the ways to improve fight effectiveness against criminal offenses in sphere of informatization and communication.

Summing up, these findings suggest several courses of action for law enforcement organizations and for higher educational establishments. By rising such kind of problems, we are sure, that the direction and trends of improvement and development in fighting against cybercrime is known. Mainly, success of investigation for the most part depend on how first responders deal with digital evidences. It means, that methods of committing initial investigative actions should be worked and studied out in detail and comprehensive way.

¹ CLSnSA Statistical Report «About registered criminal offenses (MIA)» // The Internet portal of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan URL: https://qamqor.gov.kz/crimestat/files/2022/12/19/202212_1m_00300__ru.XLSX (date of application: 31.03.2023).

² S.Yu. Yakushin. Tactical Tasks in the Investigation of Crimes: Definition and Types. // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. — 2010. — № 4. // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/takticheskie-zadachi-pri-rassledovanii-prestupleniy-ponyatie-i-vidy> (date of application: 01.04.2023).

³ Convention on Cybercrime (Budapest, 23rd of November, 2001).

⁴ Chernyshov Vladimir Nikolaevich, Loskutova Ekaterina Sergeevna Problems of collecting and use of digital proofs // Social-economic facts and processes. — 2017. — № 5. // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-sobiraniya-i-ispolzovaniya-tsifrovyyh-dokazatelstv> (date of application: 01.04.2023).

Байдалиева А.Е.,

магистрант факультета послевузовского образования,

старший лейтенант полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

**Актуальные проблемы расследования уголовных правонарушений,
совершаемых посредством использования сетей телекоммуникаций,
в том числе сети Интернет**

В условиях роста преступности в последние годы в Казахстане увеличивается и количество правонарушений, совершаемых с использованием сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет¹. Сегодня мы наблюдаем грандиозное явление, называемое технологическим прогрессом. Компьютеризация практически всех сфер общественной жизни открывает новые возможности в развитии экономики, медицины и образования. В то же время это способствовало резкому росту уголовных правонарушений, совершаемых с помощью сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет. Основными причинами роста этих преступлений являются низкий доход населения и отсутствие знаний в области информационных систем. Вышеперечисленные факторы способствуют распространению данного вида преступности, что, в свою очередь, создает у преступников ощущение безнаказанности и подрывает веру простых людей в справедливость.

Борьба с данным видом преступлений затрудняется из-за наличия проблем при его расследовании, так как киберпреступления имеют ряд особенностей. Часто следователи сталкиваются с трудностями в ходе расследования уголовных правонарушений, совершаемых посредством сетей телекоммуникаций и сети Интернет. В основном трудности возникают в связи с нехваткой знаний и навыков при расследовании данных видов уголовных правонарушений. Большая часть следователей имеют высшее юридическое образование и владеют компьютерными навыками на уровне среднего пользователя, и только меньшая часть имеют дополнительное информационное образование и навыки владения компьютером на уровне продвинутого пользователя.

Киберпреступления относятся к латентным видам преступлений и процент раскрытия данного вида преступлений невысок, отчасти потому, что потерпевшие зачастую ничего не знают об их совершении или узнают об этом лишь по истечении определенного промежутка времени. Так, к примеру, незаконное копирование информации очень часто остается незамеченным, а введение в компьютер вируса обычно объясняется непреднамеренной ошибкой пользователя². Большой частью пострадавших от данного вида преступлений являются крупные коммерческие предприятия, которые не торопятся обращаться в правоохранительные органы со страхом подрыва своей деловой репутации. Если же потерпевшим окажется физическое лицо, то они иногда предпочитают не обращаться в полицию из-за боязни разглашения в ходе следствия сведений личного и интимного характера.

Одной из значимых характеристик является трансграничный характер преступления, то есть преступники не ограничиваются территорией одного государства. В основном в ходе расследования данных преступлений необходимо международное сотрудничество, так как субъект преступления и потерпевшее лицо могут находиться в разных государствах. На сегодняшний день имеется проблема разной степени разработанности вопроса о международном сотрудничестве при расследовании киберпреступлений на законодательном уровне, то есть отсутствует единый глобальный правовой акт, регулирующий вопросы порядка борьбы с киберпреступлениями. Стоит отметить, что в Республике Казахстан отсутствует нормативно-правовой акт, регламентирующий порядок предупреждения и профилактики киберпреступлений.

Киберпреступники пользуются доступными для всех VPN и VPS-серверами, то есть виртуальная частная сеть и сервер, что обеспечивает им высокую анонимность. С помощью данных технологий обеспечивается анонимность трафика, виртуальных номеров мобильных телефонов, криптовалютных кошельков, создание которых не требует каких-либо паспортных данных, что дают преступнику полностью скрыть свою личность. В случае, если следствию удастся установить электронное устройство как орудие совершения уголовного правонарушения, то установить совершение преступления конкретным лицом бывает сложно.

Самая главная проблема при расследовании киберпреступлений связана с невозможностью применить стандартный алгоритм расследования, так как следственные действия, предусмотренные уголовно-процессуальным кодексом, будут малоэффективны. К примеру, осмотр места происшествия при расследовании киберпреступлений имеет ряд характеристик. Во-первых, возникает вопрос, что именно будет считаться местом преступления с процессуальной точки зрения (например, в случаях, когда преступником была совершена хакерская атака): место нахождения хакера во время атаки, место написания им вредоносной программы, адрес потерпевшего, место обналичивания денег (при совершении атак на финансовые организации), или какое-либо иное место? Учитывая, что киберпреступления совершаются в так называемом «виртуальном пространстве», некоторые исследователи предлагают считать местом происшествия определенный диапазон виртуального (информационного) пространства³. Осмотр места происшествия имеет свои особенности, поскольку работа ведется не по условным следам, а по электронным следам. Электронные следы бывают двух видов: активные и пассивные. К первому виду относятся следы, то есть информация, которую пользователь вводит сам, это могут быть анкетные данные, аккаунты в социальных сетях и других сайтах. Пассивные следы пользователи оставляют по незнанию при работе с программным обеспечением.

Допрос подозреваемого лица также имеет свои трудности. Основная проблема в том, что подозреваемое лицо всегда даёт показания с использованием специфических терминов и выражений, которое человеку без соответствующих знаний и подготовки в области информационных технологий трудно понять. После чего следователю необходимо с привлечением соответствующего специалиста перевести данные термины и выражения на юридический язык для понимания всеми участниками процесса. Однако присутствие специалиста при допросе подозреваемого может негативно сказаться на результатах допроса по ряду причин⁴. Во-первых, присутствие специалиста, как и любого другого третьего лица, является препятствием для установления психологического контакта между следователем и допрашиваемым. Во-вторых, подозреваемое лицо осознает, что следователь не понимает харак-

тера совершенного им противоправного деяния и механизма его совершения, соответственно возникает мысль о возможности ввести следствие в заблуждение. Аналогичные трудности возникают и в ходе допроса свидетелей по уголовному делу. Это связано с тем, что у большинства свидетелей нет представления и понимания произошедшего из-за отсутствия специальных знаний.

Всегда при расследовании киберпреступлений изымаются компьютерное и периферийное оборудование, электронные запоминающие устройства и другие. При этом следователю необходима помощь специалиста, так как сбор и транспортировка таких предметов имеет свои особенности. Кроме того, специалист оценивает состояние технического оборудования, наличие механических повреждений, наличие угрозы потери информации хранящейся в них.

Важным этапом расследования уголовных дел, связанных с киберпреступлениями, станет назначение компьютерно-технической экспертизы. Поскольку данный вид преступлений появился относительно недавно, количество экспертных организаций, имеющих специалистов в этой области, невелико. В связи с этим возникает проблема перегруженности данных экспертных учреждений, что приводит к увеличению времени проведения экспертиз. Также важным аспектом назначения компьютерно-технической экспертизы будет постановка грамотных вопросов к эксперту, что может быть связано с отсутствием у следователя специальных знаний в области вычислительной техники и информационных технологий.

Подводя итог, можно сделать вывод о том, что имеется потребность в принятии нормативно-правового акта для регулирования вопросов по профилактике, предупреждению и противодействию киберпреступлений. Принятие данного закона будет способствовать систематизации и сокращению количества нормативных правовых актов в указанной сфере, совершенствованию системы предупреждения преступности в сфере сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет⁵. Также для успешного и качественного расследования преступлений, совершаемых посредством использования сетей телекоммуникаций и сети Интернет необходимо наличие у следователей базовых теоретических и информационных знаний, а также постоянное повышение их квалификации и материально-технической базы. Надлежит регулярное проведение мероприятий по правовому воспитанию населения с разъяснением о том, какие существуют виды киберпреступлений и способах обезопасить себя и свои устройства от них. (Не сообщать третьим лицам какую-либо личную информацию о себе, устанавливать антивирусы на устройства или двухфакторную аутентификацию, создавать сложные пароли, не переходить по неизвестным ссылкам и другие).

¹ Еспергенова Е.В. Меры уголовно-правового характера в вопросах предупреждения киберпреступлений в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1(75). — С. 26–30

² Долженко Н.И., Ярощук И.А. Киберпреступность как одна из ключевых проблем современности // Legal Concept. — 2020. — № 1. — С. 151–157.

³ Протасевич А.А., Зверьянская Л.П. Особенности осмотра места происшествия по делам о киберпреступлениях // Baikal Research Journal. — 2013. — № 2. — С. 23.

⁴ Смирнова И.Г., Коломинов В.В. Тактические особенности производства допроса по делам о преступлениях в сфере компьютерной информации // Baikal Research Journal. — 2015. — № 3. — С. 27.

⁵ Еспергенова Е.В. Некоторые вопросы совершенствования системы предупреждения правонарушений, совершаемых с использованием сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4(78). — С. 4–8

Ж.С. Бижанова,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы,
полиция майоры*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Киберқылмыстылық ұғымы және осы саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жіктелуі

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар қоғамы компьютерлік техниканы, байланыс желілерін, мобильді байланыс құралдарын және басқа да техникалық құралдарды күнделікті қолдануға негізделген.

Мемлекеттік құрылымдардың, банктік, энергетикалық, көліктік және басқа да көптеген жүйелердің күнделікті қызметі компьютерлік техника мен коммуникация құралдарының сенімді жұмысынсыз мүмкін болмайды.

Ақпараттық технологиялар тек жұмыс орнында ғана емес, адам өмірінің барлық салаларына еніп, қазіргі заманғы адамның тұрақты серігіне айналды.

Мұнымен қоса бұл тенденциялар әркім планетаның кез келген нүктесінде кез келген ақпаратқа қол жеткізе алатын, активтерді қашықтықтан басқаруды жүзеге асыратын, шетелдік шаруашылық жүргізуші субъектілермен жеке байланыс қажет етпестен шаруашылық келісімшарттар жасай алатын бірыңғай әлемдік ақпараттық кеңістіктің қалыптасуына алып келді¹.

Өкінішке орай мұндай прогрессивтік жаңашылдықтар адамзатқа игілігін ғана сыйлап қана қоймай, өзінің теріс әсерін тигізіп те үлгерді. Мәселен, ақпараттық кеңістік қылмыстың жасалу орны мен оның тікелей құралына да айналып отыр.

Қазіргі таңда ғылыми әдебиетте киберқылмыстылық термині кеңінен қолданылады. Осы терминге талдау жасайтын болсақ, алдымыздан келесідей көрініс ашылады.

К.Н. Евдокимовтың пікірінше, «киберқылмыстылық» термині тек ақпараттық жүйелер және ақпараттық-телекоммуникациялық желілер кеңістігінде не ақпараттық-телекоммуникациялық желілерді пайдалана отырып жасалған компьютерлік қылмыстардың жиынтығына қатысты қолданылуы тиіс. Бұл ретте автор «Интернет-қылмыстылық» ұғымы «киберқылмыстылық» ұғымымен қамтылатынын атап өтеді, себебі ғаламдық Интернет желісі киберқылмыскерлер заңсыз мақсатта пайдалана алатын көптеген ақпараттық-телекоммуникациялық желілердің бірі ғана болып табылады. Зерттеуші техникалық тұрғыдан алғанда ақпараттық-телекоммуникациялық желілер тек қылмыстық мақсатта компьютерлік ақпаратты беру құралы болып табылатындықтан, ал компьютерлік ақпаратты жасау, өңдеу, сақтау бойынша негізгі қылмыстық әрекеттерді бұрынғысынша компьютерлер мен әртүрлі компьютерлік құрылғылар орындайтындықтан, «компьютерлік қылмыстылық» «киберқылмыстылыққа» қатысты тектік ұғым ретінде қызмет етеді деп санайды².

Автор компьютерлік қылмыстылықты түсінуге бағытталған көзқарастар мен әртүрлі тәсілдерді талдау негізінде бұл теріс әлеуметтік құбылысты тар және кең мағынада қарастыруды ұсынады. Ғалым компьютерлік қылмыс туралы тар мағынада белгілі бір уақыт кезеңінде белгілі бір аумақта адамдар жасаған қылмыстардың жиынтығын түсінуді ұсынады, мұнда қылмыстық қол сұғушылықтың негізгі объектісі компьютерлік ақпараттың және оны іздеу, жинау, сақтау, өңдеу, беру, тарату, қорғау құралдарының және ақпараттық-коммуникациялық құрылғылардың қауіпсіз жұмыс істеуі саласындағы қатынастар болып табылады, ал компьютерлік ақпарат, компьютерлік желілер, ақпараттық-телекоммуникациялық желілер; компьютерлік ақпаратты жасау, сақтау, өңдеу, беру құралдары қылмыстық қол сұғушылықтың нысаны ғана емес, сонымен бірге қылмыс жасау құралы ретінде де пайдаланылады.

Сондықтан компьютерлік қылмыс өзінің «тар мағынасында» «киберқылмыстылық», «интернет-қылмыстылық», «компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстылық», «ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыс» сияқты ұғымдардың көлемі мен мазмұны жағынан кеңірек, себебі қылмыс құрамының объективті және субъективті белгілері тұрғысынан (қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі мен нысаны; іс-әрекет түрі; қылмыстың тәсілі, құралдары; қылмыстың жалпы және арнайы субъектілері және т. б.) оларды қамтиды^{2, 30-31}.

К.Н. Евдокимовтың логикасына сүйене отырып, қарастырылып отырған қылмыстар санатына Қазақстан Республикасы ҚК-нің «Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталатын 7-тарауында бекітілген қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық құрамдары жатқызылуы мүмкін деп есептейміз.

Автордың пікірінше, өз кезегінде компьютерлік қылмыс кең мағынада адамдардың компьютерлік және өзге де IT-технологияларды жеке, өзімшіл және өзге де қылмыстық мақсаттарда пайдалануы нәтижесінде туындаған заңсыз және теріс әлеуметтік құбылыс болып табылады, ол әлеуметтік қауіпті салдардың туындауына әкеп соғуы мүмкін^{2, 30-31}. Ғалымның осы тұжырымына сүйене отырып, біз қарастырылып отырған қылмыстық құқық бұзушылық санатына телекоммуникация желілерінің, соның ішінде Интернет желісінің көмегімен жасалған барлық қылмыстарды жатқызуға болады деп санаймыз. Ұқсас жіктеуді отандық зерттеушілер Ж.Ю. Сайлибаева мен А. Ботпаева да ұсынады. Зерттеушілердің пікірінше, қол сұғу объектісі мен нысанына байланысты отандық және шетелдік қылмыстық құқықта көзделген барлық компьютерлік қылмыстық құқық бұзушылықтарды екі топқа бөлуге болады:

- компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар;

- компьютерлік ақпарат басқа қылмыстың қаруы немесе құралы болып табылатын құқық бұзушылықтар³.

Бұл ретте бірінші топқа Қазақстан Республикасы ҚК 7-тарауын, екіншісіне телекоммуникация желілерін, соның ішінде интернет желісін пайдалану арқылы жасалатын барлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жатқызуға болады.

Телекоммуникация желілерін, оның ішінде интернет желісін пайдалана отырып жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың бұл жіктемесі тұтастай алғанда 2001 жылғы 23 қарашадағы компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыс туралы Еуропа Кеңесінің конвенциясында бекітілген компьютерлік қылмыстардың бес тобын қамтитын жіктемесіне сәйкес келеді:

1) компьютерлік деректер мен жүйелердің құпиялылығына, тұтастығына және қолжетімділігіне қарсы қылмыстар;

2) компьютерлік құралдарды пайдаланумен байланысты құқық бұзушылықтар;

3) компьютерлік деректердің мазмұнына байланысты құқық бұзушылықтар;

4) авторлық құқық пен сабақтас құқықтардың бұзылуына байланысты құқық бұзушылықтар;

5) компьютерлік желілер арқылы жасалған нәсілшілдік және ксенофобия актілер⁴.

Сонымен жоғарыда келтірілген жіктемеге сәйкес компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарға «Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе ақпараттық-коммуникациялық желіге құқыққа сыйымсыз қол жеткізу» (ҚК 205-бабы); «Ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою немесе түрлендіру» (ҚК 206-бабы); «Ақпараттық жүйенің немесе ақпараттық-коммуникациялық желінің жұмысын бұзу» (ҚК 207-бабы); «Ақпаратты құқыққа сыйымсыз иеленіп алу» (ҚК 208-бабы); «Ақпаратты беруге мәжбүрлеу» (ҚК 209-бабы); «Зиян келтіретін компьютерлік бағдарламалар мен бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату» (ҚК 210-бабы); «Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату» (ҚК 211-бабы); «Құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну» (ҚК 212-бабы) және «Ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын, абонентті сәйкестендіру құрылғысын құқыққа сыйымсыз өзгерту, сондай-ақ абоненттік құрылғының сәйкестендіру кодын өзгерту үшін бағдарламаларды жасау, пайдалану, тарату» (ҚК 213-бабы) жатқызамыз.

Сәйкесінше компьютерлік ақпарат басқа қылмыстың қаруы немесе құралы болып табылатын құқық бұзушылықтар қатарына «Ақпараттық жүйені пайдаланушының сенімін алдау немесе теріс пайдалану арқылы жасалған алаяқтық» (ҚК 190-бабының 2-бөлігінің 4-тармағы); «Телекоммуникация желілерін, оның ішінде Интернет желілерін пайдалану арқылы өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу» (ҚК 105-бабы 4-тармағының 2-бөлігі); «Көпшілік алдында немесе бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникация желілерін пайдалана отырып жасалған қорлау» (ҚК 131-бабы 2-бабы); «Кәмелетке толмағанды телекоммуникация желілерін, оның ішінде Интернет желілерін пайдалану арқылы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға тарту» (ҚК-нің 132-бабы 2-бөлігі); «Кәмелетке толмағанды телекоммуникация желілерін, оның ішінде Интернет желілерін пайдалану арқылы жезөкшелікпен айналысуға тарту» (ҚК 134-бабы 3-бөлім 1-1-тармақ); «Адам өзінің қызмет бабын немесе ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдарды пайдалана отырып жасаған не электрондық ақпараттық ресурстарға, ақпараттық жүйеге заңсыз кіру немесе телекоммуникациялар желісі бойынша берілетін ақпаратты заңсыз ұстап қалу жолымен жасалған хат жазысу, телефонмен сөйлесу, пошта, телеграф хабарлары немесе өзге де хабарлар құпиясын заңсыз бұзу» (ҚК 148-бабы 2-бабы); «Бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникация желілерін пайдалана отырып не жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын лауазымды адам жасаған агрессивті соғысты бастауға насихаттау немесе жария түрде шақыру» (ҚК 161-бабы 2-бабы); «Бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникация желілерін пайдалана отырып, әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, таптық немесе діни араздықты қоздыру» (ҚК 174-бабы 1-бөлігі); Адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып не қоғамдық бірлестік лидері жасаған не бұқаралық ақпарат құралдарын немесе телекоммуникациялар желілерін пайдалана отырып жасалған не адамдар тобы немесе алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған, оның ішінде шетелдік көздерден алынған қаражат пайдаланыла отырып жасалған билікті басып алуды немесе ұстап тұруды насихаттау немесе оған жария түрде шақыру, сол сияқты билікті басып алу немесе ұстап тұру не Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын күштеп өзгерту (ҚК 179-бабы 2-бөлігі) және т.б. кіреді.

Қорытындылай келе, киберқылмыстылық ұғымының мазмұнын дәл анықтау осы санаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс жіктеуге мүмкіндік береді деген пікірге келеміз.

- ¹ Киберқылмыс және ақшаны жылыстату тақырыбындағы типологиялық зерттеу жобасы. Қылмыстық кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл жөніндегі Еуразиялық топ. — 2014 // https://eurasiangroup.org/files/Typologii%20EAG/Tipologiya_kiber_EAG_2014.pdf.
- ² Евдокимов К.Н. Компьютерлік қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл: теория, заңнама, практика. 12.00.08 – «Қылмыстық құқық және криминология; қылмыстық-атқару құқығы» мамандығы бойынша заң ғыл. докт. ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертация. — Мәскеу, 2021. — 29-30 бет.
- ³ Сайлибаева Ж.Ю., Ботпаева А. Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар: мәселелері мен болашағы // <https://articlekz.com/article/18691>
- ⁴ Компьютерлік қылмыстар туралы конвенция (Еуропа Кеңесінің киберқылмыс туралы конвенциясы, Cybercrime CETS Конвенциясы № 185) (Будапешт, 23 қараша 2001 ж.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30170556

Володько И.В.,

*магистрант факультета послевузовского образования, лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Кибертерроризм как угроза информационной безопасности Республики Казахстан: актуальные проблемы противодействия и квалификации

Во всем мире активно идет процесс цифровизации. В Республике Казахстан данный процесс был запущен еще в 2006 году и ознаменовался появлением электронного портала «Правительство для граждан». В настоящее время удельный вес пользователей интернет-пространства в Республике Казахстан в возрасте от 6 до 74 лет составляет около 88,2 % от общего числа населения страны.

Цифровизация имеет как позитивные, так и негативные стороны. К последним относится появление новой категории преступлений, совершаемых с использованием информационных технологий. Республику Казахстан проблема преступности в киберпространстве также не обошла стороной.

Одним из так называемых «киберпреступлений», получающим распространение в настоящий момент, является кибертерроризм. Что же представляет из себя это явление и в чем выражается опасность «кибертерроризма»?

Кибертерроризм или же компьютерный терроризм — использование компьютерных и телекоммуникационных технологий в террористических целях¹. Целью компьютерного терроризма также является нарушение общественной безопасности, устрашения населения, оказания воздействия на принятие решений государственными органами, иностранным государством или международной организацией, провокации войны либо осложнения международных отношений².

В современных реалиях угроза распространения компьютерного терроризма на территории Республики Казахстан не может быть проигнорирована. Ведутся масштабные работы по пресечению деятельности экстремистских и террористических организаций в Интернет-пространстве. По данным КНБ РК в 2022 году на стадии подготовки предотвращено 3 теракта. Техническими подразделениями КНБ отражено 341,8 млн кибер- и 2 954 DDoS-атак на объекты критической инфраструктуры³.

Также ранее были предприняты меры для обеспечения защиты информационного пространства страны. В частности, в 2017 году была разработана концепция кибербезопасности для противодействия экстремистским и террористическим организациям и их пропаганде в Интернете.

Кибертерроризм как новое и недостаточно изученное явление требует особого внимания и подходов к решению этой опасной для человечества проблемы. Кроме того доказано, что вербовка террористов часто осуществляется через каналы Интернет-связи, что является очевидным фактом. Самые передовые технологии насилия и сознательного программирования наглядно демонстрируются на сайтах, специально созданных террористами.

По данным Комитета по делам религий при Министерстве информации и общественного развития, государством проводится регулярный мониторинг для определения деструктивных материалов в интернет-пространстве: сайты, порталы, форумы и т. д. После данного мониторинга проводится богословская экспертиза интернет-ресурса и только затем принимается решение носит ли данный ресурс «деструктивный характер» или «есть ли в нем признаки религиозного терроризма/экстремизма»⁴.

Однозначного определения компьютерного терроризма в уголовном законодательстве не предусмотрено. Как правило, террористические атаки, совершаемые с использованием информационных технологий, относят к проявлению так называемого «обычного терроризма». Однако в Уголовном кодексе Республики Казахстан в статье 255 «Акт терроризма» данный квалифицирующий признак не

указан, что создает весомые проблемы при квалификации и дальнейшем расследовании данного уголовного правонарушения.

На наш взгляд, данную проблему может решить добавление в ч. 3 ст. 255 квалифицирующего признака «с использованием информационных технологий», под которым следует подразумевать действия террористического характера, совершенные с использованием информационных технологий и коммуникационных сетей. Объективная сторона данного признака заключается в совершении пользователем информационной системы действий, путем размещения в интернет-пространстве аудио-, видео-материалов, документов и иных файлов, содержащих информацию, направленную на устрашение населения, оказание воздействия на принятие решений государственными органами, провокацию войны либо призыв к совершению незаконных действий влекущих за собой нарушение работы объектов стратегической важности и государственных органов, либо же действия (бездействие), направленные на нарушение работы информационной системы или сетей коммуникаций, повлекшие за собой сбой в работе государственных и правоохранительных органов, а также незаконное получение информации с целью оказания воздействия на принятие решения государственными органами.

Как пример возможных проблем неоднозначно на практике решается вопрос с квалификацией фактов получения неправомерного доступа к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций, а также использования конфиденциальных персональных данных, открывающих доступ к электронному денежному счету.

В большинстве случаев первое деяние квалифицируется как умышленный неправомерный доступ к охраняемой законом информации, содержащейся на электронном носителе, в информационную систему или сеть телекоммуникаций, повлекший существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства (ч. 1 ст. 205 УК), из-за идентичных способов и методов совершения уголовных правонарушений.

Второе же квалифицируется как мошенничество, совершенное путем обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы (п. 4 ч. 2 ст. 190 УК) по причине того, что доступ к электронным денежным счетам достигается путем обмана или злоупотребления доверием, т. е. мошенническим способом.

Вместе с тем, имеют место случаи квалификации данного деяния по п. 4 ч. 2 ст. 188 УК) или же кража, совершенная путем незаконного доступа в информационную систему либо изменения информации, передаваемой по сетям телекоммуникаций из-за того, что мошеннический способ применяется не к хищению имущества, а к завладению персональными данными потерпевшего, открывающим доступ к имуществу, хранящемуся в системе электронного банкинга, а само изъятие денежных средств считается совершенным тайно.

С юридической точки зрения, с учетом вышеуказанных конструктивных недостатков и цели совершения уголовного правонарушения, необходимо было бы квалифицировать данное деяние по ст. 255 УК РК, однако законодателем в указанной статье не предусмотрен данный квалифицирующий признак в диспозиции статьи, из-за чего даже при явном наличии определенной цели, кибертерроризм квалифицируется как иные категории уголовных правонарушений, что влечет под собой освобождение уголовной ответственности за совершение указанного деяния ввиду непредусмотренного в уголовном законодательстве состава уголовного правонарушения.

Способы совершения многих киберпреступлений очень схожи, в том числе и кибертерроризма. Однако, если объектом преступлений в сфере информатизации и связи является информационная безопасность как Республики Казахстан, так и физических лиц, то в случае с компьютерным терроризмом непосредственным объектом является общественная безопасность и конституционный строй Республики Казахстан. Помимо этого, основным исключительным признаком, указывающим на совершение кибертерроризма, является цель, с которой совершается уголовное правонарушение. Как уже было выше сказано, цели совершения акта терроризма и кибертерроризма идентичны.

Проблема кибертерроризма как никогда остро встала в Казахстане с начала активной цифровизации всех жизненно важных сфер деятельности. И для успешного противодействия данному явлению необходимо не только введение его в уголовное законодательство, но и разработка процессуальных мер, способствующих пресечению совершения данного уголовного правонарушения.

¹ https://ru.wikipedia.org/wiki/Компьютерный_терроризм

² Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z944>

³ <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-predsedatelya-komiteta-nacionalnoy-bezopasnosti-ermeka-sagimbaeva-190948>

⁴ <https://toppress.kz/article/borba-s-kiberterrorizmom-v-kazahstane>

Zh.Sh. Zhalmakhanov,
doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, police captain
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov)

Description of the identity of underage cyberbullying

To characterize the social causes and legislative foundations of the exposure of adolescents to cyberbullying of the XXI century, it is necessary to evaluate their genetic (physiological) and ontogenetic (psychological) age characteristics, the causes and consequences of aggression, the domestic — educational, psychological-mental causes of cyberbullying on the basis of the research of researchers.

For a complete understanding and explanation of the essence of the phenomenon of cyberbullying, we will describe the concepts of aggression, age characteristics, responsibility of adolescents before the law, motivation for actions, the main features that are directly related to this phenomenon, based on the research of scientists.

The relevance of the study is due to the growth in the popularity of the phenomenon of cyberbullying among adolescents today. Cyberbullying is carried out by the aggressive action of cyberbullying, which is carried out within the framework of the internet network. The concept of «aggression» (aggression (aggreddi) in Latin «attack») has been given many definitions in world practice, and the widespread prevalence of actions has aggravated the situation^{1, 139}. According to the Russian psychologist S.N. Yenikalopov, aggression is destructive and offensive behavior in a targeted manner that violates the norms and rules of life of people in society, causing physical harm to objects of attack, people or causing certain psychological discomfort^{2, 60}.

N.P. Romanova proposes a reasoned conclusion that the development of aggressive behavior can be influenced by factors such as the deprivation of the mother, single-parent families, power and authoritarian families; families with conflict family relationships, families with a genetic predisposition to violence^{3, 38}.

Possible prerequisites for the formation of the personality of the aggressor have been the subject of many studies. For example, S.A. Reshenin considers a virtual personality as a person with psychological and social components, which is very multifaceted and mainly forms itself, and at the same time its self-affirmation takes place in a certain social context. According to this author, a virtual entity can copy, imitate or continue the user's personality. In this case, he consciously chooses the same name and a natural model of behavior and self-presentation. Also, a similar version of the virtual personality can be called an augmented personality similar to augmented reality^{4, 234}.

D.A. Belyaev, expressing the opinion that virtual space changes the nature of man, forming a new type of man called Homo Virtualis, speaks not only about the participation of a virtual personality in the internet space, but also about a change in the value dimension of a person. It also emphasizes the possibilities of a new species, that is, the infinity of its actions, clarity, anonymity, reversibility of any actions and events. According to him, modern users of the global network are increasingly unable to distinguish the line between virtual life and reality^{5, 15}.

The age of a minor offender is the main determining factor when considering his identity. Professor G. Shchukina adolescence is a period of human development, and therefore these years are characterized by qualitative changes in physical and mental needs^{6, 3}.

The doctrine of sociology defines the age of a person as a category that serves to establish the temporal characteristics of personal development, and divides the age of a person into 2 types: the first is chronological, it represents the life expectancy of a person from birth, and the second is psychological, it is a certain, qualitative self — stage of ontogenetic development, characterized by originality in living conditions and style; it includes training, upbringing, perception of the world, thinking, etc.^{7, 106}.

Age, general being of a person's personality are associated with biological, psychological and mental changes. Children achieve the necessary level of normal consciousness from childhood, so minors can be held responsible for illegal actions committed. However, individual legal norms, which are most important to society, are mastered by some at an early age, and others only in adulthood.

In adolescence, a sense of adulthood is formed. The teenager begins to equate himself with adults, but still cannot fully cooperate with them. This is due to the fact that a teenager has a not yet fully formed psychophysiological basis of an adult, as well as the fact that adults continue to treat him as a child. As a result, a teenager manifests conflict, a desire to assert himself, imitation of social forms of behavior, stubbornness, negativism. These age features led to the establishment of a number of exceptions and additions in comparison with the general provisions of criminal liability in relation to the responsibility of minors.

As a general rule, the condition for the onset of criminal liability of an individual is that he reaches the age established by law. The fixation of age in the current criminal law is intended to ensure the prosecution of only those persons who understand that the commission of socially dangerous acts is unacceptable for fear of criminal punishment by the level of their development^{8, 488}.

The current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan the domestic legislator noted that it is necessary to increase the modern socio-psychological characteristics of minors, for example, not only in the physical, but also in the intellectual and voluntary sphere, because the widespread participation of minors in all activities, both socio-positive and negative, in particular, in criminal group activities, family breakdown and, in this regard, an increase in the

In the general structure of the personality of a minor, positive and negative qualities are easily combined. The formation of negative qualities in a minor is accompanied by intense changes in his mind and physiology, in the psychological characteristics of adolescence. Individual behavioral actions of a teenager do not always express his social essence, sometimes are explained by age characteristics or are created under the influence of external factors.

For minors and juvenile delinquents in general, the cultivation of age differences is characteristic, on this basis there are often even interpersonal conflicts, including those that lead to the commission of a crime.

Russian researchers A.A. Bocharev and K.D. Khlomov distinguish four categories of minors engaged in cyberbullying, depending on the motivation for this activity:

- the first category is «Angel of revenge». This type feels right and takes revenge when it is in the status of a victim;
- the second category is «passion for power». This type tends to control and power, and is often weaker and more vulnerable than its peers;
- the third category is «ugly girl». This type participates in cyberbullying for entertainment, the purpose of which is to intimidate and humiliate others;
- the fourth category is «reckless pursuers». This type joins cyberbullying in response to an incoming threat, participating in it either as a participant or as a witness^{9, 178}.

Often, physically and morally strong, but intellectually underdeveloped children become organizers and performers of cyberbullying, thereby trying to compensate for their intellectual and social failures. In fact, cyberbullying allows the attacker to avoid consequences, that is, physical violence and thus avoid responsibility.

To use the global network as a means of violence and remain unpunished, such personal qualities as flexibility of thinking and intellectual maturity are required. At the same time, juvenile cyberbullying is often characterized by certain shortcomings of a psychological nature, such as: lack of empathy, narcissism, distorted moral principles, unhealthy desire for leadership, unprincipled and cynicism. Cyberbullying is ideal for teenagers who have self-doubt and prefer to hide behind leaders^{10, 235}.

Cyberbullying is more prone to adolescents who are victims of bullying than participants in real life, children who do not have special physical strength, do not know how to quickly come up with the right answer, want to change their image and take a dominant position.

The psychological consequences of any violence can occur after a few years, so affected adolescents become adults. Often suffer from insomnia, mental disorders, become suspicious, anxious, depressed and prone to suicidal behavior. The «school tyrants» themselves suffer from the psychological consequences of their deviant behavior: being adults, they have a great chance of being alone, because bullying develops their tendency to narcissism, dogmatism, authoritarianism, a complex of superiority over others. Aggressive behavior in adolescence often leads to problems with social adaptation at work or in personal life.

In summary, a virtual personality is formed in the process of virtual communication, in the process of which the features of a virtual personality are manifested, its self-realization and self-expression in society on the internet occurs, while it can differ significantly from a real prototype. At the same time, there is a risk of forming a virtual image with deviant installations, the functioning of which in virtual space becomes destructive for virtual personalities, both for themselves and others around them. One of these types is cyberbullying, which can be both a teenager and an adult. Cyberbullies tend to have personality traits such as consistency, aggressiveness, and inequality in the power of the harasser and victim.

- ¹ Aggression // Big psychological dictionary / Comp. B. Meshcheryakov and V. Zinchenko. Olma-press, 2004.
- ² Enikolopov S.N. The concept of aggression in modern psychology // Applied Psychology. — 2001. No. 1. — PP. 60–72.
- ³ Romanova N.P. Mobbing: textbook. — Chita: Chitgu, 2007. — 110 p.
- ⁴ Reshenin S.A. Virtual personality as an actor and an element of the social structure of virtual network communities // Bulletin of Kemerovo State University. — 2013. — No. 2 (54). — PP. 243–248
- ⁵ Belyaev D.A. Virtual Net-being of a post (over) person // Bulletin of the Volgograd State University. — 2012. — No. 3 (18). — PP. 15–21.
- ⁶ Shchukina G.I. Age characteristics of a schoolboy. — L., 1955. — 125 p.
- ⁷ Dobrenkov V.I., Kravchenko A.I. Ages of human life. Vol. 9 // Fundamental sociology: In 15 vol. — M., 2005. — 321 p.
- ⁸ Latypova D.I. Features of cyberbullying in the adolescent environment // Innovative approaches in modern science. Materials of the International (correspondence) scientific and practical conference. — 2017. — PP. 488–491.
- ⁹ Bochaver A.A., Khlomov K.D. Cyberbullying: Harassment in the space of modern technologies // Psychology. Journal of the Higher School of Economics. — 2014. — No. 3. — PP. 178–191.
- ¹⁰ Kharitonova A.O., Viktorova A.S., Tazetdinova A.A. The phenomenon of cyberbullying as a threat of negative influence on school-age children // New science and the formation of integrative-holistic thinking. — 2017. — PP. 235–241.

Н.М. Жунусова,

*криминалистика кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Ақпараттық саладағы құқық бұзушылықтар: кейбір жауапкершілік мәселелері

Ақпарат саласындағы сарапшылар «ақпараттық қоғамның» саяси, әлеуметтік және экономикалық шекаралары жоқ екенін атап өтеді¹.

Егер бұрын ақпарат немесе оның тасымалдаушылары физикалық түрде бір географиялық нүктеден екіншісіне ауысса және оны жинау кезінде көбінесе ақпарат орналасқан жерде мүдделі тұлғаның болуы қажет болса, қазір ақпарат жинау кезінде жаңа ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану қажет.

Олардың ішінде қазір бірінші орынды компьютерлік технологиялар алады. Дүниежүзіндегі маңызды ақпарат массиві сағат және минут сайын ұлттық және халықаралық компьютерлік желілер арқылы соңғы пайдаланушылар қолдану үшін үлкен жылдамдықпен пайдаланатын компьютерлік ақпаратқа айналады. Жеке тұлға мен қоғамның ақпаратқа деген қажеттілігін қамтамасыз етуге арналған жаңа технологияларды әзірлеу, жаңа коммуникация құралдарының үдемелі дамуына, олардың өндірісі мен модификациясының өсуіне, меншіктің, бизнестің және жаңа пластардың, әрине, осы мәселе бойынша құқықтық қатынастардың жаңа түрлерін құруға әкеледі.

Осының арқасында ХХ ғасырдың соңғы онжылдықтарындағы құқықтану да ақпараттық құқық және ақпараттық технологиялар құқығы тұжырымдамасын әзірлеу процесінде пайда болды. Қазіргі кибернетика және информатика ұғымдарына сәйкес ақпараттық құқық қазіргі уақытта ақпараттық материя мен энергиядан кейінгі үшінші негізгі фактор ретінде танылады². Бұл тұжырымдама эмпирикалық талдау негізінде құрылады. Ол ақпарат пен ақпараттық саланы (кибернетикалық кеңістік) жаңа экономикалық, мәдени және саяси капитал ретінде қарастырады.

Жүргізілген зерттеулерге сүйенсек, тәуелсіз пәндік саланы – адам қызметінің әртүрлі салаларында ақпараттық технологияларды құру және қолдану саласын оқшаулауға мүмкіндік береді.

Бұл сала, басқалар сияқты, тек оң элементтермен ғана емес, сонымен қатар ақпараттық саладағы құқық бұзушылықтарды қамтитын жағымсыз көріністермен де сипатталады.

Айта кету керек, ақпараттық салада әртүрлі құқық бұзушылықтар орын алады, тіпті олардың ең қысқа сипаттамасын бір мақалада көрсету екіталай.

Осыған байланысты ақпараттық саланың неғұрлым тар сегментіне — компьютерлік ақпарат саласына тоқталуға болады. Ал құқық бұзушылықтардың кең ауқымынан сол саладағы қылмыстарға, яғни қоғам мен мемлекет тұрғысынан ең ауыр қылмыстарға, көріністерге назар аудару.

Компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстар және оларға қарсы іс-қимыл мәселелері — бұл мұқият зерделеу және мүдделі көзге жалпы ақпараттық саладағы құқық бұзушылық мәселесін көруге мүмкіндік беретін бөлім.

Мұндай тұжырым үшін жақсы себептер бар.

Компьютерлік ақпарат ұғымы және оның әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі орны, оның ішінде ақпараттық салада туындайтын құқықтық қатынастар, жалпыға бірдей танылған ғылыми және заңнамалық анықтамаларды қалыптастырумен аяқталмаған кең ғылыми пікірталастардың тақырыбы болып табылады³.

Бұл салада «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 24 қарашадағы № 418-V заңы да⁴, ақпараттық саладағы қатынастарды реттеуге арналған басқа да ережелер де компьютерлік ақпаратқа заңнамалық анықтама бермейді.

1801 жылы табысты арттыруға деген ұмтылыс, француз инженері Джозеф Жаккарды (1752–1834) компьютерлік перфокартаның прототипін жасауға, жібек тоқыма станоктарын одан ақпарат алу үшін қарапайым құрылғылармен жабдықтауға итермеледі. Бұл құрылғы арнайы маталарды жасау процесінде бірқатар операцияларды қайталауға мүмкіндік берді. Жаккар шенеуніктері дәстүрлі жұмысынан айрылу қаупіне және соның салдарынан күнкөрістен айырылу қаупіне қатты алаңдағаны соншалық, олар жаңа технологияны одан әрі қолдануға жол бермеу үшін жаппай диверсия жасады, сол үшін олар қылмыстық жауапкершілікке тартылды. Осылайша, адамзат тарихындағы алғашқы компьютерлік қылмыс жасалған сияқты⁵.

Егер байыпты түрде айтсақ, өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап көптеген елдерде компьютерлік ақпаратты құқықтың жалпы ережелерін, соның ішінде қылмыстық ережелерді қолдана отырып құқықтық қорғау жеткіліксіз деген қорытындыға келді. Компьютерлік техниканы қолданумен байланысты құқық бұзушылықтардың жаңа түрлеріне қарсы күресу үшін көптеген мемлекеттер жаңа заңнама әзірледі.

Алайда компьютерлерді қолдану арқылы жасалған қылмыстардың алуан түрлілігі соншалық, ғылымда да, әртүрлі мемлекеттердің заңнамасында да мұндай құқық бұзушылықтардың бірыңғай тұжырымдамасы әлі әзірленбеген, терминологиялық бірлік пен теориялық ұғымдар жүйесі жоқ, олар компьютерлерді теріс пайдалану нәтижесінде туындайтын әрекеттер мен салдардың алуан түрлілігін толық сипаттайды және көрсетеді, олардың жүйелері, жергілікті және ғаламдық компьютерлік желілер.

Бұл ретте алғашқы проблемалардың бірі мұндай қылмыстардың жалпы теориялық жіктелімін әзірлеу болып табылады, ол үшін тандалған негіздер компьютерлік ақпаратты әртүрлі құқық бұзушылықтардан және, ең алдымен, қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғауға мүмкіндік беретін заңнама жүйесін құру үшін негіз бола алады.

Біз бұл мәселені түсінуге тырысамыз. Ақпарат пайда болатын қатынастардың жиынтығы болып табылатын ақпараттық салаға жүгінетіні түсінікті:

- біріншіден, тұтынушыға ақпаратты құру, жинау, өңдеу, жинақтау, сақтау, іздеу, тарату және ұсыну негізінде ақпараттық ресурстарды қалыптастыру және пайдалану кезінде;
- екіншіден, ақпараттық технологиялар мен оларды қамтамасыз ету құралдарын құру және пайдалану кезінде;
- үшіншіден, ақпаратты, ақпараттық процестерге және ақпараттандыруға қатысатын субъектілердің құқықтарын қорғау кезінде.

Ақпараттық саланың іргетасы бірыңғай ақпараттық кеңістік болып табылады, оны В.Н. Лопатин берген анықтамаға сәйкес «бірыңғай қағидаттар негізінде және жалпы ережелер бойынша мемлекеттің, ұйымдардың және азаматтардың ашық ақпараттық ресурстарға тең қол жеткізуі кезінде олардың қауіпсіз ақпараттық өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін ақпараттық ресурстар мен ақпараттық инфрақұрылымның жиынтығы» деп түсіну керек, сондай-ақ әлемдік ақпараттық кеңістікке кіруге және ұлттық ақпараттық егемендікті қамтамасыз етуге мүдделер теңгерімін сақтай отырып мемлекеттің бүкіл аумағында олардың ақпараттық қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыру⁶.

Осыған сүйене отырып, құқықтық тұрғыдан алғанда, ақпараттық саланың құрамдас бөлігі бола отырып, компьютерлік ақпарат саласы көп деңгейлі және ең жалпы түрде байланысты туындайтын қатынастарды қамтитынын мойындауға болады:

- 1) компьютерлік ақпаратты өндіру, жинау, өңдеу, жинақтау, сақтау, іздеу, беру, тарату және тұтыну,
- 2) ақпараттық компьютерлік технологияларды және оларды қамтамасыз ету құралдарын құру және пайдалану,
- 3) компьютерлік ақпаратты және ақпараттық процестерге және компьютерлерді, олардың жүйелері мен желілерін пайдалана отырып ақпараттандыруға қатысатын субъектілердің құқықтарын қорғау.

Оның негізі — компьютерлік ақпарат, компьютерлік технологиялар мен жабдықтар түріндегі ақпараттық ресурстардың жиынтығы, сондай-ақ олармен байланысты компьютерлік инфрақұрылым, соның ішінде телекоммуникация желілері.

Әлемнің 25-тен астам елінің компьютерлік қылмыстар туралы қылмыстық заңнамасын (компьютерлік ақпарат саласының элементтік құрамы тұрғысынан) осы мәселе бойынша халықаралық-құқықтық құжаттарды зерттеу компьютерлік технологияларды қолдану және компьютерлік ақпаратты пайдалану арқылы жасалған қылмыстардың ішінен осы жіктелімге сәйкес келетін қылмыстардың үш санатын нақты анықтауға мүмкіндік береді⁷. Оларды атайық:

– ақпараттық компьютерлік қатынастарға қол сұғатын компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстар, яғни компьютерлік ақпаратты өндіру, жинау, өңдеу, жинақтау, сақтау, іздеу, беру, тарату және тұтыну, компьютерлік технологиялар мен оларды қамтамасыз ету құралдарын құру және пайдалану, сондай-ақ компьютерлік ақпаратты, құқықтарды қорғаудың ақпараттық процестерін жүзеге асыруға байланысты туындайтын қатынастар ақпараттық процестерге және ақпараттандыруға қатысатын субъектілер;

– ақпараттық компьютерлік кеңістіктегі ақпараттық ресурстарға (меншікке және т. б.), ақпараттық инфрақұрылымға және оның құрамдас бөліктеріне (ЭЕМ, ЭЕМ жүйелері мен желілері, ЭЕМ үшін бағдарламалар және т. б.) құқықтарды іске асыру бойынша туындайтын қатынастарға қол сұғатын қылмыстар;

– қылмыстық заңмен қорғалатын өзге де құқықтық қатынастарға (меншік, қоғамдық қауіпсіздік және т. б.) қол сұғатын іс-әрекеттер жасау кезінде компьютерлік ақпаратты немесе оның ақпараттық кеңістіктің құрамдас элементтерін пайдаланумен сипатталатын өзге де қылмыстар.

Жоғарыда айтылған тұжырымдамалық аппараттың бірлігінің болмауына байланысты осы санаттардағы нақты қылмыстардың заңнамалық анықтамалары әртүрлі елдерде бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді.

Ұсынылған жіктеудің мазмұнын түсіну үшін біз Француз Республикасы заңнамасының осы жағын сипаттайтын мәліметтерді береміз.

Францияның қылмыстық кодексінде⁸ қарастырылып отырған санаттардың әрекеттері үшін жауапкершілікті көздейтін көптеген баптар бар.

Компьютерлік ақпарат саласында Францияның ҚК мыналар үшін жауапкершілікті белгілейді: қалааралық байланыс құралдарымен берілетін хабарламаларды ұстап алу, ұрлау, пайдалану немесе жария ету (226-15-баптар); деректерді өңдеудің автоматтандырылған жүйесіне заңсыз қол жеткізу немесе онда заңсыз болу (323-1-баптар); компьютерлік жүйенің жұмысына кедергі жасау немесе жұмысын бұзу (323-2-баптар); алаяқтықпен енгізу, жүйеге ақпарат жолымен, сондай-ақ автоматтандырылған жүйеде қамтылған деректерді өзгерту немесе жою (323-3-бап); заңмен тыйым салынған деректерді компьютер жадына енгізу немесе сақтау (226-19-бап).

Францияның ҚК сәйкес ақпараттық компьютерлік кеңістіктегі қылмыстарға мыналар жатады: заңда көзделген тәртіпсіз атаулы деректерді автоматтандырылған өңдеуді жүзеге асыру туралы нұсқауды жүзеге асыру немесе беру (226-16-бап); деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті барлық сақтық шараларын қолданбай, осы деректерді өңдеу туралы нұсқауды жүзеге асыру немесе беру (226-16-бап). 226-17); деректерді заңсыз тәсілмен жинау және өңдеу (226-18-баптар); белгілі бір деректерді заңда белгіленген мерзімнен тыс сақтау (226-20-баптар); деректерді көзделгеннен өзгеше мақсатта пайдалану (226-21-баптар); заңда көрсетілген салдарға әкеп соғуы мүмкін деректерді жария ету (226-22-баптар); кез келген құжатты, техниканы, құрылысты, жабдықты, қондырғыны, аппаратты, техникалық құрылғыны немесе деректерді автоматтандырылған түрде өңдеу жүйесін жою, бүлдіру немесе ұрлау немесе оларға кемшіліктер енгізу (411-9-бап).

Францияның қылмыстық кодексі бойынша қарастырылып отырған саладағы басқа қылмыстарға мыналар жатады: балалар порнографиясы телекоммуникациялық желілері бойынша дайындауға және таратуға байланысты әрекеттер (227-23-бап); жадыдағы компьютерлерді немесе картотекадағы ақпаратты шет мемлекетке жинау немесе беру, компьютерлердің жадындағы Ұлттық қорғаныс құпиялары сипатындағы деректерді жою, ұрлау, алу немесе көшіру немесе картотекаларда, сондай-ақ бөгде адамдардың осы деректермен танысуы (411-7, 411-8, 413-9, 413-10, 413-11 баптар); информатика саласындағы әрекеттерге байланысты террористік актілер (421-1 бап).

Компьютерлік қылмыстардың ұқсас, кейде кеңірек, кейде тар тізімдері басқа мемлекеттердің заңнамасында да бар.

Қазақстан Республикасының қылмыстық жауапкершілікке тартылған компьютерлік ақпарат саласындағы әрекеттерге мыналар жатады: ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне құқыққа сыйымсыз қол жеткізу (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 205-бабы), ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою немесе түрлендіру (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 206-бабы), ақпараттық жүйенің немесе телекоммуникациялар желісінің жұмысын бұзу (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 207-бабы), ақпаратты құқыққа сыйымсыз

иеленіп алу (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 208-бабы), ақпаратты беруге мәжбүрлеу (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 209-бабы), зиян келтіретін компьютерлік бағдарламалар мен бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 210-бабы), қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 211-бабы), құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 212-бабы), ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын, абонентті сәйкестендіру құрылғысын құқыққа сыйымсыз өзгерту, сондай-ақ абоненттік құрылғының сәйкестендіру кодын өзгертуге арналған бағдарламаларды жасау, пайдалану, тарату (Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 213-бабы).

Айта кету керек, шет мемлекеттердің заңнамасымен салыстырғанда, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі олар үшін ең төменгі жазаны белгілейді.

Ақпараттық компьютерлік кеңістікке және басқа да қылмыстарға қатысты қылмыстық көріністерге келетін болсақ, олар қылмыстық заңмен қорғалатын басқа құқықтық қатынастарға қол сұғатын әрекеттер жасау кезінде компьютерлік ақпаратты немесе оның ақпараттық кеңістігінің құрамдас элементтерін пайдаланумен сипатталады, содан кейін Ресей қылмыстық заңнамасында олар үшін жауапкершілік туралы тәуелсіз құқықтық нормалар жоқ.

Осылайша, отандық қылмыстық заңдағы компьютерлік ақпаратты қорғау деңгейі ақпараттың құрамдас бөлігі бола отырып, оның маңыздылығына сәйкес келмейді - материя мен энергиядан кейінгі үшінші негізгі фактор.

Бұл ереже тек қылмыстық заңның кемшіліктерімен түсіндірілуі мүмкін, егер бұл отандық заңның жалпы ақпаратты құқықтық қорғауға қатынасының тікелей салдары болмаса.

Мәселе мынада, осы уақытқа дейін ақпарат құқық объектісі ретінде іс жүзінде отандық заңнамада жоқ. Тек оның жекелеген элементтері (мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтер және заңмен арнайы күзет режимі белгіленген өзге де деректер) ғана заңмен қорғалуға қойылады.

Екінші мәселе, құқық объектісі ретінде барлық ақпараттың болмауы оның құқықтық қорғалуын толық көлемде жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді.

Үшінші мәселе ақпарат толық көлемде құқық объектісі болып табылмай, заттық құқықтар объектісі болып табылмайды. Бұл дегеніміз, көбінесе жоғары құны бар қолданыстағы ақпарат қарастырылмайды.

Бұл проблемалардың шешілмеуі ақпараттық қоғамның дамуына, әсіресе жаңа ақпараттық технологияларға қатысты тежегіш болып табылады.

Қазіргі жағдайдың тағы бір аспектісі туралы ұмытпау керек. Интернеттегі әлеуметтік зиянды, кейде әлеуметтік қауіпті ақпараттың: балалар порнографиясының, мисантроптық және басқа материалдардың таралуын алдын ала анықтаған нарықтық төңкеріс болды. Өйткені бұл ақпарат үшін оператор емес, оны кім өндіретіні маңызды.

Осылайша, ақпараттық салаға қылмыстық құқықтың бір ғана саласы тұрғысынан қарау оның тұтастай дамуына кедергі келтіретін мәселелерді көруге мүмкіндік береді.

¹ P.S. Breivik «Education for the information age», D.W. Farmer and T.F. Mech, eds., *New Directions for Higher Education*, № 78, summer 1992.

² Руководство Организации Объединенных Наций по предупреждению преступлений, связанных с применением компьютеров, и борьбе с ними / *Международный обзор уголовной политики* № № 43 и 44 1994 год. — Нью-Йорк: ООН, 1994. — С. 50.

³ Кремянский В.И. Методологические проблемы системного подхода к информации. — М., 1977. — 165 с.; Копылов В.А. Информационное право. — М., 1997. — 210 с.; Агапов А.Б. Основы федерального информационного права России. — М., 1995. — 160 с.; Венгеров А.Б. Теория государства и права. — М., 1999. — 460 с.; Рассолов М.М. Информационное право. — М., 1999.; Копылов В.А. Доклад на заседании круглого стола «Актуальные проблемы информационного права» в ИМПЭ 27 января 2000 г. // *Труды по интеллектуальной собственности*. Т. 2. / Гл. редактор Коростелева С.В. — М.: Институт международного права и экономики имени А.С. Грибоедова (ИМПЭ), Кафедра ЮНЕСКО по авторскому праву и другим отраслям права интеллектуальной собственности при участии МГЮА, 2000. — С. 3–51.

⁴ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418>

⁵ Человек и машины (Радость познания. Популярная энциклопедия в 4-х томах; Т. 4): Пер. с англ. — М.: Мир, 1986. — С. 212; Руководство Организации Объединенных Наций по предупреждению преступлений, связанных с применением компьютеров, и борьбе с ними / *Международный обзор уголовной политики* № № 43 и 44 1994 год. — Нью-Йорк: ООН, 1994. — С. 5.

-
- ⁶ Лопатин В.Н. Теоретико-правовые проблемы защиты единого информационного пространства и их отражение в системах российского права и законодательства // Труды по интеллектуальной собственности. Т. 2. / Гл. редактор Коростелева С.В. — М.: Институт международного права и экономики имени А.С. Грибоедова (ИМПЭ), Кафедра ЮНЕСКО по авторскому праву и другим отраслям права интеллектуальной собственности при участии МГЮА, 2000. — С. 71.
- ⁷ Волеводз А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. — М.: Юрлитинформ, 2002. — 496 с.
- ⁸ Новый Уголовный кодекс Франции / Научн. ред. Н.Ф. Кузнецова, Э.Ф. Побегайло. — М., 1994. — 265 с.

Ильиных Н.А.,
Адъюнкт адъюнктуры, лейтенант полиции
(Омская академия МВД России)

Риски и угрозы использования нейросетевых моделей в противоправных целях

История нейросетей началась более полувека назад. В 1943 году Уоррен Маккаллок и Уолтер Питтс опубликовали статью «Логический калькулятор, использующий нервную ткань», в которой описывали математическую модель нейрона и сети из нейронов¹. Однако идеи Маккаллока и Питтса были слишком абстрактными и не нашли широкого применения в технологиях своего времени.

Рост популярности глубоких нейронных сетей, происходящий в последние несколько лет, можно объяснить тремя факторами.

Во-первых, произошло значительное увеличение производительности компьютеров. Благодаря этому, глубокие нейронные сети могут быть обучены значительно быстрее и с более высокой точностью, чем раньше. Ранее имеющихся вычислительных мощностей не хватало для обучения сколь угодно сложной сети, пригодной для решения практических задач².

Во-вторых, накоплено большое количество данных, необходимых для обучения глубоких нейронных сетей. Большой объем данных позволяет сетям обучаться на более широком спектре примеров и, следовательно, лучше узнавать закономерности в данных³.

В-третьих, разработаны методы обучения нейронных сетей, которые позволяют быстро и качественно обучать сети, состоящие из ста и более слоев. Ранее такие глубокие сети было невозможно обучить из-за проблемы исчезающего градиента и переобучения⁴.

Сегодня нейросети стали широко применяться в различных областях таких, как распознавание речи и образов, компьютерное зрение, машинный перевод и многое другое. Например, в настоящее время активно обсуждаются перспективы использования нейросетей в медицине⁵.

К сожалению, использование вышеуказанной технологии нашло свое применение и в противоправных целях. В своем исследовании Е.А. Ерахтина и В.А. Тирранен приводят пример использования нейросетевой модели в широкоформатных кибератаках. Вирус CryptoLocker, распространявшийся при поддержке однорангового ботнета Gameover ZeuS, использовавшего зашифрованные каналы связи с центрами контроля и управления. Указанная вредоносная система использовала самообучающиеся алгоритмы управления, тип и характер которых в настоящее время достоверно не известен⁶.

В силу сложности и больших затрат на разработку до недавних пор доступ к подобным моделям был в основном только у государственных организаций или больших коммерческих компаний. Поэтому исключалось массовое использование данной технологии в противоправных целях.

Однако считаем, что ситуация стала резко меняться с конца декабря 2022 года, когда компания OpenAI предоставила публичный доступ к своей большой нейросетевой модели обработки естественного языка под названием «ChatGPT». Возможности указанной технологии показали действительно впечатляющие результаты. ChatGPT способен вести с пользователем осознанный диалог, сочинять стихи и даже писать выпускные квалификационные работы⁷. Сегодня множество людей уже нашли применение для данной технологии в работе и повседневной жизни.

Несмотря на все преимущества использования моделей глубокого машинного обучения на основе нейросетей существует опасность их широкого применения в противоправных целях. В отчете Европола от 27 марта 2023 года содержится информация о возможном использовании больших языковых моделей по типу ChatGPT в противоправных целях. Представители правоохранительных органов приводят примеры таких преступлений и указывают на возможность использования данной технологии в помощи злоумышленникам в создании фишинговых ссылок, организации хакерских атак и генерации противоправного контента⁸.

Сегодня возможность применения нейросетей в противоправных целях ограничивается лишь заложенными в них в ходе обучения инструкциями о соответствующих запретах. К счастью, если просто попросить ChatGPT написать инструкцию по изготовлению взрывчатки, то он ответит отказом. Однако подобные модели очень восприимчивы к подсказкам (англ. *prompt* — «побуждать», «подстрекать», «подсказывать»), при помощи которых можно задать специфическую модель поведения при генерации ответов, тем самым можно обойти защитные инструкции и добиться генерации противоправного контента.

Однако, если проблему использования нейросетевых моделей, разработанных государственными и крупными коммерческими корпорациями теоретически можно решить, обязав их представителей постоянно совершенствовать защитные инструкции, то гораздо сложнее обстоит дело с возможным массовым применением в противоправных целях нейросетевых моделей, находящихся в открытом доступе.

На сегодняшний день в открытом доступе все чаще появляются нейросетевые модели, которые по своим возможностям приближаются к тем, которые демонстрирует ChatGPT. Безусловно, запуск таких моделей все еще требует значительных вычислительных мощностей, однако соответствующие технические средства возможно приобрести в весьма доступном бюджете. Ключевой проблемой здесь является то, что взяв за основу большую языковую модель, способную эффективно обрабатывать естественный язык, вполне реально дообучить ее генерировать противоправный контент. Например, предоставив такой модели большое количество текстов, содержащих инструкции по изготовлению наркотических средств, можно создать соответствующего ассистента в области приготовления наркотиков. На наш взгляд, указанные возможности грозят массовым появлением в сети Интернет нейросетей, специально обученных помогать в совершении преступлений.

Таким образом, широкое распространение больших нейросетевых моделей помимо очевидно положительных перспектив, грозит также возможным их массовым применением в противоправных целях. Считаем, что проблема требует дальнейшей научной разработки. На наш взгляд, возможными направлениями в сфере противодействия данной угрозе могут стать:

Разработка механизма контроля со стороны правоохранительных органов над обучением нейросетевых моделей коммерческими организациями;

Совершенствование механизма выявления и блокировки ресурсов, которые могут распространять собственные нейросетевые модели в противоправных целях.

- ¹ McCulloch W.S., Pitts W. A Logical Calculus of the Ideas Immanent in Nervous Activity. *The Bulletin of Mathematical Biophysics*. — 1943. — Vol. 5. — No. 4. — PP. 115–133.
- ² He K., Zhang X., Ren S., et al. Deep Residual Learning for Image Recognition // 2016 IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (Las Vegas, NV, USA, 27–30 June 2016), 2016. — P. 770–778.
- ³ Созыкин А.В. Обзор методов обучения глубоких нейронных сетей // Вестник ЮУрГУ. Серия: Вычислительная математика и информатика. — 2017. — № 3. — С. 28–58.
- ⁴ Ciresan D.C., Meier U., Gambardella L.M., Schmidhuber J. Deep, Big, Simple Neural Nets for Handwritten Digit Recognition. *Neural Computation*. — 2010. — Vol. 22. — No. 12. — PP. 3207–3220.
- ⁵ Волчек Ю.А., Шишко О.Н., Спиридонова О.С., Мохорт Т.В. Положение модели искусственной нейронной сети в медицинских экспертных системах // *Juvenis scientia*. — 2017. — № 9. — С. 4–9.
- ⁶ Ерахтина, Е.А. Преступления, совершаемые с использованием искусственного интеллекта: проблемы квалификации и расследования / Е.А. Ерахтина, В.А. Тирранен // Вестник Сибирского юридического института МВД России. — 2019. — № 2. — С. 36–41.
- ⁷ РГГУ предложил ограничить доступ к написавшему диплом чат-боту ChatGPT//РБК/ [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://www.rbc.ru/technology_and_media/01/02/2023/63da66c19a7947f79e7c2d54 (дата обращения: 30.03.2023).
- ⁸ ChatGPT — the impact of Large Language Models on Law Enforcement//EUROPOL/ [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/chatgpt-impact-of-large-language-models-law-enforcement> (дата обращения: 30.03.2023)

Исмаилов Ғ.М.,
жедел-іздестіру қызметі кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Қазақстан Республикасы ІІО жедел-іздестіру қызметін ақпараттық-аналитикалық қамтамасыз етудің ерекшеліктері

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауында: елімізде негізгі бағыттардың бірі әділетті мемлекеттің ішінде заңдылық болып табылатыны айтылған. Соның ішінде Қазақстан Республикасы 1994 жылғы 15 қыркүйекте қабылданған «Жедел-іздестіру қызметі туралы» (бұдан әрі — ЖІҚ) Заңының баптарына сәйкес алға қойған міндеттерді жүзеге асыру барысында цифрландырудың қазіргі жағдайында қылмыстардың жаңа түрлері және оларды жасаудың жаңа механизмдегі пайда болды. Соған байланысты ішкі істер органдары барлық күш-жігерін осы бағытта бірыңғай ақпараттық кеңістік құруға негізделген тиімді ақпараттық-талдау жүйесін қалыптастыруы қажет. Аталған шараларды Қазақстан Республикасындағы барлық ЖІҚ субъектілері жүргізеді, алайда ішкі істер органдарында аналитикалық жұмыстың мамандандырылған субъектілері жоқ. Бұрын ұйымдық-аналитикалық қамтамасыз ету бөліністері мен басқармалары өзіне тән емес функциялармен айналысты және олардың жұмыс нәтижесі қысқартылды. Осылайша, ішкі істер органдарында біріктірілген деректер базасында мәліметтерді тіркеу ғана жүреді, атап айтқанда ақпараттық-талдамалық жұмыстың жүргізілу деңгейін жоғарылату қажет. Мұның бәрі жедел-іздестіру қызметі саласындағы басқару қызметінің тиімділігінің төмендеуіне әсер етуі мүмкін, осыған байланысты қылмысқа қарсы күресті ұйымдастырудың жаңа тәсілдерінің пайда болуына әрекет жасалуда.

ЖІҚ саласындағы аналитикалық жұмыс дегеніміз не? Аналитикалық жұмыс — қолда бар ақпаратты бағалаумен және оңтайлы шешімдерді қабылдаумен байланысты шығармашылық қызмет. Аналитикалық жұмыс — әртүрлі мәліметтерді, алдымен жедел-іздестіру мәліметтерін пайдалану түрлі ЖІҚ объектілерінің жеке және топтық байланысын, оларға белгілі бір әсер ететін факторлары мен арақатынасын анықтауға, қылмыстың кейінгі барысын болжауға, объектілер арасындағы жасырын қатынастарды анықтауға мүмкіндік беретін қызмет болып табылады.

ЖІҚ саласындағы аналитикалық жұмыстың екінші ерекшелігі процессуалды сипатта болмай-ақ, қылмыстық процестен және криминалистикадан алшақтамауы керек. Керісінше оның барлық нысандары мен түрлері қылмыстық істер бойынша дәлелдемелік базаны қалыптастыру үшін бағытталуы тиіс. ІІО-да осы бағытта қызмет ететін ақпараттандыру және байланыс бөліністері қызметкерлерінің алатын орны ерекше екенін айтып өтуге болады.

Аналитикалық жұмыстың нысандары қылмыстарды анықтауға және алдын алуға бағытталған: жедел-іздестіру болжамы; қылмыстардың жолын кесу және ашу, сондай-ақ қылмыскерлер мен хабаршарсыз кеткен адамдарды іздестіруді жүзеге асыру, жедел-іздестіру тек қылмыстарды және жоғарыда көрсетілген іздестіру функцияларын ашуға бағытталған жедел іздестірудегі сәйкестендіру. Аналитикалық жұмыс тұтастай алғанда мемлекеттің қауіпсіздігіне белсенді әсер ететін қоғамдық өмірдің қалыптастырушы факторы болып табылады. Жедел-іздестіру және жедел-талдамалық іс-шаралар процесінде де, сондай-ақ тергеу жұмыстарын жалпы бақылау процесінде де қылмыстық іс-әрекет туралы ақпаратты электрондық құралдармен алуды көздейтін компьютерлік барлау және компьютерлік іздестіру; қылмыстық топтар туралы ақпаратты компьютерлік өңдеуді көздейтін талдамалық барлау және жедел-талдамалық іздестіру; қылмыстық топтардың қоршаған ортасында әрекет ету, окшаулау, жағымсыз жақтарын көрсету, әртүрлі бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен қылмыстық көріністерге төзбеушіліктің жалпы моральдық-психологиялық фонын құру мақсатында ақпараттық-психологиялық қысымның бір түрі.

ЖІҚ құқық қорғау бөліністерінің ақпараттық-аналитикалық жұмысының маңызды аспектісі кейде екінші дәрежелі болып саналады, аса ауыр қылмыстарды анықтау және жолын кесу, қылмыстарды ашу саласындағы қылмысқа қарсы күрестің жай-күйі туралы жұртшылықты хабардар ету жөніндегі қызметті жариялау үшін мәліметтер дайындау болып табылады. Қылмыс және онымен бірге жүретін әлеуметтік құбылыстар туралы ақпарат тек анықтаушы сипатта ғана емес, сонымен қатар олардың толық сипаттамасын қамтуы керек. Атап айтқанда, бұл қылмыстың мән-жайын, қылмыскердің жеке басын, жасалған қылмыстардың себептері мен салдарын сипаттайтын ақпарат болуы керек. Қылмыстың жай-күйі, басқа да жағымсыз әлеуметтік құбылыстар мен құқық қорғау

органдары қызметінің проблемалары туралы жеткілікті толық және егжей-тегжейлі деректерді жүйелі түрде жариялау жанама кері байланыс түрінде оң әсер ететіні белгілі.

Ақпараттық-талдамалық қамтамасыз ету — ақпаратты жүйелеу, жинау және талдамалық түсіндіру есебінен қойылған міндеттерді орындауға арнайы ұйымдастырылған және нақты мақсаттарға арналған күштер мен құралдардың дайындығы. Жедел-ізвестіру қызметінде талдамалық жұмысты ұйымдастыру ЖІҚ қызметін объективті және уақтылы бағалауға, пайда болған мәселелерді анықтауға және оларды шешу жолдарын жедел табуға ықпал етуі тиіс. Ол үшін талдауды ретпен жүйелі түрде жүргізу және оның тиімділігі мен жеделдігін арттыру қажет. ЖІҚ жедел бөліністерін ақпараттық-талдамалық қамтамасыз етудің міндеті жедел-ізвестіру қызметі саласында шешім қабылдайтын адамдардың шешім қабылдау үшін қажетті және жеткілікті ақпарат көлеміне ие болуы болып табылады. Жедел аппараттарда оның ақпараттық-аналитикалық қамтамасыз етілуіне қатысты басымдықтарды түбегейлі өзгерту қажеттілігі туындайды: өңделмеген құжат түрінде деректер экстенсивті жинақтау мен тұтынудан жаңа ақпараттық-аналитикалық технологияларға көшу, оларды енгізу және пайдалану орталықтарын құру уақыты келді.

ЖІҚ құқық қорғау қызметі саласында, ең алдымен, жедел-ізвестіру және жедел-талдау бөліністерінің тиімді ақпараттық ынтымақтастығы үшін жағдай жасау кезінде қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Құқық жағынан алғанда, ақпараттық-аналитикалық қызмет екі қасиетке ие болады — ЖІҚ жедел-қызметтік қызметінің нақты түрі ретінде және жалпы ақпарат айналымы саласындағы қызмет ретінде әрекет етеді. Осыған байланысты ақпараттық-талдамалық қызметтің құқықтық негізін мыналар құрайды: 1) ЖІҚ жедел бөліністерінің жедел-қызметтік қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық актілер; 2) Ақпарат, компьютерлік бағдарламаларды және деректер банктерін пайдалану саласындағы қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық актілер болып табылады. Қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі ақпарат және оның аналитикалық туындылары құқық қорғау қызметі саласының байқалуын (жүйенің, сондай-ақ оның жекелеген элементтерінің жұмыс нәтижелерінің толық және айқын көрінісін) және басқарылуын қамтамасыз етіп, сонымен қатар «өндірістік» процесті ұйымдастыруға әсер етеді. Ақпараттық-талдамалық қызмет ЖІҚ-ке жүктелген функциялар мен міндеттердің бір бөлігі іске асырылуы тиіс қызметтік нысандарының бірі.

Аналитикалық жұмыстарды кәсіби сауатты, жан-жақты білімді және үлкен тәжірибесі бар қызметкерлер жүргізуі керек. Бұл қызметкерлер оларға түсетін ақпараттың едәуір көлемін талдап, күрделі жедел-тактикалық міндеттерді шешуі керек. Бұдан басқа, олар ішкі істер органдарының барлық жедел департаменттерінің қызметін үйлестіруші болуы керек.

Осылайша, ішкі органдарының жедел аппараттарының қызметін дамытудың маңызды бағыты болып аналитикалық жұмысты белсенді жүргізу және оны ұдайы жаңартып отыру керек деген қорытынды жасауға болады.

Т.М. Карл,

*криминалистика кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыс және оның кейбір проблемалары

Қоғамды ақпараттандыру үшін криминалистикада цифрлық технологияларды қолдану өзекті болып отыр. Жыл сайын инновациялық технологияларды жетілдіру және құру жүріп жатқанын ескерсек, осы саладағы қылмыстың өсуі де артып келеді. Криминалистика барлық талапқа сәйкес келуі керек, өйткені жаңа технологиялардың көмегімен қазіргі таңда қылмыс жасап қана қоймай, оны тергей аламыз. Сондықтан цифрландыру жағдайында криминалистиканы толығырақ қарастырған жөн. Бүгінгі таңда мемлекет саясатының ең өзекті бағыттарының бірі компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстар сияқты қылмыс түрлерімен күресу болып табылады. Біріншіден, бұл күн сайын адамдардың өмірі ІТ-технологияларға көбірек тәуелді бола бастағанына байланысты. Күн сайын адамдар интернет-ресурстарды пайдаланады, әртүрлі әлеуметтік желілерге кіреді, көптеген мамандардың жұмысы осы ақпараттық технологиялармен байланысты. Қоғам өміріндегі компьютерлік технологиялардың маңыздылығының артуымен осы саладағы құқық бұзушылықтар санының біртіндеп өсуі байқалады.

Айта кету керек, ақпараттық дамудың тез өсуі, ғылым мен техникалық прогрестің жетістіктерін қоғамның барлық салаларына енгізу еліміздің экономикалық даму факторларына түбегейлі прогрес-

сивті өзгерістерді ғана емес, сонымен бірге қылмыстық әлемнің дамуындағы жағымсыз тенденцияларды тудырады, қылмыстық қол сұғушылықтың жаңа формалары мен түрлерінің пайда болуына әкеледі. Бұл, мысалы, қылмыскерлер көбінесе компьютерлік-цифровизациясының соңғы жетістіктеріне жүгінетіндігінде көрінуі мүмкін. Мұның ең маңызды салдары елімізде бұрын отандық заң ғылымы мен сот практикасы білмеген қылмыстық қол сұғушылықтың жаңа түрінің пайда болуы мен дамуы болып табылады. Компьютерлік технологиялар мен ақпараттық-өңдеу технологияларын, яғни компьютерлік қылмыстарды қолданумен байланысты қылмыстар.

Бұл зерттеудің мақсаты компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстардың ерекшеліктерін зерттеу және мұндай қылмыстардың алдын алудың мүмкін жолдарын табу болып табылады. Зерттеудің әдістемелік негізін жалпы ғылыми және жеке ғылыми таным әдістері құрайды.

Қазіргі уақытта ғаламдық ақпараттандыру дәуірінде қоғамның барлық салаларының дамуымен компьютерлік қылмыс шындыққа айналды.

Қоғамның компьютерлік қылмыстан қауіпсіздігін мемлекеттік қамтамасыз ету құқықтық (аталған құқық бұзушылықтарды реттеуге арналған, сондай-ақ барабар қылмыстық және басқа да жауапкершілік түрлерін белгілейтін қазіргі заманғы заңнаманы қалыптастыруға бағытталған) және ұйымдастырушылық (сенімді материалдық-техникалық базаны құру және жоғары білікті мамандарды даярлау) шараларды қабылдаудан тұрады.

Қазіргі жағдайда компьютерлік қылмыстың мәнін, оның пайда болу себептері мен жағдайларын және одан әрі дамуын дәл зерттеп, талдау керек.

Компьютерлік ақпарат қылмыстың нысаны немесе қылмыс жасау құралы болып табылады. Басқаша айтқанда, компьютерлік қылмыс — бұл қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар мен компьютерлік технологияларды заңсыз қолданумен байланысты қылмыстың ерекше түрі.

Ақпараттық технологиялар ғылым мен техниканың маңызды саласы ретінде қоғамның барлық салаларына айтарлықтай әсер етеді, белгілі бір дәрежеде адамдардың және табиғи ресурстардың еңбек шығындарын шектеуге көмек көрсетеді, адамдардың білім алуына және әлеуметтік-мәдени қызметтердің жетілуіне пайдасы зор.

Ақпараттық технологиялардың цифрлық, ғылыми, инженерлік сипаттағы нысаны жиынтығын мыналар зерттейді¹:

– Ақпараттық технологиялар саласында жұмыс істейтін адамдардың еңбегін тиімді ұйымдастыру әдістері;

– есептеу техникасы және адамдармен және өндірістік жабдықтармен ұйымдастыру және өзара іс-қимыл әдістері;

– әлеуметтік байланысты, экономикалық және мәдени мәселелер мен аспектілер.

Ақпарат қоғамдық (ақпараттық) қатынастардың өніміне айналады, тауарлық белгілерді ала бастайды және сатып алу-сату өніміне айналады. Нәтижесінде жаңа әлеуметтік қатынастар пайда болады және қалыптасады. Бүгінгі таңда ақпаратты әртүрлі нысандарда дайындауға, беруге, жинақтауға және пайдалануға байланысты шарттық қатынастардың едәуір көлемін айтуға болады.

Компьютерлік қылмыстардың келесі факторлары (себептері мен шарттары) криминалистикалық тұрғыдан маңызды:

– компьютерлік қылмыстардың ерекшелігіне байланысты кідірістің жоғары деңгейімен және жәбірленушілерден қылмыс фактілері туралы хабарламалардың өте аз болуымен сипатталады;

– құқық қорғау органдарында дайындалған кадрлардың аз болуы және қылмыскерлердің іс-әрекеттерін саралау мәселелері;

– компьютерлік қылмыстардан болатын жоғары материалдық залал және оларды жасаудың пайдакүнемдік себептерінің басым болуы;

– компьютерлік қылмыс көбінесе телекоммуникациялық құралдар мен ақпарат алу жүйелерінің қарқынды дамуы мен пайдаланылуына негізделген сипатта болады;

– компьютерлік қылмыс ғылыми-техникалық прогрестің күрт өсу қарқынымен және қоғамдағы компьютерлік сауаттылықпен тығыз байланысты қылмыс жасау әдістерінің жоғары даму қарқынымен сипатталады;

– қоғамда өмірдің әртүрлі салаларындағы қайшылықтардың шиеленісуіне, заңнамалық базаның жетілмегендігіне, құқық қолдану практикасындағы елеулі олқылықтарға байланысты қылмыстың қарқынды сандық өсуі және оның сапалық өзгерістері, біздің ойымызша, компьютерлік қылмыстың әлеуметтік құбылыс ретінде даму процестерін жеделдетуге ықпал етеді².

Айта кету керек, тек құқықтық шаралар әрқашан қылмыстардың алдын алуда қажетті нәтижеге қол жеткізуге көмектеспейді, бұл жағдайда келесі кезең компьютерлік техниканың құралдарын оларға заңсыз қол сұғушылықтардан қорғау үшін ұйымдастырушылық-техникалық сипаттағы шараларды

қолдану болып табылады. Бұл шараларды дұрыс және жан-жақты қолданған кезде компьютерлік қылмыстарға қарсы күресте үлкен жалпы профилактикалық рөл атқаруы мүмкін.

Отандық зерттеушілер «материалдық құндылықтар ғана емес, ақпараттық ресурстар да қорғауды қажет етеді және олардың сақталуын бақылау кез келген басқа саладағы алдын алу сияқты компьютерлік қылмыстарға қарсы профилактикалық шара болып табылады» деп санайды.

Компьютерлік қылмыстардың алдын алудың ұйымдастырушылық-техникалық шараларына келесі компоненттерді жатқызуға болады:

- а) басқару рәсімдерінің компьютерлік қауіпсіздік талаптарына сәйкестігі;
- б) компьютерлік залдар мен компьютерлік жабдықтарды техникалық қорғау мәселелерін әзірлеу;
- в) деректерді өңдеу стандарттарын және компьютерлік қауіпсіздік стандарттарын әзірлеу;
- г) компьютерлік қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында кадрларды даярлауды жүзеге асыру және тағы басқалар.

Компьютерлік қылмыстың алдын алудың ұйымдастырушылық-басқарушылық шараларының қатарына мыналар жатады:

1) ақпараттың жоғалып кетуіне, ұрлануына, жоғалуына, бұрмалануына және қолдан жасалуына жол бермеу;

2) осы салада санкцияланбаған әрекеттердің алдын алу;

3) компьютерлік ақпараттың жұмыс істеуінің құқықтық режимін қамтамасыз ету;

4) компьютерлік ақпараттың мемлекеттік құпиясы мен құпиялылығын сақтау;

5) ақпараттық процестерді және ақпараттық жүйелерді, технологияларды қамтамасыз ету құралдарын әзірлеу, өндіру және қолдану кезінде субъектілердің құқықтарын қамтамасыз ету және т. б.

Қылмыскер — қылмыс жасаған адам. Бұл адамға, әдетте, белгілі бір психологиялық ерекшеліктер, қоғамға қарсы көзқарастар, адамгершілік құндылықтарға теріс көзқарас және олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру немесе теріс нәтиженің алдын алуда қажетті белсенділікті көрсетпеу үшін әлеуметтік қауіпті жолды таңдау тән. Қылмыскердің жеке басын зерттеу негізінен оның алдын алу мақсатында қылмыстық мінез-құлықты тудыратын қасиеттерді анықтау, талдау және бағалау мақсатында жүзеге асырылады.

Осылайша, компьютерлік ақпарат және IT-технологиялар саласындағы қылмыстарға қарсы қылмыстық-құқықтық күрестің ерекшеліктерін талдай отырып, кез келген, оның ішінде компьютерлік қылмыстардың алдын алу және алдын алу кешенді сипатта болуы және әртүрлі коммерциялық құрылымдарға емес, мемлекеттік органдардың құзыретіне жатқызылуы тиіс екенін атап өтеміз. Біқтималдығы жоғары болғандықтан, компьютерлік қауіпсіздік саласындағы ғылыми әзірлемелерге қатысты мәселелердің өзектілігі мен маңыздылығы жасалған компьютерлік қылмыстардың саны мен сапасын арттыру процесіне пропорционалды түрде артады.

Компьютерлік қылмыстарға қарсы күресудің қазіргі заманғы қылмыстық-құқықтық тәсілдері ең маңызды проблемалық аспектілер мен мәселелерді анықтайтын, оларды шешудің ең дұрыс жолдарын табуға мүмкіндік беретін қосымша зерттеуді қажет ететіндігін атап өткен жөн. Елімізде компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстарды шоғырландырудың маңыздылығы жоғары болып көрінеді, өйткені компьютерлік технологиялар қоғам мен мемлекеттің лайықты өмірін қамтамасыз ететін көптеген маңызды жүйелердің жұмысына негізделеді.

¹ Вехов В.Б., Зуев С.В. «Цифровая криминалистика, 2022.

² Ищенко Е.П. Нанотехнологияларды криминалистика мен сот сараптамасына енгізу туралы. — Курс, 2018.

Курумбаева А.Б.,

*докторант факультета послевузовского образования, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Новый взгляд на мошенничество в сфере компьютерной информации

Вопрос хищения чужого имущества или приобретения на него права в сфере обращения компьютерной информации давно представляет научный и практический интерес. Совсем недавно данный вопрос был решен.

В соответствии с диспозицией статьи 190 УК РК мошенничеством в сфере компьютерной информации признаются два общественно опасных действия: хищение чужого имущества и приобретение права на него. Причем оба действия должны обязательно осуществляться путем ввода, удаления,

блокирования, модификации компьютерной информации либо иного вмешательства в функционирование средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации или информационно-телекоммуникационных сетей.

Статья 190 УК РК устанавливает ответственность за «хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем ввода, удаления, блокирования, модификации компьютерной информации либо иного вмешательства в функционирование средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации или информационно-телекоммуникационных сетей».

Предметом преступного посягательства рассматриваемой статьи являются: компьютерная информация, под которой понимаются сведения (сообщения, данные), представленные в форме электрических сигналов, независимо от средств их хранения, обработки и передачи; имущество, т. е. совокупность вещей, которые находятся в собственности какого-либо физического или юридического лица, публично-правового образования (включая деньги и ценные бумаги), а также их имущественных прав на получение вещей или имущественного удовлетворения от других лиц, представляющие для собственника какую-либо пользу.

Следует иметь в виду, что предметом компьютерного мошенничества, как и традиционного, является чужое имущество или право на него. Но в компьютерах и компьютерных сетях хранятся не деньги или имущество, а информация о них или об их движении. Информация – не имущество, она не обладает экономическим, социальным и юридическим признаками, характеризующими чужое имущество как предмет хищения, который выступает обязательным признаком состава мошенничества. Это всего лишь сведения, представленные в специфической форме. Законодателем акцент сделан на форму существования информации как сведений о лицах, явлениях и процессах, содержащихся в информационных системах (банках данных) именно в компилированном виде.

Способы завладения имуществом.

Законодательно выделены следующие способы:

- ввод компьютерной информации, т. е. размещение сведений в цифровых устройствах для их последующей обработки и хранения;
- удаление компьютерной информации, т. е. совершение действий, в результате которых становится невозможным восстановить содержание компьютерной информации;
- блокирование компьютерной информации, т. е. совершение действий, приводящих к ограничению или полному запрету доступа к компьютерной информации, но не связанных с ее удалением;
- модификация компьютерной информации, т. е. совершение любых изменений компьютерной информации.

Помимо указанных действий законодателем отдельно выделены способы, связанные с иным вмешательством в функционирование средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации или информационно-телекоммуникационных сетей.

Открытым и законодательно нерешенным остается вопрос о таком способе совершения рассматриваемого преступления, как копирование компьютерной информации, т.к. при помощи копирования с последующим ее изменением и перенаправлением в нужном векторе также может быть совершено хищение чужого имущества или приобретение права на него.

Мошенническое программное обеспечение. Мошенничество в сфере компьютерной информации может совершаться не только вышеописанными способами, но и с использованием вредоносных компьютерных программ. К этому классу можно отнести и мошенническое ПО.

На сегодняшний день мошенническим ПО выступают, например:

- программы-баннеры, всплывающие в окнах браузера;
- программы-блокираторы, блокирующие доступ в Интернет, возможности ОС Windows, действия с файлами и данными;
- программы-шифровальщики файлов и данных.

Общей особенностью для этого вида мошеннических программ является то, что устранение деструктивных действий указанных программ происходит путем отправки на известный номер телефона платного SMS-сообщения.

Однако уже сегодня можно с уверенностью констатировать, что мошенничество в сфере компьютерной информации будет только наращивать обороты и появляться в электронной коммерции, службах заказа билетов, на электронных площадках оплаты товаров и услуг, в секторе ДБО и т. д. Опасность распространения угрозы цифрового мошенничества налицо.

Согласно статье 273 УК РК «Создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ» под вредоносными понимаются программы, заведомо предназначенные для несанкционированного уничтожения, блокирования, модификации, копирования компьютерной инфор-

мации или нейтрализации средств защиты компьютерной информации. В свою очередь, проанализировав диспозицию статьи 190 УК РК, можно сделать вывод о том, что мошенническое ПО — это программы, позволяющие вводить, удалять, блокировать, модифицировать компьютерную информацию либо осуществлять иное вмешательство в функционирование средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации или информационно-телекоммуникационных сетей. Таким образом, мошеннические программы по способу деструктивного воздействия на компьютерную информацию, результату воздействия, наличия целей и мотивов являются аналогичными с вредоносными программами.

Рассуждая о мошенничестве в сфере цифровой информации, нельзя не сказать о мошенническом ПО, позволяющем нарушать системы защиты цифровой информации. Сегодня зачастую такое ПО находится в свободном доступе в сети Интернет или же нелегально приобретается на соответствующих виртуальных площадках у его разработчиков. Таким образом, ограничение в создании, использовании и распространении такого ПО существенно затруднило бы злоумышленникам совершение подобного рода мошенничеств. Это также касается вредоносных компьютерных программ и программных средств, предназначенных для нарушения систем защиты информации информационно-телекоммуникационных устройств, их систем и сетей.

Поэтому предлагаем включить в единый реестр доменных имен, указателей страниц сайтов в сети Интернет и сетевых адресов, позволяющих идентифицировать сайты, содержащие информацию, распространение которой в Республике Казахстан запрещено, сайты, содержащие или распространяющие вредоносные компьютерные программы, мошенническое ПО и программные средства, предназначенные для нарушения систем защиты информации информационно-телекоммуникационных устройств, их систем и сетей.

Следует отметить, что правилами создания, формирования и ведения единой автоматизированной информационной системы единого реестра идентификации запрещенного на территории РК контента в Интернете, утвержденными постановлением Правительства Республики Казахстан «О единой автоматизированной информационной системе «Единый реестр доменных имен, указателей страниц сайтов в информационно-телекоммуникационной сети Интернет и сетевых адресов, позволяющих идентифицировать сайты в информационно-телекоммуникационной сети Интернет, содержащие информацию, распространение которой запрещено», за создание единого реестра отвечает служба по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций. Кроме того, ведение единого реестра осуществляется в электронной форме в ежедневном круглосуточном режиме.

Такой механизм предупреждения мошенничества в сфере компьютерной информации, по нашему мнению, является наиболее эффективным. Провайдеры хостинга и операторы связи используют указанный единый реестр и успешно ограничивают доступ к этим ресурсам. Необходимо отметить, что аналогичные схемы уже работают и успешно применяются на практике в отношении:

а) материалов с порнографическими изображениями несовершеннолетних и (или) объявлений о привлечении несовершеннолетних в качестве исполнителей для участия в зрелищных мероприятиях порнографического характера;

б) информации о способах, методах разработки, изготовления и использования наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров, местах приобретения, о способах и местах культивирования наркосодержащих растений;

в) информации о способах совершения самоубийства, а также призывов к его совершению;

г) информации о несовершеннолетнем, пострадавшем в результате противоправных действий (бездействия), распространение которой запрещено;

Следует отметить, что многие современные антивирусные программы в своем составе имеют модули, позволяющие распознать и прекратить распространение мошеннического ПО. Однако некоторые пользователи сети Интернет не могут или не желают платить за антивирус и не устанавливают его на свои компьютеры, тем самым позволяя совершать в отношении них мошеннические действия в сфере компьютерной информации.

Выводы:

В заключение сформулируем предложение по противодействию мошенничеству в сфере компьютерной информации.

Предлагается дополнить п. 3 ч. 5 ст. 190 УК РК следующим пунктом:

е) вредоносных компьютерных программ и программных средств, предназначенных для нарушения систем защиты информации информационно-телекоммуникационных устройств, их систем и сетей.

*Ж.А. Маликов,
Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Интернет желісінің кәмелетке толмағандардың тұлғалық қалыптасуына жалпы әсері

Кіріспе. Интернет желісінің ақпараттық кеңістігінің кәмелетке толмаған адамның жеке басына оң және деструктивті әсерінің негізгі факторларын жалпы сипаттау мен ерекше теріс әсердің себептерін және оны төмендететін факторларды көрсету осы жұмыстың басты мақсаты болып табылады. Ғылымдағы осы проблемаларды әзірлеу тақырыбы интернет желісіндегі тәуекелдердің жыл сайын ұлғаюына және іс жүзінде тиімді қарсы тұру парадигмасының болмауына байланысты күні бүгінге дейін өзектілік танытуда. Тақырыптың теориялық, әдіснамалық және практикалық маңыздылығы кәмелетке толмаған тұлғаның ерекшеліктеріне, деструктивті әсер ету құбылыстарының едәуір санына және проблемаларды шешу қажеттілігіне байланысты интернет желісінің осы адамдарға әсерін жалған және объективті сыни бағалаумен түсіндіріледі. Кәмелетке толмағандар ақпарат алу, ақпараттық қызметтердің әртүрлі түрлерін алу және көрсету мақсатында пайдаланатын ақпараттық-телекоммуникациялық құрал-жабдықтар кешені — интернет желісі. Мақалада психофизикалық дамудың ерекшеліктерін, жеке тұлғаны қалыптастырудың осы кезеңнің ерекшеліктерін ескере отырып, интернет кәмелетке толмағандарға террористік, экстремистік, порнографиялық, суицидтік тақырыптағы ақпаратты таратуда, қауіпті мінез-құлықты, тыйым салынған заттарды тұтынуды насихаттауда көрінетін оң және теріс әсерді алдын ала анықтайды. Интернет желісінің кәмелетке толмағанға әсер етуінің теріс факторларын оның қалыпты әлеуметтенуімен, әсер ету факторларына қарамастан, нақты әлемде қалуға мүмкіндік беретін үйлесімді дамуымен теңестіру негізделген.

Негізгі бөлім. Интернетке тәуелділік бірқатар психологиялық проблемалардың қалыптасуына ықпал етеді: жанжалды мінез-құлық, созылмалы депрессия, нақты өмірдің виртуалды кеңістігіне артықшылық беру, қоғамда бейімделу қиындықтары, компьютерде болу уақытын бақылау қабілетінің жоғалуы, интернетті пайдалану мүмкіндігі болмаған кезде ыңғайсыздық сезімі. Интернетті қолдана отырып, жасөспірім «ойлауға» және «үйретуге» ұмтылудың орнына «іздеуді» жөн көреді. Көптеген кәмелетке толмағандар ата-аналары тыйым салған сайттарға жиі кіретінін ашық мойындайды. Сонымен қатар олардың бойында әрдайым рұқсат пен жазасыздық ишарасы үстемдік танытады. Бұл адам құқықтарын бұзуға итермелейді, ал жазасыздық ишарасы тұзаққа түсіп, нақты өмірде ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін — моральдың құнсыздануы орын алады. Интернетке тәуелділік бірауыздан жеке тұлғаны өзгертудің, интернетпен өзара іс-қимыл арқылы қызметті (оның мотивациялық, мақсатты және операциялық компоненттерін) түрлендірудің теріс бағыты ретінде танылады¹.

Соңғы жылдары аутодеструктивті белсенділіктің, яғни өзіне-өзі қол жұмсау белсенділігі артып келеді. Тәуелділіктің құрамына кіретін «химиялық емес аддикция» өсіп келеді, мегаполистағы тұрғындардың 8–10 %-ы ойын тәуелділігіне ұшыраған. Ақпараттық технологиялардың тез қарқынмен дамуына байланысты ауытқушылықтардың жаңа түрлері пайда болды: компьютерлік және интернет-тәуелділік, желідегі сексуалды девиациялар, интернет-қылмыстылық. Соған байланысты девианттылық процестерінің жаһандануы көрініс беруде. Қазіргі кездегі адамдардың өміріне ақпараттық технологиялардың кеңінен енуінің жағымды және жағымсыз тұстары бар. Интернет желісіндегі кибердевианттылықтың таралу мәселелері қазіргі кезде өзекті мәселелердің біріне айналды. Ұзақ уақыт бойы ақпараттық технологияларды пайдаланудың жағымсыз тұстары көбейіп, әңгімелесу ортасының тарылуына, шындық өмірден виртуалды әлемге ауысуына және тәуелділіктің қалыптасуына әкеп соғуда².

Жасөспірім әрдайым «Мен кімін?», «Неге мен?» және «Мен қандаймын?» деген сияқты өмірлік сұрақтарға жауап іздейтін қашанда өзін-өзі дамытушы тұлға. Жасөспірім кезінде адам сапалы жаңа әлеуметтік позицияға көшеді, осы уақытта оның қоғам мүшесі ретінде өзіне деген саналы көзқарасы қалыптасады. Демек адамның әлеуметтік көзқарастарын қалыптастыруда көп нәрсе осы кезеңде әлеуметтік бағдарлаудың қалай жүретініне байланысты³.

Және де тағы бір тілге тиек ете кететін мәселе, бұл осы жастар санатының интернет құралдарын барынша пайдаланатын және әртүрлі мазмұндағы ақпаратты ашкөздікпен алатын әлеуметтік топ екендігінде болып отыр. Өйткені жастар өте іздемпаз және өз қалаларында ғана емес, бүкіл әлемде болып жатқан барлық оқиғалардан хабардар болғысы келеді⁴.

Қазір кәмелетке толмағандар уақытын ұзақ уақыт интернетте өткізеді. Сонымен бірге олар желіні ерте пайдалана бастайды. Жалпы әлемдік ауқымда әрбір жарты секунд сайын қандай да бір бала алғаш рет интернетке кіреді.

Кәмелеттік жасқа толмағандар өздерінің ер жету процесінде интернетті пайдаланатыны олар үшін шексіз мүмкіндіктер ашады. Олар компьютерлер, смартфон, ойын қосымшалары мен теледидар көмегімен сабақ оқиды, ізденеді, қиялдайды және өздерінің қарым-қатынас ортасын кеңейтеді. Дұрыс қолданған жағдайда және барлық жандар үшін қолжетімділік жағдайында интернет көкжиектерді кеңейтіп, бүкіл әлем бойынша шығармашылыққа ынталандырады. Алайда бұл мүмкіндіктермен бірге маңызды зиянды әрекеттер де пайда болады. Кәмелетке толмағандар әлеуметтік желілерге немесе жедел хабарлама алмасу платформаларына кірген сайын интернетте қудалаудан және құрдастары тарапынан басқа да зорлық-зомбылық нысандарынан зардап шегуі мүмкін. Интернетте сілтеме бойынша өткен кезде кәмелетке толмағандар өшпенділікпен айтылған сөздерге және зорлық-зомбылық сипаттағы материалдарға, соның ішінде дене мүшесін жарақаттауға және тіпті өзін-өзі өлтіруге итермелейтін хабарламаларға кезігуі мүмкін.

Бұдан басқа кәмелетке толмағандар технологиялық компаниялар олардың жеке өміріне қол сұқпаушылықты бұзып, маркетингтік мақсаттарда жеке деректер жинаған кезде түрлі кесепаттарға тап болулары мүмкін. Қолданбаларда кәмелетке толмағандарға маркетингтің бағытталуы, сонымен қатар осы себепті экран алдында шектен тыс уақыт өткізу баланың денсаулығына нұқсан келтіруі мүмкін. Кәмелетке толмаған адамның жеке басына ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту, қоғамды цифрландыру, компьютерлендіру, оның ішінде қаржылық, банк қызметтері саласында ерте жаста тиісті білім мен дағдыларды қалыптастыру әсер етеді. Бұл ретте қылмыс субъектілерінің ең көп тобы – 17 жастан асқан адамдар – 70 %, ең аз тобы – 16 жастан асқан адамдар – 30 %. Тиісінше, кәмелетке толмаған адамның жеке басына деструктивті әсер ететін интернет желісінде көрсетілген қауіптердің жіктелуі мынадай түрде ұсынылуы мүмкін:

– қауіптің әлеуметтік түрі — психикаға әсер ететін желінің жағымсыз құбылыстары (кибербуллинг, троллинг, секстинг және т. б.);

– бірінші деңгейдегі қауіптердің мазмұндық түрі — кәмелетке толмаған адамның жеке басының қалыптасуына теріс әсер ететін ақпаратты қамтитын жарияланымдар (порнографиялық, секстингтік сипаттағы ақпарат, насихатталған және қауіпті мінез-құлық, есірткі құралдарын, психотроптық заттарды, олардың аналогтерін және т. б. тұтыну);

– екінші деңгейдегі қауіптердің мазмұндық түрі — желідегі жарияланымдар, олар: а) қылмыстық мінез-құлықты насихаттайтын, криминогендік қондырғыларды қалыптастыратын ақпаратты қамтиды; б) бейресми, ұйымдасқан топтарға, қылмыстық қауымдастықтарға (қылмыстық ұйымдарға), тыйым салынған әскери құралымдарға тарту туралы ақпаратты қамтиды; в) ақпаратты өзге де қылмыстық мақсаттарда пайдаланады, олар кәмелетке толмаған адамға қатысты құқыққа қайшы әрекеттерге әкеп соғады.

Ендігі кезекте интернеттің баланың тұлғалық дамуында кездесетін пайдалы тұстарына да тоқталып өтсек. Біріншіден, бұл талқыға салынып отырған ғажап құралымыздың ішінде дүниедегі барлық нәрсе туралы ақпараттың үлкен көлемі бар. Кітапханаға барудың қажеті жоқ, кәмелетке толмағандар белгілі бір мәселені толығырақ түсінгісі келсе, энциклопедияларды іздейді. Интернеттен тиісті кітаптарды, мақалаларды, энциклопедиялардан үзінділерді бірден таба алады. Екіншіден, интернет адамдар арасындағы кеңістікте де, психологиялық тұрғыдан да қарым-қатынасты жеңілдетеді. Кереметтілігі сонша, тіпті біз қазір жер шарының арғы жағындағы сұхбаттасушымызбен байсалды түрде хат алысып, қазірдің өзінде көріп, сөйлесе аламыз. Біз мұны оңай және арзан, басым көпшілігін тегін, шексіз мөлшерде жасай аламыз. Психологиялық тұрғыдан Интернет қарым-қатынас кедергілерін жояды деген мағынада қарым-қатынасты жеңілдетеді. Жалған лақап атпен сіз ашық, еркін, өзіңізді армандағандай көрсете аласыз. Көптеген кәмелетке толмаған адамдар үшін бұл олардың қарым-қатынасқа деген қажеттілігін қанағаттандыруы мүмкіндігі. Мысалы, Интернеттегі қарым-қатынаста сыртқы түрің, жасыңыз нешеде және т. б. маңызды емес: мысалы, церебральды сал ауруына шалдыққан жасөспірім интернетте өзін басқа жасөспірімдермен толықтай тең дәрежеде сезіне алады, өз ойын жаза алады, қарым-қатынас жасай алады. Сонымен қатар Интернетте көптеген адамдар өздерінің мыңдаған мүмкіншіліктерін жүзеге асыруға мүмкіндік алды. Біреу мақала жазады, оны жариялау үшін баспаханалардың табалдырығын тоздырудың қажеті жоқ, біреу жұмыс табады, біреу өзінің жақсы істегенін басқа адамдарға үйретуге мүмкіндігі бар. Мысалы, менің ұлымның 10 жасар дос қызы өз бағдарламаларын жасап, интернетке жариялайды. Дегенмен де, әрине, интернет кеңістігінің зияны немесе теріс тұстары да жетерлік. Мысалы, тәжірибесіз пайдаланушы, мәселені түсінбейтін адам үшін белгілі бір мәселе бойынша ұсынылған ақпараттың сапасын анықтау қиын. Бұл мүлдем сауатсыз

ұсынылуы мүмкін, жалған және адамдар оған сенуі мүмкін. Мысалы, бұл адам ауру және оны емдеу туралы ақпарат іздеген кезде кездесуі мүмкін. Интернеттің қарым-қатынасты жеңілдететіні де теріс рөл атқаруы мүмкін. Мысалы, өте қысылған, үлкен қарым-қатынас проблемалары бар адам Интернет кеңістігіне толығымен ауысып, шынайы өмірде адамдармен байланыс санын азайтып алу қаупі жоғары. Яғни бейтаныс адамдармен байланыс жеңілдетіледі және қауіпті байланыстарға әкеп соғуы мүмкін. Сізбен нақты кімнің сөйлесіп жатқанын біле алмайсыз. Интернетте балалар ересектер күнделікті өмірде оларды қорғайтын ақпаратқа қол жеткізе алады. Бұл жерде мәселе порнография, зорлық-зомбылық және басқа нәрселер туралы болып отыр. Сондай-ақ тәуелділіктің түбіне батыратын онлайн ойындар тағы бар. Ал интернет — бұл өте еліктіргіш орта. Пайдаланушы тарап. Пернетақтаны басып, бірден жауап, нәтиже ала алады. Адамға өзін-өзі ұстау қиын, көбі интернетте негізсіз ұзақ уақыт өткізеді, кейбір маңызды нәрселер кейінге қалдырылады. Жасөспірімдеріміз серуендеудің орнына компьютерде отырып, көру қабілетін бұзады. Интернетте кәмелетке толмаған тұлғалар тіпті қылмыс жасай алады, мысалы, хакер бола алады. Балаларға интернетке кіруге тыйым салу керек деп есептейтін адамдар бар, мүмкін олар тек оның кемшіліктерін басшылыққа алып, артықшылықтарын ұмытып кетеді. Баланың ол жаққа баруына мүлдем тыйым салу оны қазіргі өмірдің маңызды бөлігінен айыру дегенді білдіреді. Сондықтан да бұл тұста мәселені ортақ талқыға салып, әлі де мұқият зерделеу қажет, орта жолдан жағадан алып тыйым сала салып, шорт кесе салу ол ауырдың үстімен жеңілдің астымен жүргенмен тең деп ойлаймыз⁵.

Қорытынды. Көптеген зерттеу жұмыстарының нәтижелері мен статистикалық мәліметтерге сүйене келе, нысанның қанша жерден пайдалы тұстарын жіктеп жазғанымызбен, бәрі бір де кәмелетке толмаған жасөспірімдеріміз бен бүлдіршіндерімізге теріс әсер ететін зиянды жақтары басым деген қорытынды жасауға толықтай негіз бар. Бүгінгі таңда білім беру ортасының мамандары, сондай-ақ ата-аналар оларды жасөспірімдерде уақытында қарастыруы керек, осылайша психологиялық тәуелділіктің дамуына жол бермеуге және оны жоюдың жолдарын ұсынуға тырысады. Интернетке тәуелділікті диагностикалауға болатын көптеген сынақтар мен сауалнамалар бар. Кәмелетке толмағандар арасында Интернетке тәуелділік мәселесі қазіргі уақытта өзекті болып табылады. Интернетпен өзара іс-қимыл жасауда жасөспірімдерге үлкен қауіп төніп тұр, өйткені олар қорғалмаған аудиторияны білдіреді, өйткені олар ересектерге қарағанда, интернеттен оларға түсетін ақпарат білігін сүзе алмайды. Компьютерлік мәдениетті тәрбиелеу, пайдаланушылардың өзін-өзі тәрбиелеуі — бұл Интернетке тәуелділіктің антидоты.

¹ Авазов К.Х. Влияние интернет-зависимости на личность подростка // <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-internet-zavisimosti-na-lichnost-podrostka>

² С.К. Күмісбеков. Қазіргі замандағы кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының алдын алу мәселелері»: Монография. — Қарағанды: Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2021. — 117 б.

³ Баяндама: «Влияние интернета на формирование личности подростков», Абдурахманова Аминат Абдулхановна, жарияланды: 13.05.2021, 17:15-<https://nsportal.ru/shkola/psikhologiya/library/2021/05/13/doklad-na-temu-vliyanie-interneta-na-formirovanie-lichnosti>

⁴ Макашева М.Н. «Сеть интернет и общая оценка её влияния на личность несовершеннолетнего» // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. — 2021. — № 3 (91). — 102–109 б.б.; doi: 10.35750/2071-8284-2021-3-102-109.

⁵ Дереккөз // <https://dialogue-irk.ru/kk/rentabelnost/vliyanie-interneta-na-razvitie-rebenka-psihologicheskie-novosti-otricatelnoe/>

М.С. Омирова,

ҒЗИ ПО қызметін криминалистикалық қамтамасыз ету проблемаларын зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, Ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция капитаны (Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Интернет желісіндегі алаяқтық іздерін анықтау

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялардың дамуы Интернет желісінің көмегімен жасалған қылмыстық қол сұғушылықтардың көбеюіне ықпал етеді.

Статистика бойынша 2020 жылы елімізде 14 мың интернет-алаяқтық жасалса, 2021 жылы оның саны 21 мыңға жеткен¹, ал өткен жылы 20 мыңнан аса интернет-алаяқтық тіркелсе², ағымдағы жылдың басынан бері 4,5 мыңға жуық интернет-алаяқтық жасалған³.

Интернеттегі алаяқтық салыстырмалы түрде жаңа құбылыс ретінде кідірістің жоғары деңгейімен сипатталады, бұл қылмыс жасаған адамды анықтауда біраз қиындық тудырады. Мұндай қылмыстар бойынша қылмыскер туралы криминалистикалық маңызды ақпараттың негізгі көздері іздер болып табылады. Оларды уақтылы анықтау және жан-жақты зерттеу Интернет желісіндегі алаяқтықтарды тергеу және ашу жөніндегі қызметтің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Дегенмен, бұл бағыттың сәтті жүзеге асырылуы іздердің түрлерін және олардың маңызды мазмұнын түсіну туралы пікірталас мәселелерін шешу қажеттілігімен анықталады.

Жалпы тұрғыдан алғанда, іздер қылмыстық оқиғаның қоршаған шындықта көрініс табуының нәтижесі ретінде қылмыс жасаған адамның қасиеттері мен жағдайлары, із қалдырған объектілер, із қалдыру механизмі және қылмыстық қол сұғушылыққа тікелей байланысты жағдайлар туралы криминалистикалық маңызды ақпараттың негізгі көздері болып табылады.

Криминалистикалық ғылымдағы іздерді зерттеудің маңызды практикалық маңыздылығына қарамастан, «із» термині мен із түрлерін түсіну, материалдық және идеалды іздер ұғымдарын түсіндіру, іздену механизмдері туралы криминалистикалық ілім жүйесіндегі виртуалды іздердің мазмұны мен орнын анықтау мәселелері жеткіліксіз дамыған. Сонымен қатар, криминалистикада бүгінгі күні киберқылмыс жасау кезінде телекоммуникациялық жүйелердің жадында сақталатын іздер, атап айтқанда Интернет желісіндегі алаяқтық жеткілікті зерттелмеген.

Криминалистикалық ғылымның қазіргі даму кезеңіндегі міндеттерінің біріне байланысты із қалыптастыру механизмдері туралы криминалистикалық ілімнің ережелерін одан әрі қайта қарау, оның тұжырымдамалық аппаратын жетілдіру, материалдық, идеалды және виртуалды іздердің мәні мен ақпараттық маңыздылығын анықтау болып табылады.

Криминалистикадағы «із» ұғымы тар және кең мағынада қолданылады. Тар мағынада «із» ұғымы ретінде бір объектінің таңбасы, келбеті айтылады (мысалы, қолдың, аяқтың, тістің ізі және т. б.). Ал кең мағынада «із» терминіне оқиға болған жерде қалған жеке заттар, қираған, сынған нәрселер және қылмысқа байланысты айналада болған өзгерістердің бәрі жатады. Сонымен қатар криминалист ғалымдардың басым көпшілігі қылмыс жасауға байланысты жағдайдың материалдық өзгерістерін (материалдық іздер) және адамдардың санасында болудан қылмыстық көріністерді (идеалды іздер) кең мағынада түсінеді⁴.

Іздерді түсіну туралы мұндай түсінік белгілі бір нақтылауды қажет етеді. Қылмыс жасауға байланысты пайда болатын іздердің алуан түрлілігін ескере отырып, біз тәуелсіз түрлер ретінде материалдық, идеалды және виртуалды іздерді бөліп көрсетуге болады деп санаймыз. Біздің ойымызша, «із» ұғымы кең мағынада қылмыс жасаудан туындаған қоршаған шындықтың кез келген өзгерістері ретінде түсіндірілуі керек, өйткені бұл өзгерістер заттық ортада, телекоммуникациялық жүйелерде көрінуі мүмкін, соған қоса адамдардың санасында көрінуі мүмкін.

Материалдық және идеалды іздер белгілі бір дәрежеде зерттелгеніне және криминалист ғалымдардың көпшілігі мойындағанына қарамастан, ғылымда осы іздер түрлері туралы ұғымдардың нақты анықтамалары жасалмаған.

Сонымен, көп жағдайда материалдық іздер қылмыс жасауға байланысты туындаған кез келген материалдық өзгерістерді анықтайды. Бұл іздердің мынадай үш түрі ажыратылады: бейнелеу іздері, заттар түріндегі іздер және нәрселер түріндегі іздер. Сонымен қатар көптеген еңбектерде материалдық іздер ұғымдарының анықтамаларын тұжырымдау осы іздер туралы идеялармен шектеледі. Материалдық іздерді түсіну туралы басқа да пікірталас сұрақтары бар. Мысалы, бірқатар ғалымдар әр түрлі техникалық құрылғылардың жадында пайда болған іздерді, соның ішінде кейбір ғалымдарды материалдық көрінбейтін іздер ретінде атауға мүмкіндік береді⁵.

Криминалистикадағы идеалды іздер ұғымдарын түсіндіру де екіұшты. Авторлардың көпшілігі осы іздермен жәбірленушілер мен куәгерлердің жадында сақталған қылмыс оқиғасының психикалық бейнесін түсінеді. Қылмыстық оқиға туралы ақпарат тек куәгерлер мен жәбірленушілердің жадында ғана емес, сонымен бірге қылмыс жасаған адамдардың санасында да көрінетіндіктен, идеалды іздерді түсінудің дәстүрлі көзқарасын қайта қарау қажет деп санаймыз.

Осыған байланысты О.Я. Баев тұжырымдаған идеалды іздер ұғымының анықтамасы назар аударуға тұрарлық, оған сәйкес мұндай іздер қылмыс жасаған адамдардың санасында, жадында және (немесе) оған тиген, қылмыстан зардап шеккен адамдардың, куәгерлердің, басқа куәгерлердің іздері болып табылады⁶.

Виртуалды іздер, өз кезегінде, криминалистикадағы жаңа термин болып табылады және олардың атауына, анықтамасына және іздердің тәуелсіз түріне бөліну мүмкіндігіне қатысты пікірталас тудырады.

Криминалистикалық әдебиеттердегі «виртуалды із» терминінен басқа кейбір авторлар «бейнелі із», «компьютерлік-техникалық із», «ақпараттық із» және т. б. қолдануды ұсынады. Алайда іздердің осы түріне қатысты «виртуалды із» терминін қолдану ғылыми айналымда кеңінен қолданылғанын және көрініс тапқанын атап өткен жөн және виртуалды іздерді материалдық және идеалды іздермен қатар тәуелсіз түр ретінде бөлуді қажет деп санаймыз.

Дәстүрлі материалдық және идеалды іздер, сондай-ақ криминалистика жеткілікті зерттемеген виртуалды іздер Интернеттегі алаяқтық сияқты қылмыстың ізін құрайды. Бұл іздердің мәні, ең алдымен, қылмыс жасаған адамның биологиялық, әлеуметтік, психикалық қасиеттері мен жағдайлары туралы ақпарат алу мүмкіндігі болып табылады. Қылмыскердің қасиеттерін анықтау үшін Интернет желісіндегі алаяқтықты тергеу кезінде, ең алдымен, виртуалды іздерді анықтауға және зерттеуге назар аудару керек.

Интернет желісіндегі алаяқтықтың виртуалды іздері қылмыс жасау тәсілі мен құралдарына байланысты өзгереді.

Интернет-дүкен қызметі арқылы алаяқтықтың виртуалды іздеріне Интернет желісіндегі screenshots парақтары, интернет-дүкеннің веб-сайтын құру кезінде домен атауы туралы мәліметтер және доменді тіркеу іздері, хостинг провайдерімен өзара әрекеттесу іздері, алаяқтың интернет-дүкенінің доменін қолдайтын серверді орнату іздері, интернет-дүкеннің жарнамалық іздері, алаяқтың дүкені немесе жәбірленушіге басқаша түрде берілген банктік шоттың деректемелері, ақша қаражатын енгізу және алу іздері, абоненттер мен абоненттік құрылғылар арасындағы байланыстар туралы ақпарат кіруі мүмкін.

Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, интернет-алаяқтық кезінде пайдаланушының әлеуметтік желілердегі аккаунты, әлеуметтік желілерде және серверлерде жәбірленушілермен хат алмасу деректері түрінде виртуалды іздер қалыптасады. Вирустық бағдарламалардың таралуына байланысты алаяқтық келесі виртуалды іздерді қалдырады: зиянды бағдарлама кодтары, зиянды бағдарламаны басқару бағдарламалық жасақтамасы, есептер және антивирустық бағдарламалық жасақтама статистикасы. Көрсетілген іздер Интернет желісіндегі серверлер мен сайттарда, жәбірленушінің және қылмыс жасаған адамның компьютерлік және мобильді құрылғыларында табылуы мүмкін.

Әлеуметтік желілер арқылы алаяқтық жасаған кезде қылмыс жасаған адамның қасиеттері мен жай-күйі туралы белгілі бір ақпарат әлеуметтік желіде тіркелген кезде адамның бейінінде көрсетілуі мүмкін. Сонымен қатар әлеуметтік желідегі аккаунтта пайдаланушы сақтаған фотосуреттер, бейнежазбалар, пайдаланушы жиі кіретін парақшалар мен топтар бар, олар адамның психикалық жай-күйлері мен кейбір әлеуметтік қасиеттерін бағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен, желідегі профилде қылмыс жасаған адамның әлеуметтік қасиеттері (тегі, аты, туған күні мен орны, білімі, кәсібі), әлеуметтік жағдайы (отбасы жағдайы, тұрғылықты жері, лауазымдық жағдайы, белгілі бір әлеуметтік топтарға жатуы), психикалық жағдайы (мүдделері, хоббиі, өмірлік ұстанымы) туралы ақпарат, сондай-ақ оның байланыс деректері болуы мүмкін. Алайда әлеуметтік желіде көрсетілген бұл ақпарат әрдайым сенімді бола бермейтінін және қылмыскердің өзі қылмыс пен кінәлі адамның жеке басын жасыру үшін айтарлықтай бұрмалануы мүмкін екенін атап өткен жөн. Осыған байланысты әлеуметтік желілерде сауалнама деректерін зерделеу арқылы алынған қылмыс жасаған адамның қасиеттері мен жай-күйі туралы мәліметтер тергеу үшін бағдарлаушы сипатқа ие және тексерілуге тиіс.

Қылмыс жасаған адамның әлеуметтік қасиеттері туралы ақпараттың маңызды көзі алаяқтық интернет-дүкеннің сайтында көрсетілген немесе жәбірленушіге ақша аудару үшін басқаша түрде берілген банк картасының немесе шоттың нөмірі, сондай-ақ жәбірленушінің онлайн-банктерінің серверлерінде сақталатын ақша қаражатын енгізу және алу іздері болып табылады. Сонымен алдау арқылы ақша аударылған банк картасының (шотының) нөмірі бойынша карта иесінің аты, әкесінің аты және тегінің бірінші әрпі туралы ақпарат алуға болады; карта (шот) иесінің өзге де дербес деректерін банк құқық қорғау органдарының сұрау салуы бойынша ұсынады.

Интернет желісіндегі алаяқтықтың виртуалды іздері ақпараттық технологиялар саласында қылмыс жасаған адамның білімі мен дағдылары, кәсіби дағдылары туралы ақпарат көзі болып табылады, олардың деңгейі, әдетте, Интернет желісіндегі алаяқтық әдісін таңдауға байланысты.

Виртуалды іздер бойынша қылмыс жасаған адамның қасиеттері мен жағдайларын анықтаудағы перспективалық бағыт адамның компьютерлік пернетақта қолжазбасын зерттеу. Бүгінгі таңда бұл бағытта бірнеше ғылыми зерттеулер жүргізіліп, пайдаланушының жағдайын (алкогольдік немесе есірткілік мас болу, шаршау, қорқыныш, стресс), сондай-ақ тұлғаның психикалық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретін бірқатар компьютерлік бағдарламалар жасалды.

Интернет желісіндегі алаяқтықты тергеп-тексеру кезінде қылмыс жасаған адамның қасиеттері мен жай-күйінің белгілері, қылмыс жасау уақыты, тәсілі, жәбірленушілердің, куәгерлердің, күдіктілердің, айыпталушылардың жадында қалған өзге де мән-жайлар туралы мәліметтер болуы мүмкін идеалды іздер де маңызды.

Бұл жағдайда идеалды іздердің ерекшелігі — жәбірленушінің қылмыстың қашықтық сипатына байланысты алаяқтың сыртқы келбетін есте сақтаудың практикалық мүмкін еместігі. Алайда қылмыс жасауға қатысы бар адамдардың (қатысушылардың) сыртқы келбеті мен жеке сипаттамалары туралы мәліметтер, мысалы, қылмыстық оқиғаның мән-жайлары да есте сақталатын айыпталушылардың айғақтарынан алынуы мүмкін.

Интернет желісінде алаяқтық жасаған кезде қылмыскер жәбірленушімен әлеуметтік желілер немесе телефон арқылы байланыса алады. Сондықтан қылмыс жасаған адамның қасиеттері мен күйлері туралы ақпарат көзі ретінде идеалды іздер адамның кейбір әлеуметтік қасиеттері туралы ақпаратты қамтуы мүмкін: жынысы, жасы, қылмыскердің тегі, аты, әкесінің аты, сондай-ақ кейбір психикалық қасиеттері мен күйлері: темперамент, эмоционалды күй.

Кейбір жағдайларда қылмыстың қарастырылып отырған түрін тергеу кезінде материалдық іздер табылуы мүмкін: бейнелеу іздері (компьютерлік құрылғылардың құрамдас бөліктеріндегі қолдың, адамның терісінің іздері, жағдай заттары, аяқ киімнің және аяқтың іздері); заттар түріндегі іздер (биологиялық шығу тегі іздері); нәрселер түріндегі іздер (компьютерлік құрылғылар мен техникалық құралдар, құжаттар, құпия мәліметтердің қолжазба және машинкамен басылған жазбалары, ықтимал құрбандардың банк карталарының деректері, қылмыстың дайындалғанын және жасалғанын куәландыратын банк карталарын дайындауға арналған шаблондар)⁷.

Материалдық, идеалды және виртуалды іздерді анықтаудың әртүрлі тәсілдерін қолдану, осы іздерді жан-жақты зерттеу Интернет желісіндегі алаяқтықтарды тергеп-тексеру және ашу, сондай-ақ кейінгі мінез-құлықты болжау және қылмыс жасаған адамды іздеу бойынша қызметтің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, келесі тұжырымдар жасауға болады: криминалистика ғылымында «із» терминінің жалпыға бірдей танылған анықтамасының болмауы және із түрлерін түсіндірудегі біркелкілік аталған мәселелерді, ең алдымен, іздену механизмдері туралы криминалистикалық ілім шеңберінде одан әрі зерттеу қажеттілігін тудырады; ақпараттық технологиялардың дамуы мен кең таралуы, сондай-ақ оларды қылмыстық іс-әрекетте қолдану виртуалды іздерді материалдық және идеалды іздерден білім беру механизмінің ерекшелігімен ерекшеленетін тәуелсіз түр ретінде бөлуге негіз болды; материалдық, идеалды және виртуалды іздер қылмыс жасаған адамның биологиялық, әлеуметтік, психикалық қасиеттері мен жағдайлары, қылмыс жасау тәсілі, уақыты, орны, құралдары, қылмыстарды ашу және тергеп-тексеру кезінде көрсетілген іздердің жоғары ақпараттық маңыздылығын анықтайтын басқа да криминалистикалық маңызды жағдайлар туралы ақпараттың маңызды көзі болып табылады; алаяқтық сияқты қылмысты тергеп-тексеру кезінде Интернет желісінде іздердің барлық көрсетілген түрлері табылуға және зерттеуге жатады; интернеттегі алаяқтықты тергеу-тексерудің бастапқы кезеңінде аталған қылмыстың ерекшелігіне байланысты виртуалды және идеалды іздер тергеу мақсаттары үшін ерекше практикалық маңызға ие.

¹ «ҚазАқпарат» ресми сайтының ақпараты, интернет көзі // https://www.inform.kz/kz/alayaktar-internet-arkyly-turgyndardy-kalay-aldaydy_a3899028

² «ҚазИнформ» ресми сайтының ақпараты, интернет көзі: https://www.inform.kz/kz/bylytyr-elimizde-20-mynnan-asa-internet-alayaktyk-kylmysy-tirkelgen_a4026704?ysclid=lg71z0hci1760249187

³ «Хабар 24» ресми сайтының ақпараты, интернет көзі: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/594788-2023-zhyly-elimizde-4-5-my-internet-alaya-ty-zhasaldy>

⁴ Шәкенов А.О. Криминалистика: Оқулық. — Астана: Фолиант, 2008. — 464 б.

⁵ Черкасов В.Н. Еще раз о терминах // Информационная безопасность регионов. — 2008. — № 2(3). — С. 70-72.

⁶ Баев О.Я. Основы криминалистики: Курс лекций. — М.: Эксмо, 2009.

⁷ А.Б. Жакулин, А.Г. Еленюк, А.Б. Сакенова. Трасология сұрақтар мен жауаптарда: Оқу құралы. — Қарағанды, 2021. — 216 б.

Онгарова Г.Б.,
докторант факультета послевузовского образования, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Квалифицированный состав служебного подлога: проблемы вменения

Противодействие коррупции в настоящее время в Республике Казахстан возведено в ранг национальной политики.

В условиях рыночной экономики и интенсификации договорных отношений во всех сферах жизнедеятельности граждан нашей страны и иностранных лиц увеличена опасность подлогов документов. Отношения документообразования все чаще становятся предметом изучения в уголовном праве. При этом оказывается, что квалификация подлогов решается правоприменителями и комментаторами Уголовного законодательства по-разному^{1, 69}.

Служебный подлог относится к коррупционным преступлениям, что повышает интерес к изучению и совершенствованию данного состава преступления.

Как известно, согласно статье 369 Уголовного кодекса Республики Казахстан под служебным подлогом понимается внесение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом в официальные документы заведомо ложных сведений либо внесение в указанные документы исправлений, искажающих их действительное содержание, либо выдача заведомо ложных или поддельных документов, если эти деяния совершены в целях извлечения выгод и преимуществ для себя или других лиц или организаций либо нанесения вреда другим лицам или организациям².

Рассмотрим уголовно-правовую характеристику основного состава служебного подлога.

Основным непосредственным объектом рассматриваемого преступления являются интересы государственной службы, выраженные в установленном законом порядке функционирования органов государственной власти и должностных лиц. Предметом данного преступления выступают официальные документы, то есть письменные акты, справки, ведомости, накладные и т. п., производство по которым ведется государственным органом или организацией, предоставляющие права и освобождающие от обязанностей, удостоверяющие обстоятельства и факты, имеющие юридическое значение и др. Документы, исходящие не из государственного органа или организации, предметом данного преступления не являются.

Под официальными документами следует понимать документы, выдаваемые государственными органами, местными исполнительными органами, частями и соединениями Вооруженных Сил Республики Казахстан, других войск и воинских формирований Республики Казахстан, а также государственными организациями, на основании которых предоставляются или ограничиваются права, возлагаются или снимаются обязанности, удостоверяются обстоятельства или факты, имеющие юридическое значение, осуществляется оплата за поставленные товары, выполненные работы, оказанные услуги и др. (свидетельства, акты, справки, накладные, удостоверения, ведомости, чеки, договора, протокола, постановления, решения и т. д.).

Объективная сторона состава служебного подлога выражается в совершении следующих активных действий:

- 1) внесение в официальные документы заведомо ложных сведений;
- 2) внесение в официальные документы исправлений, искажающих их действительное содержание;
- 3) выдача заведомо ложных или поддельных документов.

Внесение в официальные документы заведомо ложных сведений заключается во внесении в указанные документы сведений, не соответствующих действительности, не отображающих реальных обстоятельств или фактов. Признак заведомости означает полную осведомленность виновного в ложности и недействительности вносимых им в такие документы сведений.

Под внесением в официальные документы исправлений, искажающих их действительное содержание, понимаются действия, направленные на внесение исправлений в уже имеющиеся на документах сведения с целью их искажения.

Выдачей заведомо ложных или поддельных документов признается выдача официальных документов, дающих права и полномочия или налагающих обязанности, но в действительности содержащих ложные сведения или носящие характер подделки^{3, 852}.

Подлог принято делить на материальный и интеллектуальный. Материальный подлог выражается во внесении в официальный документ исправлений, искажающих его действительное содержание.

Интеллектуальный подлог выражается во внесении в официальный документ заведомо ложных сведений путем записи в подлинный документ, имеющий признаки и реквизиты настоящего, не соответствующей действительности информации^{4, 16}.

С субъективной стороны служебный подлог характеризуется прямым умыслом и специальной целью — извлечение выгод и преимуществ для себя или других лиц, или организаций либо нанесение вреда другим лицам или организациям. Это означает, что служебный подлог сам по себе не может образовывать оконченный состав преступления, если виновное лицо не преследует вышеуказанных целей.

Субъектом преступления может быть лицо, уполномоченное на выполнение государственных функций, либо приравненное к нему лицо, либо должностное лицо, понятия которых регламентируются в подпунктах 26), 27) и 28) статьи 3 УК РК [2].

По части 2-1 статьи 369 УК РК предусматривает ответственность за совершение служебного подлога сотрудником правоохранительного органа.

Часть 3 статьи 369 УК РК предусматривает квалифицирующий признак - совершение данного преступления лицом, занимающим ответственную государственную должность.

Часть 4 статьи 369 УК РК - деяние, предусмотренное частью первой, если оно совершено лицом, занимающим ответственную государственную должность в правоохранительном органе, или судьей.

Однако изучение судебно-следственной практики показало, что в правоприменительной деятельности нередко возникают проблемы, касающиеся квалификации деяния, содержащего элементы служебного подлога, совершенного неоднократно.

Так, судом района имени Казыбек би г. Караганды гражданка А. была привлечена к уголовной ответственности по части 1 статьи 369 УК РК, которая будучи должностным лицом, не имея законных оснований в виде приказа наделять сотрудников различных подразделений очередными званиями, путем служебного подлога выдавала соответствующие служебные удостоверения сотрудникам с внесенными в них заведомо ложными сведениями, тем самым предоставляя право использовать официальный документ при осуществлении своей профессиональной и служебной деятельности.

То есть виновная совершила ряд тождественных действий путем внесения заведомо ложных сведений в официальные документы, а также выдачей заведомо ложных или поддельных документов разным лицам в разное время. При этом ни за одно из совершенных уголовных правонарушений не была осуждена.

Данный пример показывает, что в действиях подсудимой усматривался признак «неоднократности», однако в силу отсутствия такового как квалифицирующего признака, судебному органу вменить его не представилось возможным.

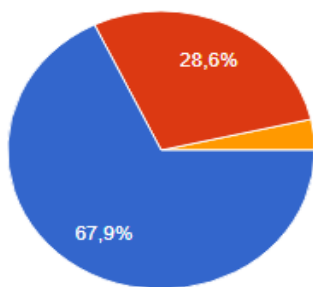
Тем самым, виновное лицо совершив два и более тождественных деяния понесет уголовное наказание в пределах санкции части первой рассматриваемой статьи, хотя в действительности характер и степень общественной опасности его действий намного выше. А в силу отсутствия признака неоднократности в квалифицированном составе служебного подлога, не будет привлечено к ответственности по принципу соразмерности тяжести содеянного.

Этот и другие аналогичные примеры свидетельствуют о криминализации квалифицирующего признака неоднократность служебного подлога.

Таким образом, представляется необходимым включить в часть 2 статьи 369 УК РК отягчающего вину обстоятельства «тоже деяние, совершенное неоднократно», в силу требований правоприменительной практики.

Положение о действующем пробеле в законодательстве подтверждено проведенными эмпирическими методами исследования такими, как анкетирование и интервью среди сотрудников правоохранительных органов (Таблица 1).

Таблица 1.



67,9 % респондентов высказались о необходимости введения в Уголовный кодекс Республики Казахстан ответственности за неоднократность служебного подлога.

28,6 % – не поддержали данное предложение

Если рассматривать в целом уголовное законодательство в разрезе квалифицирующих признаков, то признак «неоднократности» присутствует в большей части уголовных правонарушений. Также неоднократность деяний в качестве отягчающего вину обстоятельства есть и в коррупционных преступлениях, что подтверждает необходимость его включения в рассматриваемый состав уголовного правонарушения.

При совершении служебных подлогов необходимо учитывать характер и степень их общественной опасности. Уголовно-правовые категории «характер» и «степень общественной опасности преступления» в законодательстве, судебной практике и уголовно-правовой литературе понимаются неоднозначно.

Отсюда следует, что криминализация признака неоднократности служебного подлога станет той превентивной мерой, которая будет являться важным средством дифференциации и индивидуализации ответственности и наказания лиц, совершивших несколько тождественных уголовных правонарушений.

¹ Крюкова Н.И., Халиков Ф.З. Проблемы квалификации служебного подлога // Экономика. Право. Общество. — 2016. — № 1 (5). — С. 68–74.

² Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03 июля 2015 // Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=607;-17#pos=607;-17 (дата обращения: 08.04.2023).

³ Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / Под редакцией Борчашвили И.Ш. 2 том, Алматы, 2021.

⁴ Романова В.В. Служебный подлог: Учеб. пос. — СПб: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2017. — С. 56.

Рапишев Д.А.,

*преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Организация комплекса мероприятий по обеспечению безопасности информационной системы для обучения

Цифровизация учебного процесса позволяет автоматизировать полный цикл обучения учащегося на всех этапах обучения, избавить учащегося и преподавателя от рутинной работы, связанной с большим объемом информации в ручном традиционном формате.

Информационные системы стали неотъемлемой частью в нашей повседневной жизни, а именно в рабочем процессе. Так информационные системы создаются практически для любых сфер деятельности и учебный процесс не стал исключением. Информационные системы — это программное обеспечение, которое позволяет собирать, хранить, обрабатывать и предоставлять информацию. Они стали неотъемлемой частью в нашей повседневной жизни, включая рабочий и учебный процесс¹.

В современном мире, когда количество информации, которую необходимо обрабатывать, постоянно растет, информационные системы стали необходимостью. Они помогают собирать и обрабатывать данные, упрощают и автоматизируют многие процессы и увеличивают эффективность работы.

В рабочем процессе информационные системы используются практически в любой сфере деятельности. Например, в бухгалтерии информационные системы позволяют вести учет финансовой деятельности компании, генерировать отчеты и статистику, а также контролировать выплаты зарплат.

В производстве информационные системы могут использоваться для управления процессом производства, контроля качества продукции, отслеживания инвентаря и т. д. В медицине информационные системы позволяют хранить и обрабатывать медицинские данные пациентов, снимать диагностику и вести учет медицинских услуг.

Также информационные системы стали неотъемлемой частью учебного процесса. В современных школах и университетах используются электронные журналы, которые позволяют вести учет успеваемости студентов, электронные библиотеки, которые содержат необходимую литературу для обучения, а также онлайн-курсы, которые доступны для самостоятельного обучения. Информационные системы также используются для обмена информацией между преподавателями и студентами, для создания учебных планов и контроля обучения.

Информационные системы для учебного процесса могут быть различной вариаций и функциональности, быть гибкими и многомодульными, а также содержать в себе возможности автоматизации всего учебного процесса и не только.

Компании по разработке информационных систем, направленных на автоматизацию учебного процесса, на этапах разработки должны быть погружены во все организационные моменты того или иного учебного заведения, учитывать все особенности ведения учебного процесса для применения их на этапе создания информационной системы.

Немаловажным является планирование и организация комплексных мер, направленных на информационную безопасность информационной системы, недопущение потери (утечки) данных в информационной системе, устойчивость к вредоносному программному обеспечению, логическим мониторингам действий пользователей и недопущение неправомерных применений надстроек системы.

Одним из наиболее важных аспектов информационных систем является их способность сохранять и защищать информацию. Дополнительные возможности такие, как резервное копирование и отказоустойчивость, могут быть критически важными для обеспечения безопасности и надежности информационных систем.

Резервное копирование — это процесс создания резервной копии данных, которая может быть использована для восстановления информации в случае ее потери. Это может произойти из-за сбоя оборудования, вирусов или человеческого фактора. Резервное копирование помогает обеспечить сохранность данных, а также уменьшить риск потери данных, которые могут быть критически важными для компании или человека.

Клонирование — это процесс создания точной копии системы или приложения. Клонирование информационной системы может использоваться для обеспечения безопасности данных, например, при резервном копировании. Это также может использоваться для создания тестовых окружений, настройки отладки или масштабирования системы.

Отказоустойчивость — это способность системы продолжать работу в случае возникновения сбоев в оборудовании, программном обеспечении или других проблемах. Для достижения отказоустойчивости системы могут быть спроектированы таким образом, чтобы обеспечивать резервирование оборудования, балансировку нагрузки или использование резервных каналов связи. Отказоустойчивые системы обычно способны обнаруживать проблемы и автоматически перенаправлять трафик на другой сервер или оборудование, чтобы сохранить работоспособность системы².

Подбор кандидатуры на должность администратора информационного программного обеспечения является очень важным шагом при создании информационной системы. Этот человек будет не только управлять и поддерживать работу системы, но также иметь доступ к ее конфигурации и данным.

Важно найти кандидата, который обладает всеми необходимыми навыками и знаниями для технического администрирования информационного программного обеспечения. Это включает в себя знание сетевых технологий, баз данных, программирования и систем безопасности. Кроме того, кандидат должен быть в состоянии быстро реагировать на проблемы и находить эффективные решения. Кроме того, администратор информационного программного обеспечения должен быть непредвзятым и не допускать неправомерного конфигурирования системы. Он должен соблюдать все регламенты и правила работы информационной системы. Это важно для обеспечения безопасности данных и надежной работы системы.

Для того, чтобы найти подходящего кандидата на эту должность, необходимо провести тщательный отбор и собеседование. Кандидат должен иметь соответствующее образование и опыт работы в области администрирования информационных систем. Важно также проверить его рекомендации и проанализировать его личные качества и навыки такие, как ответственность, коммуникабельность и способность работать в команде³.

В целом, подбор кандидата на должность администратора информационного программного обеспечения является ключевым шагом при создании информационной системы. Важно найти человека, который обладает всеми необходимыми навыками и качествами, чтобы обеспечить надежное и безопасное функционирование системы.

Так как специалисты в области IT-администрирующие информационную систему в учебной организации, зачастую могут обладать дополнительными навыками и познаниями обнаружения уязвимостей в системах несмотря на все принятые меры по организации информационной безопасности разработчиками ПО, IT специалисты учебного заведения должны принять правильную сторону и устранять все уязвимые моменты обхода для корректного использования программного обеспечения.

Техническое сопровождение информационной системы является наиболее важным составляющим в процессе жизнедеятельности программного обеспечения, зачастую поставщики ПО, используют тенденцию стоимости технической поддержки выше стоимости самого поставляемого ПО, не передавая заказчику никаких сведений об алгоритме кода и доступа для полного администрирования, тем самым обязывая заказчика зависеть от компании разработчика.

Все действия работы в программе должны строго фиксироваться в журналах логирования и записи ошибок, журналы должны вестись строго по любому действию, должны фиксироваться все происходящие инциденты во время работы программы тем самым представляя доказательные сведения действию абсолютно любого пользователя.

В связи со сложившейся ситуацией с COVID-19 информационные системы в образовании сыграли ключевую роль в организации дистанционного обучения, позволили создать информационно-удаленный диалог между преподавателем и обучающимся, организовать контроль получаемых знаний без потерь в качестве образования.

- ¹ Данилов Д.В. Безопасность информационных систем обучения: Учеб. пос. — М.: Интернет-Университет Информационных Технологий (ИНТУИТ), 2015. — 176 с.
- ² Минеев А.А. Организация комплекса мероприятий по обеспечению безопасности информационной системы образовательного учреждения. — М.: Издательский дом «Инфра-М», 2016. — 160 с.
- ³ Пашин М.В. Основы защиты информации: Учеб. пос. для студентов вузов. — М.: ФИЗМАТЛИТ, 2017. — 480 с.

Сулейменова Д.Г.,
*преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки
и управления ОВД, магистр педагогических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Буллинг как явление образовательной среды

Буллинг является актуальной проблемой современного образования. Буллинг — длительное физическое или психологическое насилие со стороны индивида или группы, которые имеют определенные преимущества относительно другого индивида. Психотерапевт И. Бердышев определяет буллинг как «сознательное, продолжительное насилие, не носящее характера самозащиты и исходящее от одного или нескольких человек»¹.

Нарушения, возникающие в результате воздействия на подростка в ситуации буллинга, приводят к личностным изменениям, так как затрагивают все уровни человеческого функционирования. Принято выделять отдаленные и ближайшие последствия жестокого отношения к ребенку подросткового возраста. К ближайшим последствиям можно отнести травмы физического характера. Также в качестве ближайших последствий у ребенка могут возникать острые психические расстройства, которые выражаются либо в повышенном возбуждении, нервозности, раздражительности, либо, наоборот, в апатии, безразличии, депрессии, снижении настроения. Однако в обоих случаях ребенок испытывает тревогу, страх и гнев. Отдельные последствия жестокого отношения с подростками могут иметь не только физический и психический характер нарушения развития личности, но и соматический, личностный, эмоциональный и социальный. Отдаленные последствия носят долгосрочный характер и, зачастую, влияют на всю дальнейшую жизнь ребенка. Такими последствиями могут быть, например, специфические семейные отношения или отношения с партнером, жестокое отношение в дальнейшем к собственным детям, особые жизненные сценарии, виктимизация и т. д.²

Буллинг среди несовершеннолетних не всегда имеет форму физического насилия, скорее это уже крайние варианты проявления, когда стадии психологического давления не нашли отпора. Среди пси-

хологических форм насилия наиболее распространена словесная травля, которая проявляется в оскорблении, унижительных прозвищах, злых или непристойных шутках в адрес одного ребенка, а также в многочисленных формах насмешек и прочего. Реже встречается распространение слухов, причем как в учебной среде, так и с помощью интернета. Одна из наиболее опасных форм буллинга, кроме непосредственно физического воздействия — это бойкот, когда ребенка намеренно игнорирует его социальная группа. Именно такая социальная изоляция приводит к суицидальным попыткам, самоповреждению, а также нарушению психики^{1, 7}.

Несмотря на то, что в ситуации есть нападающая сторона и жертва, помощь необходима всем участникам процесса, а также тем детям, которые непосредственно не вовлечены в травлю и издевательства, т. е. буллерам, свидетелям, жертвам и защитникам.

Буллинг не афишируется, несовершеннолетние максимально стараются оставить такие формы насилия в тайне. Агрессору это позволяет избежать наказания, свидетели так уходят от ответственности и чувства вины, жертве же чаще всего либо стыдно, либо страшно обращаться за помощью и признаваться в том, что происходит. Однако, если ребенок стал жертвой буллинга, то догадаться об этом можно по следующим признакам: появление беспричинных болей в области груди и живота; энурез; нервные тики; нарушение сна, кошмары, бессонница; участвовавшие респираторные заболевания и другие проблемы со здоровьем; нарушение аппетита (отсутствие или наоборот чрезмерное поглощение пищи); повышенная тревожность, беспокойство; печальный вид и длительное подавленное состояние; в поведении появляется излишняя осторожность и уступчивость; отсутствует желание общаться, стремление все время проводить в уединении, а также отказ от посещения учебного заведения.

Один из признаков не может свидетельствовать о буллинге, но если присутствует несколько симптомов из списка в течение длительного времени, то необходимо обратить внимание на ребенка. Чем дольше жертва находится в ситуации буллинга, тем больше развивается склонность к развитию психических расстройств, тяжелых форм депрессии, а также повышается вероятность суицида³.

Различные способы анализа помогают исследовать явление буллинга с разных сторон. Анализ фильмов и опросы несовершеннолетних дают более широкую картину понимания буллинга. Демонстрация буллинга в художественных картинах не искажена и очень близка к реальности. Это дает возможность узнать об издевательствах больше и понять как действовать при столкновении с той же ситуацией в реальной жизни.

В контексте озвученной проблемы важно то, что в условиях современности повсеместно отсутствует систематическая работа по предотвращению и прекращению травли. Основные способы работы с уже существующими эпизодами травли — это индивидуальная работа с теми, кто оказался в роли агрессора и жертвы, и работа с сообществом учебного коллектива. Главными стратегиями деятельности в этом направлении видятся повышение толерантности и навыков саморегуляции агрессоров, развитие социальной компетентности детей, ставших предметом травли, усиление атмосферы взаимопомощи и поддержки, взаимного доверия в коллективе.

В заключение стоит отметить, что в последнее время отношение к жестокости в образовательных учреждениях, обществах развитых стран стало значительно серьезнее. Широко применяются профилактические программы буллинга. Развитие таких программ достаточно важно, так как именно подростки стоят на пороге взрослости, и именно от них зависит, каким будет социум и взаимодействие внутри него в ближайшие годы.

¹ Бердышев И. Лекарство против ненависти / И.Бердышев, Е.Куценко // Первое сентября. — 2005. — № 18. — С. 3.

² Пронина Е.Н. Детская жестокость: причины и следствия // Психологическая служба. — 2008. — № 5. — С. 20–24.

³ Дерябина В.В. Психологическая помощь детям, пережившим насилие в школе: Дисс. ... канд.психол.наук. — М.: МГПУ, 2010. — 333 с.

Титов П.М.,

*старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел,
кандидат юридических наук, капитан полиции
(Уральский юридический институт МВД России)*

Деятельность оперативного сотрудника по сообщениям граждан о дистанционных мошенничествах и кражах с банковских счетов либо электронных денежных средств

В настоящее время данная тема особенно актуальна. Век информационных технологий создает благоприятную среду и для совершения специфических преступлений. Поэтому сотрудники правоохранительных органов, особенно оперативных подразделений, должны грамотно применять законодательство для борьбы с преступностью.

Одной из проблемных областей в сфере предупреждения и раскрытия имущественных преступлений на территории Российской Федерации уже из года в год остаются дистанционные мошенничества и кражи с банковских счетов либо электронных денежных средств. Как на федеральном уровне, так и на уровне территориальных подразделений МВД России ежемесячно, ежеквартально и круглосуточно проводится анализ зарегистрированных сообщений по дистанционным мошенничествам и кражам с банковских счетов либо электронных денежных средств.

В данной статье под дистанционным мошенничеством понимается хищение имущества путем обмана и злоупотребления доверием с использованием информационно-телекоммуникационных технологий, банковских счетов, электронных кошельков и при условии, что лицо, осуществляющее обман взаимодействует с потерпевшим через различные средства телекоммуникационной связи и непосредственно с ним не встречается. Указанные виды мошенничеств образуют составы преступлений, предусмотренные ч. ст. 159, 159.1, 159.2, 159.3, 159.5, 159.6 УК РФ.

Кража с банковского счета, а равно в отношении электронных денежных средств подлежит квалификации по п. «г» ч. 3 ст. 158 УК РФ. Под данной кражей понимается тайное, безвозмездное, корыстное изъятие безналичных денежных средств с банковского счета или электронных денежных средств. Способов совершить кражу с банковского счета много, но одними из распространенных способов являются снятие денежных средств через банкомат с похищенной или утерянной банковской карты, оплата данными картами в торговых точках, и хищение средств со счета или электронных денежных средств с использованием конфиденциальной информации, при помощи которой осуществляется доступ к счету (персональных данных, данных банковской карты, паролей, кодов и т. п.).

Как правило, органы внутренних дел узнают о вышеуказанных преступлениях по факту поступления соответствующего заявления либо сообщения. В 95 % случаев заявление поступает в территориальный орган внутренних дел от самого пострадавшего. На первоначальном этапе проверки обработка сообщения проводится сотрудниками дежурной следственно - оперативной группы. Основными мероприятиями являются получение объяснения от пострадавшего, очевидцев, осмотр сотового телефона, компьютера, банкомата, терминала. В случае, если место преступления известно (например, если деньги снимались с банковской карты через конкретный банкомат), то осуществляется выезд на место происшествия, где осматривается сам банкомат, а также прилегающая территория к нему. В ходе данного осмотра устанавливаются возможные очевидцы, следы преступления, камеры видеонаблюдения сторонних организаций. У потерпевшего в обязательном порядке истребуются сведения о счете, с которого похищены деньги, выписки о движении денежных средств по его банковскому счету, чеки, платежные поручения и иные документы, позволяющие подтвердить осуществление нежелательного перевода и установить счет, на который переведены денежные средства. Осмотр телефона или компьютера производится в присутствии пострадавшего заявителя и с его согласия. В ходе данного осмотра требуется обнаружить смс-сообщения, электронные чеки о подтверждении и осуществлении переводов, входящие звонки от злоумышленников, их длительность, программы удаленного доступа к устройству, фишинговые ссылки и иную значимую информацию, позволяющую установить электронные и банковские реквизиты преступников. После осуществления проверочных мероприятий и при наличии достаточных данных, указывающих на признаки преступления, принимается решение о возбуждении уголовного дела.

При проверке сообщения о преступлении может возникнуть ситуация, когда удается сразу установить личность преступника. Если объективные данные указывают на причастность лица в совер-

шении преступления, его задерживают. Возбуждается уголовное дело в отношении задержанного. В рамках возбужденного уголовного дела производятся первоначальные следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия. В ходе проведения следственных действий акцент делается на обнаружение и изъятие предметов и вещей, имеющих значение для уголовного дела.

Вышеуказанный алгоритм обработки сообщений о дистанционных мошенничествах и кражах с банковских счетов соблюдается в территориальных органах далеко не всегда. Что приводит к негативным факторам по раскрытию и расследованию таких видов преступлений.

Тогайбаева Ш.С.,
профессор кафедры юриспруденции, кандидат юридических наук;
Тогайбаев А.И.,
старший преподаватель, кандидат юридических наук;
Сатеева Л.Т.,
магистрант юридического факультета
(Кокшетауский университет им. Абая Мырзахметова)

Сравнительный анализ состава уголовного правонарушения «Похищение человека» в РК и похищение человека по Уголовному уложению Федеративной Республики Германия

По УК РК 2014 года статья 125 УК РК (Похищение человека) расположена в главе 1 («Уголовные правонарушения против личности»).

В диспозиции ч. 1 ст. 125 УК РК не дано определение «похищение человека». В связи с этим на практике возникают трудности при квалификации уголовных правонарушений.

Часть первая статьи 125 УК РК (Похищение человека) предусматривает ответственность за похищение человека.

Квалифицирующими признаками ст. 125 УК РК являются те же деяния, совершенные группой лиц по предварительному сговору; неоднократно; с применением насилия, опасного для жизни или здоровья; с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия; в отношении заведомо несовершеннолетнего; в отношении беременной женщины, в отношении двух или более лиц; из корыстных побуждений; лицом с использованием своего служебного положения; с фальсификацией, сокрытием либо уничтожением документов, удостоверяющих личность потерпевшего.

Часть третья статьи 125 УК РК предусматривает ответственность за деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, если они: совершены преступной группой; совершены с целью эксплуатации похищенного (похищенной); повлекли по неосторожности смерть потерпевшего или иные тяжкие последствия.

Согласно примечания к данной статье лицо, добровольно освободившее похищенного (похищенную), освобождается от уголовной ответственности, если в его действиях не содержится состава иного преступления¹ (Статья 125 с изменениями, внесенными Законом РК от 27.12.2019 г. № 292-VI).

Хотя в юридической литературе имеются различные определения «похищения человека».

Что говорит практика. Следующий пример.

7 ноября 2002 г., около 19 часов Л. и С. группой лиц по предварительному сговору с целью похищения человека пришли на площадь им. Гагарина в г. Караганда, остановили идущую по ул. Ленина А. Л., подойдя к А. сзади, закрыла рот и нос ее тряпкой, пропитанной жидкостью с резким запахом, отчего А. потеряла сознание.

С. и Л. под предлогом, что девушке стало плохо, остановили неустановленную автомашину, доставили А. по адресу: г. Караганда, ул. Полетаева, д. 11, кв. 27.

Сняв с нее одежду, посадили А. на стул, к которому привязали руки, завязали глаза, обмотали шею колготками, привязали к трубе отопления.

8 ноября 2002 г., после распития спиртных напитков, Л. и С. применили в отношении А. насилие, опасное для жизни и здоровья последней: вырезали на ее теле кресты, прижигали окурком сигареты, при этом Л. удерживала руки и ноги А., а С. наносила порезы лезвием на обеих руках и груди А. в виде крестов.

В вечернее время 8 ноября 2002 г., когда Л. и С. уснули, А. удалось освободиться и убежать через балкон².

Мы привели примеры типичных похищений человека.

А вот другой пример не похожий на предыдущие.

В Кызылорде вынесен приговор горе-жениху и его помощникам за кражу невесты. Данный случай произошел в июле 2018 года. Один из подсудимых, встретившись с двумя односельчанами, рассказал им о том, что хочет жениться и собирается украсть девушку, с которой раньше встречался. Договорившись, они втроем приехали в Кызылорду.

Будущий жених стал следить за домом девушки. Утром, увидев, что она пешком идет на работу, парень предложил подвезти ее, на что та не согласилась.

Тогда он против ее воли насильно сажает в машину и после этого тройка напрямик выезжает в свой район. Однако за превышение скорости машину останавливает полицейский. В это самое время потерпевшая просит помощи у сотрудника полиции. Ребят доставляют в районный отдел полиции за кражу девушки против ее воли. Данное уголовное дело было рассмотрено в суде № 2 города Кызылорды. Парни были привлечены по статье 125 части 2 пункта 1 УК РК (похищение человека). Все трое осуждены по данной статье к 7 годам лишения свободы условно³.

У казахов имеется традиция похищать девушек с согласия. Но необходимо отметить, что грань между обычаем и похищением тонкая. По обычаю девушка до похищения ее дала согласие.

А какие виды похищений имеются в Германии.

Уголовная ответственность за похищение человека в данной стране предусмотрена в § 234. Данный состав сформулирован следующим образом: «Тот кто, используя насилие, угрозу причинения значительного вреда или обман, захватывает человека для того, чтобы поставить его в беспомощное положение, отдать в рабство или доставить его на службу военным или подобным организациям за границей, наказывается лишением свободы на срок не менее одного года^{4, 87}».

Охраняемыми данным параграфом правовыми благами являются личные права потерпевшего, и прежде всего, его личная свобода. Рассматриваемая норма является специальной по отношению к § 239, устанавливающему уголовную ответственность за незаконное лишение свободы. Обязательными признаками состава являются способ совершения преступного деяния и цель. Заметим, что такой признак состава, как целевая направленность, Шестым Законом о реформе уголовного права был уточнен следующим образом: существовавший в старой редакции этой нормы термин «доставить для участия в военных действиях или службы на корабле за границей» был заменен на «доставить в военную или подобную организацию за границей». В связи с этим судебная практика ФРГ получила возможность расширительного толкования данного признака, что вполне обоснованно, так как теперь указанный состав охватывает и случаи несения соответствующей службы в мирное время^{4, 87}.

В абз. 2 рассматриваемого параграфа установлен размер наказания: в менее тяжких случаях предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от шести месяцев до пяти лет. Наличие этого признака суд оценивает, исходя из конкретных обстоятельств дела, связанного с похищением человека^{4, 88}.

Покушение на данное преступное деяние является наказуемым, так как это — преступление^{4, 88}.

Следует обратить внимание на словосочетание, используемое в диспозиции данной статьи «доставить в военную или подобную организацию за границей». Такое словосочетание в казахстанском законодательстве отсутствует. Хотя необходимо было бы подробно остановиться на данном словосочетании.

На основании Шестого Закона о реформе уголовного права была принята новая редакция § 235 (похищение несовершеннолетних).

В абз. 3 § 235 была установлена наказуемость покушения. Это позволило устранить противоречия в системе ценностей, охраняемых УК. Дело в том, что до принятия Шестого Закона о реформе уголовного права по нормам УК наказывалось покушение на кражу детской коляски, но не покушение на кражу младенца, лежавшего в этой коляске. В настоящее время данная норма защищает в уголовно-правовом порядке свободное осуществление прав родителей, опекуна или попечителя заботиться о лице, не достигшем 18-летнего возраста. Указанное право родителей, опекуна и попечителя заключается прежде всего в их праве воспитывать несовершеннолетнего, надзирать за ним и определять его место жительства и местопребывание^{4, 88}. В § 234 описаны способы совершения похищения. В отличие от Казахстана в УК РК в диспозиции не описаны способы совершения похищения и цель.

Следующий вид похищения — похищение малолетних.

§ 235. Похищение малолетних

(1) лишением свободы на срок до пяти лет или денежным штрафом наказывается тот, кто похищает 1 у родителей, одного из родителей, опекуна или попечителя или не возвращает этим лицам:

1. Лицо, не достигшее восемнадцати лет, с применением насилия, угрозы причинения ошутимого вреда или обманом путём, или

2. Ребёнка, не являясь его родственником.

(2) Таким же образом наказывается тот, кто:

1. Похищает ребёнка у родителей, одного из родителей, опекуна или попечителя, чтобы увести его за границу, или

2. Не возвращает ребёнка родителям, одному из родителей, опекуну или попечителю из-за границы, куда он был увезён или направлен.

(3) В случаях, предусмотренных в абзаце 1 (№ 2) и в абзаце 2 (№ 1), покушение наказуемо.

(4) Наказание в виде лишения свободы на срок от одного года до десяти лет назначается, если исполнитель:

1. Посредством совершения деяния подвергает потерпевшего смертельной опасности или опасности причинения тяжкого вреда здоровью или нанесения значительного ущерба для физического или духовного развития, или

2. Совершает деяние за вознаграждение или с намерением личного обогащения или обогащения другого лица.

(5) Если исполнитель причиняет содеянным смерть потерпевшему, то наказанием является лишение свободы на срок не менее трёх лет.

(6) В менее тяжких случаях в контексте абзаца 4 назначается наказание в виде лишения свободы на срок от шести месяцев до пяти лет, в менее тяжких случаях в контексте абзацев 5 – в виде лишения свободы на срок от одного года до десяти лет.

(7) Похищение малолетних в случаях, предусмотренных абзацами 1–3, подлежит уголовному преследованию только по ходатайству, за исключением случаев, в которых, по мнению правоохранительных органов, в силу особого общественного интереса в уголовном преследовании требуется государственное вмешательство по официальной инициативе⁵. Дословно: «отнимает» [«entzieht»]. Подразумевается нарушение права опеки малолетнего (см. § 1631 BGB [Гражданского уложения ФРГ [Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)] в редакции официальной публикации от 2 января 2002 года, BGBI. 2002 I S. 2909; BGBI. 2003 I S. 738, с последующими изменениями и дополнениями): опека, воспитание, определение места пребывания) посредством пространственного удаления малолетнего из сферы влияния указанных в данной норме правомочных лиц на определённое время, см. Fischer, StGB, 64. Aufl., § 235 Rn. 6. По мнению ФВС ФРГ достаточным является, например, похищение четырёхлетнего ребёнка на 10 минут (BGHSt. 16, 58).

§ 239 a. Похищение человека с целью вымогательства.

В части первой данной статьи говорится о том, что (1) тот, кто похищает человека или завладевает человеком для того, чтобы использовать заботу потерпевшего о своём благе или заботу третьего лица о благе потерпевшего для вымогательства (§ 253), или тот, кто использует для подобного вымогательства созданное им подобным действием положение потерпевшего, – наказывается лишением свободы на срок не менее пяти лет.

В менее тяжких случаях наказанием является лишение свободы на срок не менее одного года (2).

Если исполнитель причиняет содеянным, по меньшей мере по грубой неосторожности¹, смерть потерпевшему, то наказанием является пожизненное лишение свободы или лишение свободы на срок не менее десяти лет. (3)

В четвертой (4) части 1 указывается то, что суд может смягчить наказание в соответствии с положениями, предусмотренными в § 49 (абз. 1), если исполнитель, отказавшись от выкупа, который он требовал, способствует возвращению потерпевшего на место его жизнедеятельности. Если этот результат наступает без содействия исполнителя, то достаточным является его усердное старание, направленное на достижение этого результата^[5]. (В случае похищения совершеннолетнего достаточным является, как правило, его освобождение при условии, что исполнитель желает возвращения потерпевшего и последний в состоянии добраться, напр., до своего места жительства или пребывания (Fischer, StGB, 64. Aufl., § 239a Rn. 19; Träger/Schluckebier, LKStGB, § 239a Rn. 34). Если самостоятельное возвращение потерпевшего осложнено вследствие его детского или пожилого возраста, болезни или ранения, то исполнитель должен* обеспечить поступление потерпевшего под соответствующую опеку (Eser/ Eisele, in: Schönke/Schröder, 28. Aufl., § 239a Rn. 37; Horn/Wolters, in: SKStGB, § 239a Rn. 21). В любом случае недостаточным является, например, оставление потерпевшего на месте его сокрытия или его освобождение при условиях, в которых сам исполнитель не рассчитывает на благополучное возвращение потерпевшего (BGH NStZ 2001, 532). 2 Имеются в виду возвращение потерпевшего и отказ от выкупа (Fischer, StGB, 64. Aufl., § 239a Rn. 20).

Как видим германское законодательство имеет самостоятельную статью «Похищение человека с целью вымогательства» (но по сути это и есть корысть). В РК имеется в части второй ст. 125 УК РК квалифицирующий признак «из корыстных побуждений».

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК //

² Архив суда. Дело 1-267.

³ Трех парней осудили на 7 лет за кражу невесты // <https://www.zakon.kz/4971553-troih-parney-osudili-na-7-let-za-krazhu.html>

⁴ Серебренникова А.В. Уголовное право Германии: Учеб. пос. для вузов. — М.: Издательство Юрайт, 2023. — 124 с.

⁵ Головненков П.В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия — Strafgesetzbuch (StGB) — Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Издание второе, переработанное и дополненное. — М.: Проспект, 2016. — С. 198.

Урстенова Д.Д.,

капитан полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Цифровые жертвы: виктимологический анализ интернет-мошенничества

Все больше и больше людей пользуются интернетом для общения, работы и отдыха. Это расширяет возможности межличностных отношений, но и создает новые риски для безопасности людей. Ученые из различных областей науки разрабатывают способы борьбы с этими угрозами, чтобы защитить личность в интернете.

Ученый Д.В. Ривман под жертвой понимает индивида, не осознающего сущность ухищрений преступника и проявляющего элементарную неосмотрительность. Его поведение может быть правомерным или, наоборот, противоправным, а вклад в механизм преступной деятельности как минимальным, так и решающим.

Представляется обоснованным мнение Д.В. Ривмана о том, что виктимологическая ситуация не сводится к обстановке, непосредственно предшествующей преступлению или сложившейся в процессе совершения посягательства, а понимается гораздо шире.

Целесообразно в содержание виктимологической ситуации включать: а) личностноформирующую виктимную ситуацию (систему факторов, условий, обстоятельств, оказавших решающее влияние на формирование у потенциальной жертвы качеств повышенной виктимности); б) предкриминальную (жизненную) виктимную ситуацию (систему обстоятельств, непосредственно предшествующих преступлению, во взаимодействии с личными качествами субъекта виктимизации (потенциальной жертвы); в) криминальновиктимную ситуацию (ситуацию непосредственно совершения преступления и причинения вреда); г) посткриминальную виктимную ситуацию (поведение жертвы после преступления и все обстоятельства, влияющие на ее положение)¹.

Следует отметить, что без криминологического понимания категории «жертва» невозможно определить характер индивидуальной жертвы. Это связано с тем, что поведение жертвы часто способствует совершению преступления. Рост преступности в сфере высоких технологий сильно связан с возрастом жертвы, ее морально-психологическими и социально-демографическими характеристиками, уровнем образования и финансовой грамотности.

«Виктимология» в буквальном смысле означает «учение о жертве» (от лат. *victima* — жертва и греч. *logos* — учение).

Родоначальником виктимологии считается немецкий криминолог Г. фон Гентиг, который в 1948 г. выпустил в США книгу под названием «Преступник и его жертва. Исследование по социобиологии преступности». Именно он ввел в криминологический оборот понятие «потенциальной жертвы», под которой понимал определенную категорию людей, особенно предрасположенных к роли жертвы. Эта предрасположенность, по мнению ученого, может быть виновной или невиновной, индивидуальной или обусловленной принадлежностью к определенной социальной, профессиональной либо иной группе.

Виктимология — это наука о жертвах преступлений и их защите. В контексте интернет-мошенничества виктимология изучает особенности жертв киберпреступлений и способы защиты от них.

Одной из особенностей жертв кибермошенничества является разнообразный набор личных качеств, формирующих виктимность в сфере веб-технологий. Например, доверчивость, беспечность, низкий уровень знаний о собственной информационной безопасности и стремление к быстрому и высокому заработку могут повысить риск стать жертвой киберпреступления.

Поведение жертвы складывается из психологической и технической составляющих. Психологическая составляющая включает в себя эмоциональные реакции жертвы на преступление и ее способность справиться с последствиями. Техническая составляющая относится к уровню знаний жертвы об информационных технологиях и ее способности использовать их для защиты.

Мошенничество существует на протяжении всей истории человечества. Всегда были люди, которые обманывали других ради своей выгоды. С развитием общества мошенники продолжали улучшать свои способы и увеличивать свою прибыль. С появлением Интернета мошенники быстро осознали его преимущества для себя и использовали его виртуальное пространство для обмана людей.

Таким образом, мошенничество в Интернете не является неожиданным явлением. Люди постоянно стремились к обогащению и получения каких-либо выгод. В обществе всегда были люди с низким уровнем благосостояния, которые жаждали заполучить больше денег, а также алчные и жадные люди, готовые рисковать для своей выгоды. Эти люди становятся легкой добычей для мошенников, которые используют их желание заработать и получить быструю выгоду без усилий.

В.П. Шейнов описывает типичную ситуацию, когда гражданин становится жертвой мошенничества, совершенного под видом гадания. Гадалки (обычно это женщины-цыганки), как правило, «работают» там, где много людей (вокзалы, аэропорты, оживленные улицы и т. п.), поскольку им нужен максимальный выбор клиентов. С учетом окружающей обстановки, характерных психических состояний находящихся в данных местах люди обычно более всего оказываются восприимчивы к предложениям узнать свою судьбу, что их ожидает, чего опасаться и т. д. и к оказываемому в процессе гадания внушению. Жертвами обмана при гадании чаще всего становятся женщины ввиду того, что они более эмоциональные, а также неуверенные в себе, расстроенные чем-либо лица, которые видят в предсказании своеобразный выход из сложившейся неоднозначной жизненной ситуации².

Для предотвращения интернет-мошенничества необходимо повышать уровень информационной грамотности населения и обучать людей основам безопасного поведения в Интернете.

Информационная грамотность означает способность человека эффективно находить, оценивать и использовать информацию для решения проблем и принятия решений. В контексте киберпреступлений это означает, что человек должен уметь защищать свою информацию и определять надежность источников информации.

Кроме того, необходимо разрабатывать новые технологии защиты от киберпреступлений и улучшать законодательство в этой области.

В современном мире информация является одним из самых ценных ресурсов. С развитием технологий и расширением доступа к информации, важность информационной грамотности возрастает. Информационная грамотность означает способность человека эффективно находить, оценивать и использовать информацию для решения проблем и принятия решений.

В заключение можно сказать, что виктимология интернет-мошенничества является актуальной проблемой современного общества. Для борьбы с этим явлением необходим комплексный подход, который будет включать в себя как меры по повышению информационной грамотности населения, так и разработку новых технологий защиты.

¹ Ривман Д.В. Криминальная виктимология: Серия Учебники для вузов. — СПб., 2002.

² Шейнов В.П. Психология обмана и мошенничества. — М.: АСТ, Минск: Харвест, 2005. — 464 с

IV.

Коммуникация полиции с обществом и СМИ



Полицияның қоғаммен және БАҚ байланысы

М.М. Ақанова,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Қазақстан полициясының жаңа форматқа көшуіне бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы

Полиция — елішілік тұрақтылық пен қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жауапты орган. Ендеше оның жұмысын жетілдіріп, бүгінгі күннің талабына сай реформалау маңызды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің «Егемен Қазақстан» гәзетінде жариялаған «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында ел Тәуелсіздігінің алдағы төртінші онжылдығында атқарылуы тиіс саяси реформалардың маңыздылығы туралы ерекшелеп айтты.

«Алдағы төртінші онжылдықтың бізге жүктейтін міндеті — қуатты елдің иесі және кемел халық болу. Бұл жолда саяси-экономикалық реформаларды және сананы жаңғырту үдерісін жалғастырып, заман талабына бейімделген ұлттың жаңа болмысын қалыптастыруымыз қажет», — деді Мемлекет басшысы.

Сананы жаңғырту деген міндетке қоғамның барлық саласын, оның ішінде ішкі істер органдары құрылымын да жатқызуға болады. Жасыратыны жоқ, бүгінгі таңда Қазақстан полициясының имиджіне, ел ішіндегі бет-бейнесі мен беделіне қатысты әртүрлі пікірлер бар. Айтылар сын да аз емес. Қазақстан полициясына қатысты қоғам пікірін айтпағанда, сол полиция өкілдерінің өздері де «басты міндетіміз қылмысқа қарсы күресу ғана» деген түсінікпен жүргені өтірік емес.

Құқық қорғаушылардың жұмысы таңғы сағат тоғыз бен кешкі сағат алтының аралығында шектелмейді. Тәртіп сақшылары халықтың тыныштығын күні-түні күзетіп, әлеуметтік тәртіпті бақылайды. Қауіп-қатердің алдын алады, төнген қауіпті ауыздықтауда басын бәйгеге тігетін кездері де аз емес.

Құрылғанына ширек ғасыр болып жатқан Қазақстан полициясының өткен-кеткені өз алдына бөлек әңгіме десек те, тәртіп сақшыларының қарбаласқа толы бүгінгі тірлігі де ауыз толтырып айтуға тұрарлық. Әдетте, ел іші полицияның қызметіне қол сұққан емес. Алайда өркениетті елдердің өзінде полиция сарбаздары туралы бір жақты пікір жоқтың қасы. Біреу мақтайды, біреу даттайды. Сондықтан болса керек, Голливуд киноөндірісі АҚШ-тың айбынды детективтері жөнінде жағымды фильмдерді түсіріп келеді. Өкінішке орай қазақстандық кино режиссерлер тарапынан бұл іс әлі қолға алына қойған жоқ.

Сол себепті Қазақстан полициясының имиджін көтеру, халықтың сенімін қалыптастыруда биліктің төртінші өкілі бұқаралық ақпарат құралдарының атқаратын рөлі маңызды.

Ішкі істер органдары БАҚ-пен тиімді өзара іс-қимылы маңызды міндетке айналады, оны шешпей құқық бұзушылықтың алдын алу, құқықтық білім беру және тәрбиелеу саласында табысқа жету мүмкін емес.

Мысалы, ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі жол картасы халықпен жұмыстың жаңа форматтарын нақты айқындайды, бұл, атап айтқанда, құқық қорғау органдары мен БАҚ-тың өзара іс-қимылы жөніндегі шетелдік тәжірибені зерделеуді, ІІО имиджін арттыру жөніндегі медиа-жоспарларды әзірлеуді, жұртшылықтың полицияны оң қабылдауын қалыптастыру жөнінде ақпараттық жұмыс жүргізуді, сыни жарияланымдарға жедел ден қою алгоритмдерін әзірлеуді болжайды¹.

Айта кету керек, соңғы уақытта ішкі істер органдары мен БАҚ арасындағы қарым-қатынас оң бағытта белсенді дамып келеді. Сонымен, журналистердің құқықтық тақырыптарға, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау мәселелеріне, қоғамдағы құқық қорғау органдарының рөліне және т. б. белсенді қызығушылығын атап өтуге болады.

БАҚ құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимыл жасай отырып, бұқараның санасында құқық қорғау органдарының оң имиджін қалыптастыру үшін қажетті «пиар» қызметін жүзеге асыруы тиіс деп санаймыз.

PR-public relations (қоғаммен байланыс) «PR» термині АҚШ-та XIX ғасырдың басында пайда болды, ал оның пайда болуы саяси салаға қатысты болды. Қоғаммен байланысты іске асыру саяси институттардың ұлттық ауқымда сенім ахуалын құруға бағытталған күш-жігерді жүзеге асыруы деп түсінілді. Басқаша айтқанда, бұл қызмет негізінен саяси болды, өйткені жалпы жұртшылықты өз жағына тарту негізінен саясаткерлерге қажет болды².

Негізінде, ішкі істер органдарын қолдау мәселесі айтарлықтай дәрежеде саяси болып табылады. Бұл мемлекеттің күшін, оның мәжбүрлі аппаратын бейнелейтін органдар және олардың қызметі қоғам тарапынан түсінуді қажет етеді. Өзінің құқық қорғау қызметтерін құрметтемейтін және оларға сенбейтін халық оларға құқық бұзушылықтарға қарсы күресуде жәрдемдеспейді.

Әлбетте, ішкі істер органдарының оң имиджін қалыптастыру тек БАҚ-қа ғана емес, көбінесе ішкі істер органдарының қызметіне де байланысты. Қызметкерлер оларға, олардың білімі мен кәсіби қасиеттеріне, қоғамға жеткілікті жоғары талаптар қойылатынын түсінуі керек және оларға сәйкес келуге, «жаңа форматтағы полиция» қызметкерлері болуға күш салуы керек.

Қазақстанда құқық қорғау қызметі саласында қойылған бағдарламалық міндеттерді іске асыру бойынша нақты қадамдар жасалуда. Қазақстанның ішкі істер органдарын жаңғырту шеңберінде, атап айтқанда, болашақ полиция қызметкерлерін даярлауға, оларда «жаңа форматтағы» полицияға қажетті барлық қасиеттерді қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді. Мұндай полицияның қажетті құзыреттеріне коммуникативті дағдылар — адамдармен қарым-қатынас жасау, көпшілік алдында сөйлеу дағдылары, журналистермен қарым-қатынас дағдылары міндетті түрде кіреді.

Әрине бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды ұйымдастыру кезінде ішкі істер органдарының мамандандырылған бөліністері баспасөз қызметі түрінде үлкен жұмыс атқарады. Оларға баспасөз конференцияларын, брифингтерді, басшылықпен журналистік сұхбаттарды ұйымдастыру функциялары жүктеледі.

Ішкі істер органдарының баспасөз қызметтері, бұдан басқа резонанстық істер бойынша тергеу барысы туралы жұртшылықты хабардар ету тәртібімен бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау үшін материалдарды беруге жауапты. Бұқаралық ақпарат құралдарын ақпараттандыру оңай шаруа емес, өйткені баспасөз қызметі тергеу жүргізуге зиян келтірместен жария етілетін ақпарат көлемін дәл анықтауды, берілген ақпаратты сауатты және кәсіби түсініктемелермен сүйемелдеуді талап етеді. Мұнда қазіргі қоғамда ақпараттың таралу жылдамдығы өте жоғары екенін ескеру қажет. Шын мәнінде, осы немесе басқа маңызды оқиғадан бірнеше минут өткеннен кейін ол туралы жаңалықтар мессенджерлердің барлық түрлері арқылы тарала бастайды. Негізсіз қауесеттердің, дүрбелеңнің таралуын болдырмау мақсатында баспасөз қызметінің қызметкерлері құқық қорғау органы басшылығының ресми ұстанымын көрсете отырып, БАҚ үшін ақпаратты жедел ұсынуға тиіс.

Бүгінгі таңда құқық қорғау органдарының баспасөз қызметтері ақпараттық қоғамның сұраныстарына сәйкес келуі керек, тек ресми газеттер мен журналдармен ғана емес, сонымен қатар интернет-кеңістікте, түрлі коммуникациялық желілердің блогтерінде қызықты ақпаратты жариялауы керек. Бүгінгі таңда интернеттің мүмкіндіктері қоғамды құқық қорғау қызметінің мақсаттары, міндеттері, проблемалары мен оларды шешу жолдары туралы хабардар ету үшін зор әлеует ашады.

Бірақ американдық зерттеушілер дұрыс атап өткендей, қазіргі жоғары технологиялар әлемінде полиция ұйымының ашық веб-сайтын құру және сақтау өте қиын мәселе. Департаменттің веб-сайты есептерге, статистикаға, қылмыс туралы жазбаларға, қылмыс карталарына, шенеуніктердің байланыстарына, соңғы жаңалықтарға және барлық басқа ақпарат түрлеріне қол жеткізуді қамтамасыз ете алады. Бірақ қатысқан азаматтардың жеке өмірі мен құқықтық ұстанымдарын құрметтеу — бұл ашықтықты қамтамасыз ету мақсаттарымен сауатты байланыстыру қажет фактор. Бұл мәселе бойынша ұзақ уақыт бойы қызу пікірталас болды, әртүрлі ұстанымдар негізделді, сәйкесінше әртүрлі полиция ұйымдары әртүрлі коммуникациялық стратегияларды ұстанады^{3, 19}.

Соңғы кездері құқық қорғау органдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимыл мәселелері осы өзара іс-қимылдың құқықтық негіздерін зерттейтін, оның оңтайлы әдістері мен формаларын анықтауға тырысатын заң ғылымының өкілдерін көбірек қызықтыруда.

Ішкі істер органдарының бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылының әртүрлі формаларын бөліп көрсетуге болады. Біздің ойымызша, ішкі істер органдары мен баспасөз арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың алуан түрлілігі мұндай нысандардың толық тізімін жасауға мүмкіндік бермейді, дегенмен ПО қызметкерлерінің БАҚ өзара іс-қимыл алгоритмін құрастыруды ұсынамыз.

Сондай-ақ жұмыстың сервистік моделіне көшу шеңберінде БАҚ-пен, өзге де коммуникативтік қызметтермен өзара іс-қимыл жасасу нысандары ғана емес, әдістері де жетілдірілуі тиіс екені сөзсіз. Бүгін де халықтың полицияға деген сенім деңгейін арттыруға бағытталған үлкен жұмыс жүргізілуде, сондықтан жасалған қадамдар құқық қорғау органдарының ресми сайттарында, әлеуметтік желілердің ведомстволық аккаунттарында және газет-журналдардың, радио мен телешоулардың диалог алаңдарында барабар ақпараттық қамтуды табуы өте маңызды.

Мәселен, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ІО әкімшілік қызметі кафедрасы халықпен тығыз байланысқа түсетін патрульдік полиция, учаскелік және әкімшілік полиция қызметкерлерін шешендік сөйлеу қабілеттерін арттыру мақсатында арнайы курстар өткізуі қажет деп есептейміз. Ол үшін арнайы курстардың білім беру бағдарламалары әзірленеді, дәрістер оқуға және тренингтер өткізуге білікті оқытушылар, сондай-ақ танымал журналистер мен блогерлер тартылуы керек деп санаймыз.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің коммуникативтік сауаттылығынсыз бүгінгі күні қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі міндеттерді тиімді орындау мүмкін емес. Бұл әсіресе бұқаралық іс-шараларды өткізу, митингілер немесе жаппай тәртіпсіздіктер, жедел жағдай қиындаған, құқықтық тәртіпті сақтау кезінде көрінеді. Полиция қызметкері адамдармен қарым-қатынас орната білуі керек, олардың алдында сөйлеуге дайын болуы керек, өз ұстанымын сабырлы, анық және дұрыс түсіндіре білуі керек. Бұл тәсілмен полиция қызметкерінің коммуникативтік сауаттылығы оның жалпы кәсіби құзыреттілігінің ажырамас элементі болып табылады, оның жоғары деңгейіне, ең алдымен, арнайы оқыту арқылы қол жеткізіледі.

Қорытындылай келе, ішкі істер органдары мен бұқаралық ақпарат құралдарының өзара іс-қимылы тек екі тарап үшін ғана емес, бүкіл қоғам үшін тиімді екенін атап өтуге болады. Ішкі істер органдарында БАҚ пен полицияның өзара іс-қимыл алгоритмін құрастырсақ, қоғамның оң көзқарасына ықпал ететіндігі анық.

- 1 Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарын жаңғыртудың 2019–2021 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 Қаулысы. Кіру режимі (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897>) жүгінген күні: 25.07.2019 ж.
- 2 Stephens D.W., Hill J., Greenberg Sh. Strategic Communication Practices: A Toolkit for Police Executives. Washington: U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services, 2011. — 128 б.
- 3 Pearson — M. Accelerating police communication paths. Access mode https://www.frequentis.com/sites/%20default/files/news/201901/09_2018_Frequentis...) Access date: 25.07.2019 ж.

А.М. Алимханова,

*ҒЗИ Қазақстан Республикасы ІО тарихын тарихын зерттеу орталығының
аға ғылыми қызметкері, з.ғ.м., полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

1917-1934 жылдардағы Қазақстан милициясының құрылуы мен қызметі

Кеңес үкіметі Октябрь революциясын жеңгеннен кейін бірінші күннен бастап күштік құрылымдарды, соның ішінде жұмысшы-шаруалар милициясын революциялық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қорғау үшін құра бастады. Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында Қазақстанда орталықтандырылған милиция органы болмаған. Милиция Губерндік және уездік кеңестер жанында жұмыс істеді. Тек Қырғыз (Қазақ) революциялық комитетінің құрылуымен, 1919 жылдың жазында Қазақ революциялық комитетінің Ішкі істер бөлімі құрылып, оның құрамында бөлімше ретінде жұмыс істеді. Осы уақыттан бастап қылмыстық іздестіруді ұйымдастыру процесі де басталды. Ол жөнінде ережелер бекітіліп, онда «Ол қылмыстық сипаттағы қылмыстарды жасырын тергеу және бандитизммен күресу арқылы революциялық тәртіпті қорғау үшін құрылады» деп көрсетілген. Бұл органдардың қызметін тарихи тұрғыдан бір-бірінен оқшаулау мүмкін емес екенін ерекше атап өткен жөн. Олар Қазақстанның құқық қорғау органдарының бірыңғай құрылымына кіре отырып, алдына қойылған міндеттердің ерекшелігіне қарай қылмысқа қарсы бірлескен күрес жүргізді^{1, 52}.

Азаматтық соғыс жылдары қазақстандық милицияның көп қырлы қызметінің алғашқы кезеңі болды. Олар берік тылды, сонымен қатар әскери жағдай жарияланған жерлерде революциялық тәртіпті қамтамасыз етті. Оның бандитизммен, басмашылықпен, алыпсатарлықпен, самагон жасаумен және сол қиын-қыстау кезеңдегі қылмыстың басқа түрлерімен күресудегі рөлі ерекше маңызды болды^{2, 36}.

Қазақ милициясы қирау мен ашаршылықтың қиын кезеңінде қылмысқа қарсы күрес бойынша үлкен жұмыс жүргізді. Жаңа құрылған құқық қорғау органдары қалалар мен ауылдарда әрекет етіп жүрген бандаларды жойып, заңды билік органдарынан жасырынған қауіпті қылмыскер-рецидивистерді іздестірді және қамауға алды. Бандалар жойылып, қылмыскерлер қамауға алынған кезде милиция қызметкерлері атыс қаруы мен суық қарудың едәуір мөлшерін тәркілеп отырды. Милицияның алыпсатарлықпен және алаяқтықпен белсенді күресуі, сондай-ақ Халық азық-түлік комиссариаты органдарына азық-түлік салығын жинауға көмектесуі Қызыл Армияны және Ресейдің ірі өндірістік орталықтарын азық-түлікпен қамтамасыз етудегі қиындықтарды жеңуге көп ықпалын тигізді^{3, 93-94}.

1918–1920 жылдар қазақстандық милиция тарихындағы маңызды кезең болды. Ол өзіне тән емес міндеттерді шешумен ерекшеленді. Яғни үкіметке қарсы элементтермен күреске тікелей жұмылдырылды. Бұл күресте милицияның жауынгерлік қасиеттері күшейе түсті, бұл қылмыс пен бандитизмге қарсы күресте оң әсер етті.

1920 жылы Қазақстанның кеңестік милициясы тарихының бастапқы кезеңі аяқталды. Милиция қызметкерлерінің майдандардағы шайқастарда, ішкі контрреволюцияға, бандитизмге, қылмыстылықпен күресте батылдық пен қайсарлық танытуы милиция тарихының жауынгерлік шежіресінде өшпес із қалдырды. Дәл осы жан түршігерлік, үрейлі жылдары қазақстандық милицияның жауынгерлік және еңбек дәстүрлерінің берік негіздері қаланды. Олар жас кадрларды тәрбиелеуге оң әсерін тигізе отырып одан әрі нығая түсті. Жаңа экономикалық саясаттың басталуымен оның қызметінде Кеңес мемлекетінің экономикалық жаңғыру міндеттерін шешуге байланысты жаңа кезең басталды.

Қазақ автономиялық социалистік совет республикасы құрылуымен қазақстандық милицияны қалыптастыру және қылмыстық іздестіру процесі жалғасты. Мемлекеттік және партиялық органдар жүргізген үлкен ұйымдастырушылық жұмыстың нәтижесінде жұмысшы-шаруа милициясы жергілікті жерлерде берік орнықты. 1921 жылдың басында Қазақстан аумағында 6 губерниялық милиция басқармасы жұмыс істеді. Олардың құрамына қылмыстық іздестірудің аппараттары кірді. Республикалық Ішкі істер халық комиссариаты жанынан Милицияның бас басқармасы құрылды. Ол 1921 жылғы 20 ақпандағы Қазақстанның Жұмысшы-шаруа милициясының ережесі негізінде өз өкілеттіктерін жүзеге асыра бастады. Бұл құжатта милицияны құрудың нысандары мен ұйымдастырушылық принциптері, сондай-ақ оның тұрақты арнайы мемлекеттік орган ретіндегі қызметінің әдістері бекітілді. Жұмысшы-шаруа милициясы туралы ереже республиканың құқық қорғау органдары тарихындағы маңызды кезең болды. Оның қабылдануымен ҚазАССР милиция органдарының қалыптасу процесі де аяқталды.

Біріншіден, қысқа мерзімде милиция органдарын ұйымдық қайта құру жүргізілді, оның жаңа функциялары мен міндеттері, қызмет нысандары мен әдістері елдің бейбіт өмір сүру жағдайларына және жаңа экономикалық саясатқа байланысты, сондай-ақ мемлекеттің іс-шараларын орындау қажеттілігіне сәйкес келтірілді.

Екіншіден, губерниялық және уездік милиция органдарының қызметіне бақылау күшейтілді. Олар заңдылықты қорғап, азаматтарға қатысты мәжбүрлеу шараларын негізсіз қолдануға жол бермей, таптық саясат жүргізіп, жұмысшылардың мүдделерін қорғайтын болды.

Үшіншіден, құқық қорғау органдарының барлық қызметінің еңбекшілердің құқықтық тәртіп пен заңдылық үшін күресімен тығыз байланысын қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылданды. Бұл жаңа экономикалық саясатқа көшу жағдайында айрықша білімге ие болды.

Төртіншіден, құқық қорғау органдарын заңға берілген кадрлармен нығайтуға ерекше көңіл бөлінді. Республика басшылығының ерекше қамқорлығының негізі милиция қызметкерлерінің әлеуметтік құрамын жақсарту, олардың жалпы білім беру және мәдени деңгейін арттыру, материалдық жағдайын жақсарту болды.

Халық шаруашылығын қалпына келтіру кезеңінде милиция кәсіпорындар мен мекемелерді, банктер мен көліктерді күзетіп, олардың қалыпты жұмыс істеуіне ықпал етті. Оның назарында шаруашылық және лауазымдық қылмыстар, ұрлық пен жымқыру болды. Құқық қорғау органдары астық дайындауды бұзуға бағытталған іс-әрекеттермен және диверсияның басқа да түрлерімен сан қырлы күрес жүргізді. Экономикаға самагон жасау, алыпсатарлық және алаяқтық үлкен зиян келтірді, бұл сәйкесінше осы қылмыстық әрекеттерге белсенді қарсы тұруды талап етті.

Милиция бандитизммен күресті белсенді жалғастырды, ол өз сипатын өзгерткенмен де, бұрынғыдай үлкен қауіп төндірді. Қызыл Армияның, чекистік отрядтар мен арнайы мақсаттағы бөлімдердің әскери операцияларының нәтижесінде бандалар саны азайды. Соғыс жылдарымен салыстырғанда олар көбінесе шашыраңқы әрекет етті. Дегенмен олардың билікке қарсы күресінің формалары мен әдістері өзгеріссіз қалды – кісі өлтіру, өртеу және басқа да ауыр қылмыстар болды.

Милиция өз әрекетін тоқтатпай бандалармен де күресті жалғастырды. Бұл күрес басында қарқынды екпін алғанымен, олардың қатарына қарапайым шаруалардың бірқатар бөлігі тартылғандықтан, ұзаққа созылып кетті.

Осылайша, құқық қорғау органдары Қазақстанның халық шаруашылығын қалпына келтіру міндеттерін шешуге жәрдемдесті. Қалпына келтіру кезеңінің соңына қарай республикада Қазақ Автономиялық Социалистік Совет Республикасы Ішкі істер халық комиссариаты органдарының келесі жүйесі қалыптасты. Ол құрамына төрт бөлім (әкімшілік, милиция, қылмыстық іздестіру, хатшылық) кіретін Орталық әкімшілік басқармадан (ОӘБ), Коммуналды шаруашылықтың бас басқармасы және Қамау орындарын инспекциялаудан тұрды. Қазақстанда 6 губерниялық, 2 округтік, 32 уездік әкімшілік бөлім және 125 болыстық милиция болды.

Қылмысқа қарсы күрестің тиімділігін арттырудағы маңызды қадам 1928–1930 жылдар аралығында республиканың барлық аудандық қылмыстық іздестіру бөлімшелерінде фотопавильондар мен саусақ іздестіру бюроларын құру болды. 1929 жылы республиканың қылмыстық іздестіру ғылыми-техникалық бөлімшесінің жанынан тек қазақ милициясы үшін ғана емес, сондай-ақ Түркменстан, Өзбекстан және Қырғызстан үшін де зерттеулер жүргізген ғылыми-техникалық сараптамалар кабинеті құрылды.

Милицияның көп қырлы міндеттерді сәтті шешуіне оның кадрларын даярлау бойынша нақты шаралар қабылдауы ықпал етті. Ең алдымен, сол жылдары қазақстандықтар Мәскеу жоғары оқу орындарында аға басшы құрамның Ленинград және Ташкент мектептерінде оқып, тағылымдамадан өткенін атап өткен жөн. Қазақстандық милиция қызметкерлері Новочеркасск және Омбы орта басшы құрамы мектептерінде, Солтүстік Кавказ өлкесінің қызметтік-іздестіру иттері жолсеріктерінің бастапқы мектебінде, Новосибирск қызметтік-іздестіру иттері жолсеріктерінің мектеп-питомнигінде жақсы теориялық білім алды.

1921 жылдан бастап Қазақстанның бірқатар қалаларында, атап айтқанда Семей, Ақмола және Қостанай губернияларында қатардағы және кіші басшы құрамды даярлау және қайта даярлау бойынша курстар жұмыс істей бастады. Республикада қалалық және губерниялықтардан басқа Алматыда қатардағы, кіші және басшы құрамды, Қызылорда қаласында қылмыстық іздестіру жұмыстарын дайындау бойынша аймақтық курстар ұйымдастырылды. Орынборда бір жылдық оқу мерзімімен милицияның командалық құрамын даярлайтын алғашқы өлкелік мектеп құрылды. Тек алғашқы бес жылда (1923–1928) бұл мектеп 74 маман дайындады, оның 26 – қалалық милиция бөлімдерінің бастықтары, 18 – уездік милиция бастықтары, 14 – уездік аудандық милиция бастықтары, 14 – болыстық милиция бастықтары және 5 учаскелік бақылаушылар лауазымына аттестатталды. Бұл ретте еңбекші бұқараға жақын тұрған аудандық және болыстық милицияны жасақтауға басты назар аударылды. Ол аумақтарға барлық түлектердің 50 %-ы жіберілді [102].

Кадрларды даярлау кезінде қазақ ұлтының өкілдеріне ерекше назар аударылды, оларға мектептерге қабылдау шарттары жеңілдетілді. Жергілікті азаматтарды губерниялық іс жүргізушілерге, есепшілер мен машинистерге қабылдау күшейтілді. Губерниялық орталықтар мен Қызылордада арнайы курстар жұмыс істей бастады. Оған қазақтар мен қазақ тілін жақсы білетін адамдар, негізінен жұмысшылар мен шаруалардан қабылданды. 1925 жылы осындай курстар Алматы, Семей, Орал, Шымкент қалаларында ұйымдастырылды.

Реконструктивтік кезеңде ішкі істер органдары аппаратын тамырландыру мәселесі назардан қалмады. 1925 жылы қазақтар милиция қызметкерлерінің тек 47,1 %-ын құрады. 20-шы жылдары милиция қызметкерлерінің жалпы, кәсіби және құқықтық мәдениетін арттыру бойынша қабылданған шаралар білікті кадрларды даярлау сапасын арттыруға ықпал етті. Осы жылдары Қазақстанда жұмысшы-шаруа милициясы кадрларын кәсіби даярлаудың өте үйлесімді жүйесі қалыптасты.

Индустрияландыру және ұжымдастыру кезеңі милиция функцияларының едәуір кеңеюіне әкеп соқты. Бұл оның құрылымын қайта құруға әкеп соқты. 1927 жылы ішкі істер жөніндегі халық комиссариаты Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы халық комиссариатының құқығында милицияны басқаратын Орталық басқарма болып қайта құрылды. Алайда Ішкі істер халық комиссариатын Орталық әкімшілік басқармасына қайта құру ойдағыдай нәтиже бермеді. 1929 жылы Орталық атқару комитеті республиканың Ішкі істер халық комиссариатын қалпына келтіру туралы шешім қабылдады.

Индустрияландыру қала халқының қарқынды өсуіне себеп болды. Ауылдан қалаларға жұмыс күшінің үздіксіз келуі қалада халықты еңбекпен қамтуда ғана емес басқа да проблемаларға әкеп соқты. Тұрғын үй дағдарысы, азық-түліктің, өнеркәсіптік тауарлардың жетіспеушілігі, ауыл тұрғындарының қалаға бейімделуіндегі қиындықтардың барлығы қылмыстық құқық бұзушылықтың күрт өсуіне себеп болды. Қаланың проблемалары әсіресе жастарға қатты әсер етті, бұл бұзақылықтардың да өсуіне әкеп соқты. Аталған проблемалармен күресу үшін қалаларда тиісті тәртіпті сақтау үшін ми-

лицияның үлкен күш-жігері қажет болды. Сол шаралардың бірі жалпы мемлекеттік ауқымда паспорт жүйесін енгізу болды.

¹ История советской милиции. Советская милиция в период строительства социализма. — Т. 1 — М.: Академия МВД СССР, 1977. — 346 с.

² Очерки истории милиции Казахстана (1917–1975 гг.): Учеб. пос. — Караганда: ВШ МВД РК, 1994. — 118 с.

³ Административный вестник. — 1929. — № 9. — 44 с.

*Баймагамбетова А.Д.,
преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр юридических наук, лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Коммуникация полиции с обществом и СМИ

Коммуникация между органами государственной власти и общественностью, включая СМИ, является крайне важным элементом функционирования демократического общества. Эта коммуникация позволяет государственным органам информировать общественность о своей работе, своих решениях, а также получать обратную связь от общественности.

В демократическом обществе граждане имеют право на информацию и должны иметь возможность выразить свои мнения и взгляды на работу государственных органов.

Взаимодействие полиции с обществом и СМИ является важной составляющей работы правоохранительных органов в современном обществе.

Ниже приведены несколько ключевых аспектов коммуникации полиции с обществом:

– Открытость и доступность. Полиция должна быть открытой и доступной для общества. Это означает, что полиция должна регулярно информировать общество о своей работе, принимать участие в общественных мероприятиях, встречах с населением, а также предоставлять возможность гражданам обращаться к ней с вопросами и проблемами.

– ясность и понятность. Коммуникация полиции должна быть ясной и понятной для общества. Это означает, что полиция должна использовать ясный и доступный язык при общении с обществом, избегать использования специальной терминологии, которая может быть непонятна для широкой аудитории.

– доверие и уважение. Коммуникация полиции с обществом должна строиться на взаимном доверии и уважении. Это означает, что полиция должна проявлять уважение к гражданам, учитывать их мнения и интересы, а также отвечать на их вопросы и проблемы.

– использование современных технологий. Полиция должна использовать современные технологии для коммуникации с обществом такие, как социальные сети, электронная почта, мессенджеры и др. Это позволит полиции эффективно и быстро получать информацию от общества и предоставлять необходимую информацию обществу.

– обратная связь. Полиция должна предоставлять обратную связь обществу, чтобы граждане могли оценить ее работу и внести свой вклад в улучшение ее деятельности. Обратная связь также поможет полиции улучшать свою коммуникацию с обществом и удовлетворять потребности граждан в безопасности.

СМИ традиционно играют особую роль в организации взаимодействия между органами государственной власти и обществом. СМИ являются важным каналом для передачи информации и для обеспечения открытости и прозрачности работы государственных органов. Коммуникация с обществом и СМИ позволяет полиции не только обеспечить безопасность граждан, но и поддерживать доверие и лояльность к полиции¹.

На сегодняшний день в Казахстане выделяются несколько базовых моделей функционирования СМИ.

Первую модель можно назвать моделью «четвертой власти», так называемая либертарианская. Модель «четвертой власти» также известная как модель свободных СМИ предполагает, что журналисты и СМИ играют важную роль в обеспечении демократии и контроля за властью². В этой модели СМИ являются независимыми институтами, свободными от вмешательства государства и других властных структур.

Одной из ключевых функций СМИ в этой модели является информирование общественности о действиях власти и раскрытие коррупции и других злоупотреблений, которые могут оставаться скры-

тыми без прозрачности и открытости власти. Кроме того, журналисты в этой модели считаются частью общественного контроля за властью, и они играют роль посредников между государством и обществом. Такая модель СМИ предполагает их независимость, возможность работать в свободном режиме.

При второй модели (модели социально ангажированной журналистики) средства массовой информации являются орудием защиты граждан, средством выражения интересов гражданского общества. Данная модель подразумевает, что средства массовой информации должны быть орудием защиты граждан и выражения интересов гражданского общества. Средства массовой информации, работающие в рамках этой модели, активно отстаивают интересы граждан и общества в целом, следят за работой властей и других учреждений, и, при необходимости, выявляют и раскрывают коррупционные схемы и другие нарушения.

В целом, модель социально ангажированной журналистики считается более активной и агрессивной по отношению к власти, чем другие модели журналистики. Она сосредоточена на создании публичного давления и изменении обстановки в обществе в лучшую сторону.

В рамках третьей модели (модели информационной) обязанность журналиста состоит в информировании общества о том или ином событии без собственной оценки, без своей точки зрения. Журналист становится беспристрастным информатором. Эта модель труднореализуема на практике, так как не существует чистой безоценочной информации. В силу особенностей социальной коммуникации в каждой констатации фактов содержится оценка. Журналисты существуют в социальном пространстве и испытывают на себе все влияния социальной жизни общества³.

При четвертой модели СМИ как медиатора, посредника информационное пространство представляет собой площадку, где организуется и поддерживается постоянный диалог. В рамках этой концепции средства массовой информации не претендуют на какую-либо власть, но являются необходимым элементом общественного процесса. Согласно этой модели, СМИ не претендуют на власть или контроль над обществом, но стараются предоставлять обществу всю необходимую информацию, которая может быть полезна для принятия обоснованных решений.

Эта модель СМИ основывается на предположении, что общественный диалог должен быть постоянным и открытым. СМИ играют ключевую роль в создании этого диалога, предоставляя платформу для обсуждения и обмена идеями. Кроме того, СМИ должны обеспечивать равный доступ к информации для всех участников дискуссии⁴.

Одним из преимуществ этой модели является то, что она способствует более глубокому и демократическому участию общества в обмене информацией. Вместо того, чтобы информация поступала только сверху вниз, как это было в традиционных моделях СМИ, в этой модели каждый может иметь возможность высказать свои мнения и получить доступ к информации, необходимой для принятия обоснованных решений.

Однако существуют определенные ограничения для этой модели. Например, СМИ могут столкнуться с проблемой выборочного восприятия или искажения информации, что может привести к недостоверному представлению действительности. Кроме того, необходимо учитывать, что СМИ могут быть подвержены влиянию определенных групп или интересов, что может оказать негативное влияние на свободу информации и общественный диалог.

Учитывая зарубежный опыт, казахстанские органы внутренних дел в качестве одного из методов регулирования коммуникации между властью, средствами массовой информации и обществом избрали такую структуру как пресс-служба. Пресс-служба является основным инструментом коммуникации полиции с обществом и СМИ.

Важной задачей пресс-службы является установление доверительных отношений с СМИ и общественностью. Она должна оперативно и точно предоставлять информацию о происшествиях, действиях полиции и других важных событиях. Это позволяет поддерживать прозрачность работы полиции и улучшать ее отношения с обществом.

На сегодняшний день фиксируется достаточный уровень взаимодействия ОВД с общественностью — установление сотрудничества на основе взаимопонимания и доверия является приоритетом. Один из механизмов решения этой задачи — совершенствование технологий взаимодействия со СМИ.

Главным недостатком в существующей в ОВД системе управления общественными отношениями является сохранение однонаправленного информационного воздействия на общественность посредством двух моделей коммуницирования — информационной и пропагандистской⁴.

Преобладающими в деятельности подразделений информации и общественных связей ОВД остаются паблисити и информирование общественности. Обе модели представляют собой однона-

правленое коммуникативное воздействие, нацеленное на распространение информации. Используя эти модели, субъект PR-деятельности добивается своей прагматической цели, его интересы стоят выше, чем интересы общественности⁵.

В действительности же цель связей с общественностью ОВД гораздо шире. Она должна включать в себя двусторонний информационный обмен, развитую систему доверительных отношений с общественностью, и как следствие — налаживание такого взаимодействия, которое бы стимулировало граждан оказывать содействие полиции в обеспечении правопорядка.

На сегодняшний день условиями, оказывающими влияние на PR-деятельность ОВД, являются активизация институтов гражданского общества, возрастание роли общественности во всех сферах жизни общества, развивающаяся стремительными темпами система массовой коммуникации. В связи с этим, востребованность технологий связей с общественностью в ОВД как механизма построения равноправного (двустороннего симметричного) диалога полиции с общественностью актуальна.

Среди современных условий развития связей с общественностью ОВД отметим законодательно утвержденную информационную открытость, стремление более широкого использования в своей управленческой деятельности обратной связи, результатов мониторингов общественного мнения, усиление социальной ответственности за принятые решения.

В настоящее время полиция является одним из самых активно обсуждаемых в публичном информационном пространстве социальных институтов. Деятельность правоохранительного органа настолько важна гражданам, что не оставляет никого из них равнодушным². Тем не менее, в обстановке чрезмерной критичности подразделения информации и общественных связей ОВД при реализации своих функций исходят из принципов наступательности, информируя об эффективной работе полиции и пропагандируя неминуемость наказания за нарушение закона.

Современные связи с общественностью в ОВД являются управленческой деятельностью, предполагающей взаимодействие, организованное с помощью технологий связей с общественностью, с обязательным каналом обратной связи⁶. С учетом актуальности информационно-телекоммуникационного интернет-пространства, где развита субъект-субъектная модель, диалоговая (двусторонняя симметричная) коммуникация ОВД с общественностью находится только на стадии формирования.

В заключение, коммуникация полиции с обществом и СМИ является важным аспектом работы правоохранительных органов в современном обществе. Это позволяет полиции не только обеспечивать безопасность граждан, но и поддерживать доверие и лояльность к полицейским органам. Регулярное взаимодействие с обществом и СМИ позволяет полиции получать информацию о преступлениях, обеспечивать безопасность граждан, предоставлять консультации и помощь в решении проблем, а также информировать общественность о своей деятельности и демонстрировать прозрачность. Однако, при этом необходимо соблюдать определенные принципы, такие как достоверность и актуальность информации, защита конфиденциальности и личных данных, а также учет общественного мнения и интересов. Все это позволит укрепить доверие граждан к полиции и повысить эффективность работы правоохранительных органов.

¹ Кошелев А.А. Структура и функциональные характеристики современной пресс-службы // Научный альманах. — 2017. — № 3-2 (29). — С. 291–293.

² Намруева Э.В. Управление органами внутренних дел с учетом критики их деятельности в средствах массовой информации: Автореф.: Дисс. ... канд. соц. наук. — М., 2016.

³ Намруева Э.В. Взаимодействие органов внутренних дел со средствами массовой информации // Вестник Майкопского государственного технологического университета. — 2020. — № 12/4. — С. 104–110.

⁴ Буньковский Д.В., Гайдай М.К. Сущность и значение «паблик рилейшнз» в деятельности полиции // Правовое государство: теория и практика. — 2020. — №3 (61).

⁵ Намруева Э.В., Ильянова О.И. Технологии взаимодействия органов внутренних дел со средствами массовой информации: Учеб. пос. — М.: Академия управления МВД России, 2021. — 100 с.

⁶ Кокорев В.Ю., Васильев Д.В. Связи с общественностью в органах внутренних дел: Курс лекций. — М.: Академия управления МВД России, 2018.

*Бекмухан А.А.,
магистрант
(Центрально-Казахстанская академия)*

Понятие и значение юридического документа

Процесс реформирования государственных и общественных институтов, который мы наблюдаем на протяжении последних лет, направлен на формирование правового государства и гражданского общества. Правовое регулирование общественных отношений осуществляется при помощи определенной системы средств. Важнейшими среди них являются юридические документы, которые выступают правовой формой передачи юридически значимой информации. В связи с появлением новых самостоятельных участников правовых отношений — органов местного самоуправления, индивидуальных предпринимателей, отделением от государственного механизма многих организаций документооборот значительно увеличился. Юридические документы пронизывают весь процесс правового регулирования. В первую очередь, это связано с тем, что сами правила поведения всех участников правовых отношений закрепляются в юридических документах.

Необходимость изучения юридических документов состоит в том, что именно в них отражаются все элементы содержания (права и обязанности, ответственность, действия участников правовых отношений; результаты этих действий; приемы, средства и способы их достижения; допущенные ошибки и нарушения) и процедурно-процессуальные формы (собственно этапы работы с юридическими документами, юридические процессы, процедуры по принятию решений, правовые режимы) юридической практики.

Юридический документ — это особый вид документа. С помощью юридических документов оформляются решения и действия различных органов, их должностных лиц, граждан. Именно к корневому, исходному понятию «документ» и необходимо обратиться. Определить понятие «документ» можно, лишь прибегнув к общетеоретическим положениям, разработанным в документоведении и делопроизводстве, содержащимся в нормативных правовых актах. Среди исследователей нет единого мнения о том, как толковать этот термин, что можно объяснить многоаспектностью рассматриваемого феномена.

В словосочетании «юридический документ» прилагательное «юридический» как бы окрашивает слово «документ», наделяя его дополнительным смыслом, и означает — связанный с законодательством, правовыми нормами и их практическим применением¹. Слово «юридический» бессмысленно само по себе (хотя и несет некоторую нагрузку). Именно поэтому существует необходимость восприятия этих двух слов в составном значении.

Понятие «документ» имеет свою историю. В буквальном смысле термин «документ» является производным от лат. *documentum*, означавшим в Древнем Риме все, что может служить свидетельством, уроком, примером². С древнейших времен до нас дошли различные виды документов, с помощью которых мы узнаем историю своей страны, особенности быта людей и различных отношений, складывающихся в далекие времена

Человека окружает целый мир документов. Их цель — сохранить информацию разной формы, содержания и предназначения в структуре материального носителя и представить возможность использовать ее по мере необходимости для решения научных, производственных, экономико-финансовых, учетно-регистрационных и идентификационных задач¹. Следует сразу же оговориться, что использование документов не ограничивается выделенными выше задачами, ибо, например, учебная литература выполняет также просветительские задачи, а юридические документы являются средством правового регулирования. Каково же место юридического документа в существующей системе документов.

Категория «документ» тесно связана с категорией «информация». Исследования информационных систем показывают, что их также классифицируют по направлениям деятельности. Существуют информационные системы в промышленности, экономике, правовой сфере, медицине, образовании, военные и другие информационные системы.

*Д.Н. Бийназаров,
Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Гезелл айнасы орнатылған жауап алу бөлмесінде кәмелетке толмағандардан жауап алудың тактикалық-психологиялық әдістері

Тактикалық-психологиялық әдістерді қолдана отырып, жауап алу процесі арқылы орын алған құқық бұзушылықтың мән-жайлары жөнінде қажетті деректерді толыққанды алып, қылмыстарды ашу, заңды дәлелдемелерді толықтыру мақсатында пайдалануға болады. Қылмыстық іс жүргізу барысында жауап беретін адамнан (жәбірленуші, куә, күдікті және т. б.) жауап алудың әртүрлі айла-тәсілдері бар, бірақ жауап алу қатаң түрде заңда көрсетілген тәртіпте жүргізілуі тиіс. Қылмыс бойынша мүмкіндігінше неғұрлым көп, әрі маңызды мәліметтер жинап, осы тергеу әрекетінің сапасын арттыру үшін жауап алу процесінде барынша тиімді, ыңғайлы психологиялық, криминалистикалық техникалық-тактикалық тәсілдер қолданылып жүргізіледі.

Әдетте, қызметтік міндеттерін атқарудағы тергеушінің жүріс-тұрысы мен іс-әрекеті үш арнадан бастау алады. Бірінші арнасы — процессуалдық нормалар. Процессуалдық нормалар қылмысты тергеп-тексеру барысында нені және қандай түрде, қандай тәртіппен жүргізетінін баяндаса, екінші бір арнаны — тактикалық ережелер құрайды. Бұрыннан белгілі криминалистиканың ұсынымдары тергеушінің қылмысты тергеп-тексеру жолымен ізіне суытпай тез арада ашып, кінәліні анықтау мақсатында өзінің тактикалық жүйесін, әдіс-айласын күні бұрын анықтап қоюына толықтай жағдай жасайды. Ал үшінші — психологиялық әдептілік қағидалары әлеуметтік мораль талаптарынан туындап, тергеп-тексеру жүргізілгенде қай тәсілді қолдану-қолданбауды саралауға, бағалауға мүмкіндік туғызады. Осылайша тергеуші осы үш қағиданы басшылыққа алып, өзінің атқарып отырған тікелей қызметін тиімді жүзеге асырады. Басқаша айтқанда, процессуалдық заң — мазмұн мен форманы, криминалистика — тергеп-тексерудің әдіс-тәсілін, ал әдептілік нормалары тергеуші қызметінің адамгершілік негіздерін айқындайды¹.

Қылмыстық іс бойынша жауап алудың мәні психологиялық тұрғыдан ашылады, оның құрамдас бөліктері ажыратылады және осы тергеу әрекетін жүргізу кезінде болатын психологиялық және ақпараттық іс-әрекеттерімен сипатталады. Психологиялық білімді іс жүзінде шығармашылық және тиімді пайдалану әр тергеушінің өмірлік серігі болып қала беретінін ескере отырып, қылмыстық қудалауды жүргізетін тұлғаларға қосымша «психолог» мамандығы бойынша біліктіліктерін (психологиялық курс, сертификат) арттыруды ұсынамыз.

Кез кезелген құқық қорғау органдарының қызметкері психология саласы аспектілерін меңгеру арқылы белгілі бір санаттағы құқық бұзушының психологиялық ерекшеліктерін, яғни қылмыстық әрекеттерінің сипаты мен жасау тәсіліне, қандай психологиялық типке жататындығы, ешбір физикалық қысымсыз шындыққа жанасатын ақпаратты алған-алмағаны туралы аражігін ажырата білумен, тергеу әрекетінің жоспарын тиімді құрумен, қылмыстарды неғұрлым сәтті ашып немесе оқиғаның мән-жайын толық біле алады. Егер қылмыстық процесі жүргізетін адам аталған психологиялық аспектілерді игермеген және біліктілікті арттыру туралы психологиялық сертификаты болмаған жағдайда кәмелетке толмағандарға қатысты істер, кез келген ауыр, аса ауыр санаттағы құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеру барысында психолог-мамандарды іске тартып, олардан жауап алынып жатқан тұлғаның психикалық жағдайы туралы алдын ала қорытынды алып, сот-психологиялық-психиатриялық сараптамаға жолдауға немесе маман ретінде жауап алған жөн деп санаймыз.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексі (бұдан әрі — ҚПК) 209-бабының 1-бөлігіне сәйкес жауап алу сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізілген жерде жүргізіледі. Сондықтан жауап алу барысы тек тергеушінің қызметтік бөлмесінде алынуы тиіс деген нақты талаптар қолданыстағы қылмыстық процесік заңнамада жоқ².

Сондықтан жауап алу тергеу әрекетін шетелдік мемлекеттердің тәжірибесінде қолданып, оң нәтижесін беріп отырған «Гезеллдің тыңшы-айнасымен» (Қысқаша мәлімет: Американдық профессор, психология бойынша философия докторы А.Л. Гезеллдің атымен аталған бір жақты көрінетін әйнектің формасы, тыңшы айна немесе бір жақты айна) жабдықталған жауап алуға арналған бөлмені кейбір жекелеген тергеу жағдайларында кеңінен қолдануды тәжірибеге енгізу қажет. Бұл жерде бейнежазба орнатылған арнайы Гезелл тыңшы-айнасымен жабдықталған жауап алу бөлмесі тек қана

жауап алу үшін ғана емес, беттестіру, адамды тану үшін көрсету мақсатында да қолдануға әбден болады³.

Нақтылап айтқанда, тану үшін көрсетілген тұлғаны арнайы Гезелл тыңшы-айнасы орнатылған бөлмеде кәметке толмағандарға тануға көрсету тергеу әрекеті, ол бірінші кезекте тергеумен қорғалуға жататын және танушы тұлғалардың психологиялық жағдайының тұрақтылығын, қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жалпы ережелерді бұзбай қылмыстық-процестік заңнамасымен реттелетін жасырын тану жүргізуге мүмкіндік беретін әдіс.

Заң ғылымдарының кандидаты Д.В. Галкиннің «Кәметке толмағандардан жауап алу кезінде Гезелл айнасын қолдану» туралы пікірімен келісуге болады. Онда кәметке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылық қылмыстары бойынша жекелеген тергеу әрекеттерінің нұсқаларын ұсыну, тергеуді жоспарлау және тактикасын әзірлеу үшін маңызды жәбірленушіден ақпарат алудың тиімді құралы инновациялық құралдар мен психологиялық әдістерді, соның ішінде Гезелл тыңшы-айнасын пайдалану болып табылады. Мұндай әдістеме кәметке толмағандарға қатысты жасалған жыныстық қылмыстарды тергеп-тексеру кезінде жәбірленушімен психологиялық байланыс орнату маман-психологтің көмегін қажет еткенде ерекше маңызға ие болады.

Гезелл тыңшы-айнасымен жабдықталған бөлмеде тергеушінің сырттай бақылауымен, қашықтықтан басқаруымен психолог-мамандар арқылы жәбірленуші балалармен психикасына зиян келтірместен сөйлесе алады. Психолог тиісті жиһаз, ойыншықтар бар жайлы бөлмеде баламен бейресми жағдайда сөйлесіп, тергеушінің сұрақтарын өзі арқылы жеткізіп отырса, екіншісі дыбыс өткізбейтін айна қабырғамен қоршалған бөлмеде кәметке толмаған жәбірленушінің немесе күдіктінің заңды өкілі, тергеуші, прокурор және т. б. іске қатысушы тұлғала көрінбей отырып, оларды қызықтыратын қылмыс туралы мәліметтерді көріп, ести алады және психолог-маман арқылы сұрақтарын қоя алады.

Бұл ретте аталған іс-шара тергеу әрекеті болып табылмайды. Демек, тергеуші алған мәліметтер бұл жағдайда ақпараттық, бағдарлаушы сипатқа ие болады. Олар алдағы уақытта нұсқаларды ұсыну, жауап алу жоспарын құру және басқа тергеу әрекеттері, жәбірленушімен байланыс орнату үшін қолданылады. Жәбірленуші қылмыстық-процестік кодексінің барлық талаптарын сақтай отырып, жауап алу және басқа да тергеу әрекеттері барысында іс бойынша қажетті дәлелдемелік ақпаратты береді⁴.

Сонымен қатар Гезелл тыңшы-айнасымен жабдықталған жауап алу бөлмелерін қолданудың тағы бір артықшылығы — жауап алынатын адамның профайлингi («ағылш. profile» — профиль, бұл адамның мінез-құлқын бағалау мен болжаудың психологиялық әдістерінің жиынтығы, сыртқы келбеті, вербалды және вербалды емес мінез-құлық сипаттамаларының негізінде жеке белгілерді ақпараттық талдау).

Бұл жауап алу процесі кезінде психологиялық-тактикада профайлинг тәсілін пайдалануға болады. Профайлинг — адамның психологиялық портретін жасаушы тәсіл, яғни бұл адамның іс-әрекетін сырттай бақылау арқылы жүзеге асырылады. Жауап алу кезінде жауап берушінің іс-әрекетін бақылай отыра, жауап алушы адам оған айқындаушы, толықтырушы және нақтылаушы сұрақтар қоя отырып, болған оқиғаның шындыққа сәйкестігін аша алады⁵.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлға кәсіби деңгейде психологиялық курстарды өткені жөн. Себебі психологиялық тактикалық тәсілдерді қолданбай жауап алу тергеу әрекетінің нәтижесіз болуына әкеп соғады, сондықтан психологиялық байланыс пен тактикалық тәсілдерді үйлестіре отырып, жауап алыну тиіс, бұндай байланыс оң нәтижесін беретіндігі сөзсіз^{6, 52}.

Баяндалғанның негізінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлғаларға тергеудің психологиялық тактикаларын толыққанды зерделеуді, сондай-ақ «психология» мамандығы бойынша қосымша біліктіліктерін арттыру ұсынылады.

¹ Абдугалиев Қ.Н., Серімов Е.Е. Тергеушілердің кәсіби әдебі мәселелері // Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — №2(76). — 144–145 б.

² Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 04.07.2014 ж. № 231-V ҚРЗ // Юрист — Параграф Online (дата обращения: 14.09.2020).

³ Бегалиев Е.Н. Современный толковый словарь криминалиста: Справочное пособие. — Алматы: Лантар Трейд, 2019. — С. 45.

⁴ Галкин Д.В. Об использовании зеркала Гезелла в ходе допроса несовершеннолетнего // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. — 2015. — № 3 (27). — С. 60–61.

⁵ <http://damy-gospoda.ru/profajling-chto-eto-takoe/>.

- 6 Жумағалиев Б.О. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыру барысында жауап алу-тергеу әрекетінің алатын орны // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2017. — № 3. — 51–52 б.

Ф.Е. Бөрібай,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Қазақстан Республикасы ІІМ білім беру мекемелерінің курсанттары мен тыңдаушыларының атыс даярлығын жетілдіру

Зерттеу тақырыбының өзектілігі Ішкі істер органдарының Қазақстандағы қоғамның саяси және экономикалық өміріндегі түбегейлі өзгерістер жағдайында шешетін міндеттерінің күрделілігімен, қылмыстың өсуімен, жедел жағдайдың шиеленісуімен, физикалық, моральдық және психологиялық жүктемелердің өсуімен, құқыққа қарсы элементтер тарапынан қызметкерлерге күш қысымының күшеюімен анықталады, бұл, өз кезегінде, полиция қызметкерлерінің кәсіби қасиеттеріне, олардың дағдылары мен қаруды меңгеру қабілетіне жоғары талаптар қояды. Соңғы жылдары атыс дайындығы елдегі қылмыстың сапалы өзгеруіне, қылмыскерлердің қылмыстық әрекеттерді жасауда заманауи қаруды қолдануының күрт артуына байланысты ерекше маңызға ие болды. Осыған байланысты курсанттар мен тыңдаушыларды ішкі істер органдарының болашақ мамандарын даярлауда сапалы атыс даярлығы ерекше маңызға ие. Қызметтік міндеттерін орындау кезінде ішкі істер органдары қызметкерлерінің зардап шегулері байқалады, кейде өлімге де әкеп соғатыны белгілі. Зардап шеккендердің көп саны жергілікті полиция қызметкерлеріне, атап айтқанда жол-патрульдік полиция қызметкерлеріне, учаскелік полиция инспекторларына, жедел уәкілдерге, ведомстводан тыс күзет қызметкерлеріне тән, сонымен қатар Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарында курсанттар мен тыңдаушыларды атыс даярлығын ұйымдастыру болып жатқан өзгерістерге ден қоюға әрдайым үлгере бермейді. Қазақстан Республикасы ІІМ қызметкерлерінің қаруды дұрыс меңгермеуі нәтижесінде азаматтардың қаза болуына немесе жаралануына әкеп соққан жағдайлардың ұлғаю үрдісі байқалады¹.

Ішкі істер органдарының тыңдаушыларын, курсанттарын, қызметкерлерін атыс даярлығына даярлау проблемалары қазіргі кезде неғұрлым өзекті болып отыр. Атыс даярлығы педагогикалық заңдар мен принциптерге негізделген, арнайы мазмұнмен, ұйымдастырушылық формалармен, тиімді әдістермен, кәсіби қызметтің нақты жағдайларына жақын мақсатты әдістер мен құралдармен толтырылған педагогикалық жүйе, процесс, педагогикалық қызмет түрі ретінде қарастырылады. Атыс даярлығы тыңдаушылар мен курсанттарды оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны мынадай міндеттерге сәйкес болуы тиіс: бірінші дәрежелі адами құндылық ретінде білім алушы тұлғасының өмірін, денсаулығын және психологиялық тұрақтылығын сақтау кезінде азаматтарға көмек көрсетуге арналған кәсіби-адамгершілік ұстанымды нығайту және құқық бұзушылардың құқыққа қайшы әрекеттерінің жолын кесу; атыс қаруын, кәсіби әдеттерді құқықтық қолдануға арналған кәсіби ұстанымдарды қалыптастыру; тыңдаушылар мен курсанттардың атыс даярлығы үшін қажетті қолданбалы білім; кәсіби міндеттерді шешу кезінде атыс даярлығы бойынша дағдыларды, тәсілдерді пысықтау; ішкі істер органдарының қызметіндегі өзгерістерді ескере отырып, тыңдаушылар мен курсанттардың өздері атыс даярлығының жана тактикасын, әдістері мен тәсілдерін әзірлеу мақсатында кәсіби қызмет тәжірибесін дербес талдау үшін қажетті дағдыларды қалыптастыру. Тыңдаушылар мен курсанттардың атыс даярлығының мазмұны күрделі тұтас құрылымға ие. Олардың әрқайсысы, өз кезегінде, тыңдаушылар мен курсанттарда оқыту процесінде қалыптастырылуы қажет тиісті қасиеттердің, дағдылардың жиынтығынан құралады. Атыс даярлығының құрамдастарының тобына мыналар кіреді: қару-жарақ пен оқ-дәрілермен жұмыс істеу кезіндегі қауіпсіздік шаралары; отандық және шетелдік қарудың жаңа үлгілері; атыс даярлығының нормативтері бойынша тұрақты дағдылар; дайындық жаттығуларын орындаудың тұрақты дағдылары; атыс даярлығы; құқықтық даярлық; жеке-тактикалық даярлық; кәсіби-психологиялық даярлық, машықтану².

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы ІІМ білім беру мекемелерінде атыс дайындығы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2017 жылғы 4 қыркүйектегі № 127 бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарындағы атыс даярлығы бойынша тәлімгерлік негізінде жүргізіледі. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы ІІМ жоғары оқу орындарында

атыс даярлығын жетілдіру бүгінгі күні өзекті педагогикалық проблема сипатына ие болып отыр және біртұтас педагогикалық процесс шеңберінде неғұрлым терең талдауды қажет етеді³.

Атыс даярлығының жай-күйін жан-жақты ғылыми талдау, оны жақсарту мүмкіндіктерін анықтау, атыс даярлығын бағалау және нақтылау, сондай-ақ дидактикалық ұсынымдарды әзірлеу негізінде Қазақстан Республикасы ПМ білім беру мекемелерінің курсанттары мен тыңдаушыларын атыс даярлығының тиімділігін арттырудың бағыттары мен педагогикалық шарттарын айқындау, атыс даярлығының мазмұнын оңтайландыру; атыс даярлығының ұйымдастырылуы мен әдістемесін жетілдіру; Қазақстан Республикасы ПМ білім беру мекемелерінің атыс даярлығы және арнайы-тактика пәні бойынша оқытушылардың педагогикалық шеберлігін арттыру мақсатында шет елдерге тәжірибе алмасу үшін іссапарларға жіберу оңтайлы шешімдердің бірі болып табылары анық.

¹ І.Б. Нысанқұлов Атыс даярлығы: Оқулық. — Қарағанды, 2012.

² <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

³ <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/V1500011218>

Қ.Т. Жуманова,

Қазақстандық құқықты дамытудың заманауи үрдістері доктаранты,

М.Х. Матаева,

проректор, заң ғылымдарының докторы;

Э.С. Майшекина,

философия докторы (PhD)

(Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан Республикасы, Семей қ.)

Бала асырап алуды жарамсыз деп танудың құқықтық реттелуінің жүзеге асырылуы

Баланың қорғалуы мемлекеттің басты қызметтерінің бірі. Мемлекет өзінің функциясы арқылы балалық шақты қорғауды жүзеге асырады. Жас ұрпақты дұрыс, салауатты тәрбиелеу үшін балалықты қорғау механизмдерін жетілдіріп қана қоймай, оны дамыту қажет. Осы ретте отандастарымыздың балаларды асырап алуға ынталандыру саясатын жүргізу қажет, Қазақстандық балаларды шетел азаматтарының асырап алу саясатын тиімді етіп жүргізу, интернатта тәрбиеленіп жатқан жетім балаларды әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан қамтамасыз ету, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды медициналық қамтамасыз етуді жетілдіру керектігі туындап отыр¹. Бұл мәселелерді іске асыру барысында еліміз халықаралық тәжірибелерге сүйенуі қажет деп ойлаймыз. Бала асырап алу күшін жоюдың және жарамсыз деп танудың шарттары, құқықтық реттелуі, тәртіптері және іс жүргізулері қарастырылады. Бала асырап алу — бұл ең көне құқықтық институттардың бірі және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды орналастырудың ең оңтайлы және қолайлы түрі ретінде барлық қазіргі заманғы құқықтық жүйелерде бар екені рас. Қазіргі уақытта отбасы заңнамасына сәйкес бала асырап алуды тоқтату үшін бір ғана негізді қарастырады. Сондай-ақ істі қарау кезінде сот бала асырап алуды жарамсыз деп тануға негіздердің бар-жоғын; олар істі қарау кезінде жарамсыз деп тану шарттары өзгерді ме; мұндай тану асырап алынған баланың мүдделеріне қайшы келмейді ма соны анықтайды. Асырап алушы жасанды түрде асырап алуға бара жатып, оның кейіннен балаға үйір болып, оны өз баласындай қабылдайтынын және олардың арасында бала асырап алу мақсаттарына сәйкес келетін қарым-қатынас дамиды деп ойлауы әбден мүмкін. Құқықтық доктрина отандық заң шығарушының асырап алуды жарамсыз деп тану және бала асырап алу туралы сот қабылдаған шешімдерін әртүрлі тәсілдермен түсіндіреді².

Бала асырап алу туралы сот шешімі шыққан кезден бала асырап алу жарамсыз деп танылады. Неке және отбасы кодексіннің 106-бабында былай делінген: Бала асырап алудың күшін жою негіздері

1. Егер бала асырап алушы:

1) өзіне жүктелген ата-аналар міндеттерін атқарудан жалтарған;

2) ата-ана құқықтарын теріс пайдаланған;

3) асырап алынған балаға қатігездік көрсеткен;

4) асырап алынған балаға күш қолданған немесе психикалық зорлық жасаған;

5) асырап алынған баланың жыныстық тиіспеушілігіне қастандық жасаған;

6) психикаға белсенді әсер ететін заттарды тұтынуға байланысты психикалық, мінез-құлықтық бұзылушылығы (ауруы) бар адам деп танылған;

7) Қазақстан Республикасының заңнамасында және Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттарда белгіленген бала құқықтарын бұзған жағдайда бала асырап алу-дың күші жойылады.

Сот баланың мүдделерін негізге алып және оның пікірін ескере отырып, басқа негіздер бойынша да баланы асырап алудың күшін жоюға құқылы.

Бала асырап алу жарамсыз деп танылған жағдайда, егер бұл баланың мүдделері үшін қажет болса, асырап алынған баланың және бала асырап алушылардың, бала асырап алушылардың туыстарының өзара құқықтары мен міндеттері тоқтатылады және бала мен оның ата-аналарының (оның туыстарының) өзара құқықтары мен міндеттері қалпына келтіріледі³.

Егер олар асырап алу кезінде өзгерсе, ата-аналардың талап етуі бойынша балаға бұрынғы аты, әкесінің аты (егер бар болса) және тегі беріледі, сол сияқты бұрынғы туған күні, айы, жылы мен туған жері қалпына келтіріледі.

Бала асырап алуды жарамсыз деп тану туралы сот шешімі заңды күшіне енген күннен бастап сот үш күн ішінде осы шешімнің үзінді көшірмесін тууды мемлекеттік тіркеу орны бойынша тіркеуші органға және қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органдарға жіберуге міндетті.

Ата-аналардың келісімі бала асырап алу шарттарының бірі болып табылады. Сондықтан баланың ата-анасы бала асырап алу олардың келісімінсіз жүргізілген немесе келісім мәжбүр болған жағдайларда ғана бала асырап алудың күшін жоюды талап етуге құқылы. Егер бала асырап алушының отбасында бала тәрбиелеу оның мүддесіне сай келмейді деп санаса, олар бала асырап алудың күшін жою туралы талап қоя алмайды. Егер олардың бала асырап алушылардың өз құқықтарын теріс пайдалану фактілері немесе балаға қатысты өзге де құқыққа қарсы іс-әрекеттер туралы мәліметтері болса, олар бұл туралы қорғаншылық және қамқоршылық органдарына немесе прокурорға ғана хабарлай алады. Бұл баланы асырап алғаннан кейін ата-аналар оған қатысты барлық құқықтары мен міндеттерін жоғалтады және оған қатысты барлық бөгде адамдар сияқты күйде болады. Н.В. Летованың айтуынша, бала асырап алушы баланы тәрбиелеу жөніндегі міндеттер асырап алынған баланың физикалық деректеріне немесе ақыл-ой қабілетіне қарамастан қабылданатынын түсінуі тиіс. Бала асырап алушыға бала асырап алудың күшін жоюды талап ету құқығын бере отырып, заң шығарушы баланы осындай объектінің тиісінше «сапасыз» болуы салдарынан тоқтатылатын құқықтық қатынастың объектісі ретінде таниды, бірақ бала — объект емес, құқық субъектісі³.

Сондықтан олардың отбасында асырап алынған бала асырап алушының тұрмыс жағдайын бақылауға құқығы жоқ. Ата-аналардың бала асырап алуға келісім беру құқығы бұзылған жағдайда сот бала асырап алудың күшін жою туралы шешім шығаруға міндетті емес.

Осылайша, жоғарыда атап өтілгендей, заңда оның баласын басқа адамның келісімінсіз асырап алғанын білген ата-ана (ата-ана) асырап алудың күшін жою туралы сотқа талап қоюға құқылы болатын нақты мерзімді (бір жылдан аспайтын) белгілеу орынды деп санаймыз. Бұл ата-ананың баланы жеке өзі тәрбиелеуге ниеті жоқ екенін анықтауға мүмкіндік береді, өйткені өзінің бұзылған ата-ана құқықтарын қалпына келтіруге ешқандай шара қолданбайды және баланың мүдделерін қорғауға сәйкес болады. Бала асырап алушының бала асырап алудың күшін жоюды талап ету құқығы бұрын қолданыста болған заңдарда көзделмеген. Әрине, бала асырап алудың мәні бала асырап алушының бастамасы бойынша бала асырап алудың күшін жоюға жол бермеу керек деген пікірге дау айту қиын, сондай-ақ ата-аналар оларды ата-ана құқығынан айыру туралы талап қоюға құқылы емес⁴. Біздің ойымызша, бала асырап алушының бала асырап алуды тоқтату туралы мәселе қою құқығын бала үшін құқықтық салдарларды бағалай отырып, кешенді түрде қарау қажет. Кейде ата-ананың ерік білдірген кезде оның келісімі шын мәнінде жоқ немесе ол шынайы ерікке сәйкес келмейді. Әрине, бұл жағдайда ата-ананың ерік-жігерінің кемшіліктерімен жасалған мәміленің болуын байқауға болмайды. Ата-ананың келісімі — бұл мәміле емес, бала асырап алу туралы актіге қажетті шарт. Дегенмен, ата-ананың келісімі ерік-жігер әрекеті болып табылады, ал ерік-жігер еркін, сондай-ақ оның қалыптасуы тұлғада шынайы ахуал туралы дұрыс түсінік туғызбайтын қандай да бір жағдайларды жоққа шығаруға тиіс. Сондықтан ерік ақауларымен мәміле жасасқандағыдай, ата-ананың бала асырап алуға деген еркі сәйкес келмеген жағдайда, әдетте, бала асырап алудың күшін жою керек. Бұл жерде мәмілемен салыстыру әрдайым орынды емес. Мәселен, әдетте, ата-ананың бала асырап алуға келісімі оларға ауыр өмірлік жағдайлар кезінде берілгеніне сілтеме жасау мәселені шешу үшін маңызды емес, өйткені ата-аналар мен балалардың қарым-қатынасы тығыз биологиялық байланыспен алдын ала айқындалған және мұндай байланыс әдетте ата-ананың баланы басқа адамдарға, тіпті өте қиын жағдайларда, олардың өмірінің ең ауыр жағдайларында беруге ұмтылысын болдырмайды⁵.

Егер келісім алу кезінде көрсетілген кемшіліктер болмаса, онда сот бала асырап алуға келісімнің себебін қалыптастырған мән-жайларды зерттемеуге тиіс. Алайда сот тәжірибесінде ата-анасының еріксіз келісімімен бала асырап алудың күшін жою туралы істер белгілі. Бұл жағдайлар жоғарыда баяндалғандарды жоққа шығармайды. Олар ата-аналардың бала тәрбиесінен бас тартуға ниеті болмағанын және олардың мінез-құлқы бала асырап алуға келісім білдіру ретінде бағаланғанымен, шын мәнінде мұндай келісім болмағанын көрсетеді. Сонымен қатар бұл жерде ол баланың мүддесіне де жауап бермейді. Екінші жағынан, егер заң шығарушы бала асырап алушының қалауы бойынша бала асырап алу қатынастарын тоқтату мүмкін еместігі туралы ұстанымды сақтаған болса, онда соңғысы бала асырап алуға үлкен салмақтылықпен қарайтын еді. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы заңында бала асырап алудың күшін жоюды талап ету құқығын бала асырап алушының талаптарын қанағаттандырмайтын баланың жеке мінездемесімен байланыстыруға болмайды. Мұндай құқық бала асырап алушыға оның өз мүдделерін ескере отырып беріледі, өйткені бұл жағдайда бала асырап алу мақсатына қол жеткізілмейді⁶.

Қорыта келе, біз мақаламызда бала асырап алуды жарамсыз деп танудың құқықтық реттелуінің жүзеге асырылуы еліміздегі заңнамалардың іске асырылуының көрсеткішін көруімізге болады. Бұл жерде адам өміріне, оның ішінде жас өспірімдердің өміріне бейжай қаралмағандығына көз жеткізуімізге болады.

- ¹ Фомина Е.А. Балаларды тәрбиелеу құқығы туралы (материалдық-құқықтық және іс жүргізу-құқықтық проблемалар) // Заңгер. — М., 2004. — С. 75.
- ² З.Н. Есанова Азаматтық сотта балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды қараудың іс жүргізу ерекшеліктері. Автореф.: Дис. ... заң ғыл. до-ры ғылыми дәрежесін алуға. — Т., 2010. — 52 с.
- ³ Н.В. Легова Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды орналастыру мен тәрбиелеудің басым нысаны ретінде бала асырап алу // Заңгер. — Томск, 2003. — С. 92.
- ⁴ Назарбаев Н.Ә. Қазақстан — 2030: Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әлауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. — Алматы, 2002. — 96 б.
- ⁵ Қазақстан Республикасы. Неке және отбасы туралы Заңы. 17 желтоқсан 1998 жылы Парламентпен қабылданған. 21 мамыр 2007 жылғы өзгертулер мен толықтырулармен // Егемен Қазақстан. — 2007. — 22 мамыр.
- ⁶ Қазақстан Республикасы. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Заңы 8 тамыз 2002 жылы Парламентпен қабылданған // «Юрист» Электрондық жүйесі.

И.М. Искаков,

жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары, полиция майоры

Е.А. Абенев,

*жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Қазақстан Республикасы патриотизмінің конституциялық негіздері

Қазіргі таңда патриотизм маңызды әрі құнды бағыт болып табылады. Алайда оның өзгермелі қоғам жағдайында жете бағаланбауынан теріс салдар туындауы мүмкін. Соның негізінде Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан — 2030» стратегиясында қазақстандық патриотизмді дамытудың жеті ұзақ мерзімді басымдықтарының бірі ретінде қалыптастыру міндетін белгіледі. Патриотизмнің қалыптасуының негізгі шарты мен алғышарты — бұл, ең алдымен, индивидтің нақты белгіленген мемлекет азаматы екенін ұғыну, сезіну. Бұл халықтың тәуелсіз мемлекеттілігінің болуын білдіреді. Бұл тұрғыда қазақстандық патриотизмді қалыптастыру үшін негізгі алғышарттар жасалды — Қазақстан халқы КСРО ыдырағаннан кейін тәуелсіздік алды және Қазақстан Республикасы түрінде өз мемлекетін құрды.

Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру, оны тәуелсіз еліміздің ғаламдық өркениет ортасынан өзінің лайықты орнын алуына бірден-бір себеп болатын маңызы ерекше өлшемнің біріне айналдыру, конституциялық негізін білу және оны құрметтеу, патриоттық сезімді жастарға ұялату, жалпы патриотизм мәселесі бүгінгі таңда айырықша маңызды әрі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Жалпы, патриотизм дегеніміз не? Бұл сұрақтың жауабы күрделі әрі терең мағына береді. Патриотизм — бұл адамдардың өмірі мен қызметінің әлеуметтік сезімдері, моральдық және саяси принциптері

түрінде көрінетін, Отанға, Туған жеріне және оның халқына деген сүйіспеншілікпен байланысты қоғамдық сананың күрделі құбылысы¹.

Патриотизм — Отанына адал қызмет етіп, оны қорғауды мақсат тұтатын, Атамекеніне деген ұлттық мақтанышы. Патриотизм — қоғам мен мемлекет өмірінің барлық салаларына тән маңызды құндылықтардың бірі және ол өз еліне, туған жеріне және оның идеалдарына деген сүйіспеншілік пен адалдық ретінде анықталады. Оның қайнар көзі — ел тарихын терең білуде, күш-жігері мен оның тәуелсіздігі мен гүлденуін қамтамасыз еткен ұрпақтың қызметін түсінуде және құрметтеуде. Елдің ұлттық мүдделеріне берілгендік болып табылатын ұлтжандылық деген күшті сеніммен жиі патриотизмді анықтауға болады. Бұл байланыстылық этникалық, мәдени, саяси немесе тарихи аспектілерді қоса алғанда, өз Отанымен байланысты әртүрлі сезімдердің көптігі болуы мүмкін².

Кез келген мемлекеттің өмір сүруінің міндетті шарты жоғары мемлекеттік заң — Конституцияның болуы. Қазақстан Республикасының Конституциясы — бұл қазақстандықтарды топтастырудың қуатты саяси және құқықтық құралы. Қазақстан тәуелсіздік алған жылдар ішінде негізгі заң кең өзгерістердің негізін қалап, жалпы гуманистік идеялар мен конституционализм постулаттарына сәйкес құқықтық жүйенің дамуына берік негіз жасады. Конституцияның 1-бабының 2-тармағында жарияланған республика қызметінің түбегейлі принциптерінің бірі қазақстандық патриотизм болып табылатыны барлығымызға мәлім. Осылайша, жоғары конституциялық-құқықтық деңгейде «қазақстандық патриотизм» құқықтық тұжырымдамасы ұсынылған болатын³.

Жалпы, құқықтық тұрғыдан алғанда, қазақстандық патриотизм — бұл Конституцияда көзделген конституциялық және құқықтық міндеттер, атап айтқанда:

– Әркім Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеуге міндетті. Әркім республиканың мемлекеттік рәміздерін құрметтеуге міндетті (34-баптың 1-2 тармағы);

– Заңмен белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің борышы әрі міндеті болып табылады (35-бап);

– Қазақстан Республикасын қорғау — оның әрбір азаматының қасиетті парызы және міндеті (36-баптың 1-тармағы);

– Қазақстан Республикасының азаматтары тарихи және мәдени мұралардың сақталуына қамқорлық жасауға, тарих пен мәдениет ескерткіштерін қорғауға міндетті (37-бап);

– Қазақстан Республикасының азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті (38-бап).

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Қазіргі заманғы қазақстандық жастар өзгерген әлеуметтік-экономикалық қатынастар жағдайында өсіп келе жатқан ұрпақ болып табылатынына терең назар аударылды. Сондықтан жастарды патриоттық және азаматтық тәрбиелеудің теориялық-әдіснамалық, ғылыми-педагогикалық, конституциялық-құқықтық негіздері қарастырылып, тұжырымдар жасалды.

Құқықтық мемлекет құру мен қоғамды демократияландыру ұзақ әрі күрделі үдерістердің бірі. Тоталитарлық жүйеден демократиялық қоғам өміріне өту қажеттілігі айқын болған күннен бастап - ақ Қазақстан азаматтарының алдында ең алдымен еліміздің егемендігі мен тәуелсіздігін қорғау міндеті тұрды. Осыған байланысты демократияны дамыту — бұл меншік қатынастарын реформалаудың және нарықтық экономикаға көшудің, ұлттық мемлекеттің қалыптасуы үшін қолайлы жағдайлар жасаудың маңызды жолы. Құқықтық демократиялық мемлекетте Конституция (Ата Заң), яғни біздің қоғам өмірінің Негізгі Заңы аса жоғары мәнге ие⁴.

Конституция қазіргі заманғы мемлекет үшін маңызды және қажет, себебі оның алғашқы қағидаттары мен мақсаттары, ұйымның функциялары мен негіздері, қызмет формалары мен әдістері бекітілген. Конституция екі жақты дамудың барлық негізгі салаларында мемлекеттік реттеудің шегі мен сипатын, мемлекеттің адам мен азаматпен қарым-қатынасын белгілейді. Ең бастысы, конституция адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарына жоғары заңды күш береді, оның ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғайды. Конституция мемлекеттің негізгі заңы деп дұрыс аталады⁵.

Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы Конституциясы 1993 жылғы 28 қаңтарда Қазақстан Жоғарғы Кеңесінің IX сессиясында қабылданды. 1993 жылғы Конституцияның негізіне парламенттік республика моделі енгізілді. Қазақстанның тәуелсіздігін бекіте отырып, 1993 жылғы Конституция Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарының қиындығы мен қайшылығында көрсетті. Бір жағынан, ол республиканың тыныс — тіршілігінің барлық жақтарын нарықтық экономика мен демократиялық мемлекетті қалыптастыру бағытында одан әрі трансформациялау үшін заң негіздерін белгіледі, екінші жағынан — Конституция биліктің заңнамалық және атқарушы тармақтарының өкілеттіктері туралы кең пікірталастар тудырды, себебі оның мәтінінде бұл мәселе реттелмеген болып қалды. Бұл жағдай елдегі саяси және әлеуметтік жағдайды тұрақтандыруға да, қоғамдық өмірдің барлық жақтарын

өзгерту бағытын бекітуге де ықпал еткен жоқ. Сонымен қатар мемлекеттіліктің сипатына, мемлекеттік тілге, жер мен азаматтың жеке меншігіне қатысты Конституцияның кейбір негізгі ережелері қоғамдық талқылаудың тақырыбы болды⁶.

Қазақстандағы конституционализмнің теоретиктерінің бірі заң ғылымдарының докторы, профессор А.К. Котов қазақстандық конституциялық құқық ғылымында қазақстандық патриотизм идеясын зерттеуге және дамытуға көп көңіл бөледі. Қазіргі уақытта қазақстандық патриотизм Қазақстан Республикасының өмір сүруі мен дамуының негізін қалаушы қағидаттарының бірі болып табылады. Көп қырлы мазмұны бар, оның мәні Қазақстанмен генетикалық, тарихи және құқықтық байланысына негізделген республика азаматтарының терең әлеуметтік-психологиялық сезімінен, олардың өз отаны ретінде Қазақстанға деген көзқарасын білдіретін сезімінен, өзінің дамуы мен әлемдік қоғамдастықта беделінің артуы үшін өз істерінде және іс-әрекеттерінде оларға деген құрмет пен сүйіспеншілік танытатын терең әлеуметтік-психологиялық сезімінен тұрады⁷.

Қазақстандық патриотизм Конституциялық идеяның бірі болып табылады, оның негізінде өз отанына деген сүйіспеншіліктің, өз отанының тарихына құрмет көрсетудің ортақ ұлттық идеясы ретінде қайта жаңғырады. Қазақстандық патриотизмнің негізі конституциялық құқықтық санаға негізделеді⁸.

Конституционализм доктринасы Қазақстан Республикасының Конституциясында объективтеледі, бірақ көбінесе Конституциялық практиканың ерекшеліктерін айқындайтын құқықтық мәдениет арқылы сыналады. Қазақстан халқының менталитетін, қазақстандық патриотизм сезімін қалыптастыруда Конституцияның тәрбиелік рөлі маңызды. Осы жоспарға байланысты келесі міндеттер қойылады:

1. Конституционализм рухы мен конституциялық құрылымға енгізілген идеялар жүйесі ретінде енгізу қажеттілігі.

2. Заңға және конституциялық жүйеге қатысты халықтың сезімдері, көңіл-күйлері, өкілдіктеріне бағытталған ықпал етудің қажеттілігі.

3. Қоғам құрметтейтін айқын, моральдық-құқықтық нұсқаулар мен құндылықтар өлшемдерінің берік жүйесі ретінде конституцияны терең құрметтеу дәстүрін қалыптастыру қажеттілігі⁹.

Қазақстандықтардың өз отанын егеменді және тәуелсіз мемлекет ретінде танып, конституциялық ережелермен қабылданған тұжырымдамасы қазақстандық патриотизмнің бір қыры болып табылады. Туған жерге, Отанға деген адалдық пен сүйіспеншіліктің жоғары сезімі ерте жастан қалыптасуы керек, ал қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу ЖОО-ның жүйесін айтпағанда, мектеп пен тіпті мектепке дейінгі мекемелердегі оқытушылардың жұмыстарының негізінің бірі болуы керек.

Қазақстандық патриотизмнің конституциялық негізі — барлық азаматтардың теңдігі және олардың Отан үшін ортақ жауапкершілігі. Қазақстан Республикасының Конституциясында мемлекеттің негізгі принциптеріне қазақстандық патриотизм де жататыны барлығымызға мәлім. Жалпы, Қазақстандық патриотизм — бұл мемлекеттік, қазақстандық сезімді сезіну. Оған келесілерді жатқызуға болады: адам туып-өскен жерлерге деген сүйіспеншілік сезімі; ана тілін құрметтеу; Отан мүддесіне қамқорлық жасау; азаматтық сезім мен Отанға деген адалдықтың көрінісі; өзінің әлеуметтік және мәдени жегістіктерімен мақтаныш сезімі; оның бостандығы мен тәуелсіздігін сақтау; Отанның тарихи өткеніне және одан мұра болған дәстүрлерге құрметпен қарау; өз еңбегін, күш-қуатын және қабілеттерін өз Отаны гүлденуіне арнау ниеті¹⁰.

Дамушы елдер өздерінің қалыптасу жолында көптеген экономикалық, әлеуметтік жағынан кедергілерді өтуі керек. Экономиканың қалыптасуы, инфрақұрылымның дамуы, әлеуметтік сала, денсаулық сақтау жүйесі және білім беру жас елдер шешетін міндеттердің аз ғана бөлігі. Осыған байланысты сауатты стратегиялық жоспарлаудың ел дамуындағы рөлі орасан зор.

Қорытындылай келе, жалпы, қазақстандық патриотизмнің міндетті элементі — бұл өз елінің мемлекеттік рәміздеріне, туған жерінің табиғаты мен табиғи байлықтарына, халқының тарихына ұқыпты және құрметпен қарау, мәдени ескерткіштер мен тарихты сақтау туралы қамқорлықтан көрінеді. Тарихи-мәдени мұраны сақтау және жақсарту әр азаматтың конституциялық міндеті болып қана қоймайды, сонымен қатар өз халқының және жерінің баға жетпес рухани байлығына деген адалдығын білдіреді және бұл міндет тек заңды ғана емес, сонымен бірге жоғарыда айтылып кеткендей, моральдық және адамгершілік тұрғыдан қарастырылуы керек.

¹ Қалмырзаев Ә. Қазақстандық патриотизм қалай қалыптасады // Егемен Қазақстан. 1998 ж. 10 қаңтар. — 25–31 б.

² Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның болашағы-қоғамның идеялық бірлігінде. — Алматы, 2000. — 312 б.

-
- ³ Токтаров Б. Патриотизм. Что это значит? // Мысль. — 2011. — № 12. — С. 12–39.
- ⁴ Раев Д. Қазақстандық патриотизм мен гуманизм // Ақиқат. — 2000. — № 89. — 89–95-б.
- ⁵ Қозыбаев М.К. Тарих зердесі. 2-кітап. — Алматы: Ғылым, 1998. — 186 б.
- ⁶ Назарбаев Н.Ә. Әрқашан бірге, әрдайым алда болайық // Егемен Қазақстан. — 2006. 6-15-б.
- ⁷ Мемлекеттік тіл және ұлттық рух – рухани жаңғырудың басты бағдары атты Облыстық on-line вебинарының материалдары. — Алматы, 2018. — 252 б.
- ⁸ Нысанбаев Ә. Қазақстан. Демократия. Рухани жаңару. — Алматы, 1999. — 468 б.
- ⁹ Назарбаев Н. Тәуелсіздік белестері. — Алматы, 2003. — 359 б.
- ¹⁰ Зайниева Л.Ю. Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта. — Алматы: Дайк-Пресс, 2006. — 495 с.

Кусаинов Б.Д.,

*старший преподаватель кафедры физической подготовки,
магистр педагогических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Повышение физической подготовки сотрудника ОВД

В современном обществе деятельность сотрудника ОВД все чаще осуществляется в экстремальных условиях. От профессионального уровня сотрудника ОВД, готовности действовать и непосредственно вступить в рукопашную схватку с преступником зависят жизнь и здоровье не только его, но и граждан, попавших в опасную ситуацию.

Поэтому вопрос повышения эффективности профессиональной подготовки сотрудника достаточно актуален. Одной из основных составляющих профессиональной подготовки сотрудника ОВД является физическая подготовка.

Проблему совершенствования процесса физической подготовки необходимо решать, опираясь на цель и задачи, регламентированные приказами, с учетом закономерностей и принципов физической подготовки, возраста и уровня развития физических качеств сотрудников, а также материально-технического обеспечения спортивной базы.

В научной литературе встречаются многочисленные сведения о том, что совершенствование процесса физической подготовки способно существенно повысить качество профессионального обучения и значительно повлиять на сокращение сроков овладения навыками применения физической силы, оказать положительное влияние на повышение работоспособности и выработку устойчивости организма к воздействию неблагоприятных факторов служебной деятельности. Все это способствует успешной профессиональной деятельности и профессиональному долголетию.

Необходимость совершенствования процесса физической подготовки сотрудников ОВД заключается и в том, что регулярные занятия должны влиять на снижение заболеваемости и помогать выработке стрессоустойчивости.

По мнению многих ученых, основой физической подготовки является «общая физическая подготовка», которая направлена на развитие профессионально важных качеств, укрепление и сохранение здоровья и должна способствовать формированию здорового образа жизни, а также потребности в физическом совершенствовании.

Обзор научной литературы по данной проблематике позволил определить, что для совершенствования процесса физической подготовки сотрудника ОВД необходимы последовательное развитие и совершенствование профессионально важных физических качеств и формирование двигательных навыков эффективного применения физической силы, моделирование ситуаций оперативно-служебной деятельности с обязательной активизацией обучаемых.

Анализ педагогической практики позволяет сделать вывод, что процесс физической подготовки сотрудника ОВД является многоуровневым, он должен быть целостным и системным, направленным на формирование у сотрудника ОВД решительности, практической самостоятельности при решении сложных служебных задач в экстремальных условиях и способствовать развитию познавательной активности в освоении профессии.

При изучении и совершенствовании техники боевых приемов борьбы должны быть исключены «комфортные условия», способствующие формированию крайней степени стереотипности двигательных навыков применения боевых приемов борьбы¹.

В связи с этим процесс формирования и совершенствования умений и навыков применения боевых приемов борьбы необходимо строить в соответствии с конкретными служебными задачами и строго подчинить задачам служебно-профессиональной подготовки и соответствующим нормативным актам.

На наш взгляд, наиболее эффективной является технология комплексного проведения занятия, формирования и совершенствования умений и навыков применения боевых приемов борьбы. Она способствует повышению уровня двигательной активности на занятиях и подготовке сотрудников ОВД к быстрым и эффективным действиям в ситуациях, приближенных к реальным, на фоне мышечной усталости и быстро меняющейся обстановки.

На каждом занятии целесообразно уделять внимание развитию профессионально важных физических качеств, что может повлиять на успешное выполнение боевых приемов борьбы.

Обучение технике боевых приемов борьбы необходимо начинать только после того, когда у сотрудника сформировано четкое представление об основах тактики применения физической силы, которая начинается с психологического воздействия на правонарушителя и заканчивается созданием благоприятных условий для проведения конкретного технического действия.

Совершенствование техники двигательного действия боевого приема борьбы нужно доводить до устойчивого навыка. Совершенствование техники боевых приемов борьбы целесообразно начинать со специально подготовительных упражнений бокса и борьбы. Не стоит ограничиваться одним из методов. Только использование конкретного метода в соответствии с методическими принципами на определенном этапе обучения обеспечит успешное решение всего комплекса задач физической подготовки и физического воспитания. Под методом обучения понимается система действий педагога, организующего познавательную и практическую деятельность сотрудников ОВД для достижения целей обучения и управляющего ей.

При организации учебного процесса до освоения дисциплины «Физическая подготовка» применяются, как известно, две группы методов: общепедагогические и специфические. Обучение строится в соответствии со следующими принципами: практической направленности, последовательности, систематичности, сознательности и активности обучаемых, обучения с учетом подготовленности на достигнутом уровне, в совокупности с учетом закономерностей спортивной тренировки².

Как отмечает ряд авторов, основополагающим принципом должно быть единство общей и специальной подготовки, следовательно, и обучение с первого этапа должно быть направлено на достижение этой цели³.

Повышение уровня работоспособности, а также одновременное изучение и совершенствование техники боевых приемов борьбы способствуют достижению наилучшего результата.

Использование технологии однонаправленных концентрированных нагрузок помогает в углубленном развитии силы, скорости движения и выносливости. При таких нагрузках тренировочный эффект будет благоприятствовать дальнейшему повышению физической подготовленности сотрудников.

Можно сделать вывод, что улучшение физической подготовки на первоначальном этапе достигается за счет развития общей выносливости посредством выполнения продолжительных упражнений (в основном это, кросс 3–5 км) с последующим переходом на совершенствование умений и навыков применения боевых приемов борьбы. Поэтому занятия, проводимые комплексным методом, способствуют решению всей совокупности задач, поставленных на занятиях по физической подготовке.

Такой подход к организации учебного процесса дает возможность человеку удовлетворить потребность в физической активности и формирует интерес к профессиональному самосовершенствованию.

¹ Евсиков А.Н. Профессионально ориентированные технологии и методы физической подготовки курсантов образовательных учреждений МВД России к действиям при чрезвычайных обстоятельствах: Дисс. ... канд. пед. наук. — СПб., 2010.

² Барчуков И.С., Назаров Ю.Н., Егоров С.С. Физическая культура и физическая подготовка: Учебн. / Под ред. В.Я. Кикотя. — М., 2012.

³ Клименко Б.А., Славко А.Л., Пойдунов А.А. К проблеме повышения эффективности атлетической подготовки курсантов вузов МВД России // Проблемы правоохранительной деятельности. — 2015. — № 3.

Қушмағанбет Қ.А.,
преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки,
старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Проблемы совершенствования учебного процесса по огневой подготовке в вузах МВД Республики Казахстан

Цель огневой подготовки — дать будущим сотрудникам правоохранительных органов необходимый комплекс знаний, умений и практических навыков применения огнестрельного оружия, в том числе в экстремальных ситуациях проведения операции по задержанию правонарушителей, самообороне, защите граждан от хулиганских и прочих посягательств. Умение достойно выдержать единоборство с преступниками составляет характерную черту профессионализма работников правоохранительных органов. Роль и знания профессионализма в этой части возрастают и приобретают новое качественное наполнение в нынешних условиях обострения криминогенной обстановки, а также в связи с ужесточением действий преступников, которые нередко применяют против сотрудников полиции огнестрельное оружие и специальные средства, владеют спортивными и боевыми приемами единоборств и имеют высокий уровень физической подготовки.

Уровень владения огнестрельным оружием нынешних слушателей и знаний нормативной базы по его применению обуславливает в дальнейшем высокое качество выполнения ими своих служебных обязанностей как офицеров полиции, а также создает основу для личной безопасности и соблюдения общественного порядка в стране. Поэтому в последние годы в учебных заведениях МВД Республики Казахстан усилилось внимание, повысились требования к физической и психологической подготовленности абитуриентов, существенно возросла ответственность за качество преподавания учебной дисциплины «Огневая подготовка», усиливается выходной контроль выпускников по данной дисциплине.

Однако применяемые меры оказываются недостаточными: на практике учащаются случаи, когда в поединках с правонарушителями сотрудники правоохранительных органов, в том числе и недавние выпускники учебных заведений МВД Республики Казахстан, терпят поражение, ведущее нередко к непоправимым и трагическим последствиям. Возникают противоречия: наряду с ростом усилий к огневой подготовке ее результативность, вопреки ожиданиям, имеет тенденции к относительному снижению. Это означает, что принимаемые меры по своему содержанию неадекватны постоянно изменяющимся факторам физического противодействия криминогенных элементов и структур¹.

Как показывают наблюдения, проблема состоит не в поисках оптимальных вариантов применения огнестрельного оружия сотрудниками полиции в процессе выполнения служебных обязанностей, использования новых видов оружия для более эффективной нейтрализации действий правонарушителей, а в разработке применений более эффективной системы обучения будущих офицеров правоохранительной системы, которая бы обеспечивала им достаточный уровень владения огнестрельным оружием, профессионализм и хорошую подготовку.

В современный период развития высшей школы учебный процесс по огневой подготовке в вузах МВД Республики Казахстан, в основном, ориентирован на усвоение нормативных документов регламентирующих применение сотрудниками полиции табельного огнестрельного оружия, а также выполнения упражнений практических стрельб. Принято считать, что для профессиональной подготовленности сотрудников полиции достаточно выучить и освоить определенный арсенал тактико-технических действий, которыми они могут воспользоваться в экстремальных ситуациях во время выполнения своих служебных обязанностей. Традиционным стало обособление огневой подготовки от других специально-прикладных учебных дисциплин. Но в современных условиях такой подход себя не оправдывает. Подтверждением этому служит рост количества случаев, когда работники органов внутренних дел оказываются неспособными противостоять правонарушителям. Исследования ученых показывают, что основной причиной таких случаев является недостаточный уровень освоения практических навыков владения огнестрельным оружием, специальными и подручными средствами, а также недостаточный уровень физической, психологической и технической подготовленности сотрудников правоохранительных органов к выполнению целенаправленных действий, применению табельного оружия и приемов единоборств, других методов воздействия на правонарушителей, которые изучались в вузах.

Возникает необходимость создания качественно новых подходов к обучению, которые отвечали бы возросшим потребностям профессиональной подготовленности сотрудников правоохранительных органов высшего квалификационного уровня образования. Решение этой проблемы возможно путем создания комплексных программ обучения по специальным дисциплинам (огневой подготовке, специальной физической подготовке, тактика-специальной подготовки), совершенствования существующих наставлений по огневой подготовке путем разработки упражнений и комплексов, учитывающих практические аспекты применения огнестрельного оружия сотрудниками полиции, использования в учебном процессе элементов высоких технологий основанных на современных достижениях в области разработки новых видов стрелкового оружия, биомеханики движения, методики подготовки высококвалифицированных спортсменов-стрелков.

Поскольку конечные результаты обучения слушателей связаны с освоением ими навыков стрельбы из огнестрельного оружия, моделирования практических ситуаций его применения, необходимо усовершенствование учебного процесса именно в этой части, в направлении эффективного усвоения таких комплексов двигательных действий, биомеханическая структура которых было бы достаточно эффективным и отвечало бы особенностям моторики слушателей. Такой подход к оптимизации обучения по огневой подготовке практически не изучался хотя его перспективность достаточно убедительно подтверждается опытом подготовки спортсменов высокой квалификации. Отсутствие эффективных методических разработок по обучению слушателей дисциплине «Огневая подготовка», направленных на усвоение ими профессионально-совершенных тактико-технических действий, недостаточное использование в ходе учебного процесса методов современной спортивной дидактики, нацеленной на индивидуализацию обучения с учетом особенностей двигательных возможностей слушателей, насущная необходимость повышения надежности действий в экстремальных ситуациях предопределяют актуальность и необходимость проведения исследований и подготовку практических рекомендаций по совершенствованию преподавания огневой подготовки².

¹ Лови А.А., Минин Р.А. Организация занятий по огневой подготовке. — М., 1978.

² Методика по огневой подготовке. — М., 1968.

Н.С. Құрмажан,

*дене шынықтыру даярлығы кафедрасының аға оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі, полиция аға лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Курсанттардың бойында патриоттық сезімді қалыптастыру

Адамның өзіндік көзқарас жүйесі өздігінен пайда болмайды, ол оның тәрбиеленіп жатқан ортасында, қоғамдағы өмірмен шарттастырылған. Өзара қарым-қатынас, оқу, тәрбиелену, еңбек жолы, спортпен шұғылданудың арқасында адамға түрлі сыртқы әсерлер ықпал етеді де, оның қоршаған орта, адамдарға деген субъективті көзқарасы қалыптасады. Сонымен қатар бұл жерде патриотизм секілді күрделі де, маңызды қасиеттің ірге тасы қаланатынын аңғаруға болады.

Қолда бар ғылыми әдебиеттерді қарастыра отырып, патриотизм сөзінің түп-төркінін қарастыратын болсақ, анықтама сөздікте «патриотизм» гректің *patris* (отан) деген сөзінен шыққанын білеміз. Ол қоғамдық және адамгершілік тұрғыдан алғанда, адамның белгілі бір әрекеттерді орындаған кездегі өз отанына деген көзқарас мен ұстанымының жиынтығы ретінде сипатталады және оны Отанға деген сүйіспеншілік деп атауға болады.

Елін қорғау мәселесі халқымыздың өмірлік ұстанымы, ұлттың қауымдасуының мәнді нышанын білдіреді. Әрбір тұлғаның саяси-әлеуметтік дүниетанымы елімен, жерімен бірлікте қарастырылған. Сондықтан А.Т. Тайжан тұжырымдағандай: «отан», «халық», «ел», «жұрт», «ағайын» т. б. ұғымдарды арнайы категориялар ретінде қарастыру қажеттігі туындайды¹.

Яғни, «ел-жұрт» ұғымын эмоционалды қатынастан туындаған, халқының шынайы тіршілік ету әлеуетін қоса қамтитын, бүкіл қазақ қауымының жалпылама қасиетті қоғам атауы деп пайымдауымызға болады. Бұл ұстаным Абайдың: «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым» деген сөз қолданасынан да толық байқалады. Абай қашан да қазақ сөзі мен ойының бір бағдар етіп ұстанатын алтын қазығы. Ал философиялық сөздікте «патриотизм... негізгі мағынасы өз Отанына деген сүйіспеншілік, оған деген адалдық және өз туған жерін мақтан ету, оның мүддесін қорғауға әрқашан дайын болу

секілді әлеуметтік сезім, сондай-ақ адамгершілік және саяси ұстаным», деп түсінік берілгендігін аңғарамыз².

Яғни философиялық тұрғыдан алып қарағанда «патриотизм» әрекетшілдік, белгілі бір деңгейде іс-қималдар орындау сезімі ретінде қарастырылады.

Педагогикалық сөздікте патриотизмге мынадай анықтама берілген: «патриотизм – өз Отанына және халқына деген сүйіспеншілік және көпұлттылықпен тығыз байланысты. Сондай-ақ әрекет-тілігімен қатар, ол жоғарыда аталған түсініктерге эмоциялық тұрғыдан да қатысы бар екендігін атап өту керек».

Патриотизм күрделі тұлғалық құрылым бола отырып, адамның уәждемесі иерархиялық құрылымына кіреді. Осындай көзқарасты отандық педагогика мен психология да қолдайды. Ал шетелдік теорияда берілетін уәждемеде сәл басқаша көзқарас қалыптасқан. Оған неміс психологі Х. Хекхаузеннің жүргізген іргелі жұмыстары дәлел бола алады³.

Патриотизм анықтамасына жоғарыда берілген қысқаша түсініктемелерден кейін патриотизм — бұл жеке тұлғаның өзін қоршаған өмірге көзқарасын анықтайтын күрделі де, көп қырлы және әлеуметтік қасиет деп айтуға болады.

Отаншылдықты қазіргі уақытта түсіну көп нұсқалылығымен, әртүрлілігімен және бірыңғай еместігімен сипатталады. Отансүйгіштік мәселесін зерттеушілер өздерінің азаматтық көзқарасына, білімінің түрліше саласын және т. с. с. қолдануға байланысты әртүрлі тарихи, әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларда қарастырады.

А. Бектұровтың⁴ пікірі бойынша отансүйгіштік түсінігін төмендегідей бағыттар бойынша айыруға болады:

– отансүйгіштік белсенді әлеуметтік қызметтен, туған елдің гүлденуі мақсатындағы іс-қимыл мен әрекеттерден көрінеді;

– отансүйгіштік жеке адамда балалық жастың өзінде, жоғары сезімдердің бірі есебінде пайда болып қалыптасады және өмірдің әлеуметтік, рухани-адамгершілік саласында кейіннен толысып, дамиды;

– отансүйгіштік әлеуметтік құбылыс есебінде қоғамдық өмірдің мәнін ғана емес, сондай-ақ оның өмір сүріп, дамуын да көрсетеді, тіршілік ету қабілеттілігінің, ал кейде қоғамның өмір сүруінің белгісі болып табылады;

– отансүйгіштіктің негізгі нышаны (субъектісі) Отанға өзінің тарихи, мәдени, ұлттық, рухани тұрғыда және өзге де қатыстылығын саналы түрде түсінетін жеке адам болып табылады;

– нағыз отансүйгіштік оның руханилығынан тұрады. Отансүйгіштік асқақ сезім есебінде — таптырмайтын құндылық пен сарқылмайтын бұлақ, әлеуметтік мәнді іс-әрекеттің негізгі себебі және рухани-адами және мәдени дамудың жоғары деңгейіне жеткен жеке тұлғада, әлеуметтік топта толықтай көрініс береді.

Өкінішке орай, соңғы уақытта жалған отаншылдықтың түрлері кеңінен тарауда. Мәселен: «Мен үшін не жақсы болса, мемлекет үшін сол жақсы болмақ» немесе «Маған өмір сүру қай жерде жақсы болса, сол жер менің елім» секілді отаншылдықтың бас тартуды уағыздайтын, мемлекеттік және ұлттық егемендікті жоққа шығаратын идеологиялар белең алуда. Жалған отансүйгіштіктің ең кесірілі түрі — өзінің шын берілген мақсаттары мен мүдделері үшін отансүйгіштікті саудаға салу, ұлтшылдық, нацизм, шованизм, фашизм.

Біздің елімізде жалған отансүйгіштік бағыттарының көптігі отаншылдық сана-сезімінің біршама дәрежедегі дағдарысына әкеп соғады. Яғни 80-жылдардың орта кезінен бастап Отанды қорғаушылар тәрбиелеу жөнінде Қарулы күштер қатарында қызмет етуге әскерге шақырылуға дейінгі және шақыру жасындағылардың дайындығы аясында ғана ойлана бастады.

Курсанттардың отаншылдық қасиетін қалыптастыру үшін Отан қорғаушылардың сана-сезімдеріне мемлекеттік-отаншылдық мақсат-мұраттардың әсер ету механизмдерін пайдалану керек. Әскери ортада отансүйгіштікті қалыптастыру ұлттық қауіпсіздікті сенімді қамтамасыз етуге қызмет етеді.

З.Т. Байжанов патриотизмге тәрбиелуді ұйымдастырғанда ұлттық мұраларды пайдалану керек және сабақ, тәрбиелік маңызы бар іс-шараларды төмендегідей бағыттарда жүргізу керек деген пікірді ұстанады⁵.

– педагогикалық тұрғыдан ойлауды қалыптастыру мәселелерін шешу халықтың даму ерекшеліктеріне ескере отырып, өмірде бар қарама-қайшылықтарды қарастыру негізінде жүзеге асырылуы тиіс;

– кәсіби дайындық барсында педагогикалық білімді қалыптастыру халықтың бай мұрасының мазмұнын аша отырып, онымен тығыз байланыста педагогикалық категорияларды зерттеуді ұйымдастыру негізінде қамтамасыз етілуі керек;

– іс-әрекеттің эмоционалды-ерік құралдарын қалыптастыруда халықтың педагогика қайраткерлерінің ұстанымдары мен педагогикалық көзқарастары, халық даналығын талдауға сүйенген жөн. Оның ішінде мәдениет пен ана тілінде сөйлей білу тәсілінің рөліне көбірек көңіл бөлу қажет, мұның өзі іс-әрекеттің байыптылығы мен айқындылығының дамуына себепкер болады.

Қорытындылай келе, курсанттардың бойында патриотизмді қалыптастыру жұмыстары жүйелі түрде жүргізілсе, онда курсанттармен жүргізілетін жұмыс жаңа қарқын алатынына сенім білдіреміз.

- ¹ Тайжан А.Т. Қазақ бомлысы. Жоғары оқу орындары курсанттарының гуманитарлық және этномәдениет білімдерін тереңдету мақсатында даярланған арнаулы курс бағдарламасы. — Ақтөбе, 2001. — 28 б.
- ² Алтаев Ж., Қасабеков А., Ғабитов Т. Философия және мәдениеттану. Оқу құралы. — Алматы: Жеті жарғы, 1998. — 272 б.
- ³ Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. / Пер.с нем. — М.: Педагогика, 1985. — Т. 1. — 408 с.; Т. 2- 392 б.
- ⁴ Бектуров А. Идеология патриотизма. — М., 1999. — С. 12–14.
- ⁵ Байжанова З.Т. Патриотическое воспитание при организации учебной деятельности студентов // Республиканская научно-практическая конференция «Патриотизм: история, опыт, перспективы». — Астана, 2001. — С. 296–302.

Е.М. Махметов,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы,
полиция капитаны*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ІІО қызметкерлерінің төтенше жағдай кезінде қоғамдық тәртіпті сақтау тактикасы

Қоғамдық тәртіп бұзушылық қоғамға қауіпті, төтенше жағдай кезінде экстремалдық жағдай туғызады.

Қоғамға келтіретін зардаққа байланысты қауіптілігі қоғамға бағытталады. Қоғамдық тәртіп бұзушылық айналыны бұзады, от қояды, қызметтік және әкімшілік мекемелерге шабуыл жасап, дүкендерді бүлдіреді және адамдардың денсаулығы мен өміріне үлкен қауіп тудырады.

Қоғамда жаппай тәртіп бұзушылық келесі жағдайлардың салдарынан болуы мүмкін:

– саяси-экономикалық жағдайларға байланысты — айлықтың, зейнетақының уақытында берілмеуі, еңбекке жарамды халық арасындағы жұмыссыздық, тұрғын үйлердің қымбаттауы, мемлекет тарапынан әлеуметтік мәселелерге жеткілікті көңіл аударылмауы;

– ұлт және діни ағымдарының арасындағы келіспеушіліктің салдарынан;

– спорттық ойындарда екі жақты жанкүйерлердің арасындағы қайшылықтар және үлкен концерттерде көрермендердің арасындағы тәртіптің жоқтығы;

– құқық қорғау органының жұмысындағы олқылықтарға байланысты.

Бұл себептер бір-бірімен байланысты мысалы, Әзірбайжандағы және Ферғанадағы оқиға ұлттық және экономикалық түрде болды¹.

Жаппай тәртіпсіздіктің болуы себебінің тағы бір белгісі: өндірістердің апатқа ұшырауы, жұмыскерлердің арасындағы өлімнің көбеюі, стипендия және айлық беруде үлкен кідірістің болуы, ұлттардың арасындағы қарама-қайшылығы, жастардың арасындағы қақтығыс, полиция қызметкерлерінің ойланбай жасаған іс-қимылы, азаматтарды ұстау кезінде қаруларды заңсыз қолдануы, мемлекеттік органдардың дұрыс емес іс-әрекеті, провокациялық әңгімелердің таралуы.

Жаппай тәртіпсіздік өзінен-өзі пайда болмайды. Олар үкіметтің және лауазымды тұлғалардың идеологиялық жұмыстарын жеткіліксіз орындамауына және жетіспеушілігіне байланысты пайда болады.

Жаппай тәртіпсіздікті бастау үшін аудандарда және қалаларда бір себеп керек.

Ұлтарлық қақтығыстар арнайы күштер мен құралдарды ерекше қамтамасыздандыруды талап етеді. Олар алдын ала күш, қару, бір объектіге шабуылды дайындайды. Бұл қақтығыстар бүкіл аудандағы аймақты қамтиды. Бұл тәртіп бұзушылық кезінде құқық қорғау күштеріне қарсы тұру күші жүргізіледі. Бұзақы топ кейде қару қолданады. Мұнда шабуыл бастаушы мүшелерді ұстау, қамау әрекеті жүргізіледі.

Бұл қоғамдық тәртіп бұзушылық топ құрудан басталады. Одан кейін оның мүшелері бір ұйымға жиналып, осыдан бастап тәртіп бұзушылық басталады. Осы кезде топ тез көбейеді. Оның саны 100 ден 10000 адамға жетуі мүмкін².

Оларды шартты түрде үш топқа бөлуге болады:

1. Ұйымдастырушы. Бұл топтың қауіпті бөлігі болып табылады. Соның ішінде үйретілген топтың экстремистары. Олар құқық қорғау күшіне қарсы тұратын бөлігі.

2. Қатысушылар (орындаушылар) саны бойынша бұзақылықтың ең үлкен бөлігін атқарады. Бұл топта көбінесе жасөспірімдер, жұмыссыздар, оқымайтын жастар және сотталған адамдар қатысады.

3. Қызығушылар не болып жатқанын қызығушылықпен қарайтындар. Олар көбінесе мән-жайды түсінгеннен кейін өз еріктерімен тарап кетеді.

ПО жұмысындағы олқылықтар:

– болып жатқан жерден нақты мәліметтер алынбаған, соның салдарынан тәртіп бұзушылар туралы дұрыс сараптама жасалмау;

– ПО басшыларының оқиғаның бас кезінде өздерінің қызметтік міндеттерін кәсіби деңгейде орындай алмауы;

– ПО жедел әрекет бөліністерінің оқиға болып жатқан жерге әскери дайындығы нашар болғандықтан, баяу қозғалып қажетті жұмыстарды уақытында орындамауы;

– жедел штабтың жылдам және дұрыс ұйымдаспауы.

Бұл жерде ІӘ және ПО әрі дұрыс бірыңғай шешімге келуі негізгі мәселе болып табылады. Төтенше жағдай кезінде жедел штабтар барлық ПМ, облыстық ПД, жол полициясы бөлімінде, қалалық, аудандық бөлімдерінде құрылады. Олардың құрамына ПМ, облыстық ПД бастығы, Жол полициясы басқармасының бастығы. Ал бастықтардың орынбасарлары жедел штабтың бастығының орынбасары ретінде қатысады. ПБ бастықтары штаб мүшелері болады. Штаб құрамына ҰҚК өкілі қатысады³.

Жедел штабтың негізгі жұмысы:

– жеке құрамның «дабыл» кезіндегі дайындығы, күштер мен құралдардың дайындығының жоғары деңгейі;

– қоғамдық тәртіпті қорғаудың негізгі жоспарлы мақсаты жиналыс, митинг, сонымен қатар төтенше жағдай кезіндегі ПО іс-қимылдың дұрыс орындалуы;

– жаппай тәртіпсіздік кезіндегі жеке құрамның қоғамдық тәртіпті сақтауы, сонымен қатар арнайы операциялардың орындалуы болып табылады.

Бұл жерде назар аударатын нәрсе ПО қызметкерлерінің бұл жағдайдағы азаматтармен психологиялық қарым-қатынасының дайын болуы. Арнайы операция кезіндегі күштердің және қарулардың дайын болуы.

Төтенше жағдай кезінде жедел штабтың жетекшісі әскер бөлімінің командирімен бірге шешім қабылдайды. Жалпы топтың қоғамдық тәртіп қай жерде бұзғанын бақылау. Сол жерге керекті күш және құралдарды шоғырландыру.

Жалпы топтың қоғамдық тәртіпті бұзуы кезінде ПО, сонымен қатар қалалық ПБ және сол сияқты басқармалар бірлесіп жұмыс атқарады. Мұндағы жоспарды ҰҚК және прокуратура, жергілікті әкімшілік басшылары және жедел штаб басшылары атқарады.

Жоспар картада қысқа, нақты түрде жобаланады. 1 жылда 2 рет жеке құраммен тәжірибелік оқу-жаттығу сабақтары жүргізіледі.

Елді мекенде жаппай тәртіпсіздіктің жолын кесу жөніндегі іс-әрекеттерге Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің ішкі істер органдары мен ішкі әскерлері бөліністерінің әзірлігін қамтамасыз ету бұйрығымен бекітілген. Бұл бұйрықтың орындалуын бақылау Қазақстан Республикасы ПМ Әкімшілік комитетінің төрағасына жүктелген.

Елді мекенде жаппай тәртіпсіздік орын алғанда қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында қалалар мен тұрғылықты мекендерде ПО қимылдарын, орталық атқару органдарының жұмыстарын үйлестіретін ПМ жедел штабы құрылады.

Жедел штаб Қазақстан Республикасының Ішкі істер министріне бағынышты және жаппай тәртіпсіздікті абасуда арнайы операцияның табысты өткізілуіне оның алдында жауапты⁴.

¹ https://interactive-plus.ru/article/discussion_platform

² <https://schollufsin.ru/kk/alimenty/massovye-besporjadki-ih-sushchnost-i-harakter-proyavleniya-socialnye/>

³ <https://kazaknews.kz/kogam/a-tar-o-i-asy-k-shtik-rylymdar-reketine-bajlanysty-178-is-tergelip-zhatyt/>

⁴ https://interactive-plus.ru/article/discussion_platform

Қ. Монай,
ҒЗИ Қазақстан Республикасы ІІО тарихын зерттеу орталығының
аға ғылыми қызметкері, г.ғ.м., полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Ішкі істер органдарының қалыптасу және даму тарихы (1960–1980 жж.)

Ішкі істер органдарының тарихын зерттеу бүгінгі таңда үлкен қажеттілік тудырып отыр. Себебі мұрағат құжаттарын зерттеу арқылы Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының қалыптасуы мен дамуы әлі де толық зерттелмегенін байқауға болады. Мақаламыздың мақсаты ішкі істер органдарында ауқымды өзгерістер мен дамуы болған 1960–1980 жж. аралығындағы тарихи оқиғаларды зерттеу болып табылады.

1960 жылы 13 қаңтарда КСРО Министрлер кеңесінің төрағасы Н.С. Хрущев КСРО Министрлер Кеңесінің № 48 қаулысына қол қойды, онда былай жазылған: «КСРО Министрлер кеңесі мынадай қаулы шығарады: міндеттерін одақтас республикалардың Ішкі істер министрліктеріне бере отырып, КСРО Ішкі істер министрлігін жою мақсатты деп танылсын. Осы мәселе бойынша Жарлықтың жобасын КСРО Жоғарғы Кеңесінің Президиумына ұсыну»¹.

1960 жылы 7 мамырда КСРО Ішкі істер министрлігін жою туралы заң қабылданды; оның міндеттері одақтас республикалардың Ішкі істер министрліктеріне берілді².

1963 жылы Қазақстан милициясын, ең алдымен оның қалалық және аудандық аппараттарын жақтау қоғамдық ұйымдардың жиналыстарында ұсынылатын қоғамдық ұйымдарды талқылай отырып, еңбек ұжымдарының бағыттары бойынша жүзеге асырыла бастады. 1964 жылы еңбек ұжымдарының ұсыныстары бойынша полицияға 300 жуық адам қабылданды. Қоғамда кадрларды жинаудың мұндай тәртібін енгізу еңбек ұжымдарының рөлінің өсу үдерісінің көрінісі болды.

Осылайша, 50-жылдардың соңы мен 60-жылдардың басында ел мен республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуы ұйымдық құрылымды одан әрі жетілдіру, бүкіл елді құқықтық реттеу қажеттілігін туғызды. Республиканың мемлекеттік органдарының, сондай-ақ КСРО ІІМ-нің көмегімен Қазақстан милициясы өз қатарын нығайтты, олардың кәсіби деңгейін көтерді. Полиция қызметкерлері қылмысқа қарсы күрес бойынша өздеріне жүктелген міндеттерді орындап, қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ете отырып, маңызды ұлттық экономикалық міндеттерді шешуге лайықты үлес қосты.

1968 жылғы 25 қарашада КСРО Жоғарғы кеңесінің Президиумы «КСРО қоғамдық тәртіпті сақтау министрлігін КСРО Ішкі істер министрлігі етіп өзгерту туралы» Жарлық қабылдады.

13 желтоқсанда КСРО Жоғарғы кеңесі бұл шешімді мақұлдады. Осындай шешімдер КСРО-ның одақтық және автономиялы республикаларында да қабылданды. Атын ресми түрде ауыстырумен қатар, милиция қайта құрылды, саяси органдар құрылды, әскери қорғаныстың әртүрлі түрлері ІІМ әскерлеріне біріктірілді. Бұл шаралар министрліктің жаңа құрылымы жарияланып, ішкі әскерлерді қайта құру 1969 жылдың ақпанында аяқталғанға дейін созылды.

60-жылдардың екінші жартысында Кеңес үкіметі құқық қорғау саласында қоғамдық тәртіпті қорғау органдарының қызметіне және заңдылықты нығайтуға оң әсер еткен бірқатар қаулылар қабылдады. Олардың ішінде КОКП ОК мен КСРО Министрлер кеңесінің 1966 жылғы 23 шілдедегі «Қылмысқа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» және 1968 жылғы 19 қарашадағы «Кеңестік милицияны одан әрі нығайту жөніндегі шаралар туралы» қаулысын ерекше атап өткен жөн.

Бұл қаулылар мен қоғамға қарсы көріністерге қарсы күресті күшейту, қоғамдық тәртіпті қорғау органдарының беделін арттыру және жұмысын жетілдіру жөніндегі басқа да іс-шаралар құқық қорғау қызметіне мемлекеттік басшылықты жақсартуға ықпал етті.

Қаулыларда ішкі істер органдарының басшылары мен алқаларына ғана емес, қоғамдық ұйымдарға да жоғары талаптар қойылды. Бұл талаптар, ең алдымен, кадрларды іріктеу және орналастыру бойынша жұмысты жақсартуға, қызметкерлер арасында саяси-тәрбие жұмысын күшейтуге қатысты болды. Қаулыларда қоғамға қарсы көріністерге қарсы күрес тек полиция органдарының ғана емес, басқа ұйымдардың да міндеті екендігі көрсетілген.

1966–1979 жылдары қабылданған партия мен Үкіметтің кеңестік милицияны нығайту туралы шешімдері ішкі істер органдарын реформалаудың бастамасы болды. Жоғарыда аталған қаулылардың негізінде милицияның құрылымы мен қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі іс-шаралардың кең жүйесі әзірленді.

1965 жылы КОКП Орталық Комитеті мен КСРО Министрлер кеңесінің қызметкерлері арасында саяси-тәрбие жұмысын жақсартуға қамқорлық көрсете отырып ішкі істер органдарына саяси-тәрбие жұмысының аппараттарын енгізу қажет деп шешті.

1968 жылы КСРО ПМ-де Ұйымдастыру-инспекторлық бөлім құрылды. Оның міндеттері: барлық қызметтердің қызметін үйлестіру, оң тәжірибені зерделеу және тарату, қылмысты ғылыми талдау және болжау, қылмыстардың алдын алу және уақтылы ашу, қоғамдық тәртіпті нығайту бойынша милиция жұмысын жақсарту бойынша қажетті ұсынымдар әзірлеу³.

Ұйымдастырушылық және құрылымдық өзгерістер осы кезеңде және Қазақстанның ішкі істер органдарында орын алды. Мәселен, 1965 жылы Қазақстанның ЖҚББ-да жаңа бөлімдер құрылды: саяси-тәрбие жұмысы, техникалық, орталық техникалық ақпарат бюросы, мамандандырылған шаруашылық есеп жобалау-конструкторлық бюро және т. б.

ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1965 жылғы 31 желтоқсандағы Жарлығымен 45 жаңа аудандық полиция бөлімі ұйымдастырылды. Барлығы 215 болды.

1968 жылдың желтоқсан айының соңында Мәскеуде ішкі істер органдарының басшы қызметкерлерінің Бүкілодақтық кеңесі өтті. Онда милицияның бас басқармасын қайта құру және оның орнына дербес басқарма құру туралы мәселе шешілді: қылмыстық іздестіру, мемлекеттік автоинспекция, әкімшілік. Қазақстанда басқа республикалар сияқты алғашқы үш басқарма бұрыннан бар бөлімдер негізінде құрылды.

Әкімшілік қызмет басқармасы жаңа бөлім ретінде ұйымдастырылды. Оның құрамына: қызмет бөлімі, төлқұжат бөлімі, виза және тіркеу бөлімі кірді. Басқарма құрылған кезде оның қызметкерлерінің 89 % жоғары және аяқталмаған жоғары білімге ие болды. Ішкі істер органдарының қызметіндегі басты бағыт құқық бұзушылықтардың алдын алу, ескерту болып табылатындығына сүйене отырып, Қазақстан ПМ 1969 жылы республиканың ірі қалалары мен аудандарында арнайы профилактикалық топтар құру туралы шешім қабылдады. 1970 жылы олар 10 қалалық және 65 аудандық ішкі істер органдарында болды⁴.

Қарастырылып отырған кезеңдегі ұйымдастырушылық және құрылымдық өзгерістер ішкі істер органдарының барлық дерлік бөлімшелерінде болды.

Мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың, ішкі істер органдарының үлкен жұмысының нәтижесінде 1968 жылы республикада қылмыстық жазаланатын қылмыс 1967 жылмен салыстырғанда 8%-ға қысқарды, көшедегі қылмыстар саны айтарлықтай азайды. Алайда тұрмыстық қылмыстардың саны өзгеріссіз қалды. Сондықтан 1969–1970 жылдары құқық бұзушылықтың бұл түріне ерекше назар аударылды.

Ішкі істер министрлігі арнайы баяндама жазбахат дайындады. Онда осы бағыттағы профилактикалық жұмыстарды жандандыру бойынша нақты шаралар ұсынылды. Бірінші кезекте учаскелік инспекторлардың жұмысын жақсарту, қоғаммен байланысты нығайту (үй комитеттері, жолдастық соттар және т. б.) ұсынылды.

70-жылдардың басында нормативтік база айтарлықтай жаңартылды. КСРО Министрлер кеңесінің 1972 жылғы 16 маусымдағы № 452 қаулысымен КСРО Ішкі істер министрлігі туралы ереже, КСРО Министрлер кеңесінің 1973 жылғы 8 маусымдағы № 385 қаулысы бекітілді — Кеңестік милиция туралы ереже 1991 жылға дейін қолданылды.

¹ КСРО ПМ 1954 ж. наурыз — 1960 ж. Мұрағатталған 8 мамырдың 2017 жылы.

² КСРО Ішкі істер министрлігін жою туралы: КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1960 жылғы 13 қаңтардағы Жарлығы. // Ведомости Верховного Совета СССР 1960 г. № 3.

³ Атишев А.А. Создание и деятельность Советской милиции в Казахстане. — 1974.

⁴ Из истории аппарата предварительного следствия органов внутренних дел Казахстана. — Алма-Ата, 1988.

А. Мұратұлы,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Ішкі істер органдарының бұқаралық іс-шарадағы әкімшілік құқықтық механизмі және іс-әрекеті

Құқық қорғау органдары құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің конституциялық-құқықтық механизмінде шешуші орын болып табылады, олардың ерекше рөлі азаматтардың өміріне, денсау-

лығына, құқықтары мен бостандықтарына тікелей қауіп төнген кезде төтенше сипаттағы жағдайларда (террористік актілер, авариялар, апаттар, жаппай тәртіпсіздіктер) құқықтық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуді, сондай-ақ құқық қорғау органдарына құзыретті және уақтылы қажеттілік туындаған жағдайда азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау және құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдауына бағытталған.

Құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің конституциялық-құқықтық механизмінде ішкі істер органдарына және ПМ — полицияның бірыңғай орталықтандырылған жүйесінің негізгі құрамдас бөлігіне ерекше орын берілген, ол белгілі бір нысандар мен әдістер арқылы конституциялық құқықтық тәртіпті, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге бағытталған, сондай-ақ қызметтің әртүрлі өзара (әкімшілік, жедел-ізвестіру, анықтау) бағыттарын жүзеге асырады.

Сондықтан ПМ-нің құқық қорғау қызметінің субъектісі ретіндегі қызметі құқықтық және ұйымдастырушылық аспектілерін түбегейлі зерттеу, полицияның құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудегі рөлін анықтау өте маңызды¹. Қазіргі жағдайда ПМ жүйесінің алдында құқық қорғау саласындағы ең күрделі міндеттер тұр, олардың шешілуіне көбінесе әлеуметтік-экономикалық даму жоспарларын іске асырудың, демократиялық қоғамды құрудың сәттілігі байланысты².

Полицияның құқық қорғау жүйесіндегі және құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету механизміндегі жетекші орын құқық қорғау қызметінің айрықша салаларының болуына, функциялардың алуан түрлілігіне, өкілеттіктердің кең көлеміне, ұйымдық аумақтық құрылымына және белгілі бір имиджіне байланысты. Осының бәрі халықтың полицияға деген сенім дәрежесін және оны қоғамдық қолдауды анықтайды. Заң шығарушы Конституциялық нұсқауларды нақтылап, полицияның азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, қылмысқа қарсы тұруға, қоғамдық тәртіпті, меншікті қорғауға арналғанын анықтап, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Осылайша, полиция қызметінің құқықтық негізі «Құқық қорғау қызметі туралы», «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» заңдары және өзге де нормативтік құқықтық актілер болып табылады³.

Құқық тәртібін қамтамасыз ету саласындағы ПМ өкілеттіктеріне қылмыстың жай-күйін талдау және болжау, қоғамдық тәртіпті қорғау, ішкі істер саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету негізінде қалыптастыру, сондай-ақ нормативтік құқықтық актілердің жобаларын әзірлеу және құқықтық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыру жөніндегі шараларды жүзеге асырады. Құқықтық тәртіпті тиімді қамтамасыз етудің маңызды шарты — барлық құқық қорғау органдарының үйлесімді және үйлестірілген жұмысын жүргізу, сондай-ақ басқа да қоғамдық билік органдарымен үйлесімді және өзара іс-қимылы қажет.

Ішкі істер органдарының құқық тәртібін қамтамасыз ету саласындағы және басқа құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылының негізгі бағыттарына мыналар жатады: қылмыстық іс-әрекеттің динамикасын бірлесіп талдау, оның одан арғы үрдістерін болжау, қылмыстық іс-әрекеттерді анықтау, ашу, тергеп-тексеру, алдын алу жөніндегі практикалық қызметті қарау, қылмысқа қарсы күрес жөніндегі бірлескен жұмыс жүргізу, құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылының және үйлестіру қызметінің алдыңғы оң тәжірибесін пайдалану, қылмысқа қарсы күрес жөніндегі халықаралық практиканы зерделеу және осы салада жаңа ұсыныстар әзірлеу, қылмысқа қарсы күреске бағытталған заңдарды қолдану практикасын қарау, жаңа ұсыныстар енгізу, құқықтық реттеу саласында жаңа шешімдер іздеу, қажетті жағдайларда қылмыстық қызметке, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдарына қарсы күрес мәселелері бойынша материалдарды дайындау және жіберу жұмыстары болып табылады.

Ішкі істер органдары мен басқа да құқық қорғау органдарының құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету саласындағы өзара іс-қимылының көрсетілген бағыттары процестік және ұйымдастырушылық-тактикалық нысандарда жүзеге асырылады. Бұндай өзара іс-қимылдың негізгі іс жүргізу нысандарының қатарына мыналарды қосуға болады: бірлескен тергеу топтарын құру; жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу (сауалнамалар, анықтамалар беру, қадағалау, тексеру сатып алу, жедел енгізу); қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шараларды қолдану (жәбірленушілерді, куәгерлерді қорғау).

Іс жүзінде полицияның басқа күш құрылымдарымен өзара іс-қимылының бұндай формалары біркелкі қолданылмайды. Негізгі ақпарат алмасу, бірлескен іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу болып табылады. Бірлескен жедел-тергеу топтары аз құрылады, көп жағдайда бірлескен нұсқаулар мен нұсқаулықтар шығаруымен тоқталып, біліктілікті арттыру курстарын өткізуімен шектеледі⁴.

Ғылым мен практика өзара іс-қимылдың іргелі қағидаттарын әзірлеп, оларды іске асыру аумақтық ішкі істер органдарының аумақтық атқарушы билік органдарымен, жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, қоғамдық құрылымдармен сындарлы ынтымақтастығын құруға мүмкіндік

береді, ортақ мүдделерге қол жеткізу үшін олардың күш-жігерін біріктіру және келісу, туындайтын қайшылықтарды ойдағыдай еңсеру болып табылады.

Мұндай қағидаттар ішкі өзара іс-қимыл (күштер мен құралдарды кешенді және мақсатты пайдалану; қатысушылардың келісімділігі мен құзыреттілігі) қағидаттарына бөлінеді (сабақтастық және дербес жауапкершілік), сондай-ақ сыртқы өзара іс-қимыл қағидаттары жатады (заңдылық оң нәтижеге қол жеткізуге бағытталу, құзыреттілік)⁵.

Сайлау мен референдумды ұйымдастыру және өткізу кезінде полиция құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің әртүрлі құқықтық нысандарын қолданады: сайлау учаскелерінде құқықтық тәртіпті қорғау, сайлау құжаттарын тасымалдау кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету, бақылау-тексеру қызметтерінің құрамында жұмыс істеуге полиция мамандары мен сарапшыларын тарту, құқық бұзушылық жасағаны үшін сайлау процесіне қатысушыларды заңды жауапкершілікке тарту бойынша жұмыстарын жүргізеді.

Аумақтық ішкі істер органдары мен сайлау комиссиялары арасындағы өзара іс-қимылдың мынадай негізгі ұйымдық-құқықтық нысандары болады: сайлауды дайындауға және өткізуге байланысты ішкі істер органдары басшыларының ақпаратын тыңдау және бірлесіп талқылау; сайлау құжаттарын қабылдау және тексеру жөніндегі жұмыс топтарының құрамындағы ынтымақтастық бойынша жұмыстар.

Демек, полицияның қоғамдық манифесттер мен сайлау науқандарын өткізу кезінде қоғамдық биліктің атқарушы органдарымен және сайлау комиссияларымен келісілген қызметі мен сындарлы ынтымақтастығы тиісінше конституциялық құқықтық тәртіпті нығайтуға және полицияның құқық қорғау функциясын тиімді іске асыруына ықпал етеді. Полицияның құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету механизміндегі қызметі басқа құқық қорғау органдарымен, қоғамдық билік органдарымен және қоғамдық құрылымдармен сапалы ұйымдастырылған жағдайда өзара іс-қимыл кезінде нәтижелі болады.

Осылайша, Қазақстан полициясы құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің конституциялық-құқықтық механизмінде негізгі құқық қорғау міндеттерінің бірі — құқықтық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде басты рөл атқарады, сондай-ақ құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің басқа субъектілерімен өзара іс-қимылының тиімділігі мен үйлесімділігі көбінесе конституциялық құқықтық тәртіптің сапалық жағдайын және оны жалпы мемлекеттік органдармен қамтамасыз етудің тиімділігі болып табылады.

¹ Виссаров А.В. Құқықтық тәртіп және оны қамтамасыз ету субъектілері (теориялық-құқықтық аспект): Дис. ... заң ғылым. канд. — Мәскеу, 2003. — 17–18 б.

² ПМ полициясының құқықтық жағдайы: Оқулық / Ред. Васильев Ф.П. — М., 2014. — 258-268 б.

³ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» Заңы //

⁴ Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» Заңы //

⁵ Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan up to 2030

Ү.А. Nabyeva,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Studies, Master of Law, , police major
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov)*

On the issue of public confidence as an indicator of effective communication between the police and society

Dialog between the police and the society is one of the most important targets of public policy of the Republic of Kazakhstan. Concernment of parties influences the prosperity of our country, social security of citizens, economical development and the authority of Kazakhstan in world arena.

According to true ideas of Head of the state Kassym-Zhomart Tokayev, «New fair Kazakhstan shall not have a trace of police brutality, incompetent prosecutors and prejudiced judges. The society is waiting for real changes of law enforcement and court systems»¹.

At that, it appears that one of the key indicators of constructive dialog between the police and the society, concordance with expectations of parties, is population confidence in police on one hand and «zero tolerance» of people towards criminal on another hand.

Let us examine one of indicators — population confidence. If we address to the meaning of «confidence» category, we shall emphasize that this concept is studied from different viewpoints.

Thus, there are social, sociological and other approaches to its formulation. In context of this scientific research, we suggest to interpret «population confidence» as the relation of all the society to its separate social group – police, conditioned with necessity to define the optimal formula of communication to reach the socially important goals²;

We shall emphasize that «confidence» and its antipode «nonconfidence» is based upon several factors: 1) personal communicative experience with police officers; 2) in the result of generalization of indirect information on police officers, including the «stories» of ambience, positioning in mass media, stereotype thinking.

According to Ministry of Internal affairs of the Republic of Kazakhstan «In Global Peace Index 2022, Kazakhstan is among countries with medium level of security – 97th place in the rating. We shall emphasize that in 2017–2019, the position in rating was in the range between 64th and 72nd, which complied with countries with high level of security³.

According to Bureau of national statistics of Agency of strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan, social studies on the level of population confidence in police in 2022, the confidence in police amounted 74,6 % (where 36,4 % are for full confidence and 39 % – for partial).

As well, law enforcement authority emphasizes that «In recent five years, international level shows the improvement of indicators of Rule of law index, which defines the efficiency of police performance subject to the following factors «Public order and safety», and «Criminal system»³.

In context of this article, population confidence acts as indicator of effective communication with the society, that is why we shall emphasize that this category includes «communication where the message sender uses adequate means of coding and transfer of the idea, and recipient demonstrates the understanding of the idea, keeping the communicative balance»⁴.

Let us emphasize the aspects influencing the efficiency of the dialog between the police and the society:

- legitimacy; (communication within the frameworks of the legislation of the Republic of Kazakhstan);
- openness; (as possible, according to official activities);
- competence; (police officers shall have all the necessary skills and knowledge at communication with population);
- responsiveness/promptitude;
- sufficiency; (the applicant shall get all the possible information, which is not a secret one, relating to his issue; his rights and obligations shall be explained as well. At that, officer shall learn the information in full extent)

– presence of feedback (about the contentment with level of services/aid rendering).

Alongside with that, on frequent occasions, at dialog between the police and the society, there appear definite barriers preventing the effective communication. They are:

- lack of officers' competence;
- low level of civic position отдельных граждан;
- double-natured position at examining the issues;
- countersuggestion, (ability to resist somebody's thoughts, opinion, ideas) in this case expressed in the position of separate citizens to express the distrust towards officer with small experience, title, position.

Thus we see that population confidence in police in context of communicative part, is composed on the basis of number of factors. As for us, key factors are officers' professionalism and competence.

This conclusion is also confirmed with the Concept of law policy up to 2030, in particular, that «Level of population confidence will remain the permanent key efficiency criteria for performance of law enforcement bodies and their officers. For constant, permanent improvement of this criteria, it is necessary to continue the transformation of their activity shifting the emphasis from the fight against consequences and achievements of corporate indices to the prevention of crimes, including that by career promotion of officers, trusted and respected by population»⁵.

In terms of police reform, ideology change in favor of human-oriented behavior, it is extremely important to communicate with society efficiently, listen to and hear the needs of population, share their pains and fears. This is possible at increase of officers' professional competence level, development of their emotional intellect, communicative skills, analytical abilities, critical thinking and other knowledge.

The following factor influencing the effective communication between the police and the society, is the presence of feedback. First, this is necessary for chiefs of law enforcement bodies. Feedback gives the opportunity to manage the impression, prevent the negative reaction on possible events at service of police officers, and unconditionally promote the efficient dialogue.

One more factor promoting effective communication of the police, increase of population confidence, is the adoption of KPI system for officers, directly communicating with the population.

Thus, increase of confidence level and, consequently, effective communication between the police and the society is possible in the following terms: systematic qualification improvement of police officers, organization of efficient system of feedback at communication with population, adoption of KPI system in the sphere of communication, and development of larger amount of digital solutions for dialogue with population.

Summing up what has been said, we consider it expedient:

- to research the possibility of creating a separate special course on the mechanisms of increasing public confidence in the police, as well as the development of flexible communication skills, on the basis of departmental universities that provide training in educational programs for advanced training courses;
- when evaluating the effectiveness of police activities in terms of communication with the population, take into account the indicator of public confidence.

¹ Speech of the Head of the state Kassym-Zhomart Tokayev to the people of Kazakhstan June 2022.

² A.P. Titarenko. Population confidence in the police as a factor promoting the individual prevention work with citizens: Gazette of Tomsk state university. — 2015. — No 393. P. 167–170.

³ Project of CONCEPT for public safety in collaboration with the society for 2024–2028.

⁴ Ye.Yu. Goncharuk. Analysis of communication subject to the level of its efficiency: Gazette of Chelyabinsk state university / Philology. Art history. — Edition 93. — 2014. — No. 26 (355). — P. 30–33.

⁵ Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan up to 2030.

Садырбеков А.Ж.,

*преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки,
магистр юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Перспективные методики тактико-специальной подготовки

В настоящее время перед сотрудниками ОВД встают всё более трудные задачи, которые приходится выполнять в ситуациях достаточно экстремальных, приближенных к военным условиям. Поэтому вопросы качественной профессиональной подготовки приобретают сегодня особое значение.

Одним из таких вопросов является тактико-специальная подготовка личного состава. Ее роль в современных условиях, как подтверждает опыт локальных войн, весьма велика. Это обусловлено тем, что большое значение для достижения результата в ходе проведения специальной операции будет иметь знание тактики личным составом. Сотрудники ОВД обучаются тактике по проверенной многолетней практикой методике, предусматривающей последовательное овладение высотами тактического мастерства. Большое внимание при этом уделяется психологической закалке личного состава, воспитанию у них высоких морально-боевых качеств, неуклонному соблюдению принципов обучения.

Однако неверно проводить учения, на которых каждый шаг заранее расписан, и командирам не приходится применять искусный маневр и оригинальные способы действий. Истоки упрощенчества и послаблений на занятиях и учениях в определенной мере лежат в забвении бесценного опыта Великой Отечественной войны, поверхностном освоении опыта локальных войн, боев в Афганистане и при проведении специальных операций на Северном Кавказе.

На современном этапе с изменением требований к организации служебно-боевой подготовки методика тактико-специальной подготовки совершенствуется и наполняется новым содержанием.

Из многих граней методики можно выделить три наиболее важных:

- обучение в обстановке, максимально приближенной к боевой;
- воспитание инициативы и боевой активности;
- объективный контроль и оценка тактической выучки личного состава.

Обучение в обстановке, максимально приближенной к боевой, предполагает, что обстановка должна не только включать в себя данные о положении сторон, но и воспроизводить условия, с которыми сотрудники столкнутся при встрече с сильным противником, требовать от них быстрой реакции на неожиданные изменения, заставлять творчески мыслить, активно действовать. И в то же время в обстановке не должно быть ничего лишнего, не влияющего на решения обучаемых. В сложной обстановке вырабатывается естественная потребность принимать во внимание несколько вариантов плана операции, искать более оптимальный, думать о путях достижения внезапности.

Конечно, ни одно учение не может в полной мере воспроизвести картину реального боя или специальной операции. Определенные условности неизбежны. Однако они должны быть сведены к минимуму. Чтобы научиться побеждать, нужно в какой-то мере пережить если не все, то многое, что может случиться в ходе ведения специальной операции. Известный педагог А.С. Макаренко писал, что нельзя воспитать мужественного человека, если не поставить его в такие условия, где бы он мог проявить мужество. Люди, которые не раз попадали в критические ситуации и справлялись с ними, имеют больше шансов выйти с честью из них, чем те, которые не бывали в таких ситуациях вовсе.

Всесторонняя отработка навыков управления специальной операцией достигается в обстановке, приближенной к боевой, наполненной сложными вводными. Это основа любого учения, на котором оттачиваются и проверяются все качества руководителя. Упрощенчество еще никогда и никому не приносило успеха.

В современных условиях руководителям всех степеней требуется знание оперативной обстановки на гораздо большем пространстве, чем обусловлено рамками непосредственного района проведения специальной операции. Поэтому усиливается значение прогнозирования и предвидения, тщательного расчета, а иногда и обоснованного риска для достижения успеха.

Где же руководители всех степеней могут приобрести необходимые навыки? Только на учениях, на фоне сложной обстановки, где созданы все условия для проявления творчества. От руководителя оперативного штаба требуются активный поиск неординарных решений, умение находить «ключевое» звено обстановки, максимально использовать боевые возможности подразделений и одновременно нейтрализовать неблагоприятные факторы.

В этом плане по-прежнему актуальны слова М.В. Фрунзе: «...нужно каждому командиру твердо усвоить, что самым опасным делом для нас является рутинерство, увлечение какой-нибудь определенной схемой и каким-нибудь определенным методом. Искусство командира проявится в умении из многообразия средств, находящихся в его распоряжении, выбрать те, которые дадут наилучшие результаты в данной обстановке»¹.

Круг вопросов управления подразделениями необычайно широк. Но почти все они в итоге реализуются в решении на проведении специальной операции. Именно ее содержание является основой управления и характеризует тактическую зрелость руководителя оперативного штаба и его умение грамотно управлять подразделением в конкретной обстановке.

Специальная операция всегда явление двустороннее. Поэтому замысел одной стороны наталкивается на соответствующее противодействие другой, притом хитростью, обманом, дезинформацией. И принимаемое решение должно не просто отвечать нормативным положениям или установившимся взглядам на построение боевого порядка, организацию взаимодействия, оно прежде всего должно обеспечивать эффективное противодействие вероятному замыслу противника и использовать факторы, которые позволили бы максимально реализовать возможности своих сил и средств.

Разумеется, эти факторы должны главенствовать в еще более сложных современных условиях. Например, как и прежде, одним из ключевых положений тактики является применение оптимально целесообразного построения боевых порядков с дифференцированным распределением сил и средств.

У некоторых командиров подразделений бытует трафаретный подход, когда во главу угла ставится соблюдение уставных положений, независимо от возможностей противника и условий обстановки. А ведь ее многообразие невозможно втиснуть в какие-то нормативные рамки. Вот почему для каждого случая должен быть предусмотрен свой боевой порядок как по величине интервалов и дистанций между его элементами, так и по распределению сил и средств. И наиболее целесообразен будет нестандартный, оригинальный вариант.

Показателями высокой тактической зрелости руководителя оперативного штаба являются гибкость и оперативность управления подразделениями при резких изменениях обстановки, особенно, при переходе от одного вида действий к другому. И главным условием успеха станет умение учесть специфические особенности проведения специальной операции. Во всех случаях руководитель оперативного штаба должен решить, какие приемы или способы действий надо выбрать на основе точного расчета.

Воспитание инициативы и боевой активности – важнейшая задача методики. Необходимо всегда помнить, что инициатива и боевая активность — не результат экспромта. Это итог повседневной и кропотливой работы. Не зря состязание с «противником» в захвате инициативы называют в тактике поединком умов и нервов.

Формы проявления инициативы и боевой активности обуславливаются конкретной обстановкой и уровнем подготовки личного состава. То, что может сделать опытный сотрудник, может оказаться

непосильным для молодого. Значит, к воспитанию боевой активности нужно подходить осторожно, сочетая дозволенное с реальными возможностями, постепенно расширять комплекс тактических приемов и рамки проявления инициативы, постоянно изучать и стремиться раскрыть психофизиологические качества каждого сотрудника.

Но высокое методическое мастерство руководителя только одна сторона дела. Другая, не менее важная, творческое отношение к нему самих сотрудников, стремление к боевой активности в разных условиях операции в соответствии с замыслом руководителя. Каждое решение и действие сотрудника, особенно нестандартное при выполнении служебно-боевых задач, нужно оценивать объективно, правильное поощрять, неправильное разьяснять. Это позволит всегда отделить инициативу от ненужного риска.

Объективный контроль и оценка тактической выучки личного состава не только придают должную значимость каждому элементу, но и показывают направления дальнейшего совершенствования.

При выборе показателей, позволяющих четко и определенно сформулировать оценки тактической выучки, следует исходить из степени достижения основной цели выполняемой тактической задачи².

Поэтому реализовать требования принципа «обучать личный состав в обстановке, максимально приближенной к боевой» значит осуществлять неразрывную связь теории и практики обучения сотрудников ОВД, тактически, технически и психологически готовить личный состав к успешному проведению специальных операций. Успешно решать эту задачу помогает критическое осмысление сотрудниками боевого опыта, приобретаемого на Северном Кавказе, а также анализ тактико-специальных учений.

¹ Фрунзе М.В. Избранные произведения. — М.: Воениздат, 1984.

² Чуркин С.А. Специальные операции. — М., 1999.

Тохтар Е.К.,

*магистрант факультета послевузовского образования, старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Понятие правоограничения личности

Пользование правами сопряжено с ответственностью человека, с возможными ограничениями, определяемыми мерой и границами свободы, установленными правами, принципами гуманности, солидарности, нравственности.

Правовые ограничения — это установленные в праве границы, в пределах которых субъекты должны действовать; это есть сдерживание неправомерного поведения, создающее условия для удовлетворения интересов контрагента (в широком смысле слова) и общественных интересов в охране и защите¹.

В литературе нет единого толкования понятия «ограничение прав». Наряду с ним употребляется термин «пределы прав». Нет его и в международно-правовых документах, отражающих это явление. Например, в ВДПЧ, МПГПП, МПЭСКП, Документе Копенгагенского совещания по человеческому измерению СБСЕ используется термин «ограничение»; в Американской конвенции о правах человека — «приостановление гарантий», а в Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод используются как равноправные два понятия — «ограничение» (ст. 8-11, 18) и «отступление от своих обязательств» (ст. 15)².

Однако, несмотря на это, под всеми указанными терминами понимается одно, что при определенных условиях права человека могут быть ограничены. В международных договорах и во внутреннем законодательстве четко прописываются эти условия.

Правовые ограничения характеризуют следующие признаки:

– неблагоприятные условия (угроза или лишение определенных ценностей) для осуществления собственных интересов субъектов, направленные на их содержание и одновременно — на удовлетворение общественных интересов в охране и защите;

– негативный характер (использование преимущественно принудительных, силовых средств);

– уменьшение объема свободы, а значит, и прав человека, что осуществляется с помощью обязанностей, запретов, мер защиты и наказаний, сводящих разнообразие в поведении субъекта до определенного «пределного» состояния;

– направленность на охрану общественных отношений, индивидуальной и коллективной свободы³.

Эти постулаты сформулированы в статье 29 ВДПЧ: «При осуществлении своих прав и свобод каждый человек должен подвергаться только таким ограничениям, какие установлены законом исключительно с целью обеспечения должного признания и уважения прав и свобод других и удовлетворения справедливых требований морали, общественного порядка и общего благосостояния в демократическом обществе».

Правовые ограничения содержатся в статье 19 МПГПП, предусматривающей право человека беспрепятственно придерживаться своих мнений, выражать эти мнения письменно, устно, в печати или иными способами по своему выбору. В п. 3 статьи 19 МПГПП отмечается, что пользование этими правами налагает особую обязанность и особую ответственность. «Оно может быть следовательно сопряжено с некоторыми ограничениями, которые, однако, должны быть установлены законом и являться необходимыми:

а) для уважения прав и репутации других лиц;

б) для охраны государственной безопасности, общественного порядка, здоровья или нравственности населения»⁴.

Такие же требования указаны и в статьях 21 и 22 МПГПП.

Комитет ООН по правам человека так трактует положения, установленные в этих статьях: такие ограничения должны быть «установлены законом» (пункт 3 статьи 19), должны устанавливаться «в соответствии с законом» (статья 21), или «предусматриваться законом» (пункт 2 статьи 22). Кроме того, ограничения должны быть «необходимыми» (пункт 3 статьи 19) или «необходимы в демократическом обществе» (статьи 21 и 22). Более того, любое ограничение должно служить достижению одной из законных целей, упомянутых в пункте 3 (а) или (б) статьи 19, в статье 21 или в пункте 2 статьи 22. Статья 20 Пакта является очень специфичной по своей природе, потому что в ней не только допускается ограничение, но содержится положение, *обязывающее* государств-участников налагать определенные ограничения на свободу выражения, а именно, запрещать пропаганду войны и выступления в пользу разжигания ненависти, представляющие собой подстрекательство к дискриминации, вражде или насилию⁵.

Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах допускает ограничения прав постольку, поскольку это совместимо с природой указанных прав, и исключительно с целью способствовать общему благосостоянию в демократическом обществе (статья 4).

Часть 2 статьи 11 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод гласит: «Осуществление этих прав не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, которые предусмотрены законом и необходимы в демократическом обществе в интересах государственной безопасности и общественного спокойствия, в целях предотвращения беспорядков и преступлений, защиты здоровья и нравственности или защиты прав и свобод других лиц»⁴.

Часть статьи 39 Конституции РК устанавливает основания ограничений прав и свобод: «Права и свободы человека и гражданина могут быть ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты конституционного строя, охраны общественного порядка, прав и свобод человека и нравственности населения».

Дальнейшая регламентация ограничений установлена в соответствующих нормативных актах.

Таким образом, мы можем дать такое определение ограничению прав и свобод человека — это необходимые и важные средства, моральные и нормативные правовые требования, предусмотренные для обеспечения гуманизма, взаимопонимания и сохранения пределов свободы людей.

¹ Хессе К. Основы конституционного права ФРГ / Под ред. Н.А. Сидорова. — М., 1981. — С. 163.

² Головистикова А.Н., Грудцына Л.Ю. Права человека. — М., 2006. — С. 109–110.

³ Гасанов К.К., Стремоухов А.В. Абсолютные права человека и ограничения прав // Изв. Вузов. Правоведение. — 2004. — № 1 (252).

⁴ Права человека / Под ред. Лукашева Е.А. — М., 1999. — С. 102–103.

⁵ Прецедентные дела Комитета по правам человека [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: <https://precedent.in.ua/2016/06/14/pretsedentnye-dela-komyteta-po-pravam-cheloveka/>

Тусупбеков А.Б.,
*старший преподаватель кафедры административной деятельности ОВД,
магистр юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Некоторые вопросы применения сервисной модели полиции

Эффективное функционирование полицейской системы современного государства, эффективность полицейской деятельности во многом связаны с взаимодействием полиции и институтов гражданского общества и находят отражение в уровне доверия общества к полиции.

Партнерская модель взаимодействия полиции и институтов гражданского общества является основной концепцией, разработанной в развитых современных государствах.

О переходе казахстанской полиции на сервисную модель работы говорится в главных стратегических документах государства. Так, в Национальном плане развития Республики Казахстан до 2025 года (Общенациональный приоритет 4. Справедливое и эффективное государство на защите интересов граждан) указан переход от силовой модели работы полиции к сервисной модели взаимодействия правоохранительных органов с гражданами для построения безопасного и правового общества¹.

В Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года закреплён курс построения «человекоцентричной» модели государственного управления — «Люди прежде всего»².

В Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года (Раздел 5. Основные направления развития правоохранительной и судебной систем и правозащитных институтов) говорится о необходимости дальнейшего совершенствования правоохранительной деятельности, направленной на формирование сервисной модели правоохранительной системы, отвечающей потребностям общества, граждан и бизнеса³.

На сегодняшний день доминирующей идеологией правоохранительных органов зарубежных стран в отношении с обществом является так называемая концепция коммунально-ориентированной деятельности полиции. Термин *community policing* трактуется как признание и одобрение роли общества в оказании влияния на философию управленческой деятельности полиции.

В международной практике наряду с термином *community policing* применяются такие понятия как «общественно-ориентированная полиция» или «клиенто-ориентированная полиция», которые рассматриваются как одни из наиболее эффективных стратегий повышения безопасности в обществе.

Итак, можно дать понятие, что сервисная модель полиции — это подход к полицейской деятельности, согласно которому идеология и организационная стратегия полиции направлены на оказание качественных полицейских услуг гражданам и на решение проблем безопасности в партнерстве с обществом.

Миссия и задачи сервисной модели. Миссия — это предназначение и смысл существования чего-либо, причина ее существования. Сервисная модель полиции — это один из элементов модели обеспечения безопасности общества. Исходя из сказанного, миссией или целью внедрения сервисной модели полиции является обеспечение общественной безопасности.

Опыт показывает, что механическое внедрение институциональных моделей из других стран не обязательно гарантирует успех, если они не адаптированы к культурным, историческим, экономическим, институциональным, нормативным и правовым, политическим и социальным, не забывая о демографических характеристиках и даже характеристиках криминальной культуры.

Пути внедрения модели не являются, не могут и не должны быть одинаковыми. Конечно, всегда есть риски:

Политический риск. Политическая нестабильность всегда представляет собой серьезную угрозу для осуществления полицейской модели, которая требует постоянной многолетней работы. Изменения в администрации и режиме часто принимают такие реформы, которые требуют постоянных усилий, особенно в первые годы, в течение которых корректируются в консолидации единой модели.

Социальный риск. Слабая социальная сплоченность и отсутствие организаций гражданского общества. Для снижения этого риска проводится последовательная работа по созданию представительства наиболее соответствующих заинтересованных сторон (торговцев, перевозчиков, представителей образовательного сообщества, врачей и т. д.). Важно учитывать, как упоминалось выше, не создавать

чрезмерных ожиданий или планировать мероприятия, реализация которых не может быть обеспечена, особенно на ранних этапах работы с сообществом.

Финансовые риски. Недостаток ресурсов всегда представляет риск. Поэтому следует серьезно рассмотреть вопрос об осуществлении любой новой инициативы с финансовыми ресурсами, необходимыми для выполнения работы в течение не менее 4 лет. Важно подчеркнуть, что расходы на осуществление работы участка СМП являются незначительными и, как правило, не сопряжены с более высокими издержками, чем традиционный полицейский участок.

Бюрократические риски. Любые культурные изменения, модернизация полиции и внедрение модели, которая навязывает другую культуру, предполагает ряд бюрократических рисков: профессиональную ревность; дискомфорт между полицейскими подразделениями; чувство уменьшения доступа к власти; страх потерять доступ к высшему командованию процесса принятия решений; сопротивление обмену информацией; совместное достижение успеха; сокращение насыщения минимальных людских ресурсов для обеспечения устойчивости обслуживания; сверхожидания в модели.

Инструментальные риски. Игнорирование ожиданий и требований сообщества: неправильно понять потребности сообщества; не иметь человеческих ресурсов, которые обеспечивают минимальное насыщение охвата; не включать участие граждан в сообщества с момента проектирования и планирования реализации; неправильное определение сообщества. Для целей работы СМП сообщество означает все группы, которые разделяют территорию. Группы, сожительствующие под юрисдикцией соответствующего полицейского участка, не должны исключаться. Не допускать дискриминации, отчуждения или их представительства.

Подводя итог работы можно выделить основные выводы: для обеспечения высокого качества сервиса полиции необходимо прежде всего обеспечить развитие компетенций сотрудников и повышение их удовлетворенности своей работой; для повышения эффективности деятельности фронт-лайн сотрудников (т.е. непосредственно контактирующих с гражданами), необходимо совершенствование качества работ поддерживающих служб; постоянное улучшение качества сервиса полиции требует установления соответствующей системы управления, включая измерение уровня качества сервиса, а также оптимизацию рабочих процессов; для внедрения проблемно-ориентированного подхода необходимо установление гибкой системы управления ресурсами и комплексная аналитика преступности на местах.

¹ Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 «Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38490966

² Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 522 «Об утверждении Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>

³ Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>

З.Д. Хайрулла,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы,
полиция капитаны*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Атыс қаруын қолдану шеберлігін арттыру мақсатында ішкі істер органдары қызметкерлерін даярлау

Қоғамның барлық жақтарын жаңарту процесі тәртіпті, заңдылықты нығайтумен байланысты болады және қоғамдық тәртіпті кез келген құқық бұзушылыққа тиімді әрекет етуді талап етеді. Заңсыздыққа және күш көрсетуге тек заңға сүйенетін күшпен ғана жауап беруге болады. Құқық қорғау органдарына қылмыс жасаған, қоғамдық тәртіпті бұзған адамдарға қарсы тиесілі шараларды заңға сәйкес өз уақытында және толық көлемде қолдану, экстремизмнің кез келген әрекеттерін, сондай-ақ ұлтаралық қастандық пен қақтығысты туындатуға немесе жандандыруға бағытталған әрекеттерді шешімді түрде жолын кесу бойынша күрделі жауапкершілік. Біздің қоғамдық өмірдің барлық салаларында революциялық өзгерістер ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби-қолданбалы дайындығын, соның ішінде оның маңызды құрылымдық бөлігі — атыс дайындығын түбегейлі жақсартудың нақтылы түрде қажеттілігін білдіріп отыр.

ПО қызметкерлердің атыс қаруын сапалы игерудің қажеттілігі қызмет бабында төнген қауіп пен төтенше жағдай кезінде ішкі істер органдарының алдына қойылуы мүмкін міндеттердің сипаты мен талаптарынан туындап отыр. Қазіргі уақытта еліміздің кейбір аймақтарында болып жатқан қылмыстық оқиғалардың салдарынан ПО қызметкерлерінің қаншамасы оққа ұшып, қаншамасы жарақаттанғандары орны толмас өкінішті. Ешкімге жасырын емес, бұндай жәйттер ашықтан — ашық еліміздің бұқаралық ақпарат көздері тайға таңба басқандай көрсетіп те, жазып та жатыр. Өкініштісі сол, осындай тыныш бейбіт заманда қыршындай жас қырандарымыз қыршын боп бақилық болуда. Ата-бабаларымыз «Жау жоқ деме жар астына» деген мақалы адамға біраз ой тастары анық. Сондықтан ПО қызметкері төтенше жағдай кезінде өзіне жүктелген міндеттерді атқару барысында, ең бірінші өзінің өмірі мен сол оқиға болып жатқан жердегі басқа да азаматтардың өмірін сақтап қалу үшін әрдайым жауынгерлік жағынан дайын болуы қажет.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы ПМ-нің басшылығы ішкі істер органдары қызметкерлерінің жауынгерлік даярлық деңгейіне аса қатты көңіл бөліп отыр. Бұл өз кезегінде полиция қызметкерлерінің жауынгерлік даярлығын жетілдіру бойынша үнемі жоспарлы жұмыс атқаруды талап етеді.

Атыс даярлығы пәні ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби шеберлігін арттырудың негізгі бөлімі. Барлық оқу және тәрбие жүйесі, курсанттардың келешекте Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарында қызмет етуіне байланысты білім, дағдыларын іс жүзінде іске асыру үшін және штаттық қаруларын әртүрлі жағдайларда жауынгерлік тапсырмаларды орындау мақсатында қолдануы тиіс¹.

Атыс қаруы қылмыстың жолын кесуде, сондай-ақ қылмыс жасаған адамдарды ұстауға өте тиімді құрал болып саналады. Осы мақсат үшін адамзат баласы атыс қаруын ауыстыратындай басқа тиімді құрал ойлап тапқан жоқ. Сондықтан оны заңды қолдану ішкі істер органдары қызметкеріне жекебас құқығын, қоғам мен мемлекет мүддесін қорғау мақсатында қажеттіліктен беріледі.

Сонымен бірге республикада криминалдық жағдайдың шиеленісуі, әсіресе, құқық қорғау органдары қызметкерлеріне қарсы шабуылдар мен қарсыласу санының өсуі, ауыр күштеу және пайдақорлық қылмыстардың өсуі, сондай-ақ ұстау барысында олардың құқық қорғау органдарының қызметіне қарсылық көрсетуі мен қарулы шабуыл жасау санының артуынан атыс қаруын қолдану көрсеткіштерінің өсуіне тікелей ықпалын тигізеді. Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабының 2-тармағында: «Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумасынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған орай анықталады» — делінген².

Осыдан барып атыс қаруының үлкен жарақаттау әсері және оны қолдану, адамдардың Конституциялық құқығын бұзатынын әрі олардың өмірі мен денсаулығына зор қауіп төндіретінін есте сақтауымыз қажет. Атыс қаруын жиі қолдану қылмыскерлердің ғана емес, маңындағы азаматтардың да өмірі мен денсаулығына қауіп төндіреді.

Қазіргі уақытта ішкі істер органдары қызметкерлерінің қаза болуы мен жарақаттар алуының бір себебі атыс дайындығы деңгейінің нашарлығы. Оған арнайы қызметтік тапсырмаларды орындау барысында өзінің табельдік қаруын дер кезінде қолдана алмауы себеп болуда.

Сондықтан кез келген ішкі істер органдарының бастықтары жедел-ізвестіру және қызметтік шараларды ұйымдастыру барысындағы атыс дайындығы деңгейінің жоғары деңгейде болуына аса назар аударып, қызмет бабында жоғары көрсеткіштерге жетуі мен қылмыскерлерді ұстау кезінде қарамағындағы қызметкерлердің денсаулығы мен өмірін сақтап қалу керек екендігін жақсы түсінуі қажет.

Осындай кемшіліктерді жою мақсатында ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби білімін көтеру және атыс қаруын қолдану тәжірибесін жетілдіруге, өзі басшылық жасап отырған ішкі істер органдарының бастықтары аса көп көңіл аудару қажет.

Атыс даярлығының мақсаты курсанттарға атыс қаруын ұстау кезінде қажетті теориялық және практикалық білім беру болып табылады.

Атыс даярлығы сабақтарында: атыс қаруын қолдану тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық актілер мен Ішкі істер министрінің бұйрықтары; қаруды ұстау кезіндегі қауіпсіздік техникасы, оның материалдық бөлігі, жаттығуларды орындау жағдайлары, қызметкерлердің атыс қаруын қолданғаннан кейінгі әрекеттері, атыс қаруын немқұрайлы және ұқыпсыз ұстауға байланысты жарақаттану жағдайларының алдын алу мәселелері; атыс қаруын ұстаудың практикалық дағдылары (қаруды тапанша қаптан алу, оны жауынгерлік дайындыққа келтіру, ату, ату кезіндегі кідірісті жою және басқалары); атысқа берліген уақытты шектеу жағдайларында қозғалатын және қозғалмайтын нысаналарға көздеп ату тәсілдері; көздемей, оның ішінде бірнеше нысаналарға ату тәсілдері; табельдік қарудың көмегімен құқыққа қарсы әрекеттердің жолын кесу тәсілдері мен амалдары, қызметте (сабақта) қаруды қолдану

және пайдалану әдісі (нысанаға тигізуді таңдау, атуға шешім қабылдау, әр түрлі жағдайларда ату және басқалары); нормативтерді және қызметтік (сабақтарда) жұмыс процесінде туындайтын атыс даярлығының басқа да мәселелері пысықталып, зерделенеді.

Қажетті білім, дағдылар алмаған және қаруды ұстау кезіндегі қауіпсіздік шараларын игермеген, жаттығуларды орындау жағдайларын зерделемеген адамдар жауынгерлік қарудан практикалық атуға жіберілмейді.

Үйренуші (ПО қызметкерлері мен курсанттар):

– ішкі істер органдарының қару-жарақ тізіміндегі атыс қаруларын бөлшектеп жинауды;

– атыс қаруларынан көздеген нысанасына дәл атып тигізуге, оған дейінгі қашықтықты дәл анықтай алуы қажет.

Атуға даярлығы келесідей тараудан тұрады: ату негізінен; атыс қаруының материалдық бөлігінен; танкіге және жарықшақты қол гранаттардан, әдістемелік дайындық және атыс тәртібі мен тәсілдерінен³.

Қарудың материалдық бөліктері — атыс даярлығының бір тарауы. Онда қарудың неге арналғанын, ұрыстық қасиеттерін, құрылымын оқып біліп, қаруды дұрыс қолдана білуін, күтім жасауды және әртүрлі жағдайларда жедел тапсырмаларды орындау барысында қалтқысыз жұмыс істеу жолдарын, дағдыларын ПО қызметкерлері оқып үйренеді.

¹ «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V Заңы // <http://adilet.zan.kz>

² Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995.30.08. Қазақстан Республикасы Нұр-Сұлтан қ. Президенттің «Ақорда» резиденциясы I. 2019 ж.

³ Нысанқұлов І.Б. Атыс дайындығы: Оқу құралы. — Қарағанды, 2012.

МАЗМҰНЫ • СОДЕРЖАНИЕ

I.

Заң ғылымының дамуы: мәселелері мен болашағы



Развитие юридической науки: проблемы и перспективы

<i>Абиев Е.С.</i> Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғам: теориялық және тәжірибиелік аспектілері	3
<i>Абиев Е.С.</i> Әлеуметтік мемлекеттің құқықтық аспектілері	6
<i>Айтеке К.А.</i> Қазақстанда конституционализмнің және онда әлеуметтік көріністерінің пайда болуы	7
<i>Ж.Е. Айтжанов</i> Баллистикалық зерттеудің объектілерін оқ-дәрілер санатына жатқызудың криминалистикалық аспектілері.	10
<i>Амангельдиев Н.Е.</i> Некоторые вопросы квалификации посягательства на жизнь сотрудника полиции	12
<i>Арипбаева А.К.</i> Сыскные службы: зарождение и становление — исследование исторических и правовых аспектов.....	15
<i>Атанова Т.О.</i> К вопросу об использовании опыта зарубежных стран в совершенствовании правоприменительной практики в отношении повторных правонарушений в области дорожного движения.....	18
<i>Аубакирова Г.А., Шарова Н.А.</i> Жеке және жария құқық арақатынасының кейбір мәселелері.....	20
<i>Әбдіқамалова И.К.</i> Сотқа дейінгі тергеп-тексеру пәні бойынша тәжірибелік сабақты өткізу әдістемесі	23
<i>Әлімбаев Қ.М.</i> Оқыту үдерісіндегі инновациялық технологияларды қолдану	25
<i>Байтақова А.С., Салкебаев Т.С.</i> К вопросу о взыскании административных штрафов в Республики Казахстан	27
<i>Дейкало Е.Ю.</i> Криминологические основы противодействия преступности в сфере недропользования.....	29
<i>Еркебек М.Н.</i> Мал ұрлығының сараланушы белгілеріне қылмыстық-құқықтық баға беру.....	31
<i>Есембаев Д.Р.</i> Объект уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 302 УК РК	33
<i>Есенжолов Н.Е.</i> Қазақстандағы әкімшілік юстицияның қазіргі мәселелері	37
<i>Жаманқараева Г.С., Матаева М.Х., Майшекина Э.С.</i> Адам құқықтарын қорғаудың халықаралық құқықтық нормалардағы құқықтық аспектілері: тәжірибесі мен маңыздылығы	39
<i>Қабдрашит А.А.</i> Формирование милицейских кадров в условиях первых послевоенных лет.....	40
<i>Кейсов Ж.Т.</i> О реформах, проведенных в сфере кадровой политики органов внутренних дел Республики Казахстан с 1991 года	42
<i>Кудабаев Р.А., Ермекова З.Д.</i> Медицинское обследование лиц, вступающих в брак	46
<i>Кудешев Р.А.</i> Меры предупреждения посягательства на жизнь и здоровье сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря.....	48
<i>А.Қ. Мұса</i> Конституционно-правовой институт гражданства в Республики Казахстан	51

Насиров И.С.	Либерализация уголовно-исполнительного законодательства — гарантия обеспечения прав, свобод и законных интересов осужденных	53
Нурғалиев Д.Т.	Принудительный труд как форма эксплуатации человека: проблемы уголовно-правовой регуляции и борьбы	56
Нифталиева И.А.	Проблемы реализации принципа справедливости в установлении уголовной ответственности за незаконное осуществление медицинской деятельности или фармацевтической деятельности	58
Райбаев Д.К., Абдильда Е.М.	Особенности дисциплинарной ответственности сотрудников правоохранительных органов	60
А.Т. Раманкулова	Зансыз есірткі қылмыстарын тергеп-тексеру барысында тергеуші жасайтын болжамдардың кейбір ерекшелігі	62
Сагинтаева А.А.	Гиперопека несовершеннолетнего как один из опасных факторов	64
Сайын Ф.С.	Меры противодействия уголовным правонарушениям в сфере высоких технологий	66
Серік А.С.	Экстремизм и терроризм в Республике Казахстан: реальность угрозы	69
Тулебаева Д.Т.	Взаимодействие прокурора и органов предварительного следствия в целях предупреждения и устранения нарушений, влекущих возвращение уголовного дела на дополнительное расследование	71
А.Е. Туткушев	Діни экстремизм мен терроризмді қаржыландырудың кейбір мәселелері	72
Шаухар Д.Қ.	Обстоятельства, способствующие мошенничеству, совершаемому в отношении физических лиц	74
Шустикова М.В.	Особенности преступной организованной группы	77

II. Гендерлік зорлық-зомбылықты алдын алу және қауіпсіз қоғамды қалыптастыру

• Профилактика гендерного насилия и формирование безопасного общества

Асаинов А.С.	Виктимологические аспекты предупреждения насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейных отношений	79
Ашимханова Ф.М.	Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың алдын алу негіздері	81
Дуашева А.Д.	Отбасындағы зорлық-зомбылықтың әлеуметтік болмысы	83

III. Құқықтық қорғау және өзекті қауіп-қатерлерлерге қарсы іс-қимыл: буллинг, интернет-қылмыс, синтетикалық есірткі

• Правовая защита и противодействие актуальных угроз: буллинг, интернет-преступность, синтетические наркотики

D.A. Akhmetov	Issues of first responders working with digital evidences in Republic of Kazakhstan	86
Байдалиева А.Е.	Актуальные проблемы расследования уголовных правонарушений, совершаемых посредством использования сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет	87

Ж.С. Бижанова	Киберқылмыстылық ұғымы және осы саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жіктелуі	89
Володько И.В.	Кибертерроризм как угроза информационной безопасности Республики Казахстан: актуальные проблемы противодействия и квалификации	92
Zh.Sh. Zhalmakhanov	Description of the identity of underage cyberbullying	94
Н.М. Жунусова	Ақпараттық саладағы құқық бұзушылықтар: кейбір жауапкершілік мәселелері	96
Ильиных Н.А.	Риски и угрозы использования нейросетевых моделей в противоправных целях	100
Исмаилов Ғ.М.	Қазақстан Республикасы ПО жедел-іздістіру қызметін ақпараттық-аналитикалық камтамасыз етудің ерекшеліктері	102
Т.М. Карл	Компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыс және оның кейбір проблемалары	103
Курумбаева А.Б	Новый взгляд на мошенничество в сфере компьютерной информации	105
Ж.А. Маликов	Интернет желісінің кәмелетке толмағандардың тұлғалық қалыптасуына жалпы әсері	108
М.С. Оморова	Интернет желісіндегі алаяқтық іздерін анықтау	110
Онгарова Г.Б.	Квалифицированный состав служебного подлога: проблемы вменения	114
Рапишев Д.А.	Организация комплекса мероприятий по обеспечению безопасности информационной системы для обучения	116
Сулейменова Д.Г.	Буллинг как явление образовательной среды	118
Титов П.М.	Деятельность оперативного сотрудника по сообщениям граждан о дистанционных мошенничествах и кражах с банковских счетов либо электронных денежных средств	120
Тоғайбаева Ш.С., Тоғайбаев А.И., Сатеева Л.Т.	Сравнительный анализ состава уголовного правонарушения «Похищение человека» в РК и похищение человека по Уголовному уложению Федеративной Республики Германия	121
Урстенова Д.Д.	Цифровые жертвы: виктимологический анализ интернет-мошенничества	124

IV.

Коммуникация полиции с обществом и СМИ



Полицияның қоғаммен және БАҚ байланысы

М.М. Ақанова	Қазақстан полициясының жаңа форматқа көшуіне бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы	126
А.М. Алимханова	1917–1934 жылдардағы Қазақстан милициясының құрылуы мен қызметі	128
Баймағамбетова А.Д.	Коммуникация полиции с обществом и СМИ	131
Бекмухан А.А.	Понятие и значение юридического документа	134
Д.Н. Бийназаров	Гезелл айнасы орнатылған жауап алу бөлмесінде кәмелетке толмағандардан жауап алудың тактикалық-психологиялық әдістері	135
Ф.Е. Бөрібай	Қазақстан Республикасы ПМ білім беру мекемелерінің курсанттары мен тыңдаушыларының атыс даярлығын жетілдіру	137

Қ.Т. Жұманова, Э.С. Майшекина	
Бала асырап алуды жарамсыз деп танудың құқықтық реттелуінің жүзеге асырылуы.....	138
И.М. Искаков, Е.А. Абенов	
Қазақстан Республикасы патриотизмінің конституциялық негіздері.....	140
Қусаинов Б.Д.	
Повышение физической подготовки сотрудника ОВД	143
Қушмағанбет Қ.А.	
Проблемы совершенствования учебного процесса по огневой подготовке в вузах МВД Республики Казахстан.....	145
Н.С. Құрмажан	
Курсанттардың бойында патриоттық сезімді қалыптастыру	146
Е.М. Махметов	
ПО қызметкерлерінің төтенше жағдай кезінде қоғамдық тәртіпті сақтау тактикасы	148
Қ. Монай	
Ішкі істер органдарының қалыптасу және даму тарихы (1960–1980 жж.)	150
А. Мұратұлы	
Ішкі істер органдарының бұқаралық іс-шарадағы әкімшілік құқықтық механизмі және іс-әрекеті	151
Ү.А. Науыева	
On the issue of public confidence as an indicator of effective communication between the police and society.....	153
Садырбеков А.Ж.	
Перспективные методики тактико-специальной подготовки	155
Тохтар Е.К.	
Понятие правоограничения личности	157
Тусупбеков А.Б.	
Некоторые вопросы применения сервисной модели полиции	159
З.Д. Хайрулла	
Атыс қаруын қолдану шеберлігін арттыру мақсатында ішкі істер органдары қызметкерлерін даярлау	160

**ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМУДАҒЫ
ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ**

*Б.С. Бейсеновтің 100 жылдық
мерейтойына арналған
жас ғалымдардың халықаралық
ғылыми-теориялық конференциясының
материалдары*

2022 жылғы 15 сәуір

Заң ғылымдарының кандидаты доцент
А. Д. Дәрменовтің
жалпы редакциясымен

Редаторлар: *Е.Ю. Лухтина, С.Б. Қуанышбекова*
Корректор: *Н.О. Наурузбаева*
Техникалық редатор: *С.М. Аубакирова*

Басылымға 01.03.2023 ж. жіберілді.
14.04.2023 ж. басып шығаруға қол қойылды.
Формат 60×84¹/₈. Офсеттік басылым.
Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табақ 19,5. Тиражы 100 дана.
Тапсырыс № 1531.

Редакция материалдарды қайтармайды.
Материалдарды редакцияның рұқсатымен ғана
қайта басып шығаруға болады.

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының 2023 жылға арналған
ведомстволық әдебиетті басып шығарудың
тақырыптық жоспары, № 6 позиция.

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының баспаханасында
басылып шығарылды.

Қарағанды қ., Ермаков көш., 124

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ**

*Материалы
международной научно-теоретической
конференции
молодых ученых, посвященной 100-летию
Б.С. Бейсенова*

15 апреля 2022 года

Под общей редакцией
кандидата юридических наук доцента
А. Д. Дарменова

Редаторы: *Лухтина Е.Ю., Қуанышбекова С.Б.*
Корректор: *Наурузбаева Н.О.*
Технический редатор: *Аубакирова С.М.*

Сдано в набор 01.03.2023 г.
Подписано в печать 14.04.2023 г.
Формат 60×84¹/₈. Печать офсетная.
Бумага офсетная.
Усл. печ. л. 19,5. Тираж 100 экз.
Заказ № 1531.

Материалы редакцией не возвращаются.
Перепечатка материалов возможна только
с разрешения редакции.

Отдел организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Карагандинской
академии МВД РК им. Б. Бейсенова

Тематический план издания ведомственной
литературы Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова
2023 г., позиция № 6.

Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова.

г. Караганда, ул. Ермакова, 124



academy@kpa.gov.kz



karaganda_police_academy



Karaganda Police Academy

